

LEVINI APOLLONII, GANDOBRVGANI, MITTELBVRGENSIS,

de Peruuiæ, Regionis, inter Noui Orbis prouincias celeberrimæ, inuentione: & rebus in eadem gestis,

LIBRI V.

AD IACOBVM CLAROVTIVM MALDEGHEMMAE AC PITTEMIAE DOMINVM.

Breuis, exactaque Noui Orbis, & Peruuiæ regionis chorographia.

ANTVERPIAE,

Apud Ioannem Bellerum sub Aquila aurea.

M. D. LXVII.

Thomas Foley of Great Witley Court in the County of Worcester Esq.r

ILLVSTRISSIMO HEROI, IACOBO CLAROVTIO, MALDEGHEMmæ ac Pittemiæ Domino S. P. D.

INter omnia officiorum genera, quibus se mutuò prosequũtur mortales, nullum profectò, aut recta conferentiũ voluntate, aut diuturnitatis spe laudabilius est atque præstãtius, Heros illustrißime, quàm quod ab ijs confertur, qui in hoc potißimum studiorum genere summa contentione elaborant, vt immortali monumentorum testimonio, ab omni obliuione silentioq; successuræ posteritatis eorũ memoriam vindicent, qui singulari virtutũ præstantia excellẽtes, de publica salute præclarißimè meruerunt. Postquam enim humanæ fiduciæ egregia ludificatrix natura, nobis exiguum vitæ curriculum circumscripsit, nullum me hercule maius nostræ mortalitatis solatium accidere potest, quàm si vtili consilio memoriæ æternitatem speremus: eos verò humanæ

propemodùm virtutis fastigium excessisse videmus, qui omnium suorum operum fines posteritatis opinione atque iudicio dirigentes, omni doctrina & scribendi peritia instructos suæ vitæ testes quæsiuerunt: qui morum, virtutis, constantiæ, pietatis atque ingenij ipsorum effigiem monumentis nunquam intermorituris, apud omnem sequuturi temporis memoriam essent relicturi. Hac de caussa, quum vel ab ineunte ætate incredibili historiarum delectatione & voluptate detinerer, nullamque & ad alienæ & ad priuatæ laudis fructum parandum commodiorem viam esse perspicerem, quàm si in describendis virorum principum rebus gestis omnem operam studiumque consumerem, multorum exemplo, & meæ etiam occupationis ac voluptatis gratia, me penitus ad scribendæ historiæ studia auocaui: ne forte per socordiam atque desidiam id omne succisiui temporis spacium, sine fructu aliquo parùm honestè efflueret, quod ipsa quotidianarum rerum occupationumque mearum interualla, mihi ad peculiare

ocium reliquerunt. Quapropter in tanta ſcriptorum copia, cùm potiſsimum iudicarem, nouæ alicuius rei, & parum adhuc noſtris exploratæ materiam ad ſcribendum adferre, ea auidiſsimè perſcrutari ac literis mandare cœpi, quæ ad Noui Orbis (quem Americam vocant) noſtra demum memoria inuenti & occupati cognitionem pertinerent. Nam haud dubiè ſupra omnium rerum geſtarum amplitudinem, quæ in noſtra tempora incidêre, maximè memorabile videri poteſt, longè ampliſsimam Orbis partem, tot antè ſeculis incognitam, & incredibili rerum omnium copia & beatitudine affluentem, iam tandem Caroli Quinti Cæſaris claſsibus atque auſpicijs innotuiſſe, & grauiſsimis laboribus, periculis, atque ærumnis extremorum malorum, ab ornatiſsimis Hiſpanici nominis Ducibus Prætoribusque occupatam eſſe: ſic vt æſtimata diligenter rerum omnium ratione, ea, quæ hic geſta patrataque fuerunt, profectò humanæ admirationis modum excedant, & procul dubio Alexandri Macedonis, ac ſuperiorum de-

nique omnium principum, regum, virorumque virtutem atque fortunam longissimè superent. Atqui adeò magis ego in summam admirationem adducor, quòd in tanta doctissimorum virorum multitudine, qui summa eruditione facundiaque, indigna interdum nugarum certamina consectari maluêrunt, tam pauci fuêre, qui in harum etiam rerum fœcundissima materie ingenij sui ornamenta exercere studuerint. Nam præter Petrum Martyrem, qui initia huius exploratæ Americæ in suis Decadibus contexuit, ac Sebastianū Munsterū, qui in cosmographicis Tabulis harum regionum summas persequutus est, & diuersorum mercatorum epistolas, ipsiusq; Ferdinandi Cortesij literas ad Carolum Cæsarem perscriptas in vnum volumen redegit, neminem Latinorum inuenio, qui præter exiguam mentionem in hac parte aliquid grauioris operæ collocauit. Itaque satis præclarū mei studij fructum me adepturum ratus, si ipse hoc negocio maiore cura diligentiaque suscepto multorum expectationi satisfacerem, quos huius generis aliquid

quid iamdudum expectaſſe cognoui, quanquam longè præſtantius flumen ingenij, maioremq́ue dicendi vim & copiam huius negocij magnitudo requirat, eam potiſsimè partem explicare ſum adortus, quam maximè Latinorum Scriptorum monumenta ignorabant. Nam ſicuti ex Petro Martyre, & eo Munſteri volumine aliqua de prima exploratione atque introitu Americæ regionis cognitio ſuppeditatur, ita nuſquam aliquod exactæ narrationis opus legiſſe me memini, qua videlicet ratione, quibusq́ue Ducibus, quo diſcrimine atque euentu rerum, Peruuia occidentalis Noui Orbis pars, omnium certè Prouinciarum auro atque argento opulentiſsima inuenta ſit & occupata, ac quibus deinde initijs irarumq́ue cauſſis ea ipſa ciuili implicata bello mutuis Hiſpanorum ſtragibus permaduerit. Proinde cum in his etiam Belgarum terris, multi in ea regione mutua ſocietate opulentas negociationes exerceant, ac multa propè ſupra fidem humanam occurrant, de quibus certiſsimè conſtet, amicorum

 com-

commentarijs adhibitis, ipse lubentißimè id de Peruuia opus suscepi: ea ratione ac modo, vt ad summorum Scriptorum exemplum, mediocri orationis vbertate, rhetoricæ amplitudini & elegantiæ, vbique nimirum inuiolata historiæ fide, locus relinqueretur. Quanquam enim mihi iam huius incerti ausus aleam iacturo, alta consideratione metus occurreret, ne in hoc etiamnum meæ iuuentutis tyrocinio, ego nulla videlicet elaborati ingenij atque ætatis authoritate spectatus, in præiudicia quorundam calumniasque incurram, minimè tamen vel ob id ab instituto consilio abstinendum putaui, quòd mihi optima conscientia bonæ mentis freto, non illaudabile futurum existimarem, huiusmodi probatißimæ rationis successu, apud optimos viros honestæ commendationis principia aucupari. Sed inter cæteros, apud quos huius diligentiæ non inanem gratiam mihi sperare licebat, Heros illustrißime, iam inde ab institutæ cogitationis meæ principio, te ego maximè vnum iudicaui, cuius
Huma-

Humanitati has mei laboris primitias dedicarem. Omni enim literarum genere ornatißimè excultus (quod paucis ſplendidißimi ordinis tui Nobilibus accidere ſolet) maximè veram opuſculi noſtri voluptatem ab ipſa linguæ Latinæ cognitione percipere poſſe videris, & in cæteris rebus Nobilitatis tuæ grauitatem ſplendoremque illuſtrißimum ea humanitate condiiſſe prædicaris (ſicuti id ipſum in hilari vultu tuo clarißimè eluceſcit) vt tibi profectò maximè ſolidas ad publicum amorem gratiamque retinendam virtutes, naturam accumulaſſe appareat. Nam quantum inferiores quique tuæ imprimis Humanitatis perfugium & receptaculum petunt, tantum tu ipſe principes illos Augusti Ordinis ac velleris aurei heroes, incredibili charitate tenes deuinctos, ſic vt intima familiaritate ac neceßitudine illuſtrisſimum Egmondæ Comitem Amurathem, cuius certè opera in præſentia viuimus, tibi maximè coniunctum videamus. Atqui etiam publici beneficij cauſſa me tantum Humanitati tuæ debere exiſtimaui, vt

ſi quid ex noſtro labore ſplendoris nominiſ-
que cuiquam poſsit adiungi, id maxima
contentione ad tuarum laudum magnitudi-
nem illuſtrandam mihi conferendum puta-
rem. Equidem enim in earum virtutum
memoriam ſæpenumerò redeo, quibus di-
uerſis in rebus luculenter exhibitis, noſtræ
Brugenſis maximè ciuitatis Rempub. tuo
nomini penitus obligaſti. Ex hac autem
virtutum tuarum imagine quanquam mi-
hi certiſsima ſpes offerretur, te noſtri la-
boris ſtudium æqui bonique facturum, ta-
men ego & meæ verecundiæ rationibus, &
tuo ſplendori tantum tribuendum cenſebam,
vt quodammodò ab inuerecundæ huius fidu-
ciæ conſilio deterrerer. Sed poſtquam id ip-
ſum M. Ioannis Dammij, literatiſsimi &
grauiſsimi viri iudicio comprobari perſpe-
xi, cui omnibus animi ornamentis decora-
to, propè domeſtica familiaritas tecum in-
tercedit, omnem conceptæ formidinis cun-
ctationem abieci, certiſsimeque inde confi-
dere cœpi, cum pro tuæ humanitatis cãdore,
tum pro eius ſpectatiſsimi viri authoritate,
noſtrum laborem in honeſtiſsimo ſtudij gene
re con-

re constitutum, & ad tuæ Nobilitatis ornamentum (vt ingenuè fatear) profectò directũ, tibi vnico literarũ amatori haud ingratè accidere posse, eoq; iustius atque benignius, quod & tibi omniũ lectionum apprimè studioso, non exiguam voluptatem ipsa nouitatis gratia, & memorabilis Topographiæ, aliarumq́ue id genus rerum copia (vti arbitror) apportabit, & perspicuum humanæ varietatis documentum vtili exemplo legenti proponet. Nam sicuti tribus libris prioribus demonstratur, Franciscus Pizarrus ac Didacus Almagrus, postquam mutua amicitia atque ope Peruuia explorata atque deuicta ad id incomparabilis fortunæ fastigium peruenissent, demum mutui imperij potentiæq́ue impatientes dissidio & simultate excitata, in tristissimum miserabilis excidij casum incidêre, deinde verò Consaluus Pizarrus Francisci frater, ac Franciscus Caruaial (sicut duobus libris posterioribus edocetur) prouinciam occupare, & per vim tyrannidemq́ue inuito Cæsare obtinere moliuntes, quum Vela Blasco Prorege deuicto, at-

que

que interfecto, firmißima crudelis imperij ac dominatus fundamenta se consequutos existimarent, repentè à Præside Gasca victi captique, fœdissimum ignominiosi supplicij exitum habuerunt. Idcircò me hercule beatius aliquantò cum Rebuspub. atque cum ipsis Principibus ageretur, si se in omnis posteritatis theatro constitutos meminissent, in quo nihil vel rectè vel improbè factum celari possit. Itaque illustrissime Heros, pro tui ingenij humanitate hoc nostri laboris munusculum ea animi beneuolentia fauoreque accipies, quo multò minoris certè precij decorisque munera à popularibus tuis interdum ad ingenuum sui obsequij & charitatis testimonium exhibendum, in te collata accipere consueuisti: quod si hac ratione intelligimus atque videmus apud grauissimos viros, & tui imprimis ingenij candorem, non illiberalis iudicij gratiam nostros huius generis labores ac studia promereri, qui multò his excelsiora in præsentia agitamus, magnoperè in huiusmodi industriæ cursu confirmabimur: omnem haud dubiè in
hoc

hoc operam posituri, vt ex ea ostentatæ humanitatis & læti affectus imagine, non inanis nostræ contentionis & industriæ fructus, ad excellētissimæ Nobilitatis tuæ ornamentum accedat. Vale Brugis Flandrorum, 1566. postridie Id. Octob.

Ornatissimæ Nobilitati tuæ deditissimus,

Leuinus Gandobruganus.

CVM PROPTER HISPANICAE LINGVAE DVRITIEM, OPVS FVERIT nonnulla oppidorum nomina paulò longius à vulgari appellatione ad Latinam mollitiem detorquere, percommodum ad historiæ intelligentiã Lectori futurum putauimus, vt oppidorum ac regionum nomina in primam statim Libri frontem referrentur, quo eadem historiæ & cosmographiæ studiosi in tabulis chorographicis facilè deprehendant.

Regiones.

Noua Hispania,	*Nueua España*
Vatimalia	*Guatimala*
Isthmus	*Andalosia*
Nicaragna	*Nicaragua*
Terra firma	*Tierra firme, cuius pars Castilla de oro*
Peruuia	*Peru.*

Vr-

Vrbes.

Themiſtithana	*Themiſtithan, hodie Mexico.*
Theonyma	*Nōbre de Dios, hoc eſt nomen Dei.*
Panamais	*Panamà*
Portus Vetus	*Puerto viejo.*
Tumbæum	*Tumbez.*
Michaëlia	*Sã Miguel à D. Mi-Michaële dicta.*
Trugillum	*Trugillo.*
Regium	*Ciudad de los Rey-es, hoc eſt, ciuitas Regum.*
Arecupia	*Arequipa.*
Quito	*Quito.*
Caſſamalca	*Caxamalca.*
Vanuco	*Guanuco, vel San Iuã de la victoria.*
Vamantiacum	*Guamanga.*
Cuſco	*Cuſco.*
Argyropolis	*Villa de Plata, hoc eſt, vrbs argentea:*
Xaquixaguana	*Saquiſſauana.*

Argumentum Libri Primi.

Paucis exponitur Noui Orbis, inuentio, deinde deſcripto Iſthmo ad hiſtoriam Author procedit. Franciſcus Pizarrus ac Didacus Almagrus Peruuiam explorant atq; inueniunt, deinde Pizarrus in Hiſpaniam traijcit, & Prouinciæ Præturam à Cæſare impetrat. deinde reuerſus inſtructo nauigio in Peruuiã traijcit, & ad Coaccios peruenit, vbi relicto Pizarro, regionis ſitus, hominum mores, multaque ad eam rem pertinentia exponũtur, poſtremò breuiter ſtatũ Prouinciæ Author explicat, qui eo tempore erat, quo in Peruuiam Pizarrus traiecit.

LEVINI APOLLONII GANDOBRVGANI MITTELBVRGENSIS DE REbus in Peruuia gestis.

LIBER PRIMVS.

Postquam Lusitani immensissima nauigatione Æquatorem & Capricorni tropicum prætermensi Atlanticum Oceanum, ac tot insulas tantis aromatum thesauris beatas aperuissent, magna ingeniorum æmulatione excitata, multi eluxêre, qui admirabili Oceani explorandi ausu parem nominis splendorem, diuitiarumq; amplitudinem vel maximo vitæ periculo quæsitarunt. Inter hos Christophorus Columbus, natione Genuensis, Ferdinandi Hispaniarũ regis auspicijs incredibili nauigatione suscepta ad fortunatas insulas prouectus, atque inde vastißimè in Occidentem vela dirigens post longißimam triginta dierum nauigationem ad eas tandem insulas peruenit, quas ipse Hispaniolam atque Dominicam

Christophorus primus noui orbis inuentor.

Leg. Hispaniolam.

Blascus Nonnius interfectus.

minicam nominauit. Succeßêre dehinc alij atque alij, qui interiore nauigatione sensim plures insulas scrutabundi inuenerunt. Posthæc paulatim diuersorum inuentione regio omnis innotuit, fuitq́ ex insulis vicinis in Isthmum facilè conscensum, cuius rei laus, fortè prima Blasco Nonnio deberetur, ni affectati regni conuictus atque damnatus, infœlicem atque infamem vitæ exitum habuisset. Is enim Prouinciam, quæ Isthmo à dextris proxima est iuxta Darienem amnem detexit, sed interfectus Petro Arriæ occupandā reliquit. Non multos post annos ex Iucathana insula in Continentem transgressus Ferdinandus Cortesius, Mexicanam terram aperuit, domitaq́ magno bello vrbe Themistithana (quæ Venetiarum instar magno lacu vndique continetur) quicquid inter duo maria interiacet, Carolo Cæsari eius nominis quinto subegit, & vniuersam eam terram Nouam Hispaniam appellauit. Verum supra hos omnes Ferdinandus Magellanus, dū in Lusitanorum contumeliā stupescenda nauigatione Moluccas insulas peteret, id vniuersum littus præterlegit, quod ab Isthmo flexu

Ferdinandus Come- xicanæ Prouinciæ inuentor.

flexu arcuoso sensim in Promontorium tandem retortum, hanc Noui Orbis portionem terminat ad eius freti angustias, quod ab illo nunc Magellanicum nomen gerit. Verũ vti copiosè ab alijs narrata hæc sunt, ita nostri nunc est instituti, omißis his ea modo recẽsere quæ ad Peruuiæ primam explorationem, ac res in ea partim aduersus Barbaros, partim intestinis bellis gestas pertineant. Tota igitur orbis huius pars, quæ nostra iam demum memoria Hispanorum nauigatione innotuit, ab Septentrione ad Meridiem descen dẽs, tenui Isthmo secernitur, qui hinc ab Occidente inde ab Oriente mari profundè illato, id omne quod ad Austrum vergit plagæ Septentrionali coniungit. Hæc Terram floridam Mexicanamq; Prouinciam continet. At quicquid secundum Isthmum in Meridiem protenditur, Africæ & ingenti Pyramidi est persimile, cuius basim ea terra efficit, quæ sub Isthmo ab occidentali ad orientale pelagus perpetuo tractu porrigitur. Terra firma ab Hispanis vocitata. Latera autem latè velut in alas aliquãdiu expansa vtrimque hinc per immensa Pariæ Brasiliæq; ter-

ræ, inde per recentis Peruuiæ littora excedentia illatus vtrimque Oceanus terrarum cuneo sensim extenuato ita castigat, vt pedetentim coëuntia in oblongum tandem Promontorium ad Magellanicum fretum desinant. Illud fronte in Antarcticum polum vltra Æquatorem & tropicũ Capricorni conuersum concurrentia maria suo procursu disterminare dirimereq; frustrà committitur, quum rapido impetu illatus ab Oriente Oceanus tanta vndarum vi ac mole per arctas fauces irrumpat, vt lenes Meridionalis pelagi fluctus ab Septentrione descendentes reuerberet atque recutiat. Porro Isthmus (quo duæ hæ partes Noui Orbis tenui quidem sed firmißimo vinculo constringuntur) Oceani vtriusq; vasto incursu conflatus & aduersus irrumpentia maria rupium montiumque munitione se probè defendẽs ad appellentium opportunitatem, ad vtriusque pelagi littora singulas vrbes habet, quæ vel è Peruuia redeuntes, vel ex Hispanijs aduectos fido portuum hospicio excipiunt. Sunt hæ Theonyma diuini nominis appellationem gerens, ac Panamais hæc Peruuino mari, illa Occiden tali

Theonyma ac Panamais præcipuæ Isthmi vrbes.

tali aduectos recipiens. Ad has vtrimque per Eagrum amnem, vel secundum vel aduersum iter patet, qui ad Crucem (loco id nomen est) nauigatur, deinde pedestri itinere Panamaidem peruenitur, ab hac Theonymam tendentibus pedibus ad Crucem itur, dein ad vrbem vsque fluuio, ac per huius ostium mari nauigatur. Ille autem ab montibus his oppidis interiectis prosiliēs primū ad Peruuinum mare cursum intendere videtur, verum per anfractuosas montium ambages reflectens in Occidentale pelagus incidit quatuordecim passuum milia flexuoso cursu conficiens, ita vt ad nauigationem in vtrunq; pelagus faciundam vix quatuor aut quinq; leucarum spacium perfodere opus esset, verū tanta asperitate inhorrescit locus, vt facilè credi posſit non minore contumacia ligonū impetus vulneraq; laturum, quam Peloponnesiacum illū Isthmum pertulisse constat. Erat tum Panamais non clasſium modo appulsu clara, sed magno hominum confluxu exculta, quum isthinc vicinæ omnis Prouinciæ litigantes summam iurisdictionis authoritatem petere cogerentur, & viatores, hic residente cœtu,

qui argentariam faciunt, pecuniam deponē-
re, vel alibi depositam à prædibus referre con
suescerent. Hic inter cæteros tres Hispani a-
gebant, Franciscus Pizarrus, Didacus Al-
magrus, ac Ferdinandus Lucius, qui fortu-
nis inter se communicatis ex negociatione fœ
lici tantos rerum successus habuerunt, vt re-
liquos opulentia atque facultatum copia lōgè
anteirent. His postquam maioribus animis
& spe excitatis fortuna aspirans maiora ca
ptandi appetendiq́ libidinem addidisset (vti
præsentibus natura humana nunquam con-
tenta est) in id porro intenti erant, vt nouo
aliquo & memorabili facinore non se modo
ad summam dignitatem impræsentiarū pro-
ueherent, sed nomen in posterum etiam velut
immortali laboris insumpti fructu, ad æter-
nam perpetuamq́ memoriā extenderēt. Hac
re inter se clam non raro agitata id impri-
mis ad memorabile facinus operæprecio di-
gnū videbatur, si aliqua perlustratione eam
regionem attentarent, quæ proximè Æqua-
torem Occidentali littorum tractui subiecta
esset, quum Blasci Nonnij labor vicinarum
aliquot regionum iā nomina detexisset, quas
carbun-

Francisci Pizarri ac Didaci Almagri amicitia & societas.

carbunculis, margaritis, auro atque argento longè beatißimas esse fama vulgarat. Itaq; Pizarrus qui ingenio alacrior, & ardente ad res magnas natura audacior erat, rem qualicunque fortuna atque euentu tentandam ratus, cùm veniam à Petro Arria Terræfirmæ Prætore impetrasset, myoparone ad rem diligenter instructa, vicesimo quinto anno supra millesimum quingentesimum, post satis diuturnam littoris ignoti explorationem ad Peruuinam gentem appulit. Distat ea nõ amplius quinquaginta passuum millibus Panamaide, eratq; tum planè gens obscura, inculta, & inops, verum, quod Pizarrum primum exceperit, suam appellationem in vniuersam regionẽ diffudit, quæ vltra mille ducentas leucas perpetuo littore ad Antarcticum polum extenditur. Ab Peruuino littore ad Ambustorum gentem venit, sed cùm ea parte Barbari infestis telis paßim occurrerent, non paucis amißis, & ipse in prælio vulneratus cursum retrahere, & in Eingamum portum deflectere Isthmo proximũ compulsus est. Didacus interea Almagrus, cùm iam satis benigni de Pizarro rumores iam-

Pizarrus ad explorandum se accingit.

Peruuia vnde dicta.

Didaci Almagri expeditio.

dudum affluxiſſent, ad quærendum illum, quia vbi locorum degeret, nondum percepe-rat, adornato nauigio, impoſitisq́ ſeptuaginta Hiſpanis viris fortiſsimis, ſimilem nauigationem aggreſſus eſt: prouectusq́ ad D. Ioannis amnem, qui Panamaide abeſt millibus paſſuum amplius cẽtum, cùm Pizarrum inuenire non poſſet, tamen inſtitutum curſum tenens circa littora aliquandiu luſtrabundus errrauit, quoad tandem certius didiciſſet ad Arubuſtos penetraſſe Pizarrũ, attamẽ damni accepti ignarus. Proinde cùm huc vela flexiſſet, non hercule meliorem Pizarro fortunæ caſum tulit: nam Barbari quadam nocte remiſsiores fortè vigilias derepente venenatis ſagittis, & reliquis armis adorti, eam intulêre externationem ſtragemq́, vt magna Hiſpanorum parte cæſa Didacus, amiſſo ferè lethali ictu oculo, cum paucis in nauem refugiendi vix ſpacium haberet. Eius tamen damni ægritudinem conſolatio eſt conſequuta, quod quum ipſe inimico littore diſcedens in Eingamum portum veniſſet, Pizarrum inueniret. Tum quidem gratulatione inter ſe facta, ac communicatis conſilijs, vbi ea in

Didacus ab Ambuſtis oculo amiſſo in fugam actus.

vrbe nauibus reficiendis, & supplemento virorum curando aliquandiu moram traxissent, his probe curatis eidem se nauigationi littus legentes dedêre, in qua nihilo minoribus tam laboribus, quam periculis sunt defuncti. Littora enim ingentium fluminum, quæ à præcelsis rupibus præcipitantia magnis ostijs in pelagus exonerantur, agmine vndarum obruta ac constrata sunt, & cæcas ob id occultorum vadorum syrtes ad nauigiorum perniciem egerunt atque protrudūt: ipsa adhæc fluminum ostia hydrarum plena conspiciuntur, quæ magna frequentia exitus obsidentes obseruantesq; quodcunque in aquis sentiunt, confestim abreptū ad ima abstrahunt dilaniandum. Verum nulla oratione exprimere possim, ad quantas ex rerū inopia angustias deuenerint, quum ab longinqua ac diuturna profectione ad supremā penuriam redactis ipsa per se regio inculta neglectaq; nihil ad alimoniam suppleret, præter vnos littoralium retarum, quas Manglas vocant, fructus eosq; ipsos insuaues & insipidos vtpote ingrato æquoreæ muriæ succo infectos. Quamcunque ad partem appellerent,

Didacus et Pizarrus coniuncti nauigationem expediunt.

Littora Peruuiæ vndis contecta

Manglæ fructus arborum.

& anchoras iacerent, ab infestis Barbaris arcebantur, qui non modo omnibus in locis venenatis telis aderant, sed nauigantes refugientesq; probrosis clamoribus consectabantur, quod exules, & ab omnibus velut sentina nebulonum expulsi, ceu errones ac piratæ extorres ad infestãdam regionem venissent. Itaque tot circumuenti difficultatibus, cùm etiam ex ducentis vix octuoginta incolumes superessent Hispani, statuunt inter se vt Didacus ad milites aliquot conscribendos Panamaidem reuerteretur: atque interea Pizarrus ad Gallam insulam tempus inter summas angustias consumpsit. Didacus autem Panamaidem reuersus dum curatis rebus ad Pizarrũ redire cogitaret, à Petro Rio Isthmi Prætore præter expectationem retentus est, quod ij, qui cum Pizarro in Galla insula agebant, periculosæ & inutilis nauigationis pertæsi per literas Rium clam rogassent, ne plures in profectionem omni periculorum generi obnoxiam abducẽdi facultatem amplius permitteret, & sibi abeundi commeatum daret. Hac de caussa prærepta redeũdi potestas Didaco fuit, & reliqui impetrato per literas à Præ-

Almagrus Panamainem reuersus detinetur.

à Prætore commeatu desciscentes Pizarrum deseruerunt, ita vt tantum ex octuaginta vix duodecim multis precibus deliniti retentiq; permanerent, inter quos facilè principes erant Nicolaus Riuerius, Petrus Cretensis, Ioannes Torræus, Alphonsus Brisenius, Christophorus Peralta, Alphonsus Trugillanus, Franciscus Eullarinus, & Alphonsus Molinæus. Hos Pizarrus blanda oratione cohortatus, vt paululum sustinerent, meminissentq; ad magnā laudem, opesq; ingentes parandas contendentibus per omnes asperitatum difficultates fortißimè enitendum, & ea demum accidere dulcißima pulcherrimaque quæ magnis laborum ac periculorum angustijs acquisita essent, mirum dictu est quanto vnà cum suis animo patientiaque & præsentis inopiæ miserias, & alia aduersa omnia tolerarit. At paucitatis suæ metu in frequente insula non ausus diu morari ad Gorgonam vela flexit, quo demum cum Panamaide nauis à Didaco missa peruenit commeatu onusta, quanquam nullum militem aut vix vnum atque alterum adueheret, relicta hac insula, nauiculatore Bartholo-

Pizarrus ab suis deseritur.

Bartholomæo Ruitio perpetuis iactatus vẽtorum, aduersique maris incredibili æstu (vt dictum est) ad Septentrionem præcipitantis tempestatibus id tandem littus tenuit, quod inter conditas postea vrbes Michaeliam atque Trugillum interest. Huc appulsus cum præ paucitate longius progredi non auderet, depascentem ad Chiram amnem ouium gregem cum Barbaris aliquot opilionibus cœpit, atque inde fugienti similis digressus, Tumbæum peruenit. De ea vrbe ita cognouit, celebrem quondam fuisse, habuisseque regiam Peruuinorum regum ornatissimam, sed demum Punensium Insulanorum irruptione propè euersam, florem pristinum amisisse. Vbi hic Pizarrus nonnullos dies transegisset, velis iterum vento datis tandem Panamaidem cum omnium admiratione rediјt à triennio, ex quo nauigationem primam instituerat, qua quidem profectione non tam admirandus mihi videtur, quam ea rerum omnium patientia, qua non sæuientium modo tempestatum procellas, ac infestum maris æstum vicit, sed ipsam fortunam, & naturam humanā superauit. Nā quæ in extremo pro-

Tumbæum vrbs.

Pizarrus Panamaidem redit, inde in Hispaniā tendit, et Prouinciæ Præturam ab Cæsare obtinet.

pè

pè mundi termino in fluctibus magis quam continente versanti nunc premente inopia, nunc per hanc socijs ad desperationem tumultumque incitatis, in tam longinquo, vasto, emortuoque itinere patiunda fuerint, iudicio omniū & coniecturæ magis patet, quam vt iuxta magnitudinem dici poßit. At Pizarrus quum per tot difficultates nauiter emersus esset, vt verum aliquando eius fortitudinis ac laboris fructum acciperet, quum conatum suum à Prætore impediri tardarique videret, per Oceanum iu Hispaniam ad Cæsarem proficiscitur, cui exposita nauigationis suæ fortuna, persuasit, vt sibi eius regionis Peruuinæ infestandæ occupandæque ipsius auspicijs facultatē permitteret. Quod cùm facilè à Cæsare in magnæ rei spem arrecto obmutuisset, factis inter se ex more pactorum tabulis Panamaidem reuertitur. Coegerat in Hispania claßiculam aliquam, & viros fortes, interim cæteros fratres adduxerat quatuor, patre natos Consaluo Pizarro Trugillano, qui aliquando in Nauarrico bello ordinem duxerat Longi nomine vulgo notior. Ex his germani erant Ferdinādus atque

Pizarri fratres.

Ioannes,

Ioānes, semigermanus Frāciscus Martinus: ipse Frāciscus Pizarrus atq; Cōsaluus diuersa matre orti naturales erāt: Verū hi oēs ad mutuā ingeniorū magnis anhelantium, & in aduersis constantiū similitudinē accesserant. His comitatus Pizarrus cū Panamaidē redijsset, in summā Didaci Almagri offensionem venit: nam is indignabatur quòd Pizarrus pro suo emolumēto cōmodoq; amici, et præstitæ opis ac familiaritatis etiam immemor omnia trāsegisset: & quanquā ille promissa aliqua imperij portione hominē pacare contēderet, satis tamē cōstat hinc omnē fatalis dißidij scrupulū erepsisse, qui demū vtrūque in exitiū traxit. Cōposita tamē ad tēpus contentione per Ferdinandū Pontiū instructa est liburnica, qua primum sacro audito Superis propitiatis cū fratribus in altum prouectus est, cursumque sed aliquanto, quā oportebat, tardius ad Peruuiū littus tenēs manipulos suos exposuit, itinereq; secundū orā capto ad Coaccios peruenit. Hi magnū exercendæ negotiationis vsum habent, terrāque occupāt omni alimonia lætā, & magno smaragdorū numero abundantē, cuius opulētiæ Pizar-

Almagrus cur Pizarro succenseat.

Pizarrus in Peruuiam traijcit Coaccij populi.

zarrus vt fidem faceret, & ea ſpe plures eliceret, celoces duas Panamaidē cū triginta aureorum nummûm millibus remiſit, quæ apud eam gentem conflarat. Inde ſenſim populari incipiens ad Veterem Portum venit, vbi gaudium auxit opportunus Benalcazaris & Ioannis Florentij aduentus, qui duobus nauigijs aliquot equites peditesque aduexerant. Sed cū rerū geſtarū hiſtoria nō ſatis dilucidè intelligi poßit, niſi & loca, & prima rerū initia probè cognoſcātur, monet nos tēpus vt ante quā cū Pizarro progredimur, & de Peruuiæ ſitu, & de rerū eius ſtatu, qui in noſtrorū aduentū incidit, prius dicamus. Secundū æquatoris lineā ab Paria, Braſiliaque latißimo nomine ac regione prouincia Peruuina pateſcit per immēſa locorum ſpacia, populis regnis, ac hominum lingua, colore, moribúſq; et ipſius natura ſitus diſcreta. Primum enim quum in littus ad Meridiem atq; Occidentem vergit, plana ac æquior eſt, & littoris ſibi perpetuo congruentis nuſquam degenerem naturam ſequitur, quum vero in interiora longius ab pelago retractum abſcedit, in altos excreſcit montes, qui expanſis latißi-

Peruuiæ deſcriptio.

Peruuia maritima & æqua, montana aſpera.

latiſsimè cornibus magnam terræ partē com plexi, perpetuis iugis, nuſquā intermiſſo curſu in Magellanicum fretum feruntur, & extenuatis pelago littoribus, extremum promontorium roſtri inſtar extrudunt. Terra quæ littorali tractu directa ſublimibus montium imminētium verticibus ſubijcitur, ſuffocantis ſabuli oppreſſu, & horrida frequentiſsimarum ſolitudinum vaſtitate informis atq; effœta eſt, vixq́ue indigenis ſuſtinendis par, quum præter agrorum incredibilem ſterilitatem iuſto fontium lacuumq́ue, præter paucos inſuaues & marino influxu enterpolatos, ſubſidio ſit deſtituta, & incolas frequentiſsimè in magnas rei potatoriæ anguſtias inops, perpetuoq́ue æſtu peruſta perducat. His enim per ſe incommoditatibus afflicta nulla etiam pluuiarum imbriúmue adiumenta ſuccurrunt, quæ, ſemper durante vnius æſtiuæ tempeſtatis tenore, penitus (quod dictu eſt mirum) ignorat. Verum terræ hac tanta infœlicitate mulctatæ natura nunquam humanæ neceſsitati deeſſe ſolens ad non mediocre incolarum leuamen haud omnino interdum lætiores valles ad agros ſerendos, amneſ-

Peruuiæ maritimæ ſterilitas.

Peruuia maritima pluuias, aut tonitrua fulmináq; non ſentit.

amnesq; limpidos ad potum petendum denegauit. Hi à præcelsis mõtium, rupibus delapsi tanta vi feruntur, vt vel multis validorum contorum perticarumq; statuminibus fracto cursu debilitati, omnẽ virorum equorumque transitum respuant. Eidem hyemalibus ferè temporibus mira altitudine luxuriantes agros circumiectos ad frugum refocillationem vtili perfusu atque inundatione irrigant. Quapropter indigenæ vt reliquæ sterilitatis detrimentum sarciant, magna industria vicinos amnium ripis agros exercẽt, qui perpetuis singulorum annorum satiuis restibiles conserentium tanta facilitate sata excipiunt, vt Hispanis etiã postea triticum siliginemque ac omne frumenti genus serentibus sine multo arãdi occandique labore reddiderint. Videre idcirco licet non modo circumiectas fluminibus vicinias paßim cultis veruactis ridentes, sed ipsas amniũ ripas arbustis delectabiles, & amœnos nec insalubres vmbratilem voluptatem captantibus secessus præbentes: deinde, quum salictis, atq; arundinetis amnes riuique multis in locis pleni sint, ex lanuginosis iuncorum arũdinum-

Peruuiæ maritimæ flumina, & eorum rapiditas.

ęjue pappis nonnihil lanificio compendij acce-
dit. Amnes autem ex montibus effusi ac se-
ptē decémue milliariū interuallo inter se dis-
iuncti in pelagus deferuntur, seseq́ super lit-
tora ac prata vsq; adeo profundūt, vt omnē
proficiscētibus viā intercipiāt, nisi tignis trās
natētur, aut ijs retibus, quæ in eū vsum indi
genæ cucurbitis, atq; eius generis tomēto suf-
farta habēt: & accola natans per aquas fune
trahit, atq; alter cōto protrudit, qua ratione
incumbentē his viatorē traducūt. Paßim au
tē rura Barbari magno numero oberrāt, sar
mentorūq́ ac stolonū dissectorum composita
fornicatim strue sub arboribus viuūt, ita vt
apricantes gratæ vmbræ perfugiū, & aduer
sus nocturnarum pruinarum intēperiem pla
cidæ quietis locum diurno labore languoreq́
feßi in prōptu habeant. Vniuersi vero tribus
potißimum gentibus distinguuntur, quarum
singulæ plures sub se populos nominum rur-
sus varietate differentes continēt. Hæ gētes
dißimilitudine gaudent, & diuersis linguis
sunt secretæ, frequenter etiā limites exceden-
tes inter se bella gerere, & ferro iniurias vin
dicare discordes solebant, prius, quā in vnius
Gyna-

Littora ac prata fluminibus strata, quo modo trās natentur.

Peruuini in tres diuisi

Gynacauæ ditionẽ ad Æquatorẽ vsq; prouincia ceßit: verum vti victoria eius cunctis sub vnã poteſtatẽ redactis dißidiorũ facultas ablata eſt, ita apud proceres & vulgus Cuſconica lingua, qua dũtaxat ius dicebatur, voluptati ac ſtudio eſſe cœpit, ſic vt huius gnaro totius prouinciæ peragrãdæ non difficilis facultas relinquatur. Fœminis lanea veſtis eſt ad talos vſq; propendens, mares induſiolũ ad ſuras vſq;, & huic ſuperiectum palliolum geſtant. Quanquam vero idem ferè tota regione corporibus veſtimenti ſit genus, capitum tamen habitus mirificè variant, quum ſinguli pro vſitato patriæ more faſciolas tornatiles, multi ſimplices, plurimi verſicolores gerant, nec ferè ſint quiquã, qui eo in capitum ornatu ſecundum patriam vſitationem ab alteris non vehementer diſcrepẽt. Admirabilis vero omnes naturalis indolis ſimplicitas imbuit, adhuc vetuſtæ ruditatis hæres, qua ridiculas nobis negociationes exercẽt, vix inexhauſtas ſuas auri atq; argẽti gazas ſapiũt, atq; informib⁹ eorũ maßis dũtaxat vtũtur, quanquã, aureorũ atq; argẽteorũ emblematũ [illegible] minore, quã nos, delectatiõe capiũtur,

Cuſconicæ linguæ ſtudiũ ac precium.

Habitus fœminarũ ac virorum

Habitus capitũ varij.

quibus templorum atq; regiarum postes bracteato sculptóue opere fabrefactis plurimum exornant. In ea tamen vulgari simplicitate proximè Æquatori subiecti morum incommoditate ac vitijs reliquos superant, qui ab multa hypocrisi taciturni, & compreßis in labra verbis submurmurãtes, non multum ab Iudæorũ modo abhorrent, fœdæque marium libidini procliuiores, exiguo in precio mulieres habent, quas non vilißimè modo sibi ancillari cogunt, sed vel leuißima offensione plagis acerrimè excipiunt. Indusiolo leui vmbilico tenus vestiuntur, cæteras corporis partes ne pudendis quidem saluo pudore nudas relinquunt, crura brachiaque gemmatis sphærularum circulis ornant, & pertusis vtrimq; malis atque orum labris, torcosios atque smaragdos mirificè splendicãtes hiatibus infixos gerunt. In eo ornatu tanta superbia est, vt eundem vxoribus inuideãt, quibus nulla vel ad perpetuos grauißimi solis æstus arcendos stragula vestium præter tenue pudendorum præcingulum conceduntur. Apud hos ostia templorum in Orientem porrecta, laneo præpendiculo sunt præclusa, in ipsis vero tẽplis simula-

Aequatori proximorũ populorum diri mores & infœminas sæuities.

Labra ac malæ pertusæ, & in earum foraminibus gẽmæ insertæ.

Simulachra hircorum.

simulachra duo ad atrorum hircorum similitudinem sculpta adorãtur, atque ad perpetuum cultum ante hæc certarum miri odoris arborum ligna cremantur, ex quibus, dum cortices detrahuntur, tã acri odore adeps defluit, vt olentium nares cerebraq; teterrimè afficiat, illita vero defunctis, aut gulis instillata (quemadmodũ cupresso promanans resina) perpetuo ab vermicularum iniuria, carieque vniuersa mortuorum cadauera vindicet. Apud Caraceos in supremis portarum peristylijs humana simulachra cõspecta sunt striata Diaconi stola induta. Pasaones *interfectorum puerorum virorumque corpora ad saxeos stylos mirificè aduersus putredinẽ præmunita conseruant, & capita truncatorũ in pugni magnitudinem quadam materia mirabiliter extenuata, ad postes clauis affixa tanto artificio ostendunt, vt post multa etiã annorum spacia nõ ingratum odorem spirẽt. In vulgaribus vbique ferè tẽplis magnorum serpentum figuræ adorantur: super hæc singuli priuatis in ædibus vetere Ægyptiorum superstitione, pro vt cuique sua ars atque opificium est, peculiares deos ceu penates ac lares*

Arborum quarundã vis mirabilis.

Peruuinorum superstitio.

 colunt.

colunt. Hac in plaga promontorium in mare proijcitur Desthælena ab Hispanis vocitatũ, piceis venis, saxorumque ambustorum tristi hiatu pluribus in locis tetrum atq; horrible. Ferunt indigenæ eum locum gigantum quondam sedem fuisse, qui quatuor virorum longitudinem exæquaret: dirum, atrox, in deos hominesq; superbum ac contumax hominum genus. Nudos inceßisse, aiunt, & ab egestate crudelitateq; immanes ac truculẽtos fuisse vsque adeo, vt præter captatas balenas, & aliã marinarum venationũ prædam, triginta raptos accolas insatiãdis faucibus deuorarent. Apud Veterẽ portum viderunt Hispani cœlata ad horũ similitudinẽ duo simulachra vtriusq; sexus: indigenæ vero memoriã eorundẽ, resq; ab eis gestas maiorũ cõmemoratione per manus traditas anniuersarijs festis recolũt, & de eorũ morte horrẽda cõmemorãt. Venisse cœlo iuuenẽ solis instar rutilantẽ, eúmq; in hos ignes ac flãmas, quæ ipsas penetrauerint rupes (quemadmodũ adhuc certißima in saxis exustis signa cõspici possunt) eiaculatũ esse, persequẽtémq; internecione deleuisse. Hæc initio pro fabulis habita sunt, quoad Ioãnes Hol-

Promontoriũ Desthælena horrendum.

Gigantes & mira de his.

Holmus Veteris portus præfectus his rebus perceptis admirabundus eo in loco fodi iußit, vbi costæ tantæ magnitudinis sunt erutæ, vt nisi simul offensæ caluariæ fidẽ fecissent, nunquã credi potuisset, eas humani corporis fuisse: Dẽtes præterea inuenti, qui tres latitudine, quatuor lõgitudine digitos exequarent, atque exinde indigenarũ narratio fidẽ inuenit Id certißimè nostris persuasum est, quia præter summam immanitatẽ etiã flagitiosißimo posticæ libidinis vicio laborabant (vti et hodie tota gẽs, quẽadmodũ fertur, laborat) scelerũ impatiẽtẽ Deũ immisso veluti in Sodomã igne sulphuréq; per Angelũ nequißimã hoĩm nocentißimorũ strumã ex orbe terrarum excidisse. Verũ in his liquidò cognoscẽdis quæ ipsi de maiorũ rebus gestis cõmemorant magna est difficultas, quũ oĩs sciẽtiæ prorsus expertes, literarũq; oĩm ac picturarũ exortes sint, quæ apud Mexicanos literarũ loco habẽtur.

Dentes gigantũ inuenti admirabiles.

Laneis enim funibus vtũtur (Quippos appellãt) quib⁹ implicitis diuersarũ figurarũ nodis numerũ supputẽt ab monade ad denariũ, atq; inde alti⁹ numerãdo gradatim ascẽdẽtes: nodis colores imprimũt rebus illis similes quas

Annales Peruuinorum ex funibus.

indicare volũt. Singulos prouincia quælibet cõſtitutos notarios habet, qui per hos colores rerum, vel ante multos annos geſtarum memoriam ceu literarum monumentis hauſtam plebi inſinuant, & ſi quid tum in prouincia poſteritate dignum geratur, fideli per eorum nodorum colores cuſtodiæ demandant. Vniuerſa autem hæc terra quæ montibus littoriq́ue interiacens grauibus magnæ infertilitatis incommodis affligatur, multis tamen locis in vallibus fluminum prætercurrentium irrigatione egregiè fœcundatis inſignes aliquot vrbes habet. Harũ facilè quicquid præcipuæ ſunt, quas allecti ſitus cõmoditate Hiſpani ædificijs quantum poſſent Europæo more exornatas, & mercatui habitaculoq́ue delectas occuparunt. Prima eſt & Æquatori proxima Portus vetus, tuto quidem ſed inſalubri ſinu nauigia recipiens, quibus ad ſuperiores vrbes properantibus, vel his Panamaidem redeuntibus in itinere ad nautarum refectionem hoſpicium præbens, lignandi commeatusq́ue adferẽdi copiã ſubminiſtrat. Pauci propter grauiſsimi aëris intemperiem Hiſpanorũ iſthic ſibi certas ſedes fixêre, qui ſmaragdos

Peruuiæ maritimæ vrbes quinque ab Hiſpanis occupatæ.

Portus Vetus.

ragdos

ragdos vicino in agro lateribus rupiũ, quibus accrescunt decerptos perpolitosq́ magno cùm lucro varias in vrbes submittunt. Supra hanc ab quinquaginta passuum millibus Michaelia occurrit, quam Piuram Barbari vocant, in fertili quidem agro, sed prorsus argenti auriq́ fodinarum experte, & peculiari ophtalmiæ morbo infami, qui transeuntium oculos magno dolore impedit atque excruciat. Patet ad hanc ab Motupia à sinistris supra viginti passuum millia iacente, porrigiturq́ue ad Tumibambæ ac Cassamalcæ illustrium vrbium montes ingens camporum solitudo omni hominum cultu alimoniaq́ destituta; & altißimo sabulo æstu perpetuo ardente suffocata. Tertia Hispanorum vrbs Trugillum ab Michaelia abest passuum millibus sexaginta solo frumenti Peruuini (quod Maitium incolæ vocant) feracißimo prætereuntes inuitans, nec dubium esset, quin celebri etiam nauigiorum perfugio frequentaretur, nisi impediti portus discrimẽ deterreret. Sed his omnibus longißimè præferendũ, et totius maritimi tractus excultißima metropolis supra passuũ millia octoginta in amœnis-

Michaelia.

Solitudo Motupiana

Trugillum.

Regium à festo trium regum denominatũ.

sima valle ad ripam amnis Regium sequitur à trium regum festo denominatum, quod illo die primum intrassent Hispani tutissimo portu ad duo passuum millia ab littore semotũ. Tanta hic aëris temperantia est, vt toto vertente anno nulla insignis aut æstus aut frigoris ijs in locis iniuria sentiatur. Nostra æstate isthic aliquantò frigus intendi sentitur, sed inualescentem eius vim per id tempus eneruans tepefacto leniter humo placabilẽ rorẽ nebula cãpis ad meridiem vsq; ea salubritate inspergit, vt quemadmodũ cõpertum est, qui illo humore capita imbuunt cerebri grauedine haud leuiter liberentur. Regino in agro mirifica est rerum omnium fertilitas frumentiq; præsertim, fabarũque ac pisorum, & omnis, vti apud nos leguminis, postremò solum ferre didicit ficus, mala citrea, arantia, limonia, apyrina, aliasque id gen⁹ fruges Hispanicas. Nec terra pomis ferendis assuefacta vuarum ad vina exprimenda aptarũ copiam denegaret (quum ex solis passarum acinis vineas integras pullulasse sit compertum) si aliqua ratione aëris natura isthic pateretur. Magnam enim omnium frugum serendarum

Regini agri fertilitas.

darum tum soli fœlicitas, tum proflui amnis cõmoditas non in pratis modo, sed in ipsis domorum hortis facultatem suppeditāt. Nam ex illo foßis ac riuulis in hos diductis nõ difficile relinquitur agrestium occupationum suauitate sese oblectantibus arbustis inciliatis, vitibusque ablaqueatis necessaria iustæ irrigationis nutrimenta subdere. Ad harū fossarum margines Hispani etiam trusatiles molas erigunt, quæ flumineo agmine agitatæ nullo negocio frumēta terūt. Vrbs quingentis ædificijs excolitur ambitu tamen plus spacij circumplectēs quam plæræque quæ amplius duo ædium millia comprehendunt. Forum enim latißima planicie in immensum patet, & vici magnum spacium obtinent, ædificiorum areæ, præter cultißimas spaciosißimorū hortorū delicias octoginta amplius passibus extenduntur. Hæc quū ob lignorū inopiā, quæ vel triennio teredinum cossorumque vim ferre poßint, contabulari nõ queant, fulcrorum quorundā terræ infixorum munimēto cū ambitu lato, & magna luxuriantium cubilium põpa regificè superstruuntur. Parietes rudere compacto erecti latera sustinent, Aedificia Regina.

qui

qui altè ab humo imo fenestellas cancellatis vitreisq́ interstitijs spectabiles more nostro ad prospiciendũ in vicos ac plateas emittunt. Gradus ab area per porticum, vestibulúmue aut podiolum in ædes introducunt, quarum suprema tecta carbaso aut storeis carinatim interdum impositis integuntur, quæ delineatis multa pictorum arte historijs, ad occupandos spectantium oculos non inutilem oblectationem præbent. Hac ratione aduersus aßiduos vrentis solis æstus ædes munitæ sunt, quũ firmiora adhibere aduersus pluuias munimenta stultum esset, quando, vt dictũ est nulla maritimi tractus terra intra tropicũ capricorni pluuiarum, fulminũ, tonitruum, atque id genus procellarum tempestatem non sentiat. Cur autem hæc terra omni imbrium subsidio cassa sit, caussam ferunt ex naturali ratione ductam, quòd corus toto anno flans iracundo consurgentium montium (qui quodammodo repercutiunt atque retundunt intrantẽ) supercilio in ipso ingressu reiectus, & intra rupium littorisq́ angustias coarctatus tantam indignationem concipit, vt humorem ac vaporem marinum in continentem inclinantem

Peruuia maritima cur pluuijs careat.

nantem exasperatus interturbet, iracundeq; disijciens in aërem dispergi, atque isthic concerni non patiatur, vnde tempestatis mutatio alioqui consequi posset. Hãc etiam caussam adferunt nonnulli cur æstuans mare Peruuinum semper ad Septentrionem feratur, quanquam cum alijs hæc nobis potior videatur, quod cum occidentalis oceanus magna vndarum mole incumbens per fretum transitum paret, & tãta aquarum vis per eas angustias commodè transmitti non poßit, vsq; adeò graui feruore atque impetu perrumpit, vt vniuersum id mare ab Septentrione in occursum sibi decurrẽs reiectis reuerberatisque vndis ad suas sedes repellat. Regio centum triginta leucarum itinere aditur. Arecupia quinta inter maritimas Hispanorũ Colonia fœcũdo ac salubri in loco ab mari duodecim passuũ millibus sita, trecentísque amplius ædificijs exornata est, nauigiaque cõmodo portu recipiens quæ vinum commeatumque Cusconicis, Collaonibus, atque Charcantibus aduehunt, & ea remittens quæ allatũ ab his aurum argentúmue Regium aut Panamaidem deportant, magna commeantium

frequen-

Peruuinũ mare cur retrogradũ

Arecupia vrbs.

frequentia celebratur, & maioribus in dies ciuiũ opulẽtiæq; incrementis excreſcit. Supra hanc vrbẽ quadringentis paſſuũ millibus iuxta Pacificũ mare Chiliaci populi habitant ab incredibili regionis frigore nomẽ habẽtes, pluuiasq; ac fulmina et totius anni mutationẽ ſentiunt. Nã vbi littus quadringentis paſſuũ millibus, qui grad⁹ triginta efficiũt, vltra lineã æquinoctialẽ ſeſe extenderit eandẽ, ac nobis eſt, tẽpeſtatũ cõmutationũq; anni rationẽ diuerſis licet temporibus terra admittit. Chiliaci partim ingẽtes anfractuoſi maris ſinus, partim mõtana inhabitant, quos demũ magno ac diuturno bello perdomuit Petrus Valdiuia, & vrbẽ extruxit vbi nũc noua Hiſpanorum colonia coaleſcit: terram multa tẽperie diurna, frigoribus noctu ſæuiẽtibus, populorumq; frequentia ac raro morum cultu moderationeq; laudabilẽ ferunt. Eſt hic alibi magnus ſtruthiorũ numerus, qui per valles locuſtarũ inſtar ſaliẽdo diffugientes per celeres equos longa inſectatione capiũtur. Multa inſuper flumina interdiu rapido agmine decurrẽtia cõſpiciuntur, quorũ alueus noctu vix tenui aquam adeſcit: nã die niuiũ vrgẽte ſo-

Chiliaci populi.

Struthij aues.

Flumina interdiu currentia, noctu non currentia.

te solis feruore, distillantiũ imbres magna aquarũ mole deiecta alunt, eadẽ noctu frigoris ac gelu immẽsissimæ tẽpestates niuibus cõstrictis, et fomento substracto facile supprimũt. In ea plaga quæ Antarctico subest, nullo tamẽ certiore ac clariore astro polus notari potest nisi tenui et lurido fulgore pallescẽte nubecula, quæ sub nocturnũ crepusculũ pigro & leni rotatu circa Antarcticũ sese versat, quatuor stellas in speciẽ crucis diductas ita sequẽtibus tribus, vt planè Vrsæ nostræ septentrionẽ exprimãt, nec vlla ratione differãt, nisi quod illæ, quæ crucis formã repræsentãt, paulo arcti⁹ inter se sint cõiunctæ, nec tãta lucis claritudine splẽdoreq; lucescãt oẽs, qui in nostris septẽtrionibus conspicitur. Vbi lõga nauigatione ducẽtis leucis supra Panamaidẽ est peruentum penitus Arctos amittitur, statimq; quanquã altè sub Antarcticum sit ventũ, tũ demũ tamẽ nautis obseruãtibus polare punctũ quatuor hæ stellæ in crucis formã diductæ designare tenui et vixdum spectabili fulgore oblãguidæ incipiũt, et illi ac harũ sensim lucidi⁹ sese aperiẽtiũ ductũ nauigatiões dirigunt, et cursus metiũtur, triginta demũ Signa poli Antarctici.

gra-

gradibus prouectis reliquæ tres in conspectũ veniunt. Supra Chiliacos incredibilis potentiæ reges duo, amplius vastasque regiones latissimo imperio occupant, qui perpetuas discordias ac bella contentionésque ob principatus dignitatem alunt, & cruentis sæpe prælijs dimicant, feruntúrque interdum amplius ducenta armatorum millia in aciem producere, & magno terrori finitimis esse, regionumque opulentia, & popularium tributis infinitos auri argentique thesauros possidere. Horum alteri Lychengorme nomen est, quem insulam duobus passuũ millibus à continente sitam habere ferunt, esséque in eadem templum magnitudine ac diuitijs incomparabile, in quo duo sacerdotum millia incredibili pompa dijs sacrificia peragunt. Proximè huius fines narrant Hispanis indigenæ magnum vastæ regionis spacium intra duos maximos amnes Amazones obtinere, quæ nisi certis temporibus ad coitum generandi caussa viros admittunt, prægnantesque à partu fœmellam tenẽt, marem parenti remittunt. Harum regina Quabimilla dicitur, quod ipsarum lingua aureum cœlũ significat ab auri co-

Vltra Chiliacos reges potentissimi duo.

Amazones

ri co-

ri copia haud dubiè dicta, qua nulla totius prouinciæ regio illarum terra est affluētior, penduntque ingentia tributa Lychengormæ cui subiectæ sunt. Porro id quoque cognoscendum, vniuersi tractus maritimi accolis tantam esse natandi peritiam ingenitam, vt nullo negotio aduersos fluctus natantes sustineant, & in venti vim vel turbidißimè spirantis stabiles contendant, tantam etiam celeritatem vt nauium plenißimis velis proue ctarum cursum natando adæquent. Iuxta oras magna multitudine vultures conspiciuntur versari dira marinis lupis pernicies, quos multi simul ex insidijs circumsistunt, rostrisque diu impetitos perimunt, ac perēptos ex æquo deuorant. Verùm his ipsis longè sæuiores ex halcyonum genere volucres, quas Alcatraces vocant, maiore numero paßim littora oberrant, & carabis piscibusque insidiantur, cadauerina carne mirum in modum delectantur, quamobrem & ipsæ ex frequente cadauerum esu, intolerabili fœtidæ carnis rancedine vsque adeo sunt læthales, vt ad earū esum neceßitate redacti, non secus quam aconito toxicóue victi intereant. Maritimæ

Peruuinis maritimis innata natandi peritia.

Vultures.

Halcyones.

Peruuia montana atque eius fœlicitas.

regioni hominum cultu, vrbium frequentia, & soli aërisque beatitudine montana longè præstat, ac peculiari idcirco regum sede procerumque habitaculo excoli consueuit. Terra enim omnis egregia clementis cœli temperie adiuta multò innumerabilium riuorum amniculorumque, quos montes profundunt, excursu mirificè fœcundatur, ita vt graminosis vbique viretis lætißimè transeuntibus arrideat, & fertilibus paßim pratis grauida omne leguminum genus liberaliter præbeat: Nam præter chamæcerasia, & alia eius sortis mora dumetis assueta, lactucasque, braßicas, caros, daucos ac raphanos magna proceritate luxuriantes, sed tenuiū etiā mensis vulgares, etiam amaracum, nasturtium, petroselinum, saluiā, oxylopathum, mentam, & inuisam Veneri portulacam condiendis epulis lautißimas herbas profert, & cætera porrò omnia, quæ postea Hispanis serentibus accepit, vberrima referendi benignitate reddit. Præter has alteram herbam edit, flauos flores tenuiusculis petiolis egerentē frondium habitu apio non absimilem, quam celebratißimo ab Græcis scriptoribus potamio stra-

Herba vulneribus sanandis maximè accommoda.

ſtratiote potentiorem vulneri etiam ranceſcenti, & Chirurgorum deſperatione deplorato vnicum ſolam remedium afferre, eandem autem carnem ſanam ac valētem (ſi huic adhibita ſit) ad ima oſſa peredere ferunt. Hac etiam præſtantior naſcitur altera (Cocam vocant indigenæ) frondibus eius arbuſculæ ſimilis quæ Græcis Rhus dicta eſt, Latini fruticem coriarium vocarunt, quæ, ſicuti reipſa compertum eſt, omnem cibi ac potus appetitum auertit in ore geſtanti. Verùm ante alia frumentum tanta fœcunditate luxuriat, vt, ſicuti proditur, ipſe dicere verear vno ex ſatiuo frumenti ſextario amplius quinquaginta aut centum, ducentos interdum progigni, quòd eò certè vehementius demirari licet, quòd leuiſſimam tenuiſſimamq́ue agriculturæ curam ac rationem exerceāt. Agros enim leuiter expurgatos, & lolijs euulſis ſarritos, quum aratrum vomeremq́ue penitus ignorent, non tanto inductis ſulcis ſubruēdi, glebas occandi, deinde poſt iacta ſemina cylindro æquandi labore fatigant incolæ, quantū noſtri ad fruges ferendas requirūt, ſed lignea pala modicè vulneratam humum leuiter inuertunt,

Herba Coca ſitim ac famem tollens.

Peruuinorum agricultura mirabilis.

uertunt, ſcrobibusque effoßis grana paſtino ligneo, ſicuti apud nos fabæ ſolent, depangũt, quæ regeſto demum ſuperfuſo cõdita in ſummam luxuriem prorumpunt. Herbarum frumentique copiæ arborũq; fœcunditas reſpondet, quarum non illæ modo, quas nouit Europa, egregiè creſcunt, ſed earum etiam plurimas inuenire licet, quæ nobis nomine naturaque ſunt prorſus incognitæ. Nam, vti in montanis fieri ſolet, nigricantes plurimis in locis ſyluæ occurrunt, quæ non omne arborũ genus modo, & earũ caudicibus vberrimam lignandi copiam, ſed in cauis abditisque ſpecuum luſtris magnam ferarũ multitudinem ſubminiſtrant. P*umilium etiam animãtium campi ac imæ valles ad aucupũ voluptatem vſque adeo ſunt plenæ, vt lepores, cuniculi, turtures, columbæ, ficedulæ, Niſi frigillæq; nullo anni tempore menſis deſint. Sed ne pſitaci quidẽ, vulpes, Vrſi, ac Leones rara montanis ſunt animantia, equi non iſthic modo, ſed per vniuerſum orbem nouum penitus incogniti, quamobrem paßim incolæ ad primum equitum conſpectum veluti dæmone quodam viſo aut Centauri monſtro refugere metu*

Feræ & aues Peruuinorum.

Equi nouo orbi incogniti & ob id magnus incolarum.

exanimes

exanimes ſolebant. Verùm horum egentiam quanquam imparibus, & ineptis ad bellum viribus ouium copia ſupplet, quæ equis magnitudine pares, & cætera forma præter toroſi pectoris ſtrumam camelis perſimiles quinquaginta onerum pondo ſuſtinent, & virum in terga ſublatum ad aliquot paſſuum millia vehunt, feſſæ, ſi tamen vrgeantur, ſedente ore conuerſo ringentes fœdo odore conſpurcant, ſi onuſtæ ſint, tum humo ſeſe acclinãt, nec inde vlla verberum vehementia ipſis aſinis contumaciores, niſi penitus clitellis exonerentur, propelli poſſunt, vtile profecto animantium genus non ad ſupplendã modo abſentium equorum in ſarcinis viriſq; vehendis commoditatem, ſed ad alimoniæ etiam & opimi lucri vſum. Lanæ enim tenuitate, longitudineq; & copia facilè noſtras ſuperant, et ipſius carnis ſuaui gratitudine veruecium atque iuuencorum noſtratium delectabilẽ ſaporem adæquant, frumẽto veſcũtur, ſed pauciſsimi cibi ſunt, vſque adeo exigui vero potus, vt illo triduum quatriduúmue abſtineant. Barbari ſi quando vulgari epulo ſolenne feſtũ celebrare decreuerint, ad ferinæ car-

Peruuinorum oues camelis ſimiles.

Peruuinorum venatio mirabilis.

nis apparatum mirificam venationem instituunt. Quinque quatuórue hominum millia latum aliquot iugerorum ambitum complectuntur, gradatimq; ad cantici strepitũ propinquantes in continentem pedetentim coronam subeunt, ita deinde horribili clamore excitas lustris feras, & pauido discursu effugere conantes, sed arcta corona circunclusas magna multitudine cædũt rapiũntq;. Plæraque autem montium pars innumerabiles auri argentiq; gazas nobilissimis fodinis emittit, nec vlla ferè vrbs aliquo nomine spectata offertur, quàm nõ insigni alicuius minæ auro natura ditarit, vt merito harum comparatione diuitiæ sordescere debeant, quas aut Tago aut Lydorum Pactolo veterum fabulæ ascripserunt. Nam præter inexhaustas montium Arrugias quis eloqui poßit quantã auri argentiq; vim canalicia, aut egesti fluminibus thesauri ferant? quæ rutilantibus arenis, & pellucidis vndis limpidi aureo quodã profluxu ruere videntur. Nec in tanta fodinarum copia minij, sicut accidere Plinius testatur, aut sandaracæ & id genus versicoloris terræ ad vestimenta inficienda venæ desunt.

ſunt. Supra has dotes omnis hæc plaga, quæ per montes latiſsimè extenditur, ad vberrimam ſatiuarum frugum alimoniam, & priuatorum etiam puteorum commoditatẽ mutante vices tempeſtate pluuiarum ſubſidia habet, quæ in tanto ſolis æſtu magno incolarum & agrorum hiantium gaudio excipiuntur, ſed ſumma vallium depreſſarum inuidia, quibus, cohærentium montium denſitate id auxilium ſolatiumque intercipiente, aſsidua euectarum frugum vredo, & graue caloris prementis onus incumbit. Verùm ſolers illa rerum natura erudita & accommoda diſpenſatione quælibet moderari ſolita, ne earũ vallium incolis penitus inuidere viſa eſſet, ea rem arte compoſuit, vt montani perpetuo inhærentium cacuminibus niuium frigore diſcruciati vallium incommodo non multũ lætari, & pluuiarum inopiam riuorum multitudine vallicolæ ſarcire poſſent. Hac regionis fœlicitate incolæ induſtria, atq; ingeniorum ſolertia dignos ſe præſtant, qui ſicuti ſoli bonitate, ita naturæ politiæq; præſtantia maritimos longè antecedunt. Viri ſubuculam ac chlamydem laneam geſtant, promiſſosque

Peruuia montana pluuias ſentit.

Peruuinorum montanorum mores ac politia.

 alunt

alunt crines, quos circa verticem tenui fascia substringunt: fœminis vestimentũ est oblongum, non manicatum, quod laneo cingulo ter quaterq́ circumducto infra vmbilicũ succingitur, huic penula superijcitur aurea argenteáue ascicula circa collum constricta, quam Topum vocant. Hæ candida facie gratiosæ, quanquam absurdè ferè in acutam cuspidem capitum vertices acuminentur, nõ formæ modo, sed modestiæ verecundiæque muliebris & reliquorum morum non leui gratia pollent, & huic singularem in maritos amorem fiduciãque mirabiliter adiungunt, quos præter sui sexus vires in quotidianis operibus aßiduo & fideli labore subleuant, atque intra ædiũ parietes non grauatæ quanquam nullo compulsu inseruientes sedulam rei domesticæ curam gerunt. Ex hoc gnauæ gentis variorum laborum vsu & exercitio indigenæ non omnino thesaurorum suorum precia & magnificentias ignorant, & auri argentíue liquefaciundi purgandíque arte etiam nostros, situ adiuuante locorum, longè exuperãt. Fornacibus enim patulo ad meridiem ore apertis, vbi semper esse diximus, materiem

Fœminæ montanorum.

Montanorum materie liquefaciendæ ars.

con-

condunt, & ouium stercora imponunt, quæ vento sufflante calefactæ tantum æstum emittunt, vt nullo grauiore omne metalli, auri, atque argenti genus liquescat, quod subditum fuerit, adeoque compertum est Potosinarum fodinarum materiem reiecto Hispanorum labore nulla re alia, quàm eo fornacium genere liquefieri potuisse. Ab illa verò vtriusque sexus sedulitate fideq; magnum amorem coalescere, & maiorem inde industriam, peritiorumq; ingeniorum artificia proficisci, ciuitates etiam rectioribus rerumpub. constitutionibus instrui, & gnauiore regum principumque prudẽtia imperium administrari nõ mirum est. Incolæ egregia paßim ædificia inhabitant, & quia pluuijs infestantur, tectorum terreorum munimento aduersus tempestates probè instructa, nec iusta spatiosorum cubilium magnificentia, atque ornatu cassa. Elixo pistoque frumento & ferina vescuntur, quam ad diuturnum succidiarum vsum veluti apud nos cardum, petasones & farcimina solent, fumo condurant, præterea siccatis piscibus, & diuersis radicum olerumque generibus, & ijs denique omnibus quæ postea

Cibus ac potus Peruuinorum.

Hiſpani intulêre. Potum ex frumenti & aquæ polenta conflatum vini loco vſurpant, quem Aciſam vocant, nihilo ferè Hiſpanico vino cerebris clementiorem, quanquam Barbari more noſtro ad ingluuiem proni, non grauatè gentilem potum omittunt, quoties vini copia fiat. Præter hunc minoris vis ac precij tenuiores ex arborearum quarundam frugum ſucco alterum exprimunt. Communium legum ſeptis coërcentur omnes, & in ſumma Rerumpub. moderatione egregius iuriſdictionis eſt ordo, iuſtóque ſuppliciorum inflictu in ſontes animaduertitur, præterq́; cætera criminum nomina adulteria & impuræ alieni tori violationes, quas magno Chriſtianæ religionis pudore noſtri parui interdũ morantur, maximè abominabiles habẽtur, & grauiſsima ſupplicij acerbitate vindicantur. Id vero ſupplicij genus vix oratio, vix aliorum fides capere poſsit, quod regias coniuges attentare auſis infligitur. Nã ſi vel ſolius ad patrãdum facinus propoſiti ſit conuictus, nec tamen vera perfecti ſceleris labes acceſſerit, is vnà cum muliere, ſi culpæ conſors fuerit, viuus in fo-

Adulteria maximè punita.

ro exuritur, parentesque, vxor, liberi, & quicquid hunc cognatione aut proxima familiaritate contingit, minore quidem, sed mortis tamen supplicio, dein ipsum etiam natale solum miserabili vastatione vnius scelus expiare coguntur. In hoc publico priuatoque exercitio non deest bellicus vigor, quo ad gloriam parandam, imperijque amplificandos fines propinquos dominos pati non possunt, & vicinas gentes subijcere, suique nominis ac regni dignitatem propagare maximè student. Arma illis sunt, ensis, hastile præpilatum, clauus ferreus, securis, argentea aut aurea acie, fundi, & alia telorum genera: excurrere, seruare ordines, ferre opem expeditè norunt, nec virtute petitam mortem extimescunt, modo vel suis egregiam memoriam relinquere, vel accipiundi ab ducibus muneris locum facere possint. Hæc montana regio tanto soli hominumque cultu ornata, præter infinitas alias, quas magna frequentia Barbari passim inhabitant, quatuor vrbes potißimũ habet, quæ multò quidem antea maioris ante alias, culturæ nomine præcellentes, longè

Arma Peruuinorum

ta-

tamen maiorem frequentiæ ac negociationis lucem Hispanorũ colonia sunt adeptæ. Harum prima Æquatori est proxima Quito, virente in solo & omni frugum beatitudine florido, inuentisque postea fodinis ad maximæ negociationis florem peruenturam certum erat, ni in ipso pullulascentis viroris limite, Consaluus Pizarrus fugatis incolis, & omnium fortunis crudelissimè spoliatis in ipsam vrbem sæuus atque impius indignissimè afflixisset. Supra Quitonem ducentis passuũ millibus Braccamori & Cichapoiades proximè Leuantinam vrbem sedes habent, in quam Alphonsus Aluaradus Hispanorum coloniam duxit. Ea fertili & diuite fodinarum solo non splendidè modo incolas alit ac ditat, sed profunda valle, & largo fluminum circumcursu aduersus hostiles insultus fortiter munita, si modo intercisi pontes aditus præcluserint, agrum ac sese tuetur. Sexaginta milliarium interuallo distans excipit adeuntes, Vanuco, cui Vacianus Caster imposita patriæ suæ appellatione Leonicæ nomen mutauit. Ager eius vulgari opinione fodinarum gazis locuples habitus incertas adhuc spes hominum

Vrbs Quito

Vrbs Leuantium.

Vrbs Vanuco.

minum tenet, quum Barbarus Princeps adhuc fœdus respuat, finesque constanter aduersus vicinos hostes superbus & nostri inuidiosus defendat. Pari locorum spatio ab Vanucone distat Vamantiacum Hispanis D. Ioannis Victoria appellatum fructuoso & diuite quidem solo, sed ob frequentes vicini hostis circa eum locum perpetuo exercitu versantis, & semper ex occasione nocentis incursus hominũ cultura tenui securiores ad quietem ac tutiorem negociationem sedes obtinere quærentium, quam obnoxijs periculũ quotidianis locis hærere, & agros serere, quos vnius incursus momento vicinus hostis crudeli igne peruertat. Post hanc vrbem montes sensim crescentes absurda vastißimorum cacuminum altitudine vltra nubes insurgunt, perpetuisque niuium voraginibus contecti nobilißimos totius Peruuiæ Montanæ amnes emittunt Sausam, Argyreum, Auancæum, & Apurimiam: Hi vehemẽtißimo impetu ex alto procidentes per latißimas amœnißimasque valles diuersos populos adeunt, sed inter omnes longè Princeps Argyreus ab Argenti copia quam limpidißimus glareis egerit,

Vrbs Vamãtiacum.

Quæ hic de Argyrei amnis ortu dixi, ea ex Hispano authore hausi, sed lectorem monitum velim parũ adhuc

egerit, Hispanica voce Plata dictus, longissimo excursu diuagatur, & in omnes æquè gazarum suarum profusus ac liberalis, quacunque tendit, agros & incolas inexhausta argenti aurique opulentia afficit, demum magno influentiũ amnium agmine propulsus in occidentalem Oceanum defertur. Secundum hunc Sausa nobilem Sausani populi gentem faciens (quæ Regium Cuscone eũtibus transeunda est) magno lacu Bombone extruditur, cuius ripa ingente hominum frequentia accolitur, & in ipso lacu iacent insulæ arundinetis incultæ, & animantium pastui tantum vtiles. Barbari quoties hi aut alij amnes pedibus impenetrabiles trãseundi occurrant, si ligna desunt, pontes distentis in vtramq; ripam tomicis construunt, quos herba quadam Maqui ipsorũ lingua vocitata, sed sparto aut canabo rigidiore intorquẽt atq; indurãt. Vamãtiacũ octogĩta milliũ interuallo dextrorsum extrusa sequitur montanarũ vrbiũ regina Cusco hominum cultu Regio par, fodinarũ opulẽtia lõgè superior. Hæc ante Hispanorũ aduentũ Prouinciæ reges læta Aulicæ pompæ sede fouebat, magno procerũ & gregariorum

originẽ huius fluminis Hispano aut mihi esse compertã, quũ ille sibi non constet, sed nunc è Cusconicis montibus, nunc è Bombone lacu, nunc longè diuersæ è Quitonicis montibus egeri dicat, ex quibus postrema opinio mihi videtur probatior, cum chartæ Cosmographicæ inde etiam ortũ eius deducere videantur, tamen nihil in hac incertitudine affirmare volo.

Vrbs Cusco.

riorum commercio iura hinc petentium celebrata, & inter Peruuinas sola quæ faciem vrbis præfert. Munitißimā enim quadratorum maximæ magnitudinis saxorum molem habet, quorum permagnam copiam vicini montes immensißimis lapicidinis petentibus excidentibusq; suggerunt, & indigenæ saxis erutis, & infinito labore, quum ijs oneribus trahendis vehendisq; equi ac boues deessent, vnum ad locum comportatis firmißimo egregiæ structuræ operi adhibuerunt. Ædes, quas incolæ quondam possedêre, easdem politiore paulò ornatu instauratas Hispani tenent: vniuersa ciuitas quum magno hominum confluxu in dies augeretur, regū instituto quatuor in partes veluti tribus dispertita est, & in harū vnā seuero edicto impulsi quicunq; ciuitate donari, aut vrbē incolere vellēt, recipere sese debebant. Ager non frugū aurearumque fodinarum, quarum ingens numerus circà scatet, fœlicitate modo gratiosus est, sed mitißimi aëris auræq; placidißimæ tāta gratia commēdatur, vt vegetè saneque ingresso pristinā valetudinē nō facilè immutet. Agro Cusconico disiūct⁹ magno satis spacio iacet ad

Arx Cusconica.

Agri Cusconici fertilitas & cœli salubritas.

orien-

Lacus Titicaca.

oriēte lacus Titicaca, quem rapidissimus amnis in occidentem decurrens aquarum in magnum se spacium effundentium exuberantia efficit, ac deinde veluti intolerabili onere paulò solutus in aluei sui angustias redit, sed isthuc receptus, iterumque velut ante illabentium amnium mole increscens in alterũ rursus, sed minoris magnitudinis lacum prorumpit, laxatisque tantæ molis incubitu humeris liberius excurrens obscuro exitu euanescit in occultos, vt credi par est, naturæ specus subsidens, & subterraneo aluei absorpti cuniculo in pelagus transmissus quemadmodum Alpheum ex Peloponneso in Siciliam perlapsum olim ferunt: Vltra Titicacam ad orientem plana & æqua in regione Collaones, atq; his proximi Charcantes adeuntur, gens fodinis & Argyreo amne mirificè diues, culta, & politica disciplina insigniter instituta, huiusque & nostrorum maximè, vsu erudiente, moribus cultis imbuta. In horum finibus frigido multum loco est Argyropolis quinta inter montanas Hispanorum colonia, non magna quidem ciuium habitantium copia, sed eorundem incredibili opulentia insignis, qui

Collaones & Charcantes populi.

Vrbs Argyropolis.

infini-

infinitam seruorum fodientium turbam ad eruendas fodinas alentes, immensos auri argentique reditus præfecturæ ac curationis nomine habent, & longè procul dubio maiores contraxêre, postquã nouißimè ad Potosium fodinas scrutantium auaritia nihil intentatum relinquens, inuenit copia atque multitudine argenti vsque adeo breui inclarescentes, vt multis destitutis ad has magno fossorum numero sit concursum. Huic vrbi introrsum à sinistris ad orientem proxima regio quam Didaco Roæ explorandum Vacianus cõmiserat, Peruuinæ prouinciæ terminos finit, qui ab Pasto vrbe infra Quitonem sita ad Chiliacos vsque directo transuersum parallelo supra mille octingentas leucas longitudine complent. Vtriusque autem regionis Peruuini vti literarum ac scriptorum monumentis carentes, quemadmodum ante dictum est, nullam rerum cognitionẽ nisi fallibili ex prædictorum funium nodis versicoloribus ratione exceptam habent, ita nihil etiam certi de mundi initijs, de sua procreatione nisi vetusta traditione opinionem receptam tradere queunt. A Septentrione aiũt venisse quem-

Vrbs Potosium.

Peruuiæ longitudo.

Peruuinorum de sua creatione opinio.

piam oßium, neruorum, artuumq́, & totius corporis expertem, eumq́ seculi eius homines procreasse, atque omnia obeuntem viarum rationem, & montium altitudinem constituisse: demum vero ab maritimis iniuria affectum eam regionem aliàs fertilitate lætißimam in tristem, sabulo enectam, atque infructuosam commutasse, & omni aëris pluuiarumq́ commoditate interdixisse, conceßis modo fluminibus, quæ potus neceßitati sufficerent. Hunc Conum nominatum, habitumque primùm pro numine, & solis lunæq́ filiū fuisse narrant, quoad demum hoc longè præstantior potentiorq́ à meridie alter aduenerit nomine Pagacamas solis etiam lunæq́ filius, cuius aduentu euanuisse Conum: ac tū factos ab Cono homines, authore Duceq́ orbatos suo, Pagacamam in ea animantiū genera transformasse, quæ nunc Peruuium habeat, & nouum hominū genus creasse, idq́ præsentis seculi esse mortales, quos colendi agri, ac politicarum artiū sciētia imbuerit. Hunc pro summo numine habent, & supremos diuinæ latrîæ honores exhibent, eamque regionem, in qua versari solebat, Regio quatuor passuū milli-

Pagacamas Peruuinorum Deus.

millibus distantem eius nomini dedicarunt. In hac optimatum quorumque defunctorum corpora, vt ipsius numini consecrentur, animæque delictis expiatæ in optatis gaudijs conquiescant, humantur. Hæc enim honorifico exequiarum splendore humo mandant, & de futura reuictione non multũ ab nostra persuasione abhorrent, qua permoti ex pia quadam simplicitate, dum virũ Principem atq; Heroem terræ cõdunt, vnam atque alteram vxorem (& ipsi enim polygami sunt) quæ viuenti fuerat charißima, atque è seruis, qui fiducia spectatiore probatiores erant, aliquot, præterea magnum auri atque argenti pondus, quo honorificentiore comitatu postea in vitam redeat, simul cum defuncto condunt. Sepulchris etiam nostratũ more humatorum insignia affigunt, & in exequijs mortuo per cannam potũ Cicham infundunt. Egit autem hic Pagacamas apud Barbaros ad Hispanorum vsque aduentum, qui, postquam rerum potiri cœperunt, nusquam postea comparuit, vnde persuasum nostris fuit cacodæmonẽ extitisse, vanis ludibrijs rudem simplicẽq; gentem decipientem. Est illis non insulsa de

De resurrectione opinio.

Ritus humãdi Principes.

Spectatiore probatiores erant.

De diluuio opinio.

diluuio opinio, asserunt profugisse tum omnes in editissimorum montium specus atque antra, & ad præcludendos aquarum introitus, ora ostiolis firmissimè obturasse, opinantes deinde aquam refluxu ad sedes referri, canum emissorum indicio rẽ didicisse, qui quoad madentes, non luto fœdati redirent, cognitum fuisse nondum terras aquarum mole liberatas, sibi verò non egredi tutum. Præterea hanc vniuersam terrarum compagem generali excidio perituram credunt, sed grauem siccitatem præcessuram, & soli lunæque tenebras offusum iri, quos ob id eclipsi obscurari cùm vident, in magno metu versantur, in grauissimosque vlulatus profusi iam terreni interitus diem adesse opinantur. Supra Pagacamam Solem ac Lunam adorant, & per hos, perque tellurem, quam pro cõmuni matre habent deierant ac fidem astringunt. Solis vice in tẽplis lapides figuratos cultu atque adoratione afficiunt, quos Guacas appellãt. Id lamentationis vocem innuit, quod simulac huiusmodi delubra sint ingressi, confestim omnis gaudij immemores ad fletum ploratumque conuertantur. Ad Guacas nemini acce-

De terræ excidio opinio.

Guacæ lapides adorantur.

ni accedere fas eſt, præter deſtinatos ſacrificos candidis veſtimẽtis indutos, qui cùm adoraturi accedunt, in ſolum prouoluti, manibusq́ʒ veſtimentulum candidum tenentes cum Diuo diuerſa lingua, ſicuti in Pithicis Delphicisq́ue oraculis petẽdis olim fiebat, ne vulgus intelligat, colloquuntur. His omne ſacrorum munus ac cura innititur, victimasq́ue ſeu animantium, ſeu muti operis, delatas cõſecrandi ad hos negocium pertinet. In animantium immolationibus Veterũ ſuperſtitione ab extis, & humano imprimis corde (nam & hi homines immolant) aruſpicia atque auguria captant, ac in his, niſi deſtinata animis ſigna offendant, non antè quam offenderint, ſacrificando ſuperſedunt, rati & alijs perſuadentes eiuſmodi hoſtijs Diuum non eſſe contentum. Hi incredibili pietatis oſtentatione in vulgus admirabiles prodeunt, quæ maximè ſanctimoniæ opinionem apud plebẽ, ſicuti apud Iudæos in Phariſæis accidit, concitat atque alit. Nam ſacrificaturi, fœminis abſtinent, et ſi fortè delictum quid ſit, ieiunio expiant, ad ſacrificandum procedentes obuinciunt oculos, tantoq́ue interdum precandi ardore zeloq́ue

Peruuinorum aruſpicia.

Sacrificorũ ſanctimonia ac zelus.

concitantur, vt sibi, quemadmodum conspectum fuit, oculos eradant, vnguibusq́; effodiant. Nec tali sanctimoniæ opinione concitata obseruatio horum, ac reuerentia inani simplicis vulgi admiratione sustinetur, verũ ipsi Principes, sicuti olim Persarum Indorũq́; reges Magorum ac Bracamanorum, horum authoritatem anxiè suspiciunt ac venerantur, quibus inconsultis nihil moliri audẽt, id certissimè inauspicatum fore ducentes: illi vero tantæ authoritatis amplitudinem incorrupta consulendi fide tuentur, quum nõ, quæ Ducibus gratiora fore arbitrantur, ad tuendam gratiam mox inconsultè suadeant, sed ea ingenuè tantum consulant, quæ certissimo Diui oraculo èxcepta ex imis adytis reportarint. In his delubris inuenere Hispani amphoras puerorum, qui immolati fuerant, ossibus plenas, interq́ue argenti cumulos, frusta, ac massulas, sceptra, ac mytras nostrorũ Episcoporum insignibus planè similes, integra multis in locis simulachra conspexêre Antistitum Christianorum more mytrata. Barbari frequenter rogati qua ratione eorum ornamentorum sit introducta cognitio, nihil

Mytræ repertæ.

respon-

respondere vnquam certius potuerunt, præterquam longis maiorum monumentis ad se peruenisse: quare ipsi, cũ aliquando Themam Verlangium Terræ firmæ Præsulem sacrata ornatum mytra missificantem viderent, mirabundi asserebant suo Guacæ persimilem esse, adeoque, num Christianorum Guaca is esset, interrogabant. Præter Guacas plura diuersæ sortis tẽpla cœnobiaque soli dicata habebant, in quibus magni fœminarum cœtus agebant, quibus perpetuus pãni gossypini texendi labor erat, quem artificioso opere confectum vnà cum candidis ouinm ossibus exurebant, cineresque versus Solem in auras dispergebant. Hæ tutis monasteriorum septis inclusæ, & prisco Vestarum, & nostrarum etiam sacrarum virginum ritu, ab omni libidine et virorum consortio alienæ, sese perpetuæ pudicitiæ virgineæque verecundiæ deuinxerant, ac deuotæ castitatis legem temerare ausis, inexoranda mors in promptu erat, sic tamen, vt si Solis compressu factum adiurarent, infans certissima nece liberaretur. Fuere Peruuinis multò antea stirpe ac virtute insignes, quos Curacas vocarunt sine summo aliquo

Virgines vestales Soli dicatæ.

Peruuinorum Principes.

rege aut Principe, qui æquato inter se iure imperioque, prouincias administrabãt, & bella aduersus hostes gerebant, sicuti quondam Rom. Rempub. gubernatam constat, tantisper dum ab Titicaca lacu Ingæ numerosa multitudine profusi, Cusconem occuparunt. Apud hos penes vnum summa rei vniuersæ erat, quem Ingam Zapalim nominarũt, hoc est, solum ac supremum regem, qui fixa imperij sede Cusconica in vrbe, breui circumiectam prouinciam, domitis incolis, & libertate excussa, potestati tributisque subiecit. Filius paterno imperio ita succedebat, si primum defuncti frater imperasset, quo defuncto tũ demum ad filium rerum potestas redibat, cuius demortui frater rursus imperium excipiebat, ac deinde filius. Regum diadema erat fascia lanea rubri coloris, tempora obcingẽs, & dependentem pylulam fluentibus pẽsilibusque filis habens, quæ Prætoribus atque Præfectis suis, per quos omnem imperij administrationem diuisis Prouincijs tuebantur, veluti sigillum atque insigne donatæ Præfecturæ atque authoritatis tradebant, in quo tanta relucebat maiestas, vt vel ad vnius vniuersæ gen-

Successio regni.

Regum Peruuinorum diadema.

ſæ gentis ſupplicium atque excidium miſsis, (licet nullas ad manum copias haberent) ſimulac regij diadematis filum oſtendiſſent, ſimul omnes haud inuitè, vel ad ſubeundam mortem parerent. Inter hos longa poſteritate ſuccedens Gynacaua (quod diuitijs florentem iuuenem ſignificat) belli gloria vniuerſam Peruuiam nominis ſui fama compleuit. Is enim ante omnes longiſsimè imperij finibus propagatis, Quitonicum regnum in Prouinciam redegit, & rudem ignaramque gentem, ad vitæ politiam abrogata Barbarie redactam ita inſtituit, vt non ſuæ modo ſtirpis regibus præferri, ſed noſtræ etiam florentiſsimæ Europæ Principibus comparari æquarique mereatur. Quare pari amore ac gratitudine erga regem permoti indigenæ, vt aliquo officio inſigni proſequerentur, quum ille iam è Quitonico domum repetere cogitaret, rem propè infandam atque incredibilē aggreſsi, quia aſperrima via intercurreret, & redeuntem regem multis callium difficultatibus iactandum ſcirent, à Quitone in Cuſconicum nunc abrupta immobilium rupium mole, nunc leuigata eadem

Gynacaua rex.

Via ſtrata.

æquataque, nunc derasis montium altissimorum cacuminibus, nunc profundissimis vallibus obrutis, incredibili miraculo per quingenta passuum millia perpetuam viam mõtani tractus æquarunt. Pari labore maritimam viam alteram strauere, dũ Gynacaua illac ad repetendam Quitonem iter intenderet, dispositis vnius diei itineris interuallo palatijs, quæ nocturno hospicio regem exciperent. Proficiscentem stirpe ac fide præstantissimi heroes in lectica, aureo tabulato constrata, humeris ferebant, in summa, ea erat obseruantia, vt vultum eius intueri maximè inciuile putarent, & inter baiulos, quicunque vel leuiter pede offenso hæsitaret, è vestigio interficerent. Hic non præclaram bellicæ virtutis memoriam modo reliquit, sed in suos etiam Diuos beneuolus, ac liberalis maximæ pietatis famam sibi parauit, quum Cuscone Solis templum muris, tectisque auro egregiè incrustatis, ac laquearibus bracteïs operosis ornatis mirificè decorarit. Sedenti sella erat latissima, lamina solido ex auro constans, cuius delectatione vsque adeo tenebatur, vt nõ aureis modo emblematis palatia, ac tem-

Gynacauæ Regis obseruantia.

ac templa portentoso sumptu instrueret, verum sibi, cùm filius nasceretur, aureum rudentem eius ponderis faceret, vt vix homines ducenti sublatum humeris sustinere possent: quamobrem ad tãti cimelij perpetuam memoriam filium Guascarem ab eo rudente denominauit. Hic autem, vbi Quitonicum regnum suæ ditioni adiunxisset, multum diuque ob loci amœnitatem ibi permansit, relictis Cuscone liberis tribus Guascare, Mangone, ac Paulo, qui omnes regiam Ingæ nomenclaturam gerebant, quæ vox eodem modo isthic regũ est titulo perculiaris, quo Cæsarum nostrorum Augusti. Gynacaua cum multo hic tempore hæreret, alteram sibi vxorẽ asciuit, vnde Atabalibam suscepit: postea Cusconem reuersum, cum isthic aliquan diu egisset, iterum Quitonis ac filij Atabalibæ, quem præ cæteris charissimũ habebat, inuisendi incessit cupido, profectusque maritima, de qua diximus, via, vbi hic, alterius filij conspectu sese oblectãs, satis longo tempore permãsisset, legato Atabalibæ regno Quitonico vita excessit. Ille cõfestim, patre defuncto, missis ad Guascarem legatis literisque

Guascar Gynacaua regis filius ab aureo rudente dictus.

Atabalibas Gynacauæ filius.

Gynacauæ mors, & Atabalibæ postulata ab fratre Guascare.

que rem omnem aperit, & de patris casu certiorem facit, rogat itaque vt eius pace atque consensu sibi ligatum paterno testamento regnum Quitonicum, & extra Cusconici imperij limites situm, longæque successionis iure sibi quodammodo debitum, liceat obtinere, ita omne studium & perpetuæ obsequentiæ singulare officium deferens atque promittens. At Guascar fraternam petitionem abominatus, qua paterni laboris ac gloriæ fructu astuta simulatione se extrudi intelligebat, negat id fieri sine suo ingenti incommodo posse, verùm si concepta cupidine liberaliter discedere vellet, in eius detrimenti compensationem alia loca se daturum, cum infinitis diuitiarum thesauris pollicetur, quibus in alta securæ vitæ tranquillitate regij splendoris amplitudinem tueri posset, sin quo auara spes traheret, contumacius aspirare pergeret, tum se infesto confestim exercitu aduenturum, vt dira populatione atque cæde de ipso veluti hoste supplicium sumat, feroci denunciatione minatur. Cùm Atabalibas tam importuno responso suam humilitatem pensari videret, de re tota cum Cilicuchima ac Quisqui, quos

Guascaris ad postulata Atabalibæ responsum.

quos intimos habebat consultores, deliberat. Hi concitato sponte flammas addentes persuadent, quũ talis denunciatio, quid Guascar mente agitaret, satis præ se ferret, tempus non vltra orando altercandóue aut verbis extrahendum esse, sed inopinata celeritate præoccupandum hostilem conatum, ferrum qui strinxerit primus, ei victoriam fore, maiusq́ue ad cogendum pro arbitrio alterum habiturum momentum, nihil autem ad victoriam esse expeditius, quàm hostem in suo velut conatu opprimere, dum illum adhuc obiectæ difficultates, et iactata suorũ consilia, distineant. His instigationibus ferox adolescens inductus, statim cum expeditis copijs egreditur, redactisq́ue in potestatem locis vltra centum leucas ad Tumibambam processit, Guascar qui iamdudum pre ercepta exercitum contra duxerat, castra aduersa habebat, & re demum ad prælium redacta, tribus continenter diebus atrocissimè dimicatũ est, sed quũ multitudine Guascar superior esset, Atabalibas magna parte militũ Principumq́ amissa, qui circa illum memorabili morte dimicando ceciderãt, viuus in

Atabalibæ in fratrem Guascarem bellum.

Atabalibas capitur, sed è carcere erumpit.

pote-

potestatem venit, certumque erat non eius modo in prælij gloriã, sed ad belli summam, & perpetuam Atabalîbæ seruitutem profectum fuisse, ni & insolentia vulgaris in fortunam proterua, pulcherrimam rei conficiendæ occasionem corrupisset. Atabalîbas enim dum Guascariani cantu frequente, & multa potatione perceptam victoriam prosequuntur, ipse muro effracto effugit, & eadẽ fœlicitate saluus Quitonem redit, totusque iterum ad vires instaurandas versus, vt acceptæ cladis consternationem eleuaret, et melioris fortunæ spem faceret, se à patre Gynacaua effectum serpentem per rimulam è carceribus erepsisse ementiebatur, ac promittebat idcirco certam victoriam, si non deiectis omnino animis ad prælium eluendamque acceptæ turpitudinis labem, industria fortunam correcturi iterum festinarent: quibus vel vanis ludibrijs, leuibusque promißis apud gentẽ credendo facilẽ valentibus quum partim ex veteribus, partim ex recentibus militibus copias restituisset, incredili celeritate aggressus primum Guascaris exercitum commisso prælio fudit, ac fortunam sequens

Atabalibæ astus.

quens

quens in Cusconicum tendit, ac primum atrocissima crudelitate Canares populos vindicans, fertur ad sexaginta hominum millia interfecisse, & eorum vrbi Tumibambæ illi cladis prioris tristi abominabiliq́ memoria infami miserabili vastatione celebre testimonium odij concepti, iracundiæq́ reliquit, deinde Tumbæum progressus, obiectã huic insulam Punam aggredi cogitabat, sed quum innumerabilibus copijs instare Guascarẽ constante fama, & certioribus explorationibus didicisset, cœpto institit itineri, audiensq́ue hostem ad Cassamalcam sedere, quinque millia hominum cum strenuis Ducibus ad loca exploranda, & certius quiddã de hostium numero, sede, ac castrorũ ordine cognoscendum emittit. Hi vbi prope hostilem exercitum venissent, quo latentiores accederent, in alterius viæ diuerticulum secedunt, & fortè accidit vt Guascar, quo se è castrensi strepitu amœna expiatione reficeret, isthuc progressus cum octingentis occurreret: nec mora, illi conspectum circumsistunt hostem, & nihil audientem Guascarem capiunt: forte huius rei tumultus verius, quam nuncius pau-

Guascar Atalibianis capitur

paucorum fuga, qui emersisse potuerant, defertur in castra, statimq; ad eam capti regis famam hinc stupore perculsi, inde Principis deserendi pudore accẽsi clamore sublato censere omnes Ingæ, ac commilitonibus à paucis hostibus circumuentis subueniundum esse prius quàm in miserrimam seruitutem abducantur. Ita agmine circumducto, ne quacunque hostis iret via, falleret, profecti Atabalibanos cingunt, iamque in omnium necem ferra micabant, & ingens reposcentium regem cum infesta denunciatione clamor tantum terrorem incusserat, vt vix illi contrà ordines ac coronam moliri auderent, quum in eo suorum pauore, & media iam in morte anxij Duces Atabalibam præsentaneo consilio inito Guascarem circumsistunt, & horum vnus stricto inuadens ferro, terribili voce increpat, testatusque Solem Lunamque, ac Terram matrem se mucronem per pectus ita traiecturum minatur, si amoliri suos vel momento cunctaretur. Ibi Guascarem inter recipiendæ libertatis spem, & præsentis necis metum exæstuantem, atque hinc si facessere suos iuberet, tristißimæ captiuitatis miserias

Atabalibanorũ præsens animus & cõfidentia.

rias reputantem, inde, ſi non iuberet, certiſſi mum exitium pertimeſcentem, tantus repente ſtupor cœpit, vt vix verbum proloqui poſſet, ſed quum vrgerent illi, & horribili ſpectaculo mucronibus fulminarent, vitam omnibus potiorem rebus habens per iudicem vehementi obſecratione ſuos obteſtatur, vt cœpto deſiſtant, faceſſantque declaratis in ſe animis æquè periniquam fortunam ferentes, ne grauius tumultuando, quem ſeruare contēderent, irritatis hoſtibus omnino perderēt: atque ita miſer abeuntibus ſuis abſtractus eſt in certa victoria victus & captus: qua Ducum ſuorum cognita fortuna Atabalibas Caſſamalcam in ſuum aduentum deportari iuſſit, vbi ſe expectari volebat: quod idipſum non ignorantes Guaſcariani, vt periculum maturo diſceſſu vitarent, poſtquam omnem ſuam operam regis liberationi inutilem atque præcluſam viderent, diſſolutis copijs vagi diſperſique in varias partes pro ſe quiſque omnes domum ante hoſtis aduentum diſceſſêre.

FINIS.

θεὸς τὸ δέος.

Pizarrus in Punam inſulam traijcit, & præliola ibi aliquot cum Barbaris facit, quibus victis fuſiſq; Tumbæum redit, vicinos regulos ad pacem ſollicitat, ſed cùm nihil verbis proficeret, in eorum caſtra irrupit: deinde ab Guaſcare per legatos ſollicitatus in Atabalibam pergit, & cõmiſſo ad Caſſamalcam prælio Equitum maximè virtute eum vincit & capit, dehinc maxima auri atque argenti vi contracta ex Atabalibæ redemptione Ferdinandum ad Cæſarem cum grandi ſumma mittit: dehinc exorta militum turba Atabaliba interfecto, Cuſconem procedit, & fugato Quiſqui, & Paulo Inga deuicto, eam capit: poſtremo Benalcazarẽ ad Tangaranam Prouinciam mittit, qui ſuſcepto in Ruminaxem bello eum fugere cogit, & Quitone potitur.

LEVINI APOLLONII GANDOBRVGANI DE REBVS IN PERVVIA GESTIS.

LIBER II.

Ic fraterni dißidij casus Hispanorum aduentum excepit, qui sicuti multis terris ad suā perniciem fatalis fuit, ita destinato Superorum fato ad nouum imperium, & ab longa ethnicæ cæcitatis caligine ad Christiani Euanglij lucē hanc Prouinciam atque incolas deuocante, Pizarro in ipso paratißimæ occasionis articulo appellenti promptißima opportunitate ad occupandum imperium facilem viam subiecit. Is ab Coaccijs ad Portum Veterem (sicuti dictū est) progressus, cōstitutis ibi rebus, quum celerrimè eo ex loco peculiari verrucarum humana ora dira serpigine incessentium contagio abigeretur, Tumbæum proceßit, atque in obiectam huic insulam Punam traiecit. Ea Puna insula. *ducis aquæ, et piscium ferarumq́ copia adue-*

 nis

nis hoſpitalis, incolas habet eruditis ingenijs artificioſos, & natiua virtute, qua Tumbæum quondam expugnatum euaſtarunt, obiectis ſibi littorum accolis formidabiles, maximeq́ nauigandi arte præſtãtes. Nauigant enim lignis duobus tignis ſupertabulatis, quæ numero imparia, & ſibi non æqua longitudine, mediumq́ habentia cæteris prominentius palmæ explicatæ diductæque, in qua digitorum longitudo non ſibi reſpondet, formã exprimunt. Huic contignatorum lignorum baſi, ne elati fluctus aſſultu ſedentes perſtringant, aſſerum tabulatio ſuperſtruitur, tantæ interdum firmitudinis atque capacitatis, vt ea vel ſolo funium connexu iuncta compages equos perferat, & amplius quinquaginta vectores traducendos accipiat: acciditque nonnunquam, vt cum in ea nauigia Hiſpani eſſent admiſſi, Barbari his ſemper ex occulto infeſti atque inſidioſi, quo, in ſuas veluti caſſes redactos, tuto & quodammodo per iocum voluptatemq́ perderent, tigna compacta clam diſſolutis funium vinculis diſiungerent, eaq́ ratione noſtri repentè fluctibus hauſti miſerabili morte perirẽt, illi verò vel

Nauigia Punenſiũ.

Fraus & aſtus Punenſium ad opprimendos Hiſp.

natandi

natādi sciētia, vel in ipsa tigna agili trā-suolatu euaderent magno spectandi gaudio, & cachinnorum etiam strepitu miserandam nostrorum in medijs fluctibus laborantium ac morientium fortunam prosequentes. Eodem quo Peruuini genere armorum vtuntur, & vnde ingeniorum elationem agnoscere licet, Dynastam habent, vel in tātulæ insulæ terra regia stemmata nominaque fastuoso titulo præferentem, cunctisque magno cum metu obseruantiaque omnium imperantem, quem eo tempore, quo aduenere primum Hispani, tanta suspiciosi animi zelotypia deflagrasse prodūt, vt spadones, semimaresque eunuchos, quos ad muliebria officia seruitiaq; concubinis gynecæorū septis semper inclusis adiunxerat, ad omnem penitus vim allicienti formæ, libidinique subtrahendā deformiter naso atque virilibus spoliaret, quibus non multum ferè oris deformitate cedunt obiecti huic insulæ littoris accolæ, qui offenso Peruuiæ rege supplicij nomine superioribus gelasinis dentibus priuati, manante ad liberorum posteritatem pœna, turpem, decrepitorum senum instar, edentularum gin-

Zelotypia incredibilis

giuarum aspectum alloquentibus obijciunt. In insulam prius quam Pizarrus traijceret, Barbari externã aduenarum colluuiem perlibẽter quidem, prius quam audacius insuesceret, & maiore appellentium numero augeretur, procul expulsam euersámue cupientes, vbi nihil se vero marte posse viderent, grauißimeque non iam pyraticis myoparonibus infestari ab hac littus, sed valida manu Prouinciam subigi atque occupari tristia grauioris seruitutis præsagia ominantes dolerent, Hispanos in sua nauigia receptos, dissolutis subitò tignis, nota fraude demergendi consilium proposuerant, facinusq́;, vti cõceptum erat, haud dubiè perfecissent, ni cognito forte dolo Pizarrus oẽs districtis gladijs intentißimè remiges obseruare iubens singulari ea industria deterritos instituto abstinere compulisset. Tum quoq; in insulam vt peruentum fuit, fallacißimæ gentis insidijs est propè circumuentus. Copijs proximo in loco abditis, irruptioneq́; in sequentem noctem destinata oratores ad Pizarrũ veniũt Insulani, laudata eius virtute benignitateq́; in omnes & clementia, memorãtes amicitiã

Insidiæ Barbarorum ab Pizarro industria vitatæ.

malle

malle quàm vim experiri Hispanorũ, itaq;, quæ vellet, vel hospitio exhibendo, vel commeatu impartiũdo, vel alia quauis re, perlibenter imperata facturos. Pizarrus syncerè secum agi ratus, maximeque ab ea opinione disiũctus, qua tantũ fraudis in rudibus Noui orbis ingenijs augurari posset, gratijs actis collaudatos benigno responso dimittit: verùm haud multo pòst, vbi explorando rem certius cognouit, educto agmine incautis inopinato aduolans magna cæde in sua fraude concidit, quibus deletis fusisque insulam longè lateque populabundus percurrit: interea Barbari ratibus suis adnauigantes lembos nostros, nautasque ac milites his præsidio cũ Consaluo Pizarro relictos adoriri vndiq; & premere, nec vlla suorum magno numero cadentium cæde, aut sclopettorum boatu deterreri nullum vel modum vel finem vexando imponentes, eoque Hispani iam perducti erant, vt, vulnerato in fœmore grauiter ipso Consaluo, & quotidianarum contentionum aßiduitate plærisque fatigatis sauciatisque, non dubiam cladem accepturi essent, quum missus à Pizarro subsidiariorum manipulus

Consaluus Pizarri frater vulneratus.

lus in tempore ſuperuenit, cuius aduentu plurimis interfectis Barbarorum oppugnationes ſunt repreſſæ, & noſtri metu periculoq́ue exempti. Nec multò pòſt Pizarrus, quum leue ad totius belli momentum eſſe duceret, diutius vnius inſulæ incolis perdomandis inhærere, & ſuam exiſtimationem ea mora minuere, atque ipſam ſuper hæc iuſulam infecto aëre pernicioſam tædio atque grauedine militum corpora onerare videret, Tumbæum reuerſus eſt. Prius quam in continentem reueheretur ad ineſcandos incolarum animos, & noui beneficij gratiam colligendam, Peruuinos ſexcentos in vinculo ab Inſulanis coniectos carceribus liberatos vnà cum tribus Hiſpanis præmiſerat, qui ſimulac in continentē peruenere beneficij et humanitatis neſcij Barbara ſuperſtitione veluti receptæ libertatis hoſtias damnatis Dijs ſuis immolarūt, idem Ferdinando Soto facturi, qui nauigio cum captiuis aliquot in aduerſum iā amnē Tumbæo vicinum longè ſuerat prouectus, ni maturrimè ab Didaco Aquerio, ac Rodorico Loſannio edoctus reflexo curſu celeriter receptui conſuluiſſet. Cæteri omnes incolæ, Regulis aduocan-

Reguli Tumbæi in Pizarrum.

aduocantibus, inter eas Pizarri in insula permanentis moras tempus nacti, cum armis familijsque ad montes magno concursu profugerant, quum vel nulla benignitatis ac munificentiæ ostentatæ humanitate exorabiles Reguli ad libertatem fortunasque tuendas, & externæ gentis vi sese insinuantis iugum procul armis dextrisque amoliundum animos cōtumaci iudicio adiecissent. Ea res plurimum Pizarri celeritatem demorata est, cui sine Barbarorum ope ex nauigijs illis manipulos suos exponere perdifficile erat, quod nauigia spondis forisque proterentium hominum, æquorumque pōdere fatiscentibus persæpe laterorsum præcipitarent. Per summas has difficultates tandē copijs expositis Tumbæum processit, statimque in varias partes nuncios ac Legatos ad Barbarorum Principes misit, qui larga omnis clementiæ ac bonitatis pollicitatione ad deponendū metum, colloquia conferenda, & armis omissis fidem amicitiamq; sociandam timentes diffidentesque prouocarēt. Sed vel summa pacificarum denunciationum ac promissorū vis apud exterorum perosos, & inuolandæ libertatis ma

ximè tenaces nihil valere potuit, quòd præter hæc (quibusdam editis in victos exemplis crudelitati proximis) incussam, & altè magno metu insidentem de Hispanorum fide dubitationem timidi ac suspicaces, sibique qui contingere possent, casus alieno euentu non insulsè pensantes gererent: qua de caussa nuncijs ac Legatis vnà cũ promißis omnino reiectis nihil ad aures metu ac cæca suspicione conclusas admittebant, verum ex insidijs perpetuo noxij commeatum quærentes, ab cæterisque incautius progressos repentina incursione circũuentos, opprimebant: cuius pertinaciæ contumeliæque iusto Pizarrus dolore concitatus clam Chiram amnem quinquaginta equites sub vespertinum crepusculum traduxit, propè quem Barbari in aduersa ripa magno numero consederant, celeriterque inde per asperas montium ac dumetorũ angustias noctu profectus, sub auroram hostium castra irrupit, Barbarosque tumultuariè ac meticulosè (vti in inexpectato malo accidit) pugnã excipientes disiecit, nec vlla belli inferenda clade temperauit, tantisper, dum tantæ calamitatis incursu feßi Dynastæ Legatos

Pizarrus Tumbæi regulos deuincit.

gatos

gatos de pace cum aureis argenteisque mune ribus ad Pizarrum mitterent. Is virtutis successus vicinos Tāgaranæ Prouinciæ Regulos ad amicitiam societatemque ineundam adduxit, quorum missos ad se Legatos Pizarrus ea tractandi affandique humanitate comprehendit, vt Barbaros rudes & faciles ab sua inscitia alienarum virtutum admiratores voluptuarijs accōmodissimi ingenij philtris in suam admirationem penitus traductos non difficulter firmissimis veræ pacis fœderisque vinculis sibi astringeret. Ex eo loco triginta mille passus progressum Guascaris (qui tum in Atabalibianorum potestatem nondum deuenerat) Legati adiere, qui splēdida oratione appellato fœlicem in Prouinciam aduentum gratulati postulabāt, vt Atabalibam infræni cupiditate fratri rebellē, et per omne confidentiæ perfidiæque nefas nullo aut humanæ rationis, aut vinculi naturalis iure expenso, scelerate digrassantem prohiberet, & Guascarem genuinum parentis secūdum leges hæredem, publico etiam in consilio virtutis commendatione regē appellatum coronatumque, & commisso prælio

Guascaris Legati ad Pizarrum.

lio fortunæ iudicio imperium obtinentē defendendum susciperet. Quod si ipse eadē virtute, qua nunc extremos ferè terminos Peruuiæ suo rumore transgressa primum in Prouinciam aditũ sibi peperisset, vindicata immanis perfidiæ niuria, deuictoque hoste, quem violatæ naturæ ac rationis leges in pœnas iamdudum vocarent, Guascari imperium iure ac Marte aßignatum fœlici sua opera conseruaret ac stabiliret, illum tanti beneficij memoriã, & eius tutelæ nomen perpetuo cultu ac fide religiosißimè veneraturum, nec omnino enerui similis beneficij talione remensurum. Id vero non tam ipsi Pizarro priuatim honorificum, & ad beneficentiæ famam splendidißimum fore, quam publicè cunctis Hispanis ad occupata obtinenda, totiusque Prouinciæ vsum vtile atq; tutum, quando Atabalibas, si Guascarem deuicisset, ab furiosi ingenij vesana vsurpandi imperij cæcitate superbiaque minimè Hispanos externam gentem atque inauditã Prouinciæ limitibus intricari atque inueterascere, & potẽtia opibusque sensim augeri passurus rerum & humanorum ingeniorum pe-

ritis

ritis, haud iniuria videri queat. Hæc diser-
tißimè dicta Pizarrum fortunam ad vni-
uersum imperium inuitantem, & si modo ei-
dem Duci deprompta vegeti spiritus alacri-
tate audaciaq́ egregium facinus committere
non dubitaret, ad illud optima occasione pa-
tentißimam viam ante pedes sternentem nō
illibenter agnoscentem nullo negotio eo per-
pulêre, vt Guascaris preces ad animum ad-
mitteret, ac Legatis polliceretur festino suo
aduentu intellecturum breui Regem non fri
gidam ipsius caussæ rationem ac curam esse
susceptam. His eo responso dimißis Ferdi-
nandum fratrem Tumbæum remisit, vt mi
lites, qui isthic adhuc hærebant, properè addu
ceret, ipse iuxta Chiram amnem in Tanga-
ranæ agro ad Michaëliam vrbem excolen-
dam se conuertit, quo venientibus Pana-
maide nauibus fidelis portus tuti commodi-
q́ue receptus esset, ac paucis diebus hac occu-
patione consumptis, & auri argentiq́ue copia
dispertita, postquā milites præscriptos Tum-
bæo, Ferdinādus adduxisset, veteres tantum
incolas in noua vrbe relinquēs Cassamalcam
aduersus Atabalibam, quem iam eo perue-

misse

Pizarrus in Atabalibam iter Cassamalcam intendit.

nisse capto Guascare audierat, per Motupianam solitudinem (cuius proximo libro meminimus) iter intendit. In ea profectione quid per deserta incultaque eunti loca, vbi præter mutos campos, nihil siti famique perferendæ vtile occurrebat, fuerit patiundum dici non potest, certè par ei labor æstimari potest, quē Alexandrum Macedonem in solitudine ad Ammonis oraculum contendentem cum exercitu subijsse in sua historia meminit Curtius. Sed vbi ad ipsam vrbem Motupiam in frugifera & optimè habitata valle sitam peruentum fuit, magna repentè copia auidis omnibus famis sitisque saturandæ desyderia explendi fuit oblata. Vbi hic paucos dies militibus reficiēdis Pizarrus transegisset, hinc ad montanæ regionis limen progressus oratorem Atabalîbæ obuiam habuit, qui calceos duos picturatos, aureasque armillas deferēs, adijciebat hæc opere & nouitate quam precio spectatiora non regij muneris loco, sed ea ratione ab Atabalîba donari, vt, quum in ipsius conspectum his indutus veniret, per ea signa ipsius personæ maiestas noscitari posset. Regem enim vsque adeo solida æquitatis ac rationis

Orator Atabalibæ ad Pizarrum.

rationis conceptæ fiducia fretũ esse, vt cum ipso in colloquium deuenire, & disertè sui iuris caussas, quibus hæreditatem paternam postulandam, & ipso deniq; Marte repetendam sibi putasset, explicare non abnuat ipsum dijudicandæ litis arbitrum minimè recusaturus, nisi redacto in prius victi & capti potestatẽ Guascare belli sors certo Deorum immortalium beneficio directa non obscuro adiudicatæ æquitatis iudicio rem diremisset. Pizarrus hilari sereni oris aspectu oblatum munus accepit, & laudata Atabalibæ voluntate oratorem blandißimis verbis permulsit, regiúque hæc suo referre iußit: nullam esse caussam, cur metum aliquem infida dubitatione concitatum ex suo aduentu sibi concipiendum putaret, amicum se, non hostem atro in ipsum liuore atque ira percitum aduentare, nec sibi quicquam ab omni cogitatione alienius atque remotius esse, quam sæuo voluntarij furoris aculeo concitante, hos iniuria ac clade affligere, quorum in se voluntates, nullis adhuc sollicitationibus pertentatas, fuisset expertus. Quid enim immanius & Christianæ religionis cognitione

Pizarri ad Atabalibæ oratorẽ responsum.

imbu-

imbuto indignius quam ob præmatura maleuoli iudicij iniquitate petita sæuitiæ explorata incertaque suspensorum hominum studia vltro sibi prærupta spe de industria præuertere? Non sibi modo certum esse, quantum liceret, gladio & sanguini humano parcere, omniq́ue malorum calamitate infligenda abstinere, modò ipse præcipiti auaritiæ gradu ruens, eius nullam occasionem excitaret, verum ipsum Carolum supremum Europæ Cæsarem, & Hispaniarum regem (cuius ipse auspicijs rem administret) id vnum sua maiestate dignum atque laudabile iudicare, neminem aliqua prioris iniuriæ prouocatione lacessere, eosq́ue imprimis intemeratos relinquere ac tueri, qui deposito vanarum mentium tumore moderati sub protecturas eius fidißimæ clientelæ alas se recipere atque recondere non grauarentur. Ita dimissum Legatum, nec temerè credendo, nec aspernando, agmine semper instructo, & in omnes casus cõposito incedens celeriter est sequutus. Nam boni Ducis officium esse prudenter iudicabat, non præsentem modò hostem aperta acie propulsare, sed nec effusè populando, nec in-

explora-

exploratis in locis castra ponendo diligenter cauere, ne per promissorum simulationem, oborta suorum securitate incuriaque, fallenti hosti bonæ fortunæ occasio pateret. Ad Cassamalcã vbi peruenit, regius fæcialis ad eum accessit Regis illi nomine mandans, ne absque Atabalibæ consensu eo in loco sibi hospitium desumeret, sed Pizarrus non dato ad id responso, castrisque accuratè per dispositas militum stationes munitis, Sotum ad hostes cum viginti equitibus misit, vt indicato suo aduentu, colloquioque collato, Regis mille passus inde considentis voluntatem, an pacem, an bellum mallet, certius intelligeret. Huc enim solerti ratione destinatum animi consilium intenderat, vt vel pacifica conditionum compositione Cæsaris clientelæ Regem beneficiario iure affectum subiungeret, vel, si virium fastu tumidus & Hispanorum paucitate proteruus reiecta salutarium pactionum quiete supremum Martis euentum experiri constituisset, tunc (quando vel innumerabili multitudine Barbaros prorũpentes equitum conspectum, & insuetũ Sclopettorum boatum minimè toleraturos iam

Alter ad Pizarrum legatus.

ex frequentibus præliolis egregiè perspexisset) vnico & breui pugnæ discrimine vniuersam sibi regionem victorem haud dubiè pari ruina sequuturam astrueret. Sotus equitesq; cùm ad hostiũ castra prouecti paulò concitatiore cursu procurrerent, tantum inter Barbaros quidã ruituros modò in sua corpora equos rati, terrorem hausêre, vt fuga ex currentium conspectu se proriperent, quos Rex, vt eo exẽplo alijs aut ipsum metũ, aut metus ostentationem demeret, è vestigio interfici iußit. At Sotum venientem Atabalîbas regiæ Maiestatis haud ignarus, & eandem apprimè temperata seueri vultus grauitate repræsentans, vti tantum inferioris nominis Ducem, & sua comparatione indignum alloquio minimè dignatus est, sed Pizarri postulatis graui aure exceptis per Purpuratum, atque hic per interpretem sententiam explicabat. Vbi vero post Sotũ missus Ferdinãdus Pizarri frater aduenit, tũc interprete mutua verba explicante ad sermonem remißiore fronte se dedit. Ferdinandus paucis verbis mandata explicuit: Cæsaris atque Hispaniarum Regis auspicijs huc

Barbari equorũ conspectum fugiunt.

Ferdinandi Pizarri & Atabalibæ colloquium.

Fran-

Franciscum Pizarrum aduenisse, cupereque cum ipso colloquium atque amicitiam sociare. Quod si regiæ benignitatis humanitate, & amico complexu venientem excipere, & syncero colloquio honestæ pacis ac quietis cõditiones pertractare mallet, tum ipsi imprimis salutare, tum cunctis Peruuini nominis ad fortunarum conseruationẽ & mirificam vtilitatem, egregia Hispanæ gentis coniunctione, maximè expeditum fore: sin inani virium fiducia, & fauentis fortunæ spe inflatus, præferoci contumacia vti, & rem omnem belli euentu definire vellet, vtique Pizarrum necessitati vel inuitè parentem miserum quidem, sed non inane posteris exemplum facturum, vt sibi Reges sapere potius discant, nec vana tumidi pectoris ferocia duci ac præcipitari, quam decora & salutaria tranquillitatis consilia amplecti malint. Ad hæc Barbarus, eam esse supremam concordiæ ineundæ conditionem respondit, si quodcunque Pizarrus intra Peruuinos terminos incolis auri atque argenti abstulisset, integrè restitueret, nullaq; mora ijs locis excederet, ac tum licere vt latius de rebus cæteris

ſecum diſceptaturus Caſſamalcanam in regiam ad colloquium veniat. Ita Ferdinandus (qui diutius excuſando monendoq́ colloquium extraxerat, vt commodius interea exercitum ordinemq́ Barbarorum contemplaretur) infecta re dimiſſus certamen renunciat, plurimaq́ de hoſtium caſtris, ordinibus, ac multitudine commemorans, haud obſcura indubij metus ſigna dedit. Verũ milites, vti interritos et inuictos animos rerum abs ſe geſtarum magnitudine confirmati gerebant, ita totam ſpem in diuinam opẽ, ſuaſque dextras conferre, ſeſe mutuo cohortari, intrepide arma ad diurnam pugnam inſtruere, & ſatius meliusq́ ducere digna priſtinis factis morte inter arma perire, quàm veterem exiſtimationem, partamq́ bellicæ laudis gloriam turpiter cedendo amittere. Ipſe Pizarrus vix ad neceßitatem quietis ſumpto, & alijs dato tempore inſomnem ferè noctem egit, mente omni in inſtans prælium, in aciemq́ intenta cogitando, in quã primum partem equitem peditémue obuerteret. Sollicitam noctem grauiore cura ac tumultu lux excepit, nam tum & corpora curanda, & ar-

Hiſpanorũ alacritas.

& arma rapienda erant, Ducibus instruendæ acies, adhortandi milites. Equites erant numero sexaginta, in quibus haud dubiè omnis terrendi spes erat, hos Pizarrus abdito in loco fratribus ducibus considere iubet, vt cùm opus sit procellam equestrem inopinatò immittant. Ipse ducendum peditem suscipiens in altera parte constitit, & inter obeundũ exhortandumq́;, Viri, inquit, quos nulla rerum aduersitas fregit, tot votis exoptatus inuocatusq́; aduenit dies, qui fortuna Duce victoriam forti dextera appetentibus Peruuini regni imperium intra paucas horas aßignabit. Quapropter tantò plus vehementiæ constantiæq́; animo ac corpori quisq; adiungat, quantò propiorem laborum finem, et paratiores virtutis ostentatæ fructus ex vnica hac pugna expectat, aut sibi præsagit. Audacia enim humano ingenio ausuq́; excelsior, calcatæ deuictæq́; incogniti Oceani semitæ, superata rerum natura, iam nulla nobis profecto sunt, imò collecta earum propè incredibilium rerum fama non modo cum suprema promeritæ laudis iactura in tenues auras euanescet, sed, quod nemini miserum at-

Pizarri oratio ad milites.

que pudendum esse non potest, modò inauditæ virtutis, & tantum non deuictæ mortalitatis summa claritudine atque admiratione celebratis, nunc diro peruersi vulgi iudicio stultæ temeritatis, adeoq; insaniæ abominabilem cum perpetua nostræ posteritatis labe, cunctis nostri nominis notam inuret, nisi pristinè pectora corporaq; vi indegenere virtute respondeant. Peßimè enim, quibus inusitata tentandi audax natura confidentiam suggeßit, virorum fortiũ ratio ab ancipitis fortunæ successu dependet, quorum tum demum virtus laudem offendit, quum fortuitæ fœlicitatis prosper casus adiuuerit, qui vero si fallat, indigna agrestis vulgi censura in temeritatis infamiam incurrit. Ergò qua virtute superioribus annis tot aduersi maris tẽpestates, eas famis sitisq; angustias, quæ vel cogitatione expendentibus intolerandæ videri queãt, fortißimè obdurati deuicimus, eadem nunc incumbendum est, vt præsentem hunc hostem ad certißimam vniuersæ regionis breui prælio subigẽdæ spem sustineamus, ac propulsemus. Si cum tempestatibus amplius obluctandum, aut simile quiddam subeundum

esset, expertus certè timerem, quia eiusmodi difficultates humana remedia respuũt, solis animis toleranda patienter, nunc cũ rem mul to leuissimam, & pro fluctibus ac locis incultis, quæ nauigantes & prætereuntes sua asperitate premebant, nostræ conditionis mortales humanamq; vim pro ineuitabili rerum mutarum tempestate pari vi retundendam adepti simus, haud modo nihil timendi, sed ne dubitãdi quidem caussam tempus adimit. Adhuc ille meis auribus fremitus vester obstrepit, inter eas aliquando procellas iactatus negocium & certamen humanum poscentium, & istiusmodi insuperabiles cum mutis locis pelagiq; vndis concertationes deprecantium, cuius vos imprimis memores esse oportet, ne ex subita quadam magis imbelliũ mentium leuitate, quam ex vera virtutis declarandæ cupiditate profectum appareat. Huius memoria egregiè imbutos, & ob eam præstantissimè dimicantes fortuna non inconstans sæpe virtuti propitiatrix minimè deseret, nec verò quenquam vsq; adeo imbellis fidei esse duco, quin supremi numinis Diuorumq; Christiani nominis tutelarium forti-

ter pugnaturo in ſummæ pietatis ſtudio aliquam opem ſibi deſtinet. Quod ſi tenerioris animi quoſdam hoſtium multitudo afficiat, eos ego vſu Martem perdiſcere, aut peritioribus belli iudicia relinquere iubeo. Illi ſolum multitudine tegant, & vt lubet in pugna cœlum clamoribus terreant, vos mihi his dextris corporibusq́, non ore, rem agite. Iſta quidem tyrones, & mollibus delicatarum ædium tectis aſſuetos moueant, quibus natura timidis, & vel ad gladij vmbrã horrentibus in fuga ſalus eſt, vos, qui iã propè tertium annum ſub dio viuitis, inter tot tempeſtatũ crepitus obdurati, terricula iſta mouere poterũt? Clamor inanis turbatio eſt, multitudo virorum robore carens noxiũ ſibi ipſi impedimentum. Quod ſi narrandis hiſtoriarum exemplis vacare magis liberet, quam modò re ipſa oſtendere, innumera cogitanti ſuccurrerent, tamen minimè id vos fugere debet, qua paucitate Hiſpani per cæteras noui orbis partes ſemper innumerabiles Barbarorum copias fuderint, proſtrauerint atque deuicerint, & fracta omnium regum potentia ſibi imperium compararint. Non in copijs

ijs Mars, aut bellum multitudine pendet,
ed hoc momentum habet, vertere agmē, mu
tare in cornu pugnam, laborantibus expedi-
tè succurrere, & sine turba in promptu sese
re postulante recipere. Horum omnium quid
excita suis sedibus callet turba? in qua pluri-
mi vix ferrum dirigere norunt, ne dicam ar
morum gerendorum multos esse impotentes.
Hanc egóne vobis comparem, qui inter ar-
ma ferè senes facti nunc, quicquid à tergo ha
betis, virtute occupastis? parúmne vero hoc
hostium genus experti sumus, qui tot populos
ad Chiram amnem iampridem fusos, tot Re
gulos in fidem acceptos, cuncta subacta, pedi-
busq́; subiecta tutò à tergo respicimus? Sed
isthic præruptis petris incultisq́; solitudini-
bus satis sterilia laborū præmia accepimus,
nunc longè melioribus dextras adijciamus,
hostium aciem auro argentoq́; fulgentē præ-
dam nō arma gestantem intueamur, eamus,
& imbellibus fœminis aurū viri eripiamus.
Quid? quod propè Dij cum mortalibus (vos
Diui Diuæq́; cœlestes pace dicam vestra) pu-
gnaturi sumus? Nam cum ex auditis tor-
mentorum nostrorum bombis tonare fulmi-

nareq́ nos credant, quid aliud ita dicendo opinandoq́ existimare ac fateri poßint, quã tonitruantes fulminantesq́ Deos aduersum se pugnaturos? Iam vero nescio quod monstri genus de equite somnient, quum autem heri ne primum quidem equorum conspectum aufugientes pertulerint, an non ruituram primo incursu suo pauore aciem ipsa re ominantur. Nam si pacatos equos timent, quomodo furentes grassantesq́ per strues ac cateruas hominum, quum armatum etiam equitem suprà micantem videbunt, ferent? Certè ni cæsorum aliquot nostrum equorumq́ interitus mortalitatis indiciũ fecisset communis, iam nullum hostem haberemus, quia ne castra quidem aduersus ponere cõfidissent. Me profectò alta cogitatione nos hostesq́ pensantem summa horum miserorum hominum miseratio subit, qui minimè nobis pares, & tormentorum equorumq́ fluctuantes metu modò lõgè miserabili teterrimæ cædis ruina concident: sed agè sua calamitate discat sanè hic Barbarus imperio nouo, & scelere in fratrẽ crudeliter exercito tumidus Hispanorum vim, quando gratiam societatemq́ experiri noluit.

noluit. Id tū illius intolerabilis fastus, tum Hispanicæ indolis magnitudo superborum prorsus impatiens, & egregia vltrix, tum captiui Guascaris æquitas iubet, qui indignissimè auito imperio per nefas deiectus, nullam præterquam in vobis spem habet, vestram opem, misericordiam, ac fidem exposcit, vt seruitutem, vt compedibus, vt imminente morte liberetis. Egregium me hercule opus, & inter præmia vestræ victoriæ numerandum facinus, posteritaritati famæq; tradetis, parricidam impotente insania ad imperium contendentem, & impia rebellione fratri insurgentē vos esse vltos, nec tamen antè ad iram vindicandiq; cupidinem descendisse, quam ad hanc vestra pace reiecta necessitas adigeret: qua re conspecta quanto creditis incolas obsequentiores fore, cùm intellexerint sceleratos vos persequi, & nemini nisi sua culpa facto hosti irasci. Non igitur vt metum ponatis hortor, quem omnia detracta discrimina viros fortibus sponte iamdiu exemisse debēt, sed hoc iubeo, quando amicitiam respuerint, vim virtutemq; vestram experiantur. Hūc Barbarū ferro sternentes per armatos viam

ante omnes mihi inuadite, ita non ipsum modo superbientem Tyrannũ ad arbitrium adepturi, sed quodcunque cæteris adhuc animi ac virium supererit, breui & facili negotio deiecturi. Quod si cũ paribus ac viris fortibus res gerenda esset, vbi in dubium vocari fortuna poßit, adderem, nullam fugam nobis victis patêre, & fortiter hîc contra infideles dimicando pro Christiana religione morientes æterna in cœlis perpetuæ vitæ præmia excipere. Interea Atabalibas, qui et ipse in primã lucẽ certamen edixerat, cum sua innumerabilium copiarum mole in aciem descendit, planeq; designandis ordinibus intentus Ruminaxim spectatæ virtutis Ducem cum quinque millibus tectã vallem clã occupare iußit, vt simulac pugna incœpta esset auersos hostes adoriretur, &, si in fugã se darẽt, eo agmine exciperet. Ipsum præcipuæ nobilitatis Satrapæ humeris aurea in lectica ferebant, quã trecenti delectæ iuuentutis regijs insignibus conspicui præcedebãt, quibus vias æquandi mundandiq; cura erat. A tergo omnis Purpuratorũ turba sequebatur similiter baiulorum humeris aureis in gesta-

Atabalibæ insidiæ.

mini-

ninibus prælatè vecti, tantaq; Barbaros victoriæ fiducia incesserat, vt nostros solis manibus debellare rapereq; sperarent. Pristinus enim terror equorum, quum nullum equitem viderent, paulò resederat, & inter Barbaros Duces quidam euulgarat hostium summam esse paucitatē, atq; eosdē continentibus proficiscendi laboribus vsq; adeo defatigata corpora trahere, vt victis laßitudine pedibus se sustinere nō possent, ideoq; ouibus aliquot grā dioris staturæ ad vecturam vterentur, quos equos nominarent. Eius rei credulitate impulsus ipse Atabalibas, quū in subiectā Cassamalcæ planiciem progressus Hispanorum peditum, sine equite aliquo oculis subiectam contemplaretur, ne prodire quidem ausuros credebat, ad suosq; conuersus, Iā, inquit, modo hos nostra in manu habemus: ad quæ cunctis leui subrisu annuentibus venit illuc ad regem Vincentius Valauertus Antistes sacrarum literarum codicem manu tenens, qui de creatione humani generis, lapsu, restitutione, baptismate, plurimisq; alijs, quæ indubitata fide persuasa omnes Christiani nominis habent, satis longa oratione habita osten dit,

Atabalibæ fiducia.

dit, summo Magni Dei beneficio ad intimã eius opinionis fidẽ capessendam Carolum V. supremum Europæ Cæsarem, Castiliæq; ac totius Hispaniæ regẽ huc Prætorẽ suũ Franciscum Pizarrũ legasse, vt vera sanctaq; religione infectus, et sacrosancti baptismatis lauacro ablutus, in cœlestis hæreditatis ius atque partẽ cooptari posset. Quòd si tã suæ salutis, quã publicæ vtilitatis prouida mente memor morigerari, & beneficiario nomine in illius Cæsaris clientelam imperiumq; se dare, et ea ratione ipsius Maiestatẽ venerari vellet, qua plæraq; Christianæ terræ pars veneraretur, illum conseruata ipsius, incolarumq; libertate pacificè alto in ocio legitima æquæ iurisdictionis potestate Prouinciam moderaturum, & ipsum imprimis immortali singularis fidei ac tutelæ beneficio in regia Maiestate potentiaq; viuentem, sicuti alios Reges Principesque dicto audientes consuesset, perpetuo exculturum: sin omnino vim amicitiæ, bellum paci, & veræ religioni idololatricam cæcitatem præponere, ac prælij iudicio priuatæ publicæq; salutis caussam subijcere mallet, Pizarrum ferro atque igne, & quibus-

quibuſcunq; poſſet bellicarũ ærumnarũ modis, ipſum Prouinciãq; vniuerſam ſecundum ipſius ſuperbiæ merita perſequuturũ. Quãobrem in iſthoc tantæ occaſionis mométo pro regiæ prudẽtiæ ſingulari officio cõſideraret, an cum gente inuicta, quæ perpetuo honori, tutelæ, atq; ornamento eſſe tum ipſi tum cunctæ regioni poſſet, copulato firmiſsimè ſocietatis vinculo, in omne poſteritatis atq; æui tempus æternæ trãquillitatis initiũ hodierno die auſpicari, an ſuã ſalutem impræſentiarũ ſub incertã dubij diſcriminis aleã conijcere mallet. Atabalibas hæc & quæ imprimis de noſtra religiõe dicebãtur, ſatis attẽta aure percipiẽs, aduerſus ea reſpõdit, patrẽ Gynacauã omnẽ hanc Prouinciã occupatã hæreditariæ ſucceſsionis iure filio Guaſcari reliquiſſe, nũc ille vbi bello in ſe cõmoto non iniquas illiberalis auaritiæ pœnas damnante fortuna captiuus dediſſet, in ſuã belli iure poteſtatẽ ceſſiſſe, idcirco earum rerũ, quas Carolũ ac Hiſpaniarum Regẽ ſibi vel ipſo nomine incognitum miſſo Pizarro velle diceret, nullã ſibi curã eſſe, eadẽ ratione nihil quicquam eorũ intelligere, quæ de Chriſtiana religione, quæ

de Chri-

de Christo loqueretur, sed iuxta parentũ consuetudinem atq; institutionẽ neminem præterquã Solem ac Pagacamam Deum agnoscere: simulq; Antistitem rogabat, vnde ista, quæ prædicaret, adferret, & qua ratione noua religione imbui volentẽ doceret, qui cum in eo, quem gereret, codice omnia cõtineri assereret, petit eundem, & donatum vbi in manus accepit, versatis diu vltro citroq; folijs cum risu in solũ abiecit, ne verbum, inquiens, sibi librum fari. Tum ad suos recurrens Antistes. Quid vltrà moramini, inquit, iam tempus, iam contumacia hostiũ in iustas vos pœnas irasq; vocat. Te Deus Christe, vosq; cœlestes precor, quorũ tutela hæc religio semper inuicta stetit, vt ita nobis volentes propitij adsitis, si sanctæ religionis vindicandæ, non aliena rapiundi caussa ad hoc certamen descendimus. Intelligens Pizarrus non vltra cunctandum esse, significat fratribus, vt consurgẽtes cum equitibus irrumpant, ipse cum peditibus primum cornu, in quo Atabalibas versabatur, aggressus est, simulq; eodem momento distinctis turmis coorti equites tripartitò inuadunt, & tormenta eodem tem-

Atabalibas sacrum codicem abijcit.

Pugna ad Cassamalcam.

pore

pore in confertas Barbarorum cateruas disploduntur. Ibi vero non prælium, sed miserorum hominum longè miserior cædes coorta est: nam ferreis globis momento integras cohortes sterni, & feroces insuper equos instare conspicantes nulli obnixè steterunt, sed cuncti ferè præ metu præcipites in suos conuersi, pro se quisq; obtritu equorum eripere, se contendebant. Ingens tamen certamen circa regis lecticam cõtractum est, quod, quicquid inter Barbaros roboris fuerat, ibi ad supremã opem intentum paratumq; staret, & gestantes baiuli incredibili celeritate succederent, & omnes seruandi magis Regis, quã sui studio incitati circà prõptißimè dimicarent. Igitur Pizarrus metuens ne suis eiusmodi perseuerantia defatigatis Barbari etiam, qui fuga palauerant animos resumere, atque prælium instaurare ad Regem conseruandũ auderent, increpans, & vbique ferè fusos ostendens hostes incumbi atque vrgeri acrius iubet. Ibi propè nouũ certamen recruduit, quũ Hispani lecticam feruidè circũsistentes Barbaros pari constantia se obiectantes, pecorum instar mutuo in sanguine mactarent, illi vero suo- Barbarorũ constantia & cædes.

rò ſuorum cæde magis igneſcentes conſiſtere pertinaciter, adeſſe Regi, & mori conſtanter minimè formidarent. Ergo plurimis in locis, ſed diuerſo habitu ac facie pugna verſabatur, cunctaq́ plena erant horrendo armorum ſonitu, pugnantium clamore, cadentium gemitu, miſerandoq́ variantis fortunæ ſpectaculo, quum alibi videre liceret furentium equorum fugientes conſpectum, alibi eorundem metu totis campis ſeſe rapientes agẽtesq́, alibi, præſertim vbi cum peditibus res erat, confidentiſsimè ſtãtes, & multo vlulatu pugnantes. At demum vbi eo modo diu atque acerrimè pugnatum fuit, perrupit obiectos cuneos Hiſpanorum cruenta vis, viaq́ per Barbarorum cadauera vel ſtolida in vltimam necem contumacia gradum præmẽtium facta, ad Atabalibam peruentũ eſt: Illum in lectica trepidantẽ, & iam triſti circumſpectu tum cædem, tum fugam ſuorũ conſpicientem ante alios primus inuaſit Pizarrus, ſtatimq́ promiſſa cæſarie validè apprehenſum deturbare conatur, aliorum tantus incumbentium ac lecticam impetentium ardor fuit, vt protruſis certatim mucronibus

Atabalibas deijcitur et capitur.

Pizar-

Pizarrũ in palma vulnerarent. Ita demum capti, & in ſolum deiecti regis rumor fauſto noſtrorum clamore vulgatus, velut omni amiſſa ſpe, Barbaros omnes in fugam dedit, fuitq́; tanta ruentium vis, vt, dum quiſque primum certatim effugiendi locum ſibi quærit, miſerabili ſeſe mutuo turba, impedientiũ contentione murum Caſſamalcanæ areæ latus claudentem, metu vires addente perrumperent. Multo autẽ ante Ruminaxis (quem ad hoſtiũ terga inuadenda in inſidijs ab Atabaliba collocatũ fuiſſe diximus) auditis tormentorum bombis, quum inſuper eos, qui ſibi adoriũdi ſignum darent, ab Hiſpanis deiectos videret, vixdũ pugna incaleſcente Quitonem iter intendens profugerat. Eques ad noctem vſque tergis fugientium inſtitit, cædemq́; diſperſorum ingentem patrauit. Poſtridie vbi prima lux tantæ lætitiæ faciem aperuit, tunc ad ſpolia diſcurſum fuit, prædamq́; auaris incredibilem vel ſolæ exuuiæ fecerunt: ſed quis auri argẽtiq́; copiam etiam operoſis artificijs elaboratam oratione complecti poßit? ſola Atabalibæ ſupellex ſexaginta aureorum numûm millia ſuperauit:

Ruminaxis.

Ingens præda.

H 2 præter

præter hæc amplius quinque millia fœminarum in castris reperta sunt, quæ haud inuitè victoribus se veterum maritorum oblitæ coniunxerunt. Facta præda, & rebus compositis Atabalibas spopondit, si pristina fortuna dignè se Pizarrus acciperet, in redemptionem, præter alia infinita, quadratā suæ longitudini simili altitudine vestibuli aream cœlati operis auro complere, quam cum conditionem amplexatus esset tāti promißi admiratione stupescens Pizarrus, ille confestim in omnes partes Cusconemq; imprimis ad totius Prouinciæ thesauros Cassamalcam comportandos literas nunciosque misit, & quanquam incredibilis auri copia indies in castra deferretur, res tamen perficiundi promißi absurda Hispanis visa est. Iam enim persoluēdæ redemptionis tempus effluxerat, & vel in opulētißima auri regione nemo tamen eam animo copiam concipere poterat, ita vt omnes promissa expleri posse diffiderent non obscura etiam inuidia in Atabalibam ob contumacem fastum, tentatiq; prælij euentum male animati, & ab ea promißi soluendi cunctatione suspicacibus ingenijs

Atabalibæ promissum

sub-

subdolum, & minimè rudem, regijsq; planè artibus instructum hominem metuentes. Idcirco ad obmussitationes cõuersi queruntur, quod præscriptum destinatumq; redẽptionis soluendæ tempus Rex fefellisset, & alias aliasq; moras inferret, tantumq; inanibus verborum promissis in dies expectantes se ludificaretur. Vel procul dubio definitam auri vim, promissorum vires superare, & conferri non posse, vel si posset, quorsum istam dilationem spectare, quam eò, vt se consulta prorogatione deceptos clam interim copijs paratis opprimere, & carceres effringere posset? Hæc omnia Atabalibas expiscatus, magnoque salutem suam periculo agitari sat sciens, vehementer apud Pizarrũ conqueritur vsq; adeo leuem & dubiam in re tutissima fidem haberi, & veluti nodum in scirpo de industria ab virulentis obtrectatorum quorundam calumnijs conquiri, nempe eum insulsè ridiculeq; timendo, qui in ipsorum potestate atque arbitrio vinculis constrictus ageret. Quod ad tempus lytri precium persolutum nõ esset, certè æquis & rationis capacibus viris non posse iustam caussam videri, cur com

Murmura in Atabalibam.

Atabalibæ querela & purgatio.

portandi auri moram iniqua interpretatione in ſubdolas fruſtrationes detorquerent, illam verò nondum vſque adeo longam fuiſſe, vt praeproperae ſuſpicionis dubitationem imbecillis argumentis concipere deberent, quando moderatam in partē omnia accipere volentibus, ſatis conſtare poſſet moram non aliqua in auro conuehendo, diligentiae intermiſsione, ſed vrbium, & Cuſconis imprimis longiſsimo interuallo fieri, quid verò intereſſe queat, paucorum mēſium ſpacium indulgeri in conditionibus non ita anguſtè definitum ſeruari tempus, & earum parum referre, ſi paulò pòſt, quam terminatae fuerint, expleantur, ſed paciſcentium voluntatem animumq; aduerti, qui ſi ſuae fidei conſtet, & pactis celerrimè praeſtādis pro virili incumbat, quem adeo immanē fore, qui vel puſillo tempore, praeter id quod deſtinatum fuerit, abſoluendae fidei deſiderium ferre non poſsit? At ſi omnino diffiderent, negotio non longiore opus fore, quam vt duos ex ſuis Cuſconem Legatos ad inſpiciendum, & omnia ſua praeſentia rectius curanda emitterent. Hoc probato conſilio, quanquam periculoſum videbatur

debatur infidæ Barbarorum genti suam salutem credere, mittuntur Ferdinandus Sotus, et Petrus Barus, vt Cusconem proficiscantur. Hi vsitatis in gestaminibus expeditis Barbarorum sexaginta, humeris ferebantur, qui citato semper cursu iter capessebant alijs atq; alijs eodem ferè numero per distincta viarum spacia, sicuti apud nostrates Veredariorum equi solent, succedentibus. Hoc modo itinere dierũ aliquot Cassamalca progressis ab Atabalibianis Ducibus Guascar captiuus in occursum fortè adductus est, cuius vt fortunam, bellicæq; litis initium certius intelligerent, cum eo sermones contulêre. Ibi Guascari auditis Pizarri postulatis facilè annuenti tristi oratione fratris iniuriã deplorare licuit, narrantisq; primæ controuersiæ exordijs, ostendit illum non regnum modò, quod legitimo ac naturali paternæ hæreditatis iure obuenisset, sed ipsam quoq; vitam, & lucem eripere sibi velle. Ea re ipsos se vehementer precari, vt interrupta profectione ad Pizarrum redeant, & illatam sibi iniuriam illi significent, ac suis verbis etiam atque etiam obtestentur, vt, postquam ambobus

Legati Cuscanẽ missi

Legatorũ & Guascaris colloquium.

bobus in ipsius potestatem redactis totius Prouinciæ imperium fortuna ipsi subiecisset, habita quæstione litem dirimere, et æquo iure imperium adiudicare vellet: quod si Pizarrus facere non grauaretur, non modo se promißis Atabalibæ plenißimè satisfacturũ, sed regiam Cassamalcanam ad supremũ vsq; tectorum fastigium solido auro cõpleturum, quod quam sibi in prõptu sit exequi, ne ipsos forte ignorare, quũ ineffabilem paternorum thesaurorum gazam in manu habeat, quam vero difficile & graue fratri Atabalibæ, vel isthinc conijci posse, quòd ad redemptionẽ præstandam Solis delubrum Cuscone ornamenmentis omnibus spoliare instituerет. Erant hæc minimè à veritate aliena, sed omnẽ eam aureorum thesaurorum vim Guascar in ipsis belli orti initijs, ne in fortuito infortunio fratri victori in prædam cederent, magno fossorum numero occultißimè defoderat, statimq́;, ne quis id vnquam euulgaret, omnes qui eius rei conscij fuerant interemerat, ita vt vel maximo fodiendi labore Hispani scrutantes eosdem nunquam inuenire potuerint. Verùm Sotus Barusq́;, vel quòd his vti ferè

Guascaris postulata et promissa.

incre-

incredibilibus infirmam fidem haberent, vel quòd institutum iter omittere, te suæ Legationis cõmissum munus interrumpere haud auderent, negant sibi extemplò redeundi fas esse, sed expeditis Cuscone negotijs simulac reuersi essent, ipsius caussam non vulgari studio cõmendaturos esse pollicentur. Itaquum hi cœptum iter reiecto in reditum Guascare continuarent, hæc procul dubio caussa fuit, quòd Guascar in extremum immaturæ necis casum incurrerit, & Hispani tantis thesaurorum diuitijs exciderint. Festinè enim Atabalibas eo de colloquio per suos clã certior factus cùm esset, facilè periculum suum reputans, si Guascaris postulata ad Pizarrum perferrentur, quòd fratrẽ non modo firmis rationibus inniti sciret, sed Hispanos paulò alieniores à se sentiret, & auri cupiditate deflagrantes in quamcunque partẽ auri potiundi caussa adduci posse sagaci ingenio satis videret, propera fratris morte, prius quam redirent Legati, ei periculo occurrere decreuit: sed vbi tanti facinoris reputatione æstuantem non parum etiam terreret accepta relatu fama, qua Christiana in lege

Atabalibæ versutia & intelligentia.

homicidam ineuitabili certißimæ necis supplicio teneri intellexerat, constituit ea de re animum Pizarri, quo id affectu laturus esset, pertentare. Vultu itaq; ad mœrorẽ composito, quum sæpe lachrymando, & cibo, potu, colloquioq; omni abstinendo, luctum simulantem percunctaretur doloris caußam Pizarrus, respondit: Ex præfectis suis quendã intellecto suæ captiuitatis infortunio fratrem Guascarem captiuum è medio præcipiti vindictæ studio sustulisse, cuius mortem tanto hercule luctu animum suum perfudisse, quantum fraternæ charitatis ac neceßitudinis ius postularet. Sũmo enim perpetuæ venerationis cultu atque obseruantia, vti fratrem ætate cæteris superiorem, adeoque parentem vnicum se coluisse, & quanquam bello excitato captiuum in potestatem redegerit, non ea mente fecisse, vt vel morte, vel iniqua totius regni priuatione exitiosam fatalis iræ ipsius personæ vibicem infligeret, sed vti ab eo tali fortuna mulctato, commodius Quitonicæ Prouinciæ imperium sibi paterno testamento legatum, & extra eius regni limites situm exprimeret.

Mirabilis Atabalibæ astus.

ret. Pizarrus quum communis sortis necessitatem demonstrando, pollicẽdoq́, tum de iniusto interfectore quæstionẽ exerceri, & supplicium sumi posse, postquã præsentis belli tumultus deferbuisset, his atq; alijs dictis solaretur, Atabalibas conceptũ facinus sua opinione leuius duci audiẽs, maturare institutũ scelus cõstituit, subitoq́; clã Ducibus Guascaris interimendi negociũ imponit, quod ab his tãta celeritate præstitũ fuit, vt nõ satis constet, vtrũ ante cædẽ, an pòst, eã cõficti luctus simulationẽ prætulerit. Ferunt Guascarẽ iã neci suæ propinquũ fatali proloquio dixisse: se rẽ exiguo tẽpore obtinuisse, & vt nõ lõgiore proditor frater obtineat certè futurum: quamobrẽ cũ nõ multò pòst Atabalibam ad necẽ trahi viderẽt Barbari, Guascarem vti verũ fraternæ necis vatẽ Sole natum credebant. Hũc propè in ipso imperij et virilis ætatis limite Guascar vitæ exitũ adeptus est, qui inqua dolẽtiũ militũ obtrectatione, summa Sotũ Barũq́; inuidia onerauit, ac tũ ipsius Guascaris miseratiõe, tũ ferẽdi auri mora seditiõe sopitorũ militũ resuscitata ipsius demũ Atabalibæ, secus ac sperarat, mortẽ, accelera-

Guascaris mors.

celerauit. Non obſcuris enim ſtudijs omnes in Guaſcarem propendebant, non eò tantum quòd pro illo cauſſæ æquitas facere videretur, ſed quòd ante captiuitatem, amicitiam ac coniunctionem Hiſpanorum miſſa legatione quæſiuiſſet, quam pertinaciter contemptam nihili fecerat irriſeratq; ſemper Atabalibas, cui contumeliæ meritas adhuc pœnas deſtinabant. Inter has expectãdi auri moras Pizarrus Ferdinandum fratrem miſit ad Pagacamiam occupandam (de qua libro ſuperiore dictum eſt) cui in itinere occurrit Ileſcas Atabalibæ frater cum trecentis aureorum millibus præter cæteram auri argentíque copiam infecti. Vbi in Pagacamiã perueniſſet, cõperit in Sauſanis quadraginta inde paſſuum millibus Cilicuchimam (cuius antè mentionem fecimus) conſediſſe. Hunc hortatus eſt Ferdinandus, vt ad ſe veniret, pollicitus omne amicitiæ beneuolentiæque officium, ſed cùm Barbarus vel metu vel ſuperbia grauaretur, ipſe ad illum profectus eſt, ac deinde humaniter colloquutus, exemplum Atabalibæ proponendo, quem reiecta Hiſpanorum amicitia contumaciam perdidiſſe

Ileſcas Atabalibæ frater.

diſſe

disse sciret, Barbarum perpulit, vt dimisso exercitu secum ad Atabalibam proficisceretur. Breuiore itaque itinere vbi redierunt per montes, Cilicuchima ex more gentis discalciatus, & indumenta ante regem deferẽs, ad Atabalibam ingressus est, regioq; nomiue Ingam appellitans. Nõ te, inquit, in hac fortuna exciperem, si mihi pugnæ interesse licuisset, sed quando ita iniquæ sortis casus tulit, reliquum est Imperator, vt quodcunque accidit moderatè perferas, & id optimũ validißimũq; ad præsentis miseriæ tædium eleuandum fore consolationis genus arbitrere, quod tibi ipse ab fortis animi tolerantia constantiaq; adhibes. Ad quæ nihil aliud dixisse Atabalibam ferunt, ita forte Deos immortales non iniquos humanæ superbiæ vindices immodico fastu Christianos contemnentem voluisse punire: sed suprà cætera vnicè de Ruminaxi esse conquestum, quòd ille, in quo præcipuam victoriæ consequendæ spem posuisset, præcipiti fuga omnem destinati sui consilij ordinẽ peruertisset, & ferè prodidisset. Sub idem tempus instructa naui ad Portum Veterem appulsus in Peruuiam traiecit

Cærimonia Cilicuchimæ ad Atabalibam ingredientis.

Dida-

Didaci Almagri in Peruuiam appulsus.

Didacus Almagrus, qui clandestina æmulatione ac simultate in Pizarrũ stimulatus, constituerat & ipse aliquã gentem scrutari, sed certior factus maximam post Atabalibam captum in Pizarri castra ad Cassamalcam auri vim conferri, eius opulentiæ propter veterem familiaritatẽ, & fortunarum communionem (quã illi cum Pizarro fuisse diximus) aliquam partem sperans, cõmutata voluntate Cassamalcam profectus est. Iam enim non exigua portio ad promissæ redemptioni satisfaciundum aduecta fuerat tanto cum Hispanorum stupore, vt nulla in parte Europæ æqualem auri vim esse crederent. Eius enim summa iam trigesies centies millia, & myriades octo Carolinorum superabat. Eadem ratione argenti æstimatio propè fidẽ excedebat: sed in hac admirabili affluentia, & Peruuinæ opulentiæ ostentatione, quæ nostris miranda stupendaq́ue iure videri poterat, ne tamen quinta promissi precij pars regiæ redemptionis æquabatur. Itaque venienti in castra Didaco, quanquam ipse appendicesq́ue extra laboris ac periculi aleam in capiundo

Pizarri in Almagrũ liberalitas.

Rege

Rege fuiſſent, tamen vt animi ſui gratitudinem, incolumemq́ue adhuc priſtinæ familiaritatis memoriam declararet, & impenſarum, quas in milites, nauimq́; inſtruendam Didacus erogarat, detrimentum ſarciret, Pizarrus minimè humanitatem ſuam præcluſit, deditq́ue ad centum aureorum millia. Sed in tanta diuitiarum copia tempus erat præſtantiſsimæ victoriæ nuncium in Europam perferri, & Cæſarē, iuxta conuenta, definita ſumma donari. Ea res tria cōmoda proponebat, quòd plures allici, quòd aduerſariorum calumnias refringi, qui antè Peruuinam profectionem, vti inutilem, iriſerant, quòd Cæſarem deuinciri, & ab eo liberaliora latioris iuris priuilegia impetrari poſſe ſperandum eſſet. Non enim iniqua ratione Pizarrus ad id poſtremum conſequēdum maturè ſibi viam muniendā prouidebat, quòd ab primo eo iurgio æſtuantem ſemper Almagrum, vel aliquando ad tempus pacatum nunquam ad veteris amicitiæ candorem rediturum, ſed rediuiua perpetuo ad magna anhelantis animi contentione implacabilē ſuæ fortunæ æmulatorē metueret.

Sed

Sed cùm penitus nondum promiſſæ redemptionis precio perſoluto adhuc diſcerni haud poſſet, quid ad Cæſarem iuxta pactiones rediret, ex maſſa deſumit centum aureorum millia, argenti talenta ſupra triginta, quibus diuerſa elaboratorum operum ex auro argentóue oblectamenta adiunxit, vti crateres, toreumata, carrucas, tympana, tubas, cælata virorum mulierumq́ simulachra, idq́ genus alia, quæ vel inter epulas Regum miniſterijs accommodantur, vel ad oculorū voluptatem admirationemq́ pretioſis in abacis oſtentantur. Cùm his Ferdinandum fratrem in Hiſpaniam amandauit, quòd quidem Atabalibam ingenti ſtupore ac luctu perculit, quòd Ferdinandum non modo impensè charum haberet, ſed in eo omnem ſuam ſalutem recumbere ſciret. Is enim ingenio maximè ad omnē clementiam, ac moderationem natus, quotidianis ferè colloquijs captiuū inuiſerat, ſemperq́ in maximam conſequendæ liberationis ſpem atque expectationem erectum tenuerat, & militum ſeditioſis occlamationibus ſæpe compreſsis ac refutatis, perpetuum fidiſsimi patrocinij officiū exhibuerat. Proinde quum

Atabalibæ luctus ob Ferdinandi diſceſſum.

ad iter

ad iter paratus valedicendi caussa Atabalibam adißet, ferunt illum minimè luctũ dissimulantem nõ sine lachrymis dixiße. Eúmne iam abire, & in ista fortuna derelinquere miserum, cui hactenus spes omnis sua acquieuerit? Hei quam se scire, digresso ipso, præpinguẽ illum & monoculũ (Almagrum innuens) confestim de se tollendo seditiones consiliaq; iactaturum. Nec tam imminentia metuẽtem, quam vera ominantem ea opinio fefellit: nam profecto Ferdinando eũ demum de nece Atabalibæ agitari cœptum. Erat in castris quidam nomine Philippillus, qui Barbaricæ callens linguæ interpretis munere fungebatur, is Atabalibam accusabat, quòd secretas ad opprimendos Hispanos insidias machinaretur, & per istam precij dissoluendi dilationem earum occasionem captaret. Philippillum ad accusandum Atabalibam adductum nonnulli volunt; vt è medio sublati liberius vna pellicum eius frueretur, cuius amore deperibat, quod ne quidem ignorans Atabalîbas, haud semel ea de re cum Pizarro expostularat, illũ haud obscurè incusans, quòd eiusmodi iniuria ac violatione

Philippilli intenta in Atabalibã accusatio.

se affici pateretur, quum ex patriæ legis sanctione æquum esset, non procum modo cum proca tolli, sed domum, & solum insperso sale ad penitus eruendam tanti sceleris memoriam euerti: Alij hunc ab Almagro impulsum volunt, qui cum ex Pizarrianis nihil sibi in præda commune fore didicisset, quoad lytrum persolutum eßet, intentißimè omnium Atabalibæ neci inhiare putabatur. Sed vtcunque se res habet, subornata accusatione morti adiudicatus est. Tum ille certior factus ad Pizarrum aliosq; Principes, nunquam, inquit, existimaßem futurum, vt eius rei, cuius penitus perficiundæ via capto & in aliena potestate constituto sit præclusa, vnquam à vobis postularer. Nam quod de dilatione obijcitur friuolum ac puerile est, quum nullo adhuc tempore, à quo vestris me manibus fortuna intulit, cõportandi auri industriam refrixiße cuilibet satis cõstet, sed & si, vt suspicio accusatioq; impingitur, destinatæ fraudis cogitatione tardius omnia fierent, certè expectandum fuißet, dum tumultus alibi obortus rẽ approbaßet, ac tum non sera hercule in meam necem nunc præter

meri-

meritum intētata actio fieri potuisset. Iam prodor insons honesto scilicet consultæ prorogationis prætextu, quia quid mihi vlterius moliundi hîc capto abditoq; sit potestatis, omnium coniecturæ facile relinquitur, sed tamen metus si fuerit, ostendite errorem solum metum habere, non cæca in meam necem consilia esse. Agite igitur, duplicate custodias, neminem ad me aditum habere, aut verba serere, nisi præsente audienteq; satellitio vestro, patiamini, vt eos vos esse Christianos intelligam, quos dicitis gentes omnes æquitate, ac clementia superare. Hæc orantē turbidis clamoribus vrgēt, nec obiecta modo repetunt, sed iā Guascaris cædē iactabāt: ita miser ad necem trahitur, & frustra Ferdinandū inclamans iugulatur. Corpus Quitonem delatum Ruminaxis, qui ex prælio fugiens liberos Atabalibæ in tutelā acceperat, regio funere extulit, sed pietati crudelitatē addens, vt solus imperio potiretur, Duces, qui corpus detulerāt, potione sopitos obtruncauit, inter quos fuit Ilescas Atabalibæ frater, quē ille viuens non multò antè necem Quitonem ad liberos sibi adducendos ablegarat.

Atabalibæ interitus.

 rat.

Pizarrus ad occupandam Cusconem tendit.

rat. Compositis autem rebus ad Cassamalcam Pizarrus, quum plurimum ad totius belli, Prouinciæq́ occupandæ momentũ pertinere videret, si Cuscone regia vrbe potiretur, eò iter intendit. Iam enim illuc quoque vocabat fama perlata Quisquim Atabalibianum Satrapam, de quo ante dictum est, in Sausanis consedisse, & alteras adhuc copias in Vilcacinis versari, præesseq́ his Paulum Guascaris fratrem Ingam patria cærimonia declaratum, & hunc vires quotidiè adaugere, magno etiam incolas odio Hispanos externam gentem prosequi, ac non inuitè coëuntes bello instaurando diligentissimè inniti. His de caussis Pizarrus paulò celerius Cassamalca discessit, venientemq́ in se Quisquis vt nunciante fama sensit, nullam fugiendi illinc morã fecit. Vbi latè agris vastatis in Vilcacinos peruẽtum est, præmittitur Sotus, qui itinera exploraret, & sequenti agmini viam faceret. Hic vbi plano in loco sub vesperam cõsedisset, Barbari, qui tectis se locis occultarant, repente fero vlulatu è montibus prouolantes, saxaq́ & tela præcipitantes, tanto impetu in fessos disper-

Quisquis Pizarri aduentum fugit.

sosq́

sosq; decurrêre Hispanos, vt sex subito interfectis nihil propius abesset, quin Sotum cum suis in fugam verterent, sed ægrè dimicantes, ægrius sustinētes, nox ad montes hostem reuocans, eo periculo liberauit. Per noctem Pizarrus cum equite Almagrum subsibio misit, ipse de tertia vigilia subsequutus est. Postridie, cum summo mane hostes prælio lacessere inciperent, equitum, qui auxilio aduenerant, propter spissæ nebulæ caliginem ignari, nostri ad lapidum vitandos iactus, Barbarosq; ad æquiorem sibi pugnam in planum eliciendos, consultò pedes retulerunt, sed illi intellecta fraude loco permanentes de præcipiti cum vrgere pergerent, Hispani sibi indignantes, seseq; mutuo increpātes, quòd paucos & inermes inconditosq; Barbaros coërcere atque infringere non possent, redintegrato clamore in aduersos hostes montesq; strictis ferris ruunt, factaq; impreßione non loco modo potiti sunt, sed omnes procul in interiores montes refugere coëgerunt. Ea clades fractum animo Paulum Ingam adduxit, vt cum veniente Pizarro pacem iniret, fœlicioraq; in societate Hispanorum, quam

Pugna in Vilcacinis.

Paulus Inga cum Pizarro pacē init.

vi ſperare diſceret. Poſtquã ergo Pizarrus cum cætero agmine adueniſſet, Inga veniam ſuppliciter deprecatus eſt, paceq́ legitimo ſacramento cõfirmata, indicauit ad Cuſconem magnas copias cõſpiratione facta ipſius aduentum ad pugnam conſerendam præſtolari. Pizarrus dierũ aliquot itinere progreſſus, vbi Cuſconi propinquare cæpit, fumum latè tolli vidit, ratusq́ Barbaros vrbem ſuccendere, cõfeſtim certos Duces cum expeditis ad inhibendum incendium miſit. In hos iuxta vrbem progreſſos magna Barbarorum multitudo ſeſe effudit, telisq́, fundis, et ſaxis adorta cedere noſtros compulit, ſed vbi repente ſubſidio miſſi cum equitibus Conſaluus atq́ Ioannes Pizarri fratres aduenêre, tunc magno incurſu fuſi fugatiq́ Barbari, & in fuga magno numero per compita callesq́ ab equitibus acerrimè inſequentibus cæſi. Poſtridiè Pizarrus ratus haud dubium certamen ſubeundum fore, ad vrbem inſtructa acie proceſſit, ſed quod domiti heſterna clade Barbari ſpiritus remiſiſſent, & magna eorũ pars metu per noctem dilapſa eſſet, omnia pacata quietaq́ præter expectationẽ inueniens, nulla

Barbarorũ fuga & cædes.

nulla cum grauiore molestia Cuscone introiuit, tam faciliq́ modo regia vrbe potitus est, vbi tantam auri gazam repperit, quantam Cassamalcæ vnquam acceperat. Posthæc vt fama allatum fuit haud procul abesse Quisquim, venisseq́ in vicinam Condusiorum gentem, ad illum insequendū cū equitibus quinquaginta missus est Sotus, quem Quisquis expectare haud ausus, relictus paßim populationum incendiorumq́ vestigijs, in Sausanos receßit, vt Hispanos, quos ea in regione ad impedimenta relictos sciebat, de improuiso opprimeret. Sed cū rem antè explorassent, capto edito loco molestanti Quisqui fortiter repugnarunt, ita ille nulla re memorabili acta in Quitonicum agrum se recepit: quare Sotus fratresq́ Pizarri post illum mißi, cētum amplius passuum millibus cū insequuti nequicquam fuissent, Cusconem sunt reuersi. In ea vrbe constituenda Pizarrus dies viginti consumpsit, militibusq́ inuenta ibi præda donatiui nomine diuisa: quum discessum inde pararet, veteribus incolis, quibus manendi voluntas erat, vrbem incolendam reliquit, quum plæraque Hispanorum pars in

Pizarrus Cuscone potitur.

patriam reuerti properaret, vt isthic iam rebus partis locupletes reliquum vitæ curriculum beato in otio ac tranquillitate traducere possent. Posthæc Pizarrus Benalcazarē Michaëliam misit, vt Tangaranæ præesset, qui, postquā intra Præfecturæ terminos peruenit Canarum, Legatos obuiam habuit, opem ipsius postulantes, quòd Ruminaxis, fratribus Atabalibæ sublatis, Quitonico imperio crudeliter potitus copias ingentes contraxisset, & Canarum agrum continente bello premeret. Hi enim ob exercitam in ipsos Atabalibæ, vti dictum est, crudelitatem maximè ipsius Præfectis infensi erant, & cum nostris idcircò quamprimum amicitiam iunxerant. Hac de caussa Benalcazar, quia quam plurimi Panamaide iam aduenerant, cum peditibus ducentis, atq; octoginta equitibus aduersus Ruminaxim profectus est, qui licet ad duodecim hominum millia sub signis haberet, nunquam tamen in aciem dare se ausus fuit, sed crebras insidiando molestias potius, quam pericula aut damna inferebat: quippe abditioribus in locis, aut in montanis vallibus vel vias obsepserat, vel in vi-

Benalcazar Tangaranæ Prouinciæ præficitur.

Benalcazar in Ruminaxim.

Insidiæ Ruminaxis.

rẽti gramine cæcas ſcrobes effoderat, in quas equi pedibus hauſtis inciderent, quas omnes difficultates Benalcazaris induſtria vias no cte primũ explorando, nec recta in hoſtes, ſed per circuitus proficiſcendo, facilè deuitabat. Ita quum per montes cãposq; nauiter ac conſideratè procedens iam Quitoni inſtaret, Ruminaxis nullum potius conſilium inuenit, quàm ſi inde in interiora loca inuictis aſperitatibus tuta profugeret, quo minimè Hiſpanos eſſe peruenturos credibile videretur. Hoc igitur diſtinato conſilio ad Pellices ſuas conuerſus: Ecquid, inquit, meæ quondam delitiæ, nunc ſe animi habent veſtri, quando iam Chriſtianis aduentantibus, diu exoptata libidine mei pertæſis, perfrui licebit? quibus cum verbis veluti ſalſo dicterio dictis arriderent, iratus Ruminaxis plæraſque crudeliter interfecit. Nam vti omnis ferè muliebris nouo in orbe ſexus inuſitato noſtrorum hominum appetitu atque libidine exardeſcit, ita hæ non incerta ob Hiſpanorum aduentum lætitiæ ſigna dederant. Hoc facinore perpetrato, & incenſis præterea inſignis magnificentiæ ædibus Ruminaxis profugit,

& Quitonem occupandam non difficili negocio Benalcazari atque Didaco Almagro reliquit. Priusquam enim cederet Ruminaxus Almagrus ad Benalcazarem peruenit à Pizarro missus, quòd fama percrebuisset Petrum Aluaradum ad Peruuiam inuadendam magno cum militum numero & classe aduentare.

FINIS.

Θεὸς τὸ δέος.

Argumentum Lib. III.

Petrus Aluaradus, Prouinciæ Vatimalianæ Prætor, de Peruuiæ fœlicitate ac Francisci Pizarri successu certior factus, dum ille ad Cassamalcam detinetur, in spem Quitonis potiũdæ venit, appulsúsque ad portum Veterem inde per Arcabuxios montes difficili & graui labore in Quitonicum agrum peruenit, perceptoque Almagri discessu in illum tendit, sed quum in mutuum conspectum ventum esset, res pactione cõposita fuit, & fugato in itinere Quisqui, quũ ambo ad Pizarrum peruenissent, soluit Aluarado pecuniæ summã Pizarrus, & illum in suam Prouinciam remisit. Almagrus verò Cusconẽ digressus, ob perceptam de Cæsareo diplomate famam, isthic tumultuari cœpit, sed aduentum Pizarri turba sedata fœderéque renouato Almagrus iter in Chiliacos cœpit. Pizarrus Regiũ est reuersus, interim quum Ferdinandus in Peruuiam Cusconem rediisset,

ſet, Cæſareum diploma Ioannes Errada attulit, quo ille accepto, conditionum factarũ pœnitens, contra iuſiurandum Cuſconẽ redit, & ea vi potitur, Ferdinando atq; Conſaluo Pizarri fratribus captis. Verũ his liberatis paulò pòſt bellũ inter Pizarrum atq; Almagrũ erupit, prælioq; demũ ad Cuſconẽ cõmiſſo captus ac cæſus ab Ferdinando eſt Almagrus, dehinc ad rerũ geſtarũ rationẽ dandã Ferdinnadus in Hiſpaniã profectus eſt, ſed quũ ibi ad cauſſam dicendã detineretur, ac Vacianus Caſter ad cognitionẽ rei habendã in Prouinciã mitteretur, Almagrus ſenioris Almagri filius cũ Ioanne Errada ac ſui nominis ſtudioſis coniurationẽ in Pizarrũ inſtituit, vi In ipſius ædes irrũpit, & illũ trucidat, Prouinciæq; Præturã occupat, ortoq; propterea inter hũc ac Vacianũ Caſtrũ bello, præliũ ad Vamãtiacum commiſſum eſt, quo victus Almagrus & Cuſconem fugiens demum cæſus eſt.

LEVI-

LEVINI APOLLONII GANDOBRVGANI DE REBVS IN PERVVIA GESTIS.

LIBER III.

Oc modo, nec grauiore labore Cuſcone, Quitoneq; regijs vrbibus in poteſtatem redactis, quum ferè, quicquid Peruuini nominis erat, Hiſpanorum ditioni ſubiectum eſſet, Barbarorumq; Ducibus vel ferro vel fuga abſumptis hoſtes deeſſent, non diu inter Hiſpanos Duces æmulatio mutuo liuore agitata ferre potuit, quin incredibilē illam virtutem, qua tantulo tempore Prouinciam ſubiugarāt, in ſuum ſanguinem viſceraq; ſcelerato ferro cōuerſam nefariè exerceret, adeò vt nihil verius rectiusq; eo Scipionis Naſicæ apud Romanos quondam iudicio fuiſſe conſtet, qui Carthaginienſi excidio parcendum ideò tantum putauit, vt ad impias damnataſq; ciuilis belli contentiones declinandas nunquam externi hoſtes deeſſent,

ſent, qui aſsiduis territantes armis perpetuã honeſti exercitij, & ciuilis concordiæ materiem cauſſamq́; noui ac ſemper reuiuiſcentis belli metu Romanis in ciuibus Principibuſq́ue continerent. Ac certè, vti tum primum inuictum antea imperium ſubſequuta ciuilium irarum bellorumq́; diſsidia diuulſère, poſtquam domito orbe & Cimbrorum diſpulſa mole, potentia ad inuſitatam quietã prouecta ſuorum Ducum tædioſa atque inuida eſſe cœpit: ita in hac ſimiliter Prouincia, quũ Atabaliba deuicto, Regijs occupatis, & iugo vniuerſæ Peruuiæ impoſito præpinguis ocij, ac mollis quietis delicata tranquillitas ſperari poſſet, ſubito Duces, reſuſcitatis primi diſsidij cauſsis, ad mutuas contentiones mutua inuidia prouocauit. Primam inteſtinæ diſcordiæ cauſſam dedit Petrus Aluaradus, qui, quum multum diuq́; in Mexicanis apud Ferdinandum Corteſium militaſſet, eo bello confecto ab illo digreſſus Vatimalianam ad Prouinciam venit Iſthmo proximam, quam quum magno labore ſubactam Cæſaris permiſſu gubernandam impetraſſet, famam de Peruuia hic tandem accepit, ſtatimq́; Garziam

ziam Holgunum ad littus explorandū cum nauigio misit. Hic quum plurima de Prouinciæ statu, Pizarri successu, & Cassamalcano imprimis prælio, copiaq; auri parta retulisset, in spem venit Aluaradus Quitonis potiundæ, dum diuersa in parte rebus constituendis Pizarrus ad Cassamalcam occuparetur. Itaque instructis aliquot nauibus, & aliquot etiam Nicaraguæ captis liburnicis ad Portum Veterem appulsus viam per Arcabuxios montes secundum Æquinoctialem in Quitonicum agrum affectabat. Iter erat, vt in montibus fit, per aspera & inculta, vbi nisi aut supra verticem saxeæ rupes, aut desuper confragosæ atque infrugiferæ valles spectantur: montes, quod mirum est, propter loci inclementiam nullos aut fontes, aut riuorum amniúmue scaturigines euergunt, torrida perustaq; omnia occurrunt, & in ea etiam parte quidam cæteris montibus insuperabili cacumine excelsior, Ætnæ Siculæ instar, eo turbine atque vi flammas atris & cauernosis faucibus eructat, vt vel ab multo spacio prætereuntes bituminosis glebis defœdet. Ibant igitur per loca non inculta atque inco-

Petri Aluaradi ad Quitonem occupandam inceptum.

Montes Arcabuxij.

Mons Aetnæ instar flammas eructans.

incognita modò, sed ne trita antè vnquam, errabundis similes, & sibi viam, qua transirent, moliuntes, labore, siti, fame cõfecti. His difficultatibus vna commoditas succurrebat, quod magna arundinum in ijs aspretis copia esset, quæ matutino rore tinctæ mediocrem aquæ abundantiam sitientibus præbebant. Hanc montium plagam vltimo æstu pressam longè frigida madidaq; excepit, vbi non minora negocia molestiæq; niuibus amouendis fuêre, quæ montium vertices, lateraq;, & valles ipsas altè contexerant. Rigebant dextræ, vixq; vnica armorum præsidia sustinere corpora poterant: interdũ vias quærentes niuosæ voragines absorbebant, tantaq; in summa mordacissimi frigoris ac gelu vis erat, vt propè vadentium pedes in ipsis vestigijs stringerentur, & eo mortis genere (quod longè fuit miserrimum) obrigentibus membris velut sopiti sexaginta milites interierint, inter quos vnus vxorem filiasq; duas, quas adduxerat, conspicatus partim eundi labore, partim frigore exhaustas, vt pedem amplius promouere non possent, & ipse in earũ cõspectu obrigescere maluit, quan-

Sexaginta gelu constricti.

quam

quam sui conseruandi facultas non deesset. His tandem superatis in viciniora Quitoni loca temperie aëris, & vallium salubritate lætiora Aluaradus propè tertiam suorum partem desiderans peruenit, & reliquum iter ad Almagrum ac Benalcazarẽ opprimendos instituit. Hi postquam Ruminaxi digresso Quitone (vti dictum est) potiti fuissent, Almagrus non tanta auri gaza inuenta, quantam fuerat spe cõplexus, ad Pizarrum Cusconem reuerti, Benalcazare sua in Prouincia cum suis relicto, destinarat, sed eo Michaëliana via profectum & regredi conantem tantis laboribus implicitũ Barbari tenuere, qui paßim montanas obsidentes vias, iniuriæ atque impedimento festinanti erant, vt ea hostes arcendi disijciendiq; interposita mora spacium Aluarado propinquandi, & Almagri occupandi percommodum offerretur. Magnum etiam & difficilè cum Luxibambis certamen ad latißimum amnem in itinere fuit, qui ponte interrupto ripas magno numero circumsidentes Almagrum minimè flumen transire patiebantur. Verùm, illo nequaquam tantas hostium copias refor-

Aluaradus in Almagrum & Benalcazarem.

Fœminarũ virtus.

 midante,

midante, hunc ea contentio exitum habuit, vt, quum etiam fœminæ militibus adiunctæ fundis saxisq́ iaciendis virili affectu fortissimè rem gererent, magna nostrorum virtute, & Barbarorũ cæde per vim amnis transitus pararetur, & ipse hostium Dux caperetur. Ex illo demum Almagrus de Aluaradi aduentu cognouit, & iam vix ipsum quindecim passuum millibus abesse intellexit rupem obsidentem, quam ad transitum prohibendum Sosopaxis regulus munierat: quibus rebus perceptis septem equites speculandum emisit, qui simul omnes ab Aluaradianis circumuenti, & capti sunt. Quapropter Almagrus, maiore militum parte Benalcazari ad præsidium relicta, cum viginti & quinque equitibus duntaxat, quanta celeritate posset, Cusconem properare cogitabat: verùm id cõsilium alius casus inhibuit.

Philippilli transfugium.

Philippillus interpres post Atabalibæ cædem (cuius authorem fuisse creditum hunc diximus) in grauem suspicionem illapsus, cùm pœnam etiam metueret, ad propinquum Aluaradũ cũ Barbaro quodam Regulo transfugit, cui fidem dabat, vniuersæ regionis ipsius

sius potestati tradendæ: illud etiam adiungens, Almagrum cogitantem proficisci Cusconem anteuerti & capi posse, quòd militum eius numerus non pedites ducentos, equites vix quinquaginta excederent. Aluaradus transfugæ consilium sequutus nullam inde procedendi moram facit, celeriterq; contendens breui ad Luxibambam peruenit: vbi, quum Almagrum consedisse exploratum habuit, instructa acie in eum procedit. Tum vero Didacus in eum coniectus locum, vnde se sine ignominia eripere non posset, eos sequitur, qui ex necessitate ancipitem nutantis ingenij habitum ad fortitudinem reuocant, existimansq; omnino è sua esse dignitate nullo trepidæ mentis argumento facto suam militumq; virtutē constanter tueri, quanquam hostium numero nōnihil terreretur, peditatu intra locum vtrinque muro munitum ordinato Aluaradum expectare constituit. Verùm ebullientem iā in arma ac pugnas iram mutuus conspectus leniuit, & primum suborta in animis rei indignitatis reputatione murmura tolli cœpta sunt, ecquid instituere ac moliri se? memoriámne quo sanguine, Hispani in se.

qua patria orti sint, abijsse? iam fratres in viscera sua sanguinemq́ grassari? ecquid capturos exẽpli inde socios? ecquid hostes Barbaros spei concepturos, postquam Hispanos, gentem aliâs inter se vsque adeo charam & amicã, nunc auri libidine cognationis ac patriæ necessitudinis oblitos semetipsos consumere viderint? Vbi deinde fundendi sanguinis omnes clam miseratio subiret, quo etiam ad Magellanicum fretum regionem subigi non dubium esset posse, hæc imprimis commemorante ac deprecante Caldera, dextræ interiunctæ sunt, et pax his legibus composita, vt Didacus pro insumptis in classiculam ac milites impensis centum aureorum numûm millia dependeret Aluarado, & ad hos dinumerandos vterque ad Pizarrum proficisceretur. Eæ conditiones clam compositæ, et magno silentio suppressæ sunt, ne noui tumultus indignantibus Aluaradianis caussam adferrent, quod nihil de ipsis remunerandis astuta & ingrata sui nominis præteritione constitutum, sed in solius Ducis fructum ea pactio transacta fuisset. Inter hos enim multi authoritate & existimatione bello paceq́ spectati

Pax & pactum Almagri cum Aluarado

ſpectati erant, qui in magnam ſpem Aluara dum ſequuti ea ſibi iniqua tranſactione penitus omni ſperati emolumenti ſucceſſu haud dubiè deijciebantur: propterea ne quid ea res nouæ turbæ pareret, Aluaradus atque Almagrus rumorem in vulgus edidere iter eo conſilio Reginum in agrum ſecũdum maritimam viam adornari, vt noua ſuperioris littoris regionisq́; exploratio iniretur. Igitur data, quibus liberet, Quitone apud Benalcazarem manendi poteſtate, ad Pagacamiam Reginum in agrum profecti ſunt, quo iam Cuſcone Pizarrum deſcendiſſe acceperant. Priuſquam Quitonico agro excederẽt, Didacus regulum illum, quem cum Philippillo ad Aluaradum anteà trãsfugiſſe diximus, igne concremauit, haud dubiè eodẽ ſupplicij genere in Philippillum animaduerſurus, ni homini vitam ſollicito deprecans interceßiſſet Aluaradus. In itinere cùm eſſent, nunciarunt Canares Quiſquin, cuius multa ſuperiore libro eſt mentio facta, cum duodecim hominum millibus aduentare, & eius tradendi ſpẽ faciebant, ſi morari vellent: verùm diffidente Didaco cum itinere continuato in

Chaparros peruenissent, in primam Quisquis aciem, cui Sotarxes præerat, ex improuisò incidêre. Quisquis enim in proficiscũdo hunc ordinem seruabat, vt tria hominum millia ad efferendos vndique commeatus, præparandamq́; sequentibus viam præirent, totidem bidui itinere pòst sequerentur, ipse inter id agmen medius cum militum robore procederet. Hic Sotarxes cum prima acie præmissus certos aditus obsidere iussus fuerat, quos transituros putaret hostes, verùm Aluaradus, via præoccupata, nihil tale metuentem Barbarorum turbam fudit, & hac etiam securiorem Sotarxem viuum cœpit. Eadem celeritate in spem Quisquis opprimendi erectus, vbi certiora de illo ex captiuis cognouisset, nulla equitibus quiete data ad hostem contendere perrexit. Vbi tamen ad alicuius amnis descẽsum peruentũ fuit, maiore noctis parte hæsitatũ est. Nam quò isthic arrectius montis iugum surgebat, eò deiectiore cursu via præcipitabat miris angustijs conclusa, in quam insuper deuolutus amnis arenis proiectis ita extantia lubricabat saxa, vt ægrè miles tentabundus & manibus

Quisquis in proficiscendo ordo.

bus

bus retinens virgulta ac circà eminentes stirpes, cùm equum insuper fræno deducere cogeretur, & se à lapsu, & equum à ruina sustinere posset. His tandem difficultatibus superatis, quanquam extrema propè fatigatione tā viri quàm equi enecti essent, nulla respiratione capta Quisquis assequendi consilio institerunt: sed vel summa celeritate adventus sui famam præuenire non potuêre: qua edoctus Quisquis, vt se maturè imminenti periculo eriperet, relicto cum maxima exercitus parte Gipalcone, cuius virtuti plurimum tribuebat, per auersos montium tramites Quitonem versus fugam intendit. Gipalco breui oratione cohortatus suos, ne animos turpi metu remitterent, & in pugna virili potius nece defungi, quàm in fuga fœdo & miserabili exitu perire, aut in longè miserabiliorem seruitutem venire mallent, mōtem capit, quem Aluaradus Almagrusq; adorti pugnam frustra ad noctem extraxere, qua interueniunte, cùm suos reciperet Aluaradus, Gipalco ad quærendum Quisquin deserto loco excessit. Ita præter spem Hispani monte potiti in tertiam Quisquis aciem

Quisquis fuga.

incidêre, quæ præaltam & asperam, ac præfluenti etiam fluuio impeditam rupem occuparat. Eam aggressus Almagrus simili & contentione & pertinacia fatigandi loco quidem deijcere non potuit, sed ita cõterruit, vt, inaccessa alioqui rupe sponte deserta, per noctem ad interiores montes altioresq́; sui firmius muniendi caussa profugeret. Id (quanquã Ducibus, hostes insequendo, diutius cum inuictis locorum asperitatibus moliundi bellum nulla ratio videretur) tamen ad non inane tanti itineris insumpti, laborumq́; deuoratorum solatium milites ingenti præda ditauit: nam præter magnam captiuorum hominum turbam amplius quindecim ouium millibus potiti sunt. Per has præliolorũ molestias vt tandem Michaëliam vẽtum fuit, ad Portum Veterem Almagrus Didacũ Moram misit, vt in ipsius auspicia Aluaradi claßiculam reciperet: qua re facta, & omnibus mediocri iam quiete refectis, cœptum iter instituit, in itinereq́; Martinum Astetium, sicuti Pizarrus iusserat, ad Trugillanam vrbem colendã reliquit, quum intereà Quitonicum in agrum Quisquis fuga dilapsus

Ingens præda.

acces-

accessisset. Ibi etiam illum incertis vijs trepidè oberrantem excipientes Benalcazaris milites strage damnoq́; omni eò desperationis redegêre, vt consilij inops Ducum sententias exquireret, qui cõmuni saluti consulẽdum, et amicitiam pacemq́; Hispanorum, quàm vim amplius experiundam rati suadebant, vt societatem gratiamq́; cum Benalcazare iniret: ad quæ cùm animi indignationem Quisquis non dissimularet, Barbaræq́; adhuc arrogantiæ plenus diceret eâdem potius, qua venissent, redeundum via, & extremas humanitatis ærumnas fortibus animis corporibusq́; subeundas, quàm dedecorosa fractæ spei abiectæq́; mentis confessione ignominiosas noxiæ pacis leges emercari, & ab innata Peruuinis aduersus hostes patriæ ac gentilis dignitatis tuendæ generositate turpissimè resilire, cæteris ferocior vnus nomine Gipâlas, Ergo, inquit, Imperator, si vsq; adeo tibi patrium decus cordi est, & fortia consilia tantopere approbas, cur, postquam ad extremam iam ferè alimentorum inopiam sit deuentum, redeundo magis lubet inter vastas incultorum locorum solitudines miseranda

planeq́ virilibus ingenijs dispudenda mortis genera famis sitisq́ quærere, quàm hic (quando probrosæ, vt infis, pacis cogitationes abominaris) cruentam potius dimicando cum gloria, atq́ honore necem oppetere? vixq́ue hæc vt fatus fuit, indigna responsa reddentem Quisquin furore accensus, & in pectus ipsius violento incursu delatus medium hasta transfixit, atque ita reliqui, quo vellent, in quascunque abiere partes. Almagrus interea & Aluaradus, cùm in Reginum agrum ad Pizarrum peruenissent, omni humanitate & gratulatione ab eo excepti sunt, soluitq́ Franciscus statutã Aluarado pecuniæ summam, quanquam multi haud leuibus querelis obstrepentes iudicarent nõ modo id pactũ, quod certo prælij metu adductus Almagrus fecisset, non præstandum esse, sed ipsum Aluaradum in vincula conijciendum, ad Cæsaremq́ in Hispaniam mittendum, vt isthic lite cõtestata summi tribunalis iudicium acciperet, quod alienam prouinciam inuadere, externosq́ limites pertentare, in quos nullum ius haberet, non dubitasset. Verùm Pizarrus, quanquam id vel citra omne periculum

Quisquin ab suis trãsfigitur.

Murmura in Aluaradum.

lum præstare possset, maluit veteris amici existimationi consulere, fideque deuincta Almagrum liberare, solutaq; ob id pecuniæ destinatæ summa Aluaradum Vatimalianam ad prouinciam veterē remisit, Almagro iam Cusconem abeunte, ipse ad Reginam vrbem colendam, quod portus commoditas, agrique fælicitas mirificè arrideret, se totū cum suis dedit applicuitq;: cui negotio dum sedulò studet, allata est fama Ferdinādum Pizarrum diu expectatum ex Hispaniјs in Isthmum traiecisse, breuiq; in Prouinciam aduenturum, et vnà Cæsareum diploma, quo aliqua imperij portio Almagro conferebatur, allaturum. Cæsar enim diligentius intellecto Peruuinæ inuentionis negocio, postquam ad eam rem summum attulisse adiumentum Didaci Almagri industriam didicisset, eius virtutis operæq; fidem aliqua imperij portione remuneratam cupiens, Almagri potestati ac diœcesi id dicebatur addixisse, quicquid extra Pizarrinæ Prouinciæ limites erat: cuius rei famam vt in Peruuiam Ferdinandi aduentus attulit, moxq; longè lateq; dißipauit, Almagrus fastu turgidus, & nimium præpro-

pero gradu ad Imperium contendens, Cuscone vt venit, (quòd ea vrbs extra Pizarrini imperij terminos sita esse putaretur) tumultuosè omnia aduersus Pizarros fratres agere, sese pro Prætore gerere, præhensare proceres, & largiendo concitandoq; studia hominũ sollicitare cœpit, adeò vt singulis ferè diebus inter Almagrum fratresq; Pizarros Ioannem & Consaluum magno tumultu, & armorum gladiorumq; micantium strepitu res gereretur. Didaco enim se Sotus adiunxerat, Pizarris verò plæraque ciuitas singulari fide adhærebat. Hoc excitus tumultu Pizarrus, mutatis ad celeritatem iumentis, maximis itineribus Cusconem contendit, ibique rem omnem ea moderatione pacificauit, vt tantæ leuitatis admissæ pudor Almagrum caperet, quod inani rumusculorum aura confisus nullo adhuc accepto diplomate vsque adeò pueriliter imperium, quod nondum in manu haberet, præcipiti & intempestiua cupiditate deuorasset. Sed quum Pizarri aduentu repente omnia pristinæ quietis silentio conticescerent, fœdus his conditionibus est renouatũ, vt Almagrus ad Meridianæ

Almagri tumultus.

Fœdus & pactum inter Pizarrum & Almagrũ.

ridianæ plagæ ſcrutandam regionem (quò Chiliaci iam fama cogniti vergebant) proficiſceretur, quamq́ ea in parte occupare poſſet, eam Cæſaris permiſſu Præturæ nomine obtineret, quod ſi nihil labore dignum inuenire poſſet, tum ipſe ac Pizarrus Prouinciæ fines inter ſe diuiderent: quo fœdere icto vterq́ ad ſacram aram proclinans vſitato ſacramento fidem aſtrinxit, ſe nunquam mutui quicquam diſsidij concepturos. Almagrum etiā adiuraſſe ferunt, nunquam (licet ab Cæſare concederetur) ſuū ius litémue his terris ſe interpoſiturum, quæ vel centum milliarium interuallo extra Cuſconici agri confinium iacerent, quam ſi fidem impiè fruſtraretur, aſſerunt illum adieciſſe diuino loquentem corpori (quod ſacrata manu ad aram ſacrificus porrigebat) vti dignus eſſet, ſe corpore animaq́ æternis ignibus damnatum ſupremo ſupplicio perderet. Sed vel illa horribilis ſacramenti magnitudo, vel id reparatum labaſſantis amicitiæ vinculum nihil ad frænandas Almagri ſpes valuere, quū ille imperij cupiditatē ita remittere nō poſſet, quin eandem poſtea occaſione oblata reſuſcitaret

suscitaret tanto exarsuram æstu, vt nec veteris amicitiæ memoria, nec recentis sacramenti religio vlla consideratione atque respectu sit sedatura. blandè enim ac molliter insidiosa cupiditas est, quotidiano sensim incremento per imas mentium medullas scintillat, paulatimq́ue aliquo sine sensu ignescens in eam demum flammã exardescit, vt omnem miseris in mortalibus cogitatæ rationis vsum respectumq́ue perurat, & si quid vsquam adhuc sani relictum est, demoliatur atque conuellat. Ergo, postquam ea pace omnia rectè statuta pacataq́ue visa sunt, Pizarrus Regium est reuersus, Almagrus, vti in conditionibus præscriptum erat, in Meridiem iter instituit. Fuêre illi præstò milites ducẽti, sed postea aduentu plurimorũ numerus ad quingentos excreuit, quibus auxilijs cõfirmatus, quicquid ab Cuscone ad Chiliacos terræ interiectum est, magnis difficultatibus ac cruentis victorijs peragrauit. Isthic enim occurrebant viri proceris corporibus ingẽtes, hispidisq́ue marinorum Luporum pellibus terribiles, qui sagittis, quarum magni artifices erant, tergis lateribusq́ue euntium frequentissimè

Almagri in Chiliacos expeditio.

tißimè incursabant: præter eas molestias cæteris omnibus ærumnis intolerabilior gelu ac frigoris rigor proficiscentes persequebatur, vsque adeò in omniũ corpora sæuus atque horridus, vt eadem via redeunte Almagro, quod post quinque mentiũ interuallum accidit, ad rupes inuenti sint, vti in equis vi ui consederant, erecto corpore, & manibus ☞ adhuc fræna tenentes, vnà cum ipsis equis, veluti adhuc in suo gressu stantibus, gelu constricti. Verùm de hac plaga, populisq́; Chiliacis libro primo copiosè diximus. In eo itinere Almagrus Philippillum interpretem è fuga retractum, quam è castris fecerat, quadripartitum dissecuit, feruntq́; illum pro morte culpam interfecti Atabalibæ suã esse multo cum fletu confessum. Almagrus cum Cuscone discederet, Mango Guascaris frater cum Paulo Inga secreta consilia seruerat, qua ratione omnibus locis iniecto tumultu Hispanos tota paßim Peruuia repentino oppressu trucidarent. Illi enim paternæ potentiæ memores, iuuenilisq́; animi ac roboris pleni, pati nõ poterant, se non modo auito deiectos regno, et suam hæreditatem ab exteris atque ignotis homini-

Philippillus quadripartitus.

Mangonis ac Pauli Ingæ motus, & ad opprimendos Hispanos occulta cõspiratio.

hominibus per vim occupatam, sed se omnesque populares ad fœda seruitia, alienumque viuẽdi arbitrium miserè redactos: propterea celeri & maximè incauta rebellione obruere Hispanos, & ipsum Almagrum, cùm adhuc Cuscone ageret, opprimere decreuerant. Verũ Mango in eo conceptu comprehensus, quum aliquamdiu in vinculis detentus fuisset, apud Ioannem Pizarrum multis precibus tandem impetrauit, vt liberiore in custodia haberetur, posteaq́, quũ ipse Franciscus Pizarrus aduenisset Cusconem ob illum, de quo dictum est, Almagri motum, magna ab eo humanitate tractatus atque habitus. Id factũ esse ab Pizarro creditum est, non vt illam modo conceptæ cogitationis nubem ab eius animo detergeret, verùm vt certam sperati auri summã ea benignitate emungeret. Proinde Mango, vbi commodum aliquid impetrandi locum dari vidit, promittens se auream statuam ad patris Gynacauæ similitudinem fabrefactam asportaturum, petijt à Pizarro, vt sibi ad Incæos festi (vti dictitabat) celebrandi caussa proficisci liceret, quod cum facilè obtinuisset, eluso hac fraude Pi-

zarro

zarro emissus statim perficiendo sceleri cogitationes adiecit, à paruisq́ cædendi furtis ad magna facinora sensim cogitatam crudelitatem acuere cœpit: mox manu aliqua mediocri ex sibi fidis quempiam ad occupandam Hispanorum munitionem Cusconi vicinam misit, breuiq́ ad eam spem respondente euentu, cum insuper Hispanos eam recuperare conatos, interfecto lapidis iactu Ioanne Pizarro, Præfectus fortiter repulisset, ipse non multò pòst ingenti effecto exercitu Cusconem obsedit: certatumq́ per integros decem menses magnis & sanguineis contẽtionibus. Erant in vrbe præter Pizarros fratres Duces clarißimi Gabriel Roas, Hermannus Pontius, Alphonsus Henricus, & milites fortißimi, qui ad conceptam venturi propediem Pizarri spem pro salute ac dignitate promptißimè violentæ obsidionis angustias inter quotidianas Barbarorum oppugnationes ferebant. Nouißimè his paulo ante hostiũ accessum Ferdinandus Pizarrus aduenerat, qui, sicuti vel sola aduentus sui fama ob concitatam aliquot rumoribus spem anteà Almagrum permouit, ita, vbi in Pro-

Mangonis conatus & crudelitas.

Ioannes Pizarrus interfectus.

Mango Cuscone obsidet.

uinciam appulit, eundem ad sopitæ cupiditatis impetus reuocauit. Inter cætera enim donata Francisco fratri priuilegiorum iura, ipsiusq; Prouinciæ fines paulo longius propagatos, Cæsareæ liberalitatis diploma attulit, quo Almagri imperio in ducentorũ milliarium spacium regio ab desinentibus Pizarrinæ Prouinciæ limitibus concedebatur. Hoc vbi ab Ferdinando acceptum Ioannes Errada Almagro apud Chiliacos versanti attulit, tum verò Didacus ea Cæsaris liberalitate factarum cum Pizarro cõditionum lege exclusum se fremens indolẽsq;, initæ pactionis dirum pudorem concepit, sed spe desiderioq; Imperij anhelus omnem dati sacramenti memoriam abijcit, & incitãtibus Ducum plærisq; vel contra iurisiurandi religionem armis repetendam Cusconem in ea Barbaricæ rebellionis occasione sibi proponit. Igitur summa celeritate reflexit, Cusconicumq;, vt in agrum venit, relicto Ioanne Saiauedra ad Hurcos (loco id nomẽ est) ad Mangonem Barbarorum regem profectus est, eumq; omnium scelerum promissa impunitate ad se traducere tentauit, sed ille doli plenus venire ad

Cæsaris diploma pro Almagro.

Almagrus contra iusiurandum Cusconem redit.

re ad se Almagrũ societatis ineundæ caussa iussum propè circumuênit: quando venientem cum paucis ita repẽte inuaderet, vt vix maturè Barbarorum manibus explicare se posset. Hæc dum peragit Didacus, perlata de Almagri aduentu fama in vrbem, Ferdinandus Pizarrus vbi ad Hurcos Saiauedram relictum cognouit, centum septuaginta armatis eductis ad illum processit, colloquioq́; cum eodem sociato ferunt Ferdinandum magno auri pondere promisso sollicitasse Saiauedram, vt suos milites, qui ferè trecẽti erant, suæ potestati traderet: verum Saiauedra, vti erat constanti fide ac probitate insignis, noluit ijs postulatis, quæ impiæ proditionis notã inflictura essent, aures adhibere. Nec multò pòst Almagrus ad Hurcos reuersus quatuor Pizarrinos equites per insidias cœpit, ex quibus omnem vrbani status seriem cognouit, auditisq́; Hispanorum miserijs, vti ad summam militum paucitatẽ redacti essent Duces, ampliusq́; dimidiam vrbẽ igne Barbari absumpsissent, plurimũ hausisse doloris se simulabat, misitq́; in vrbem ad Pizarros fratres, proceresq́; collegas,

Fictus Almagri dolor, & postulata eius.

qui ſimul minis, ſimul promißis agitando ſuaderent, vt ſe Cæſareo diplomate Prætorem confirmatum Cuſconicæ Prouinciæ, quæ procul extra Pizarrini imperij ius eſſet, gubernatorem pacatè in vrbem reciperent. Id minimè recuſaturos ſe proceres profitebantur, modò Pizarri limitibus exacta dimenſione examinatis Cuſconem eius imperij fines ſuperare re ipſa teſtari poſſet. Ferdinandus etiam aliquam vrbis partem vacuaturum ſeſe ſpondebat, in quam ipſe cum ſuis recipi ad hoſpitium poſſet, modò interea induciarum conſtare tempus, & rem omnem ad Pizarrum perſcribi pateretur. Verùm Didacus, quum nec de metiendi ratione cõuenire poſſet, & ea Ferdinandum ſpondere intelligeret, quòd, plæraque militum parte perpetuis certaminibus, vigilijsq; cõfecta, ægrè Barbarorum vim ſuſtineret, ſuoq; acceſſu aliqua quotidiani laboris parte leuari cuperet, quadam nocte inter ſummam Pizarrorum ſecuritatem vrbem improuisò ingreſſus eſt: & inſignis aliquandiu Ferdinandi atque Conſalui fratrum pugna fuit, qui tumultu exciti ſe expedierant: ſed demum his captis & cuſtodiæ

Almagrus Cuſconem capit, & Pizarros fratres cõprehendit.

diæ mandatis, sine aliquo maiore certamine vrbe potitus est, & ea victoria Mangonem profugere procul inde ad Andæos montes coëgit. Hæc omnia longo tempore latuêre Pizarrum Regij agentem, quòd, plena rebellionis Prouincia, Barbari paßim vias intentißimè obsidentes & obseruantes non modo omnes nuncios interciperent, sed milites, quos Cusconem mittebat Pizarrus, tanta occidione opprimerent, vt ne casus eiusmodi nuntius elabi posset. Eo ferè modo ducenti Hispanorum equites diuerso mißi tempore periêre: primum septuaginta ductante Didaco Pizarro, deinde octoginta duce Cõsaluo Tapia, tertiò multo plures Morgouetio & Catoductantibus. Nã Barbari, obseßis vndequaque editarum rupium cacuminibus, & eò congestis ingentium saxorum aceruis, hoc insidiarum genus seruabant, vt equites nostros proficiscentes in profundas, & montium ambitu septas valles se demittere pateretur, ac tum verò saxorum struem in subiectos proouluentes, vbi equis oppreßis virorum etiam ceruices ac manus miserabili spectaculo contusas fractasq; ad reliquam pugnam planè

Ducenti Hispani Barbarorum insidijs oppreßi.

debiles & inutiles reddidissent, fero vlulatu territantes vndequaque decurrerent, & frustrà parantes Hispanos resistere nullo periculo ad vnũ omnes opprimerent. Hac fraude tot Hispanici nominis viris trucidatis, Barbari Pizarrum etiam viribus & copijs exhaustum opprimi posse rati, in Regium agrum se profudêre Franciscum Godæum insequentes, quem Pizarrus, nihil de missis toties auxilijs audiens, ad suorum fortunam cognoscendam triginta cum equitibus miserat. Cum Regio propinquarent, facta eruptione ardentissimè dimicatum fuit, coactiq; sunt Barbari vicinum in montẽ pedes referre, quẽ cum audaciore quam sapientiore consilio Hispani adorti essent, multa vulnera retulere, & ipsi Petro Lermæ, qui erumpentium Dux ante alios auidissimè dimicabat, dentes confractis gingiuis excussi sunt, & aut suo sanguine cruentius certamen fecissent, aut portentosa Barbarorum strage eo die finem bello imposuissent, ni Pizarrus receptui dedisset signum, cædisq; adhuc & sanguinis auidos reduci iussisset. Ita segregato prælio Barbari sacrificijs gratias

Pugna ad Regium.

perma-

permagnas Dijs suis habuere, quòd eo die maximo è periculo exempti fuissent: posthæc, castris eo ex loco motis, in impendentem Regio montem concessêre, factisq; ibi munimentis diu & acriter obsidionem, Hispanis viriliter sese tuentibus, continuarunt. At Pizarro, cum ne nuncium vnquam ab fratribus accepisset, tanta repente præter omnem expectationem innumerabilium hostium multitudine circumfusa, quid aut putaret, aut suspicaretur, non satis constabat: modò, extinctis Cuscone fratribus, et ipso Almagro apud Chiliacos cum omni exercitu interfecto, hostes, tota rebellante Prouincia, ad se opprimendum venisse, credere: modò, relictis fratribus, vim omnem in se conuertisse, vereri: minimè verò, id quod erat, Almagri perfidiā tanti motus caussam esse, suspicari poterat. His anxius curis celeriter in oēs partes literas ac nuntios ad ciuitatū præfectos destinat, suas etiam naues Panamaidem cum omni sexu imbelli, Agathoclis Siculi & Alexandri Magni exemplum sequutus, remittit, vt omni effugij spe interrupta Hispani præterquam ab dextris animiq; constantia

Barbari Regium obsident.

Pizarri sollicitudo.

ſalutem nuſquam expectandam putarent: eadem via celocem ad Trugillanum Præfectum mittit, ſcribitq; ad Alphoſum Aluaradum (quem anteà ad Cichapoiades ablegerat) vt quot poſſet militibus Trugillano ſeſe coniungeret, amboq; clam tum ea, quã Trugillum miſiſſet, celoce ſibi primo quoque tempore, quos poſſent pedites equitesq;, auxilio adducerent. Nec Alphonſus ad maturandũ Pizarro ſubſidium quicquam moræ fecit, Trugillumq; vt venit, omnia ad rem diligenter compoſuit, ac militibus deinde nauigio impoſitis breui Trugillo Regium magno exceptus gaudio peruênit eodem propè momento, quo Barbari, incertum qua de cauſſa, fortè quod de auxilio aduentante audiuiſſent, Regino agro exceſsêre. Liberata graui metu vrbe, extemplo Pizarrus, vt quis caſus res fraternas ageret certius cognoſceret, Aluaradum cum trecentis Cuſconem mittit. Hic duplicem in itinere cum Barbaris pugnam fecit, priorem victor, alteram dubio Marte, in ſolitudinesq; progreſſus quingentos ferè ſeruos indigenas ſiti amiſit, maximam militum partem amiſſurus, ni citati equites vel ex

Alphonſi Aluaradi induſtria.

Aluaradi cum Barbaris pugna.

remo-

remotioribus locis aquam petitam aduexiſſent. Inde in Sauſanos tādem emerſum campos conſequutus eſt Gometius Tordous, quē poſt illum cum ducentis Pizarrus miſerat, quibus acceptis auxilijs Aluaradus ad Auancæum amnem (de quo primo libro dictum eſt) proceſſit, vbi in vinculis eſſe Pizarros fratres, omnemq́ rei geſtæ ſeriem cognouit, ſed ita Didacus Almagrus Cæſarei diplomatis tabulis confidebat, vt vbi Aluaradū aduenisse accepit, mitteret legatos, qui iuris ſui rationem demonſtrādo ad conſenſum trahere conarentur: verùm Alphonſus id perfidiæ omen deteſtatus, non his modò aures minimè applicuit, ſed in caſtra venientes, dictitans ea de re agenda nihil ſe in mandatis habere, detineri iuſsit: quamobrem iratus Almagrus, eductis Cuſcone copijs, & leui commiſſo ad amnis pontem prælio, caſtra Aluaradi inuaſit, prodenteq́ amnicam ſtationem Petro Lerma, fuſis cæteris Alphonſum cœpit. Ex præfecturæ enim grauiſsima obtrectatione Lerma Aluarado obſcurè inimicus erat, quod illum Pizarrus ad ſummi imperij dignitatem, qua ipſe antea functus fuerat, *Alphonſus Aluaradus ab Almagro capitur.*

se amoto sustulisset: quam contumeliam ita altè in animũ demiserat, vt eius vindictam oportuno tempori reseruaret, ac iam demum in ea Didaci irruptione perficeret. At Almagrus ea vel infami proditione victoria potitus, vbi Cusconem rediјt, vsq; adeò Barbaricæ arrogantiæ vela distendere cœpit, vt captiuos contumeliosè exciperet, propalamq; iactaret se propediem effecturum, vt ne nomen quidem Pizarrorum vniuersa in Prouincia nosceretur. Pizarrus intereà acceptis, quæ expectarat, auxilijs, adhuc rerum, quæ Cuscone gererentur, ignarus, ad bellum in Barbaros gerendum copias Regio eduxit, in quibus septingenti Hispani erãt, profectusq; in Nascones (qui supra Regiũ viginti quinq; passuum millibus absunt) ibi demum, quæ ab Almagro gesta erant, cognouit, atque incredibili, vt par erat, stupore perculsus Regium (quod tantũ aduersus Barbaros sese instruxisset) reuersus est: primumq;, antè quàm ad belli cogitationes decurreret, veritus ne Cæsar ciuili contentione iratus vtrique Prouinciam abrogaret, & alienum cum magna sui laboris contumelia ingereret, ad Almagrum

Almagri superbia.

grum

grum Elpinosam misit, qui noua trãsactione rem componere experiretur, ipsumq́; veteris sacramenti admonitum doceret, procul omni dubio futurum, si indecora contentione viris eadem patria ortis inhonestas, & ipsis imprimis non veteris modo familiaritatis, sed recentis etiam fœderis religione sibi mutuo obnoxijs indignas de imperio digladiationes serere nullo pudore verecundiaq́; pristinarum necessitudinum tacti inciperẽt, vt iure concitato Cæsare (se omni principatus ac nominis dignitate infami repulsa deiectis) alieni præmia laborum suorum, factæq́; tanto periculo messis fructus contumeliosa successione prærepturi essent. Quod si his monitis nihil proficeret Elpinosa, ab Almagro petere iubebat, vt saltem fratres perfidiosè captos custodia emitteret, & se pacatum Cuscone contineret tantisper, dum lis omnis Cæsaris æquitate componeretur. Verum nec his postulatis, quæ satis moderata erant, nec summa Elpinosæ facũdia Almagrus ab sententia deduci, & ad salutaris concordiæ animum flecti potuit, superboq́; ore quælibet reijciens Cuscone suos educit, & ibi constituto Præfe- Pizarrus Almogrũ ad pacem sollicitat.

Præfecto Gabriele Roa, eiusque tutelæ Consaluo Pizarro, & Alphonso captiuis demandatis secum Ferdinandum Pizarrum assumens in maritimam regionem descendit, & suprà Regium viginti millibus passuũ consedit, vbi Prætoriana authoritate designato in loco Coloniam cõstituit. At Pizarrus, inexpectatam truculenti hominis perfidiam execratus, Regium vt rediјt, sibi necessario sumendum bellum ostendit, & minimè omittendam sui tutelam aduersus Almagrum, qui ex amico violatis ac ruptis fœderibus crudelis hostis factus omnem concordiæ renouandæ mentem exuisset, sed postulata sua contumaciter aspernatus se euertere, concessaq́; & manu fortiter occupata demandatæ Prouinciæ possesßione priuare contenderet. Hoc rumore in vulgus edito dilectum quàm potest maximum habet, milites recenset, manipulisq́; centuriatis Duces ac Præfectos constituit. Imprimis, quia tum magnus tormẽtorum numerus aduectus erat, his Petrũ Vergaram præponit, qui eadem asportanda curarat, hastatos Didaco Vrbinati viro audacia virtuteq́; insigni committit, Equitibus

Pizarri bellicus in Almagrum apparatus.

Dida-

Didacum Roam, Peransurem & Alphonsum Mercadillum fide & fortibus dextris egregios præficit, sed secundum ipsum imperij summa ad Petrum Valdiuiam respectabat, qui vti authoritate, ita virtutis existimatione reliquos Duces excellebat, & narrandis adhuc prælijs inclarescet. Hæc prospicienti Pizarro læta res accidit. Consaluus et Aluaradus tumultu ex carcere emersi ipsum Gabrielem Roam, in cuius ipsi modo custodijs fuerant, ludente fortuna captiuum adduxerunt, quorum aduentus magnam inter milites lætitiam & alacritatem excitauit, statimq́ue Pizarrus ad Consaluum singulari fraternæ necessitudinis & exercitatissimæ virtutis prærogatiua id meritum Imperij summam amoto Valdiuia transtulit, & Aluaradum suprema equitum præfectura affecit. Tum verò Almagrus captiuos elapsos, & potentiam Pizarri cōspicatus, iamq́ue vrgente metu in summi discriminis propositi cogitationem animum consideratum recipiens Alphonsum Henricum, & Didacum Mercadum, ac Ioannem Gusmannum ad Pizarrum legatos de re componenda misit. Habita

Consaluus & Aluaradus è carcere erumpunt.

bita

bita deliberatione litis dijudicandæ sedandæq; cura Francisco Bouadillæ cucullati ordinis viro permissa est, atque is ita censuit, vt ante omnia vinculis liber restitueretur Ferdinandus, & Didacus omnino rem Cusconicam integrã inuiolatamq; Pizarro redderet, copiæq; vtrinque in alias adhuc inexploratas regionis partes mitterentur, omnisque negocij Cæsar certior fieret, quo ipsius iudicio, quicquid in controuersiam veniret, componeretur, deinde Imperatores in mutuum conspectum colloquiumq; prodirent. Eas conditiones cũ ne Almagrus quidem auersaretur, statutus est colloquio locus inter vtraq; castra medius: verum Consaluus, cui fraudulenti hominis perfidia altero exemplo minimè experiunda videbatur, profectum cũ paucis ad colloquium fratrem Pizarrum clandestino agmine subsequutus est, iußitq; Castrũ virum impigrum cum delectis sclopettarijs clàm locum insidere, quem Almagro ab colloquio redeunti transeundum sciebat, vt si is plures, quam cõstitutum erat, adduceret, aut aliquam institutæ fraudis speciem daret, extẽplò ex insidijs inuaderet. Didacus etiam,

Consalui in Almagrum insidiæ.

veluti

veluti iam suspicionis plenus, Rodoricũ Orgonium instructo agmine diligenter inuigilare atque circumspicere iußit, vt si quo dolo agi videret, expeditus adesset, atque eandem Ferdinando vim inferret, quam sibi inferri videret. Ita vti colloquium parum fideliter initum fuit, sic minus syncerè Principes in colloquio se mutuo cõplexi sunt, & vixdum sermone aliquo de præcipuis rebus habito renunciatum Didaco fuit, vt se reciperet, quòd tumultu Consaluiani propinquãtes iam imminerent: quo perculsus nuncio Almagrus infecta re in castra per medios insidiatores quietè se continentes receßit: & quanquam de eius doli iniuria plurimum quereretur, tamen Didaci Aluaradi impulsu his conditionibus Ferdinandum dimisit, vt Pizarrus portum aliquem sibi concederet, & naues aliquot impertiret, quibus literas nunciosq; in Hispaniam ablegare atque recipere posset: deinde vt neuter aliquid prius nouaret, quã res Cæsaris constitutione sedata esset. Multũ diuq; id Ferdinandi dimittendi consilium Orgonius dissuaserat, quòd illum indignius, quàm virum Principem decuisset, habitum,

Colloquiũ Pizarri & Almagri parum candidum.

Ferdinandus dimittitur.

simulac

simulac dimissus esset, vindictæ non immemorem fore putaret, atque idcirco, vti in omnem crudelitatem præceps erat, nõ modo non dimittendi illius, sed interficiendi præcipuus author fuerat. Vix hæc instituta erant, cum repente Petrus Ansur superueniens Cæsaris literas attulit, quibus ijs quisq; locis dominari iubebatur, qui ea primũ inuenisset atq; occupasset, etiam si eorum limites in alterius diœceseos fines pertinerent, idq́ue tantisper fieret, dum rem accuratius excussam Cæsar planè dijudicasset. His literis fretus Pizarrus, &, quòd exemptum periculo fratrem haberet, audacior factus postulauit ab Almagro, vt ex earum literarum mandatis Cuscone cederet, & ijs omnibus locis, quæ à se primum occupata & Colonijs inductis culta constaret: imò non modo se pariturum dicere Didacus, nempe ea tenendo loca, quæ quisque obtinuisset, sed ex earundem literarum authoritate cupere, vt se Pizarrus suo in statu, dum extremo Cæsaris iudicio finiretur contentio, pacatũ relinqueret, nec præcipite bello prouocaret: contrà literas interpretari Pizarrus, demonstrandoq; vti Cu-

Lis inter Pizarrum & Almagrum.

sco

ſco cum ea regione primum abs ſe occupata eſſet, iubere vt Cuſcone agroq; vicino excederet, quem ſibi vi contra pacta, ac iuſiurandum proditoriè atq; nefariè eripuiſſet: quod ni faceret, teſtari nihil iam apud ſe veteris amicitiæ ius valiturum, ipſumque pro amico hoſtem, pro familiari proditorem veneficum habitum iri. Has minas cũ adhuc parui Didacus videretur morari, in illum copias Regio eduxit, cuius aduentum minimè Almagrus expectare auſus Cuſconica via refugere cœpit, in itinereque ad iter Pizarro venturo intercludẽdum ruptis atque obſeptis vijs celſiores rupes munitas occupauit: ſed Ferdinandus Pizarrus, qui cum expedita manu fugientis veſtigia extemplo ſequutus fuerat, ſecretiore calle in montes perueniens Didacianos deiecit. Tum Almagrus Cuſconem properans, vt nihil ea profectio fugæ ſimile haberet, ſimul vt hoſtis inſectabundus nihil detrimenti poſtremis inferret, nouiſſimo agmini Orgonium ad tutelam relinquit, & maximè compoſitis ordinibus iri iubet. Hic vt ex interceptis duobus equitibus inſtare Pizarrum cognouit, celeriter abire contende-

Pizarrus in Almagrum.

Fugit Almagrus.

bat, quanquam plærique ferè hortarentur vt signa sisteret, & conuerso agmine hostes magna ex parte tyrones, & laboriosis montium callibus insuetos haud dubiaq; ob id fatigatione debilitatos & valetudine etiã male affectos fidenter adoriretur. Verùm quanquam ad id audax ac forte consilium per se generosus esset, tamen ne præter Almagri præscriptum ordinem faceret, id cœptum neglexit, cùm tam vera, quàm vtilia suaderentur. Nam eadem de caussa Pizarrus, ne insequendi pertinacia hostes ad repetendum certamen irritaret, omissa insequutione in maritimam regionem receßit, cùm interea Didacus continente fuga Cusconem abruptis omnibus pontibus peteret. Ibi verò bimestre nactus spacium summa diligentia, quæ ad instans pertinerent bellũ, viros, arma, equos tormentaq; cõparauit. At Pizarrus eodem spacio satis ab ea fatigatione exercitu refecto, postquam multum diuq; cum suis deliberasset, quid facto opus esset, tandẽ constituit vt Ferdinandus atq; Consaluus fratres Cusconem cum exercitu proficiscentur, dicundi iuris prætextu ciuibus nonnullis, quos Almagrum

Almagri in Pizarrum apparatus bellicus.

magrum bonis seruisq; indigenis spoliasse aiebant. Hi ergo profecti, vt in agrum Cusconicum peruenêre, in edito monte castra locarunt, postridieq; summo mane collem, vrbanæ munitioni proximum occupare decreuerant. Verùm Rodoricus Orgonius facile vrbis discrimen prospiciens, si hostes propinquius aduenire pateretur, vixdum cœlo inalbescente in campũ cum omni militum suorum multitudine processit, & vt atrocis odij vindictam euomeret, quoscunq; Pizarri studiosos sciebat, duobus in locis vrbanæ munitionis ita includi iussit, vt multi spiritu mutuo habitu impedito, & eo intolerabiliũ angustiarum compressu planè obturato veluti strangulati miserè interirent. Huic Almagrus imperij summam, supremamq; suæ salutis curam tradiderat, quòd ipse à rebus gerendis vehemente morbo prohiberetur: is igitur, cum eo die fortunam publici imperij festino prælij vnius euentu periclitari decreuisset, in campo aciem instruxit. Equitibus præerant Franciscus Chauesius, Ioãnes Tellus, ac Vincentius Queuara, qua parte collibus propinquior acies stabat, adiunctæ erant

Rodorici Orgonij crudelitas.

Hiſpanis Barbarorum aliquot cohortes, alterum latus palus & riuus decurrens tuebantur. Pizarri fratres, quibus maximè in animo erat prælium ſubterfugere, & Hiſpano ſanguini parcere, vt ſibi neceſſariò dimicandum vidêre, ipſi quoque egregiè ordinato agmine ab monte deſcenderunt: ante omnia Ferdinandus Mercadillum cum velitibus prouolare iubet, ſimul ad Barbaros impediendos, ſi forte deſcendētibus moleſti eſſe vellent, ſimul ad ſubſidium, quò ferret neceſſitas, adferendum: ipſe cum hippoſclopiſtis, cæteraq; equitum turba ad paludē riuumq; contēdit, quæ dum Equites, tenaci adhærentis luti voragine paulò impediti, ſuperare laborant, celeriter Sclopettarij tranſcurrêre, Petroque Valdiuia maximè ei facto arridente, & cohortante, eum ſubito imbrem glandium ferrearū ſolutis Sclopettis in propinquā quandam Didacianorum equitum cateruam excuſſêre, vt cedere cogerent, inter quē ſuorum hoſtiumq; tumultum Ferdinandus, à palude riuoq; ſuperatis, recta in hoſtilem aciem proceſſit, ſolertiſſimè ſingulos Duces deſtinati officij præmonens, ac præſcribens: militum

Ferdinandi induſtria.

verò

verò vulgus tum vim, iniuriam, atq; perfidiam, cuius nomen omnibus gentibus execrabile sit, Almagri prædicando, simul ingratitudinem atq; auaritiam obijciendo, nō longiore oratione cohortatus est, quam vt pristinæ virtutis meminissent, et qua Peruuinam regionem occupassent, nunc eadem ab occæcati hominis libidine fratri sibiq;, quorū ductu diuites ac opulenti facti essent, & tot memorabilia præstitissent, fortiter fideliterq; vindicarent: hæc se veteranis dicere, tyrones eorū virtutē gloriamq; pari strenuitate adæquare contenderent, putarētq; ipsum Pizarrum Imperatorem in oculis versari, & vniuscuiusque virtutis spectatorē adesse, modò si fortem, & quòd Dij non inanes æquitatis fautores dare vellent, victricem operam nauarent, merita omnibus præmia liberalibus stipendijs & donatiuis adiunctis daturum. Ad ea conclamantibus militibus ita se pro virili facturos, Ferdinandus hostium hastatos erectis stare hastis conspiciens, in earum syluam ab alto Sclopettarios iaculari iussit, ita factum est, vt bino vnanimi omnium displosu amplius quinquaginta hastæ cuspidi-

bus arbreptis sternerentur, multiq; vel ante prælium inermes fierent, nō obscuroq; pauore fluctuare inciperent, quod conspicatus Orgonius præliū Duces accelerare, & inclinatis hastis impreßionem facere iubet, quos deinde vt etiam ad imperata segnes vidit, ipse alta quoslibet inclamans voce, & Deos hominesq; in prælium inuocans in eam partem, antè quam præ cæteris tendentem Ferdinandum videbat, equum concitatum admisit, eoq; omni cornu promptißimè Ducem sequente, cum eodem impetu suos inducerent Pizarri, præferuido certamine vtrinque signa inferri sunt cœpta. Nec tam militū, quàm Ducū insignis pugna fuit, nec tam virium quā irarum contentio extitit. Pizarrinos violatæ fidei indignitas, publica iniuria, & minæ perfidæ, priuata etiam contumelia toleratæ in vinculis acerbitatis fratres vrebant, Didacianos superbia Pizarrorū, insolens contemptus, adhæc nisi in victoria salutis posita spes veluti altera stimulorum æmulatione accendebāt: & quo simultatū ardore magis, quam decoris studio certabatur, ita, maior crudelitas erat. Hæc mens admirabili obstinatione corrobo-

Orgonij se vocia.

Pugna ad Cusconem.

corroborata cũ plærisq; esset, diu pugna neutro inclinata stetit à primisq; ad medios æquo sanguine vtrinq; cruenta peruasit. Cõsaluus enim atq; Aluaradus præsentẽ diẽ suæ vindictæ idoneũ rati Orgonio irrumpente pari vi & ipsi in hostes prorupere, omnemq; eam audacißimorũ iuuenum frontẽ amplius quinquaginta interfectis fortißimè diffrigêre ac lacerarunt, ipse autẽ Orgonius quanquã primo statim prælio glande læthaliter in fronte ictus fuerat, & ante prælium multorum languore iam propè desereretur, tamen & vulnere, & suapte iracundia furibundus primæ cateruæ nodum audacißimè perrupit, duosque hasta transfixit, & tertio habitu insignior (ipsum esse Ferdinandum suspicatus) gladium aduersum per os adegit. Verùm cum frustra effluentis sangninis defectu labassans corpus, & irrepentem iam mortem ferocia superare connisus omnino viribus destitueretur, et nihil amplius ne quicquam fremens posset, seseque ob id duobus militibus dedere compelleretur, alius, qui ab eo iniuria fuerat aliquando affectus, inuisam noscitans faciẽ, increpando optãdoq; vt ne vllus hostis Orgonij cædes.

euaderet, sed simili casu perirent omnes, ingenti verbere ceruicem discidit. Nec vel in pugna vel in fuga fœliciorem Didacianorum quisquam sortem adeptus est, quanquam Ferdinãdus multas in partes discurreret, & precabũdus inexorabilem militum furorem reprimere ac mitigare cõtenderet. Alphonsi enim Aluaradi milites, ad vindicandam ad Auancæũ acceptam ignominiam, vt diu collectam hostilis hauriẽdi sanguinis sitim abundißimè satiarent, vsque adeo implacabili & immoderata insequendi cædendiq; Didacianos auiditate consectabantur, vt omnibus nobili ignobiliue immanißimas manus inferrent, & in ipsos, qui ab aliquo accepti in fidẽ erant, truculẽtißima occidione sæuirent, eaq; ratione magnæ virtutis præfectus Rudias deditus, dum fræno equi tenetur, ab altero hasta miserandum in modum sit trãsfixus. Almagrus ab edito loco prælium conspicatus, vbi rem suorum fuga deploratam agnouit, in vrbanam munitionẽ refugit, ibiq; ab Alphonso Aluarado atque Pizarro captus est. Pugnatum est anno tricesimo octauo quarto calend. Maias: præda ferè omnis in Barbaro-

Aluaradianorum in Almagrianos ira & crudelitas.

Capitur Almagrus.

barorum manus deuenit, qui Hispanis fugientes consectantibus ad semineces conuolantes exuuias detraxerant: nec tristius miseriæ exemplum accidit inter varia crudelitatis genera eo die immitißimè per iram perpetrata, quam in eorum vitæ exitu, qui subita morte non penitus interempti, sed in campo, vti vulnerati erant, relicti fuerãt, quum illi semiexanimes, ægroq; halitu penè enectũ trahentes spiritum, inter cruciatus pœnasque innumerabiles sensim pigram et vitæ pertinacem animam miserandi exhalarent. Ab ea pugna, quæ cæterorum ciuilium bellorum seminarium fuit, victor Ferdinandus omni benignitatis beneuolentiæq; genere Didacianos delinire, & vniuersis pacatæ humanitatis lenocinijs permulcere, & talibus artificijs allectos ab omnisq; dißidij ac belli memoria alienatos, in suam gratiam pristinamq; còncordiam ac societatem irretire studebat. Affirmabat enim omne iniuriarum initium ab Almagro profectum, ab eoq;, quum inusitatæ audaciæ superbiæq; vestigijs, omnem transigendi modum respuens, inhæreret, fratrem propè inuita Minerua ad id bellum in-

Res miserabilis.

Ferdinandi in Almagrianos humanitas

famiæ ac damni vtrique plenum esse pertractum: idcircò postquam primi perturbatores, & ipsa seditionum capita dignas impia confidentia accepissent pœnas, suam fratrisque iram in ipsos, quos fortuna pietati amicitiæque reconciliandæ superstites conseruásset, non longius processuram, si tam piè Christianeq;, quàm ipsis vniuersæque Prouinciæ vtiliter odiorum obliuisci, &, quod veternos amicos, patria cognatione affines, Christiana pietate fratres maximè deceret, interiunctis syncerè dextris in veterem gratiam, pacẽ, familiaritatem et omniũ rerum coniunctionem cum fratre, ac se, cunctisque Pizarrini nominis vltro inuitati atque recepti redire vellent. Verùm Didaciani, vti ex ipsius Ducis ingenio desperatæ contumaciæ atque acerbitatis homines erant, postquam inflicta ignominia accessisset, tantum odium in Pizarrinum nomen conceperant, vt non modo ad vllas pacis cogitationes, vel in tanto victorum metu se flecterent, aut aliquam societatem percuperent, verùm cum Pizarrino nomine interneciuam nouercalis odij flam-

flammam sibi perpetuò fore, donec ad alterutrius gentis nominisque excidium exarsisset, metuendo pallore luridi, & insidiosa hypocrisi taciturni, maximeque ab omni Pizarrinorum familiaritate & commercio refugi, certissimis argumentis declararent. Enimuero vti venusta delicati vultus forma carcinomate læsa, aut longiore febri labefacta, turpiore præ cæteris commutatione fœdatur, nec vnquã vel vllis curationum remedijs ad veterem gracilitatis decorem perducitur, ita alta necessitudo quibusdam irrepentium odiorum caussis concussa grauiore quam in reliquis solet, mole simultatis exurgit, nullaque vel intimæ reconciliationis gratia ad pristinum candoris affectum post odia applicatur. Nec verò Didaciani ab omni pacis animo auersos modo se præbebant, sed noua in dies clandestinarum insidiarum commenta apparebant, quibus inopinatò Almagrum ab Pizarrorum manibus eriperent. Quapropter Ferdinandus nullum quietis locum, nullam concordiæ viam fore conspicatus, dum Almagri vita spes adhuc eorum

tene-

teneret incolumes, indomitæq; ferociæ animos conseruaret, optimum iudicauit è medio Didacum tollere, tunc facilè insanabiles omnium spiritus concisuros, publicamque ortæ contentionis turbationem remedij capacem fore ratus, postquam ipsum caput tanti mali principium non inani conturbatæ Prouinciæ piaculo, veluti hostia, concidisset. In illū itaque accusatione ex more præstructa, quòd contra fidem è Chiliacis reuersus armata vi Cusconem irrupisset, eamq; pro crudeli arbitrio occupasset in omnes sæuitiem exercens, qui vel hiscere cōtra ausi fuissent, quòd Reginum in agrúm armato exercitu peruenisset (quem absque vlla dubitatione fraterni imperij limites esse constaret) Didacum, vti perduellij reum, dānat, frustráq; excusationes moliuntem, & ingrata commemoratione pristinos amores, necessitudines, Peruuinæ in exploratione adiumenta Pizarro exhibita, & in ipsum denique, quum suæ potestatis fuisset, alijq; ad interficiendum se incitarent, præstitam benignitatē, multaq; id genus similia in memoriam redigentem, iugulandum ministris commisit, indigno certè consilio, si ad ip-

Accusatio in Almagrum.

Didacus Almagrus iugulatur.

ad ipsius Ferdinandi naturam fiat respe-ctus, quòd in omni vitæ actione quum omnis moderationis clementiæq; famam quæsiuis-set, illiberali nunc & prope ingrata veteris amicitiæ obliuione summæ virtutis virum, & cunctis Hispanis charißimum, à quo ipsi etiam summa ornamenta accepissent, in tan ta venerabundæ senectutis canicie sexage-narium morte afficeret, indigno, inquam, con silio, sed, vti ipsi videbatur, ad parandam quietem necessario: & si ad extremi casus e-uentum referatur aspectus, maximè fatali, quando in hac Almagri cæde Ferdinandus Græci versus patrem interficientem etiam liberos obtruncare ad vltionem euitandam iubentis (modo id viro Christiano dicere ac facere fas sit) parum se memorem aut gna-rū, iuniori Almagro parcens, demonstrarit, quod ipsi imprimis Pizarro funestum fuit. Post Didaci necem Ferdinandus vt tanta hominum turba liberaretur, Didacianosque imprimis, à quibus sibi suisq; grauißimè ti-mebat, separaret, & procul extra Prouin-ciam contruderet, diuersis sub Ducibus va-rias in partes ad occupandas vicinias, popu-

Νήπιος ὃς πατέρα κτείνας παῖδας καταλείπει.

losq;

losq; adhuc incognitos exploradõs misit. Ipse in Collaones, proximaq; Titicacæ paludi loca, de quibus primo libro est dictum, cõcessit, suppliciumq; de Didaciano Duce Mesa sumpsit, qui improuida iactatiõe turbas isthic miscere fuerat conatus. Hæc dum agit Ferdinandus, fama literisq; excitus Cusconem aduenit ipse Pizarrus, ad eumq; idcircò celeriter rediјt Ferdinãdus relicto in Collaonibus Consaluo, vt terram eam vlterius exploraret: verùm quum hic ad Charcantes perueniens repente ab Barbaris circumuentus in magnum periculum incidisset, breui Cuscone retractus est, compulsusque fratri subito auxilio succurrere. Postquam copias coniunxêre, depulsis & victis Barbaris, longè lateque terrã omnem depopulati sunt, frequentibus etiam prælijs cũ Barbaris per insidias insultãtibus dimicarunt, quoad demum Tizim eius terræ regulum cæpere, quo capto Cusconem reuersi sunt, lætissimeque ab Pizarro accepti. Hunc in modum Prouincia latè quieta, sicuti antea fuerat constitutum, ad dirimendam dissoluendamque tantæ multitudinis turbam, Duces qui
præci-

præcipui nominis ac maximè fidei habebantur, varias in expeditiones misêre. Procellus ac Vergara ad veteres suas sedes, quæ apud Braccamoros erant, redire iußi, Mercadillo alia plaga designatur, Petro Valdiuiæ, quod ea terra insignem virum postularet, Chiliaci, cum omni tractu, quem iam Almagrus aperuerat, attribuuntur. His rebus curatis Pizarrus Regium est reuersus, et Ferdinandus alteram nauigationem ad Cæsarem in Hispaniam suscepit, vt eundem rerum gestarum certiorem faceret, & primas belli ciuilis caussas aperiret, quanquam multi ab eo consilio plurimum alieni viderentur, quod quo animo Almagri cædes acciperetur, incertum esset. Verùm Ferdinandus instituto innixus, quum discederet, fratrem Pizarrum admonuit, vt accuratißimo prospectu sibi ab Didacianis caueret, eisque nullam conuenticulorum potestatem, aut fidei locum relinqueret, persuasumque haberet certissimè tum de ipso tollendo machinas excuti, postquam vel sex tantum numero in cœtum subijsse videret. Nō multò post Ferdinādi discessum fama in

Ferdinandi secunda in Hispaniam profectio.

Pro-

Prouinciam perlata est, esse ad Quitonicæ plagæ orientem terram auri, & cinamomi imprimis prædiuitem: quam ad famam Pizarrus excitatus eò Consaluum fratrem mittere constituit, quodq; ab Quitone inchoari iter, & eodem reditum fieri oporteret, eius Prouinciæ curam, modo Cæsar cõsentiretur, fratri attribuit. Ergo vbi Consaluus Cuscone Quitonem peruenit, quæcunque ad commissam expeditionem vsui essent, singulari diligentia comparare cœpit, rebusq; demum omnibus præparatis cum ducentis delectissimæ armaturæ militibus, & quatuor Peruuinorum millibus, magnoq; armentorum ouiũ ac porcorũ grege Quitone discessit, & satis lõginquo itinere vbi ad Quissonũ terram accessit, leue cũ Barbaris certamẽ fecit: sed his fuga per noctem euanescentibus, dũ isthic dies aliquot quiescẽdo consumit, magnum in metum periculumq; deuenit. Etenim fulminum tonitruũque tempestate concussa ventorum procella vsque adeo horribili fremitu & turbine ipsa intimæ terræ viscera, cæcasque cauernas perscidit atque permouit, vt eo in loco tellus horrendo motu tremiscens, atrisque hiati-

Terra cinamomi.

Consalui Pizarri expeditio in cinamomi terram.

Terribilis terræ motus.

hiatibus concidens amplius quingentas Barbarorum mapalium domos absorberet, & ipse Consaluus cum suis non in dissimili discrimine versaretur, in quo Antiochiæ ex eiusdem tempestatis casu Traianum fuisse meminit Cassius Nicæus. Quapropter subito Consaluus diras relinquens sedes, asperius per montium iuga iter cœpit, longoque labore ac via ad Sumaxidem regionem peruenit. Hæc erat terra, in qua cinamomum esse fama docuerat: id in arboribus crescit frondes lauro persimiles habentibus, fructus baccæ sunt in folliculis tenui corticum circuitu conclusæ, eæ cum folijs ac radice arboris, cinamoni odorem, saporem, substantiamque habent, sed his longè præstantius Cinamomum præbent eorum folliculorum cortices circumductæ. Harum arborum permagna hic copia passim crescit syluestribus ac desertis in locis, solo terræ aërisque adiumento sustētata, eæ verò, quas in hortis enutritas incolæ peculiari opera fouent, multò præstantioris sunt naturæ, & ab ipsis Barbaris incomparabilis precij habentur, ita vt non raro fundos, ædes, vestimenta cæteraque, quibus egent, harum permu

Cinamomum vbi & quo pacto crescat.

tatione acquirant. In hac terra relictis tenerioribus, cum saniore ac valentiore militum parte Consaluus ad vias quærẽdas per montana contendit, variosque post errores, & diuersas famis sitisque toleratas ærumnas, quod Barbari viarum Duces consultò nostros sæpenumero in contrarios calles seducerent, ad Cocam egregiam inter Barbaricas vrbem peruenit, atq; isthic propè bimestri spacio moratus dum eos, quos in Sumaxide reliquerat, expectaret, demum hi postquam incolumes accessissent, Coca abcessit, & graui multorum dierum itinere ad ingentem amnem progressus, eundẽ, deiectis per Sclopettarios Barbaris, qui altera in ripa sedebant, transiuit, indeq; per varias montani tractus terras, ac populos digressus ad alterum amnem omnibus, quos ea in profectione viderat transieratq;, altitudine ac rapiditate superiorem inter summas inopiæ angustias peruenit. Ibi, quò vtraque ripa pro arbitrio vteretur, & impedimenta commodius corporibusq; ægri veherentur, ipsique rectius curari possent commeatus, nauigium maiore, quàm dici ac credi queat, labore construxit.

Nam

Nam, quum ignota in regione procul à domo versans nullam ferè præter lignum ex arborum caudicibus fabrefactum materiem adipisci posset, necesse habuit mortuorum equorum vngulas sumptas ad ferri vsum cudere, & pro pice ratem resina ac visco arboribus defluente illinere, ad ignesq́ excitandos pro stupa ac lino indusiorum aßiduo pluuiarum madefactu putrescentiũ scrutis vti. Ipse non modo nulla in re sibi parcebat, sed ante gregarios quosque ad cudendum ac fabricandum promptiorem prioremq́ sese præstabat. Hoc tandem modo nauigio constructo, magna aliquandiu ad itinera superãda, parandosq́ue commeatus facultas Hispanis fuit, modò ab flumine per montana, modò per varia arundineta amni proxima ibãt, vias sibi gladijs securibusq́ moliuntes, modò, vbi arua riuis atq; fluuio inundante contecta erãt, nauigio persulcabant: qua ratione quũ ducentis amplius millibus progreßi fuissent, Consaluus nihil adhuc præter radices, frugesq́ue syluestres delicatioris cibi inuentum conspicatus, ad alios commeatus inuestigandos cum nauigio Franciscum Aurellanum

Consalui industria.

præcurrere, & ratem, si quid inueniret, onerare, & vbicunque amnes per arua media delabi sentiret, ibi minores lembos relinquere iubet, locum etiam designat, ad quem sese expectaret. Aurellanus ab Consaluo digressus ad constitutum locum breui secundi amnis vehementissimo impetu rapidissimè nauigio deuecto peruenit, sed nullo commeatu inuento, vbi plus se tridui spacio amnis secundo fluxu prouectum vidit, quam per aduersum toto anno per helciarios conficere posset, quo fors fortunaq; deferret, itinere cõtinuato proficisci, & suismet auspicijs audere aliquid constituit, atque ita Consaluo prodito nusquã lembos, sicuti iussus erat, relinquens, decurrere cœpit, ac tandem Occidentalem in Oceanum per eiusdem amnis ostia incredibili celeritate, immensissimo itinere confecto, deuectus est. Id vastissimæ longitudinis, ac rapidissimi cursus flumen Maranium vocant, ab Maranio viro, qui in illo primum nauigauit, in extremis Peruuiæ finibus infra Quitonicos montes oritur, cursuq; deiecto amplius citra meandros septingentas leucas conficere creditur. Aurellanus ad Cæsarem

Aurellanus Consaluum prodit.

Flumẽ Maranium.

inde profectus est, narratoq́ euentu suo, & multis rebus de terris populisq́ nouis iactatis, vt eam regionem ipse occuparet, & sub Præturæ nomine poßideret, impetrauit: sed eius imperij cõmodo, perfidiæq́ patratæ fructu diu lætari non potuit, quum reuersus ab suis omnibus laborum magnitudine deterritis repente sit destitutus, & ipse eam ob rem dolore atq; desperatione in ipso præclari conatus limite deformiter interierit. At Consaluus, vbi ad constitutum locum acceßit, videretq́ Aurellani fraudem ac perfidiam, Hispani omnes excelsos adhuc animos in pedes demisêre, cunctisq́ mox visum fuit Quitonem, vnde iam quadringentis amplius passuũ millibus aberant, vel per extremas difficultates reuerti. Id ergo consilium postquam omnes ardentißimè approbarent, rediere citato agmine per diuersas errantes vias, tandemq́, quum equina caninaq́ ac fœlina carne se constantißimè diu sustinuissent, in Quitonicum agrum peruenerunt. Vrbani ciues seu Hispani seu Barbarici nominis, quia id multo antè Consaluus nuncijs præmißis iusserat, cum larga ciborum ac reliqui commea-

Aurellani interitus.

tus copia sese comiter venientibus obuiam effudere, licuitq; tum cuiq; non cognitos ante vultus intueri, quales antea viderãt, sed syl uestres propè feras ac monstra: hirsuta ora, hirti crines erant, viri seminudi, aut ferinis pellibus induti, caligæ laceræ, capita vilißimis cariosorum linorum scrutis tecta, gladij rubiginosi sine vaginis, crura brachiaque dumetorum ac spinetorum, quæ transierant, vulneribus saucia. Vbi oblato cibo milites latrantibus stomachis satisfecissent, Consaluus pro se modò Principibusq; aliquot vestes allatas conspicatus, easdem, ne cæteris dißimilis esset, induere noluit, pristinoque habitu cũ cæteris Quitonem lætißimè proceßit, & vrbem ingressus recta ad sacras ædes cõtendit, ibiq; omnes vnanimes Magno Deo egêre gratias, quod ipsius maximè beneficio incolumẽ saluumq; propè in ipsa salutis desperatione reditum fuissent consequuti. Iam Ferdinandus in Hispaniam peruenerat, vt rerum gestarum euentum aperiret, atque ibi, cum lite intentata ab Didaco Aluarado, qui & ipse eam ob caussam Didacianorũ nomine in Hispaniam properarat, grauißimè rerum perfidiosè

Mirabilis Hispanorũ redeuntiũ forma & habitus.

diosè gestarũ argueretur, quod minimè expectarat ad caussam dicendam, in custodias redactus est, missusq́, vt de omnibus rebus exactißimè cognosceret, Vacianus Caster, homo non fide ac rara industria modo spectatus, sed summa iuris ciuilis intelligentia imbutus, & Licentiati ordinis gradu prouectus. Hæc res celeri nuncio famaq́ apud Didacianos vulgata vt fuit, omnis eorum modica quiete soporata, sed repentino nouæ spei calefacta æstu crudelitas maiore animorum motu conceptuq́ rebullijt. Agebat Regij Almagri filius ex Barbara muliere susceptus, parentis nomen Didaci gerens, omni discipli na ac literatura iuuenis egregiè ad summam spem informatus, quem Ferdinãdus, patrem cùm interficeret, cum Ioanne Errada, cuius antè mẽtionem fecimus, Regium ablegarat. Is Errada diu in custodia habitus cũ tandem ab Francisco Pizarro libertatem impetrasset, arma ac munitiones intra priuatarũ ædium parietes clam ac sensim parans, atroci facinore ad Didaci vindicandam necem, ipsius Francisci Pizarri trucidãdi consilium cœpit, incitatoq́ ad id Iuuene, & eidem spe

Ferdinandus Pizarrus in custodias coniectus.

Didacus Almagrus senioris Almagri filius annos natus 20.

Ioannis Erradæ ad Pizarri necem cœptum.

paterni imperij adiecta, postquam de Aluaradi ac Ferdinandi lite, Vacianiq; in Prouinciam accessu perlatum fuit, veluti iā optimo iure ad inferendas homini reo, ac propè (vt sibi suisq; persuadebat) condemnato manus carnifices accerseretur, conceptum maturare constituit. Erant illi præstò vel ad longè immanißimū scelus promptißimè, quicunque Didaciani nominis erāt, ex quorum memoria licet & ipse Franciscus Pizarrus omni lenitatis ac beneuolētiæ studio infixam illatæ cōtumeliæ iram sensim carpere, & obliuione conterere, quātum posset, eniteretur, tamen vsque alta vindicandi rabies spumeis insanabili furore animis insidebat, vt iā non leuibus signis præferrent, minimè se prius conquieturos, quàm simili ipsius capitis talione cædi Didaci parentassent. Idcirco frequentia inter se conciliabula conciliaq; serebant, ac turba in dies augescente, quum varijs ex partibus literis exciti clam in vrbem aduenirent, Pizarrusq; vel de his non semel admonitus nullum timoris indicium præferre vellet, eorumq; conatus, vti imbellium & profugorum, despiceret, eò fiducia licentiaque succre-

Almagrianorum in Pizarrum cōspiratio.

Pizarri in Almagrianos contemptus.

ſuccreuit, vt propè aperta interficiendi Pizarri conſilia ſererent, & illum etiam conuitijs propalam, aut alicuius irreuerentiæ, ac ſalſæ illuſionis contumelia appetere non timerent. Erant inter hos quidam non infimæ ſortis, nec prauæ exiſtimationis viri, qui pro ſua in Almagrum charitate ac fide licet parum quietos ac benignos animos in Pizarrum concepiſſent, omnem tamē odij impetum moderata habendæ quæſtionis expectatione temperarant, ac ob id poſtea, Almagri cauſſa damnata, ab hoc impiorum numero defecerunt. Quapropter vbi iam certius cognitum eſſet, Vacianū Caſtrum, ab Cæſare miſſum in Prouinciā, appulſum eſſe, ad illū excipiendū (quod ad captādā in ipſo aduētus limite gratiā, aureſq; querelis præoccupādas plurimum pertinebat) miſēre Alphōſum Montemaiorē, qui grauitate ciuili, & prudētiæ opinione reliquos antecellebat. Verùm Almagrus iuuenis, & huius cōcitator Errada, abeūte Montemaiore, minimè tantiſper æſtuantis furoris ſtimulos reprimere potuerunt, dum iudicio res componeretur, ſed ſanguinem atq; vnum ipſius Pizarri caput ſpirantes, tū quidem

Vacianus Caſter in Prouincia ab Cæſare miſſus.

dem sceleratı conceptus exitum festinare sta tuerũt. Verũ huius rei quum manifestior in dies fama per vrbẽ increbresceret, multiq; viri graues & boni Pizarro suaderẽt, vt matura cautione sibi prospiceret, firmũq; militũ satellitiũ assumeret, tamen ille, iã fato turpißimæ cædi destinatus, id se facturum per-negaret, ipse Errada, vt perfidiæ geminaret scelus, ad Pizarrum accesßit, vulgataque in se de suspicione plurimùm & grauiter se expurgat, maximeque molestum affirmat, quòd arma parans, & magnum hastarum numerũ emens (concepta in se innoxium & ipsi syncerè peramicum suspicione) aduersus proditorias insidias sese instruere ac munire videretur. Tum verò Pizarrus, qui dubium metum ei hominis excusationi facile remittebat, testatus hastas non eum in vsum aut cogitationem à se coëmptas, humanissimè complexus est deprecantem, donatisque aliquot malis arantijs, quæ (quòd tum recenter primum in Prouinciam fuissent aduecta) in magno precio erant, manum ipsius perfidiosissimè exosculantem peramicè dimisit. Tum Errada, qualem optarat, in Pizarro negli-

Ioannis Erradæ duplex perfidia.

negligentiam conspicatus domum apud suos recessit, cædiq́ue dies est isthic inter coniuratos destinatus dominicus proximus, qui erat Iunij mensis vicesimus septimus anni quadragesimi primi ab millesimo quingentesimo. Id pridiè inter confessionem summi tẽpli parocho detectum fuit, qui idipsum Antonio Picado secretorum magistro aperuit, ac deinde, cœnatum ad Pizarri ædes ductus, ipsi Francisco indicauit: ad quæ verba eius paululum expallescens vultus mutari visus est, sed resumpto animo fabulam esse Picado dicebat, quòd recenter adhuc Errada peramicè & humanißimè se adijsset. Verũ, quum præter id alia atq; alia nouis semper nuncijs ab viris probatæ fidei adijcerentur, tanta formidine pauescere cœpit, vt noctu cum paucis Ioannis Velasci Regini Prætoris domũ adiret, in eiusq; sinum animi trepidantis ægritudinem, his, quæ audierat, eidem narratis, effunderet, & domũ reuersus postridiè, qui dies erat ipsius cædi destinatus, publico sacro non interesset, sed domi priuatum audiret, eoq; absoluto ad visendum solandumq; illum cum pluribus accesŝere Ioannes Velascus, &

Dies Pizarri cædi destinatus.

Pizarri metus.

Fran-

Franciscus Chauesius. In meridie, cum satellites pransum dimissi, aliiq; præter hos duos domum abiissent, & ipsa vrbs, dilapsis in ædes quibusq;, silentio meridionali conticesceret, ecce Errada aliiq; duodecim numero ex ædibus districtos manibus gladios vibrantes prosultant, clamoremq; tollentes, vt nunc pro se quisq; ad mactandum tyrannum adiungeret socium, qui regium Prætorem mori iussisset, per forum rectà ad Pizarri domum vadunt, areæq; portam celeriter occupant, &, illam vnũ relinquunt, qui, occiso agno ad sanguinolentum ferrum ostentans, cæsum Tyrannum clamitaret, vt si qui ex ciuibus auxilio properare contenderent, cruentũ conspicati ensem actum de Pizarro exstimarẽt, eaque desperatione domum reuerterentur.

Coniuratorum audacia.

Iã, percepto tumultu, Pizarrus properè Chauesium procestrij atq; atrij ianuas obserare iubet, dum se armet: sed ille, metu ac trepidatione vix sui compos, vsque adeo pauitabat, vt nullum ostium clauderet, sed rectà ad podij gradus decurreret, ibi rogantem, Ecquid isthic tumultus esset, Errada & coniurati reliqui celeri cursu ad procestrium eue-

Coniurati in Pizarri ædes irrũpunt.

cti mucrone vulnerant, restare deinde stricto ense parantem inuadētes Parricidæ trucidarunt. Ita, occupato atrio, ad Pizarri cubiculum properant: profugiunt vndiq; satellites Hispani: ipse Velascus se è fenestra præcipitat: Ergo, imminentibus tantopere hostibus, Pizarrus cum fratre Francisco Martino, nobilibusq; duobus Ioanne Varga Gometij Tordoi filio, & Ascandonio, ac totidem seruis vix bene armatus scuto gladioq; ad ostium aduolat. Ibi hercule ardētior quàm pro hominum numero aliquamdiu pugna fuit, egregiè profecto locum defendente Pizarro, & lingua etiam exhortante vociferanteq;, vt aduersus perfidos, aduersus latrones proditoresq; nulla nisi in dextris spe depugnarent. Multum diuque cùm certatum esset, demum Franciscus Martinus laßitudine & vulneribus obruitur, in eiusq; cadentis locum insiliente seruorum altero cùm non minus cieretur certamen, metusq; circumstaret parricidas, ne subsidium alicunde veniret, Errada socijq; pugna defungi festinant, vnumq; optimis protectū armis vi in ostium incidere iubent, ita, dum irruentem illū propellere

Pugna in ædibus Pizarri.

pellere

pellere annituntur Pizarrini, valido impetu irrumpentes Parricidæ ostium occupant: & tum scelere antè concepto, tum pugnæ sustentatæ contumacia accensi tanto ardore vndique sunt adorti, vt Pizarrus, viribus exhaustus & spiritu anhelus, vix gladium palpitante præ fatigatione dextra regere amplius posset: ita humi ruentem, & miserabili voce frustra supremæ exomologeseos copiam inclamantem, iugulo perfosso, obruerunt, plæraq; etiam vulnera feritate & sæuitia trunco iam corpori adiecerunt. Tũ verò, trepidam interfecti Prætoris rumore vrbem peruadente, ducenti amplius repente emicuêre, qui ad facinoris euentum conspiciendum ad id tempus quieuerant: tum deserti hominum fuga vici, destricta aduersus dubitantes tela, ipsi parricidæ sanguineis per cõpita ferris discurrebant, & ante alios in equum proiectus Didacus Almagri filius, vrbemq; perequitans, magnoque passim suorum clamore exceptus, omnium in se oculos conuerterat. Quocunque enim iret, iusserat proclamari Errada, eum esse genuinum Prouinciæ Pretorẽ, cuius rei consensum ab Pa-

Pizarri miserabilis cædes.

Regij tumultus & coniuratorum vis.

Almagrus iunior Prouinciæ Præturam occupat.

tribus

tribus Collegis postea etiã expreßit, paternæ succeßionis iure adducto. Pizarri cadauer in templum serui aliquot, vti cruentum erat, extulêre, vixque vni Ioanni Barbarano ad exhibendum veteri hero sepulturæ honorem spacium fuit, quum Didaciani ad præcidendum caput, paloque ignominiosißimè imponendum, aduolarent, id haud dubiè perfecturi, ni raptim humo iniecto condidisset Barbaranus, postea exequiarum & funeralium cærimoniarum suo impendio apparatum curans. Hunc vitæ exitũ habuit Franciscus Pizarrus, magnũ hercule funesto exemplo documentum præbens, quid sibi vel in summo arridentis fortunæ fastigio, firmißimoque opum ac stemmatum præsidio stulti et ad omnia temporũ momenta mutabiles mortales spondere debeant, quum ille, tanti modo nominis Dux, in eo luculentißimi imperij fulgore ac luce breuißimi temporis spacio ab omni satellitum militumque, qui tanto numero familiam modò onerabant, tutela atque ope desertus, intra ipsa priuatarum ædium munimenta, quod vix vlli tyrannorum accidit, à paucis latronibus incredibili & stupendo im-

Miserandũ fortunæ ludibrium.

do imprimis ausu sit immanissimè trucidatus, tãtæque miseriæ finem acceperit, vt, qui non inexhaustis modò gazarũ thesauris abundabat, sed suo propè auro Cæsarem pascebat, nunc vix adornandis exequijs, liberisque prouehendis vel tenue opũ subsidium relinquendi facultatem haberet. Nec illud fortè minorem æstimantibus admirationem adferet, quod inter duos hos summæ potentiæ, virtutis, atque audaciæ Principes, Almagrum atque Pizarrum, familiaritas, ab arctissima coniunctione & opum societate inchoata, in tantam mutuæ æmulationis ac repentini odij flammam præter omnium opinionem exardesceret, vt vterque sibi inuicẽ funestissimi excidij caussa fieret, quemadmodum in C. Cæsare atque Pompeio accidisse constat. Fuêre profectò naturæ dotibus, quæ in ipsis insigni ornamẽto eluxerũt, laborum tolerantia, liberalitate, & suorum amore plurimum sibi persimiles, quemadmodum etiam ætate fermè æquales erãt: vterq; iam senex Peruuinam explorationẽ aggressus est, ad imperiũque prouectus, pristinæ fortunæ habitũ egregia memoria seruabat, &,

Pizarri & Almagri senioris cõparatio.

quod

quod maximè mirandum fuit, in tanta literarum & ipsius scribendi artis ignorantia tantarum rerum administrationibus par & expeditus: digni ambo certè vel summorum Ducum laudibus, diuturnioreq́ occupati imperij fructu, nisi illud Almagrus, quod tempore ac spacio parandum erat, intempestiua præferuidæ cupiditatis præuaricatione affectasset, & Pizarrus sibi paris impatiens inconsultius ad vindicãdum, veteris amicitiæ parum memor, se demisisset. Vtrunque intestata & pudendæ egestatis plena mors sustulit, sed par certè successionis casus vtriusque posteritati ab inopinato accidit, quum Almagri filius, trucidato Pizarro & Regio occupato, Prouinciæ Præturam inuadere atque vsurpare non dubitarit, sed infaustum inconsulti imperij cæsus finem sit nactus: posteà verò Cõsaluus Pizarri frater, pulso Vela Prorege, sicuti dicetur, imperium occupare nouumq́ue dominatum protendere confiderit, atque ipse etiam tandem debitas præcipitis confidentiæ Tyrannidisq́ pœnas turpi supplicio affectus inuenerit. Ergo hũc in modum Pizarro sublato, cùm Didacus Alma-

Pizarrus & Almagrus non omnis modò sciẽtiæ, sed scribendi ignari.

Almagri iunioris crudelitas.

gri filius per vim Regium occupasset, versa est iracundia in eos, quorum fidei suspicionem mouebat aut intercedens cum Pizarro familiaritas, aut vitæ consuetudo: quibus eiectis, cum libera extincto metu vrbs pateret, multa fuere perfugia exulum & proscriptorum, raptoq; viuere assuetorum, nec vlli parentium imperio, nisi vbi pessundato iure vis præceps libertatem agendi perdundique omnia, pro effræni latrocinantium ingeniorum arbitrio, communi permißione atq; vsurpatione concederet. Idcirco affluente passim turba, vbi spoliatis Pizarrinorum ædibus Didacus tumida & fatali iudicij præoccupatione se Prouinciæ Prætorem pronunciando, ius vindicandi, & incertam quæstionem, quæ patri cum Pizarro intercesserat, in vim manifestam trahit, improuisæ belli tempestati spem fortunasq; iniecit, & earum fructus omnino peruertit. Nam cum Regij turbidis suorum vocibus Princeps acclamatus, literis ad diuersos præfectos mißis ab ijs etiam haberi & accipi plena nominis vsurpatione & iuris potestate vellet, primum Alphonsus Aluaradus apud Cichapoiades in

veteri sede agens, & præsidio fortißimorum militum centum sat fretus, egregiè denegauit. Is enim vti egregia in Pizarrum fide fuerat, ita omne Almagrianum nomen summa capitalis odij acerbitate prosequebatur, & ad Cusconem in prælio, vti diximus, ante alios maximè cum suis sæuus atque immitis fuerat: idcirco varijs minarum promissorũq; illecebris sollicitanti Didaco vnum id responsum dabat, nunquam se prius ad illum accipiendum agnoscendumq; Prætorem adductum iri, quam manifestum Cæsarei consensus diploma vidisset, sperareq; se Magni Dei beneficio, & singulari fidelium bonorumque hominum adiumento, quæ vel pater vel ipse in Maiestatem atq; Pizarrum perfidiosè atq; immaniter perpetrasset, ipsius latronumq; eius sanguine propediẽ vindicaturum. Quapropter cum mediocri equitũ peditumque manu in Alphonsum ab Didaco missus est Garzias Aluaradus, eodemq; itinere Michaëliam occupare, armaq; & equos inde abducere iubetur. Is profectus vbi Santã, quindecim millibus passuum Trugillo distãtem, peruenit, in Alphonsum Cabrerium incidit,

Alphonsi Aluaradi in Almagrum constantia.

qui Vanucone profugus Trugillũ cum paucis accelerabat, vt eam vrbem aduersus Didacianos tueretur, quem ob id captum, vbi Michaëliam processit, vna cum Voo Mediolanio capite plexit. Eodem tempore, cum Cuscone postulata Didaci perlata essent, Principes Patresq́; Collegæ, Francisco Caruaiale, qui plurimum adhuc sequentibus bellis innotescet, ad id maximè annitente, constanter se opposuerunt, quanquam, vt inani eiusmodi spei lactatione retardato Didaco aliquod parandi milites spacium haberent, tum se illum Prætorem accepturum per literas pollicerentur, quum luculentiore legatione voluntatis suæ sensus clarius apertiusq́; explicuisset. Fortè tum animi caussa abierant in venationem Gometius Tordous Senatorum princeps, cuius filium cum Pizarro ad ostium aduersus Pizarricidas pugnasse meminimus. Is reuertens, cum ex nuncijs obuijs rerum gestarum atque Didaci postulatorũ certior factus fuisset, falconi, quem manu gestabat aucupum more, iugulum diuellens, Pugnandi, inquit, hoc tempus est, non aucupandi. Nec mora, in vrbem vt venit, belli consi

Cusconica ciuitas authore Francisco Caruaiale Almagro se opponit.

Egregium Gometij Tordoi factum.

lia

lia cum Principibus clam inire cœpit, Petrum Ansurem è charcantibus ad vrbẽ aduocat, ipse ad Petrum Holuinum profectus est, qui tum aduersus Barbaros diuerso in loco res gerebat. Hunc grauibus incitamentis vrget, vt summam imperi se consessore acciperet, bellumq; Maiestatis nomine aduersus Didacum administraret. Holuinus, quanquam multum diuque recusans tanto oneri se parem agnoscere nollet, tandem Tordoi precibus accedit, vocatisq; Arecupia militibus vnà Cusconem profecti sunt, & fugere inde Didacianos compulêre, qui iam nõ exiguo numero sese insinuarãt. Ibi, approbato Gometij consilio, Principes Holuino dato acceptoq; sacramento tantisper imperij ac iurisdictionis summam detulêre, dum ab Cæsare alter daretur, statimq; non ciues modo, dedicatis in belli vsum omnium suarum fortunarum viribus, se ad Holuini imperium ductumq; applicarunt, sed breui è vicinis agris & Charcantibus, Petro Ansure ductore, plurimi ad signa eius confluxere, ita vt armatorũ numerus intra paucos dies ad trecẽtos succresceret. Holuinus, habito cum suis consi

Petrus Holuinus bellum in Almagrum parat.

lio, vbi Didacum amplius octingẽtos sub signis habere cognouit, deserta Cuscone, prius quam ab hoste omnibus rebus longè superiore circumueniretur, ad Alphonsum Aluaradum montana via proficisci constituit, quem iam fama nunciante perceperat egregriè postulatis hostilibus refragatũ intrepide in Didacum bellum apparare. Quapropter Garcilasco Vega, Petroq; Ansure equitibus, Castro ac Martino Roblesio peditibus præfectis vrbe exeßit, & agmine semper parato instructoque, ne alibi inopinatò impeteretur, magna celeritate ad Alphonsum contendit.

Holuinus ad Aluaradum tendit.

His rebus perceptis Didacus facile de Holuini consilio suspicatus, adoriri properantem viamque intercludere statuit, tamen voluntate sua tardius proficisci potuit, quod Garziam Aluaradũ expectare cogeretur, quem ab illo ad Michaëliam occupandam missum fuisse ostendimus: vbi verò is reuersus est, iugulato Antonio Picado & liberis Pizarri eiectis, in viam se dedit, vixque cũ vnius diei itinere abscesisset, perlatæ Regium sunt literæ Vaciani Castri Quitone datæ ad Frãciscum Barrionouium Thomamque Martinianum

Vaciani ad Regios literæ.

tinianum Prædicatorum Pontificem, quibus monebat hos Vacianus, vt tantisper rebus præessent, dum ipse adueniret, quibus illi literis impulsi, & cum his Senatores, diuersæque aliquot sortis Principes clam Vacianum Diæceten & ipsius Vicarium Hieronymum Aliagum delegerunt: qua re confecta, magna eorum pars, ad Didaci crudelitatem matura fuga euitandam, Regio Trugillum profugit, nec tam id fieri clam potuit, quin subodoraretur Didacus, qui de retrahendis profugis aliquandiu cogitauit, sed veritus, ne id & Holuinum sibi eriperet, & vulgata de nouo Præfecto res suis tumultum inferret, eam cogitationem omisit. Ita quanquam periculosus Ioannis Erradæ morbus nonnihil moraretur, cuius omnibus consilijs innitebatur, tamen, vt Holuinum Sausanos iam excessisse audiuit, maxima celeritate ad eum insequendum contendit. At Holuinus, vbi ea propinquitate imminentem sibi Didacum vidit, vt nulla ratione euadere posset, strategemate tali hostem elusit. Viginti equites nocte quadam in stationes hostium incurrere, & quot possent, captiuos adducere iubet,

Almagrus Holuinum insequitur.

Holuinus strategemate Almagrum eludit.

atque illi postquam, imperatis nauiter factis, tres adduxêre, duos necat, tertio vitam indulgens aliorum etiam præmiorum pollicitatione impulsum sacramento astringit, vt ad Didacum eat, renuntietque castra eius proxima nocte se aggressurum: atque is vt eam rem Didaço persuasit, totam ille noctem in acie suos continuit, qua hostium mora & expectatione Holuinus tuto elapsus procul antecessit, nihilo tamen secius cognita fraude insequi Didacus haud destitit, forte consequuturus etiam, ni celerem nuncium cum literis, quæ accelerare iuberet, ad Aluaradum misisset, cuius rei moram quanta posset diligentia diuturniorem Alphonsus non fecit, breuiq; copijs coniunctis Didacum insequendo abstinere compulerunt: nam hunc sponte etiam mortuus apud Sausanos Errada nõnihil impediebat, & noua spes ad Cusconis intercipiendæ conatum verterat. Dum hæc geruntur, intereà Vacianus Caster Panamaidem Bonauenturanum in portum appulsus, atq; inde difficili itinere in Quitonicum agrum progressus, vbi de Pizarri cæde cognouit, sibi Prouinciæ Præturam assumit, & di-

Holuini et Aluaradi coniunctio. Ioannis Erradæ mors.

Vacianus Prouinciæ Præturam assumit.

& diuersos Duces ad vrbes Principesq; varias in partes mittit, qui se accipere agnoscereq; iuberent. Is enim, quanquã ad habendam tantùm de Almagri cæde quæstionẽ in Prouinciã missus esset, secretò tamẽ donato ad id Cæsaris diplomate in mandatis hæbebat, vt si eo tempore, quo ipse in Prouincia versaretur, è viuis Pizarrus excederet, tũ ipse tantisper Prætoriam administrationem obiret, dum alter ab Cæsare summitteretur. Idcircò ad præparanda arma militesq; conscribẽdos Petro Pulletio præmisso, quum è Quitonico maritimam in regionem descendens in Braccamoros peruenisset, accesšit illi eius loci Præfectus Vergara, quem Cusconico in prælio Sclopettarijs præfuisse meminimus, pari fœlicitate cum illo Trugilli Gometius Tordous, qui iurgij caussa cum Garcilasco Vega plurimisq; alijs ab Holuino discesserat, se coniunxit. Hac omnium in se inclinatione vehementer gaudens Vacianus Trugillo ad Holuinum atque Aluaradum profectus est, statimq; omnium assensu prõptisšimè & magna lætitia ab Ducibus receptus est, iussoque Holuino cũ omni agmine proficisci, in Sau-

Vacianus Regium tendit & accuratam bello apparando diligentiam isthic adijcit.

ſanos, atque ibi ſe expectare, cum paucis Regium iter deflexit, vt iſthic armorũ tormentorumq; imprimis accuratiorem curam ageret: Trugillum verò ad præfecturam Didacum Moram, virũ genere factisq; illuſtrem, miſit, in cæterisq; porro tanto diligentiſsimæ conſtitutionis proſpectu inſtantibus belli curis occurrebat, vt plærique tantæ cautionis diligentiam in viro togato, qui vix vnquam bellicis rebus interfuiſſet, bono omine mirarentur. Didacus interim Almagrus Cuſconem præſidio nudam per Chriſtophorum Sotellium, quem præmiſerat, in poteſtatem accipiens, ijs magiſtratu deiectis, qui Vaciani nomini addicti erant, maximum belli apparatum inſtituere cœpit, &, quod regio metalli ac nitri permultũ eſt ferax, magnæ tormentorum, ac pulueris tormentarij copiæ parandæ ſummam diligentiam adhibuit, ingentem etiam armorum multitudinem comparauit, ea paſsim per officinas cudi curando, ita vt quiſq; miles lorica & armis indutus cerneretur, et plærique galearum coni auro vel argẽto immiſto interniterẽt. Sed Didacum, his rebus diligentiſsimè intentum, ma-

lum

lum intestinum propè oppreßit: Orto dißidio simultas Præfectos incesserat, Sotellium & Garziam Aluaradum, interfectoq́ incrudescente iurgio per iram Sotellio hoc tumultu excreuit contentio, vt propè militum acies inter se infestis signis concurrerent, ni in medium se ingerens Didacus ferociam insurgentium mitigasset, vnde Garzias sentiens Sotellij necem, quòd percharum haberet, esse Didaco permolestam, veritusq́ ob id ne increscente odio in vitæ discrimen aliquando veniret, interficiendi eius cogitationes agitare cœpit, & conceptum scelus demum in cœna perpetrare putabat. Inuitatus Didacus, quòd consilium & insidias expiscatus fuisset, ægrum se simulat, armisq́ sub vestibus indutus infirmum, vt videbatur, corpus lecto componit, cum antè armatos aliquot ad cubiculi latus abdidisset. Garzias interim, qui ad cædem omnia domi diligenter instruxerat, cùm ad ædes Didaci velut morantem accituru accederet, occurrens Martinus Carillus, ne ingrederetur, monebat, adiungens de ipso trucidando cogitari, verùm quum id pro somnio habens introire non dubitaret,

Garzias Aluaradus Almagrũ tollere intendit.

Almagri astuta simulatio.

Dida-

Didacumq́; Dominum Hispanico more compellando decumbentem læto ore rogaret, vt familiari colloquio valetudinem refecturus ad cœnam veniret, contraq́; Didacus chlamydem poscendo, & se gladio succingēdo exeuntibus reliquis velut ipse etiam egressum moliretur, subito Ioannes Errada defuncti Erradæ filius ostium clausit, Garziamq́; apprehendens, Te, inquit, captiuum siste, stupenteq́; illo, & propè fraudem suam detectā iam suspicante, Didacus stricto ferro pauentem feriens, Non captiuus, inquit, sed mortuus esto, simulq́; cum dicto irrumpentes armati Garziam innumeris vulneribus lacerarunt. Ea cædes vulgata ingētem hercule turbam, Garzianis tumultuantibus, vrbi intulisset, ni Didacus properè tectis in forum euolans, fugientibus Garziæ familiaribus, principia maturo occursu sedasset. Hac re perpetrata, quod iam antè cognouisset Vacianum se cum Holuino coniunxisse, in Sausanos iter intendit, singulari toto hoc bello Pauli Ingæ fide atque auxilio adiutus, qui cum Barbarorum manu agmen semper præcedens itinera explorabat, &, vt commeatus vndequaque affer-

ὁ αἱρῶν αἱρεῖται. Garziæ cædes.

afferrentur, egregiè, quod notitia atque authoritate apud incolas maximè valeret, prouidebat. At Vacianus, vbi intereà Regium peruenisset, sumptis mutuo septuaginta aureorum millibus, quod Didacus publicas fortunas, ærarijq́ incredibiles thesauros spoliasset, haud dispari cura bellum interea instruebat, paratoque mediocri tormẽtorum & virorum numero, vrbi Franciscum Barrionouium præfecit, eiq́ præcipiens, vt si Didacus, postquam ipse abijsset, Regium, sicuti fama tenebat, veniret, ciues maturo perfugio in naues se reciperent tantisper, dum ipse conuerso agmine Didacum persequeretur, in Sausanos ad Holuinum discessit, eoq́ vt venit, quod magnus equitum peditumq́ ac tormentorũ numerus confluxisset, exercitum in Præfecturas dispertiẽs Holuinũ, Ansurẽ, & Garcilascũ Vegã equitibus præfecit, pedites Petro Vergaræ & Nonnio Castro ducendos dedit, quibus veluti subsidiariam equitum peditumq́ aciem duplici ordine, Gometio Aluarado duce, & Sclopettariorum turbã adiecit, cui Ioannes Vellæus præerat iuris laurea eruditionis caussa donatus, qui cum rei Ioannes Vellæus miles togatus.
militaris

militaris non vulgari peritia summam doctrinam coniunxerat, atque ante meridiem ius dicebat, interq́ Senatores togato habitu incedens versabatur, tempore autem pomeridiano chlamydatus caligisq́ segmentatis militarem habitum præferebat. Suprema tamen ordinū potestas, acierūq́ cura Francisco Caruaiali incumbebat, quē iam propè octogenarium ob id Vacianus ad hoc munus sustulerat, quòd mirificam virtutem, animumq́, nulla ingrauescētis ætatis sarcina eneruatū, præferret, & quum in Italia quadraginta amplius annos ordines duxisset, longissimè cæteros omnes bellicæ scientiæ existimatione superaret. Eodem tempore ad Vacianū Consalui Pizarri, qui tum ab ea expeditione, de qua dictum est, Quitonem recēter erat reuersus, nuncij venere, per quos ille cum auxilio adfuturū se breui spondebat, verùm, gratijs ei beneuolentiæ habitis, respondit Vacianus, vt quietū sua sese in sede Quitone contineret. Minimè enim ei bello Consaluum interesse volebat, quòd vel timeret, ne is præsens omnes occasiones ac spes cōponendæ per quietem rei cædis fraternæ vindicandæ studio peruer-

Franciscus Caruaial in exercitu generalis.

peruerteret, vel quòd vereretur, ne, postquã in castra venisset, amore ac memoria Pizarri fratris abrogatum sibi imperium ad illum deferretur. Ita remißis nuncijs, audiens Cuscone Didacũ mouisse, & ad Vamantiacum præoccupandum, aut certe ingentis amnis transitum intercipiendum contendere, eò etiam è Sausanis properauit, præmisitque ad loca exploranda Didacũ Roam, qui proximè Vamantiacum progressus, vt Didacum haud procul abesse didicit, perpulit Vacianum sequentem, vt ad hostem anteuertendum festinius adueniret. Idcircò summa celeritate properans, quũ duobus ab vrbe passuum millibus sub vesperam consedisset, fama allata Didacum proxima nocte in vrbem venturum, nonnihil sibi incanduit, quod suorum, qui tardius sequebantur, pigritia adhibitæ celeritatis suæ industria retardaretur, quoad remissus Alphonsus Aluaradus eos omnes grauiter increpitos & festinare iussos adduxit. Tum verò nulla militibus data quiete Vacianus iter continuans, quod obuiorũ paßim montiũ asperitatibus perdifficile occurrebat, præterita vrbe

Vacianus in Almagrum Vamantiacũ tendit.

vlte-

vlteriore parte per totam noctem in armis constitit, sed vbi altero nuncio postridiè Didacum amplius adhuc nouem passuum millia abesse cognouit, ad eum Franciscum Diaquesium cum his mandatis misit, vt fidei ac potestati Cæsaris, quam impiè in omne nefas præceps excußisset, iusta pœnitudine sese redderet, copiasq́ dimitteret, quod si facere non grauaretur, rerum omnium iniquè, et ad crudelitatem proximè gestarum veniam habiturum, sin minus, cum eo se iure acturum eo, quod ad impios rebellesq́ puniendos naturale iudicium legesq́ præscripserint. Diaquesium cùm mitteret, simul militẽ alterum locorum apprimè gnarũ Barbarico habitu indutum cum literis clam ad pertentandos Didaci Duces misit, sed, illo capto & suspenso, Didacus grauiter Vacianum redarguit, quod, cùm pacis ineundæ remedia quærere videretur, indignæ proditioni suorum aut certè turbis atq; dißidijs Duces suos per secreta literarum molimina concitare conando sese inuoluere atq; implicare contenderet. Sciret itaque, dum ipsi cum Holuino atque Aluarado suis odij interneciui hostibus res esset, non sui esse animi

Vaciani ad Almagrũ mandata.

Almagri ad Vaciani mandata responsum.

ipsius

ipsius mandatis parere, nec exercitum prius dimittere, quam Cæsareo sigillo obsignatum veniæ donatæ diploma in manu haberet. Porro, quod istiusmodi secretis literarum machinis impugnare se contenderet, eam sperare militum suorum esse fidem, vt non modò dati sacramenti ius constanti fiducia conseruare poßint, sed ipsi propediem virilem pro sua salute, dignitate, atque in Prouinciam iure defendēdo pugnā fidelibus dextris animisq; sint præstituri. Audito Didaci responso Vacianus rem prælio committere statuit, motisq; inde castris in æquiore planicie, quam Chupam indigenæ vocabant, consedit, intelligensq; dubitationis nonnihil multis iniectum, an Didaci ab Cæsare damnata caussa esset, quod ab Cusconico prælio Ferdinandus Pizarrus in Hispaniam profectus in custodia habitus, ad iudiciumq; reiectus fuisset, Cæsaris nomine sententiā in Didacū pronunciauit, eundē, bonis fisco adiudicatis, appendicesq; eius proscriptionis & necis denique damnans. Postridiè, cum propè hostes aduenissent, propiusq; sensim secundū æquiores quosdam montes ab latere sinistro, mili-

Vaciani in Almagrū sententia.

tari via deserta ad vitandas paludes, subirent, Vacianus Nonnium Castrum cũ quinquaginta Sclopettarijs ad lacessendum̃ prælium emisit, hostesq; distinendos, dum sui, qui transeundi montes erant, transcenderent, nec ascendendo occupatis Didaciani transuersis tormentoriarum pylarum ictibus vehementissimè nocerent. Ita, cùm iam suos summa occupasse nauiter vidit, Vacianus Caruaialẽ acies instruere iussit, ipse, in quãcunque partem venerat, seduli & Ducis & hortatoris munere fungebatur, tantumq; iubebat animis cogitare, ipsi qui essent, vnde orti, ac nati, pro quo, & aduersus quos pugnaturi essent, Cæsareum decus ab ipsorum virtute pendere, victis fugæ receptusq; locum superesse nullum, vincentibus diuitias perpetuas opimasq; exuuias, & certè præclaram defensatæ suis dextris Cæsareæ dignitatis famamq; gloriamq; non inani præmio fore. Ad quæ cum vno ore omnes fortem fidelemque virtutem summa constantia se præstituros spponderent, omnibusq; in rem bene compositis haud ita multum diei superesset, perlibenter Vacianus in sequẽtem diem prælium

Vaciani ad milites exhortatio.

distu-

distulisset, verùm, dehortante Alphonso Aluarado, qui militum ardorē nulla mora refrigerandum dicebat, optasse tum sibi dicitur Vacianus Iosue potestatem, vt, sicuti illum fecisse sacræ literæ prodiderunt, ad diem lucemq; prolongandam Soli in occasum vergenti quietem imponeret. Plurimus etiam non ipsum modo, sed cæteros quoque Duces, metus tenebat, ne descendēs gradatim agmen ab aduersis hostium tormētis laceraretur, sed commodùm altera via auersior sinistrorsum ab Aluarado demonstrata est, quæ in vallem ducebat, secundum quam minore periculo ad hostes perueniri poterat. Iam pariter suos instruxerat Didacus: equitatus duas in partes diuisus, in suas veluti alas peditatum receptum habebat, Ioanne Balsa, Tello, ac Didaco Mendesio, qui Rodorici Orgonij frater erat, Præfectis, tormenta valli instar ita frontem protegebant, vt, simulac in conspectum hostes venissent, magno pylarum imbre prodeuntes ad summam perniciem stragemq; exceptura viderentur. Igitur, quum hostiles iam bombi personarent, via cōmonstrata Vacianiani descendere, sicuti instructi

Vacianus Iosue potestatem sibi precatur.

erant, cœperunt. In dextro cornu Aluaradus ibat, vbi regium signum ab Christophoro Barrientio gestabatur, sinistrum Holuinus, Gometius Aluaradus, Garcilascus Vega, & Petrus Ansur tuebantur, inter primos ipsi versantes. Inter hæc equitum cornua peditum agmen ducebant Petrus Vergara, Ioannes Vellæus, & Nonnius Caster, & supra hos ipse aderat Caruaial, in cuius audacia virtuteq́ omnem plærique spē reposuerant. Hinc veluti quartam aciem obtinebat Vacianus à cæteris paulisper separatus (triginta equites erant) vt quò res aduocaret, opem ferret, spectatorq́ fieret ignominiæ cuiusq́ fortitudinisq́, magnum animorum incitamentum. Dum hoc ordine militari processu descenderent Vaciániani, hostes nunquam iaculando cessabãt, exiguo tamen descendentium damno, quum glandes altius elibratæ militũ capita præteruolarent, quod conspicatus Didacus, ratusq́ corruptum ab hoste tormentorum Magistrum Candiam, velut ex composito sublimius iaculari, properè destricto gladio aduolat, è vestigioque Candiam obtruncat, & tormenta acrius di-
splodi

ſplodi iubet, quæ ad imperata quum acerrimè vehementiſsimeq; glandes contorquerentur, nonnulliq; iam caderent ex Vacinianis, & reliqui vix depreſsioris loci beneficio pylas euitarent, agmen Caruaial reſiſtere iuſſit, ne magis propinquando ſummæ ſtragis diſcrimen milites ſubirent. Tum verò Didacus his veluti non dubiæ victoriæ initijs, & ſuopte etiam ingenio concitatus, ratusq; viris fortibus indignum, ſi tanta quiete ſe loco tenerent, & expectabũdis ſimiles ipſi quoque certamen non laceſſerẽt, prouectus aciem cum tormentis applicare cœpit. Id ſicuti primum multa alacritate accidit, ita poſtremo haud dubiam victoriam Didaci manibus eripuit, primumq; ante omnes Petrus Suuaretius excubiarum Præfectus obſtitit, clamitans exercitum vnico nudari munimento, quum tormentis propinquantium hoſtium ordines vel ante pugnam & acies applicatas diffringi poſſent, nunc verò ea occaſio corrumperetur, poſtquam ipſi prius appropinquantes id ſpacium interciperẽt, in quod conſiſtendi mora intra patentiores tormentorũ ictus hoſtes proliciendi eſſent. Sed vbi fru-

Cauſſa erepta Almagro victoriæ.

ſtra clamantē ſe vidit, deteriore ſemper vincente ſententia, equo concitato indignabundus ad Vacianum tranſiuit: tum ad tympani pulſum ſuo incedentes paſſu in mutuum quoque conſpectum acies venerunt, ac Vaciani, vbi ex deiectiore loco infra attollentis ſe planiciei ſupercilium perueniſſent, ne glandibus in ipſo acceſſu obruerentur, dum tormenta hoſtium diſploſa eſſent, ſubſtitêre. At Didacus, ſi forte primos lacerare ordines poſſet, nullam tormentorum procellam intermitti iubebat, & quanquam ex innumeris glandibus plæræque ferè inanes, Vacianos planiciei inſurgentis ſupercilio adhuc protegente, emitterentur, ingens tamen peditibus, qui erectiores ad ſummitatem ſtabant, non ſine terribili ſtratorum hominum aſpectu damnum incidebat, ita vt tetra cædes non dubiam turbationem, ac metum fluctuantibus ordinibus incuteret, & Ducibus deſtrictis gladijs in quaſcunque partes diſcurſando, & mortem comminando fugæ inhibendæ, & pauentes animando comprimendoque plurimum iſthic laboris eſſet. Equites etiam cum ſuperata accliuitate conſpicui fierent,

Vacianiano rum cædes ac trepidatio.

rent, non minore propè ſtrage excepti ſunt, & ipſi etiam inter laceratorum turbam Petrus Holuinus ac Gometius Tordous ab intercurrentibus hoſtium Sclopettarijs ſingulis glandibus interfecti cecidere. In hac omnium conſternatione Petrus Vergara & ipſe ictus ad equites clamat, vt properè irrumperent, prius quam pedites, qui propè ante tormentorum fauces ſtabant, obruerentur. Omnes igitur & aliena increpatione accēſi, & ſe mutuo alius alium increpantes incitant equos, raptoq́; agmine in hoſtes effuſis habenis ruunt, ſimul pedites, canentibus vndique ſignis, eodem momento gradum inferre cœperunt. Neque verò Didaciani ſegnes erant, equitesq́; non minus alacriter pugnam excepêre. Ibi tum, vt initium haſtis interdirigendis factum fuit, vtrinq; impigrè ad gladios peruentum eſt, ac tum vir virum amplexus maiore animo & ſanguine memorandū quiſque facinus patrare ſatagebat. Diuerſa parte peditum ſenſim propinquabat certamen, quos omni adhortationis genere Caruaial tormenta contemnere iubebat, plurima, quàm vanus glandium ſit impetus, viris fortibus

Holuinus ac Tordous interfecti.

Pugna ad Vamantiacum.

 oſtendens,

ostendens, & ne se, quod firmo armorum munimento protectus esset, hæc dicere existimarent, admirabile & stupendum facinus ausus ruptis vinculis arma ac loricam abijcit, atque vti tum nudus erat, & goßypini thoracis fulgore conspicuus ferrum modo manu tenens concitato cursu in tormenta procurrit: qua Ducis vesania pedites ferè obstupefacti, tum suo quoque furore ac strage vecordes per glandes, tormenta, viros, armaq; inuaserunt, & vt eo impetu perculsos vidêre hostes, ne perturbatis aut resumendi animos aut impetum instaurandi facultatē darent, annitentes, cùm iam propè nox interlabens prælium dirimeret victoriam haud dubiam interceptura, instare vndequaque pergunt, eodemque tempore, quum equites etiam oblanguescens certamē renouarent, Vacianus, vt equestrem tumultum perculsis hostibus ageret, triginta equites, quos hactenus ad vltimum subsidium reseruarat, intulit, cohortesque duas in sinistro cornu ferocius victoriam conclamantes aggressus cruento certamine concisis fere ad vnum omnibus deuicit, quum ex suis Ximenen atq; Montalphum

Stupenda Caruaialis audacia.

& mi-

& milites aliquot fortißimos amisisset. Eo peditum equitumque intolerabili impetu Didaciani iam se amplius sustinere vndiq; perculsi ac cæsi nequierunt, quin reliquam salutis spem in fuga peterent, ipse Didacus, vt præter omnem expectationem tanta vi hostes contendere, & demum suam aciem inclinare vidit, & ipse tenebris protectus fugæ se dedit. Tũ verò Martinus Bilbonus & Christophorus Sosanus, vt ab Duce fortunaque deseri se sensêre, summo furore ac rabie in medios feruntur hostes, seque nomine compellantes, & se Pizarri interfectores alto clamore memorantes cædendo sauciandoque vadunt ira truces, furore præcipites, lymphati, amentes, desperatione cæci, quoad tandem rabidarum instar ferarum vulneribus dissecti in eo fremitu occubuere. Cũ vndiq; iam à Vacianianis victoria conclamaretur, Didaciani pars in montes vicinos, pars Vamantiacum fugam intendit. Didacus vt Cusconem venit, vna cum Didaco Mendesio ab suis Prætoribus Rodorico Salasarte, & Antonio Ruitio Queuara comprehensus est. Cecidere hoc prælio (quod in decimum septimum

Almagrianorum & ipsius Almagri fuga

Septembris anni quadragesimi secundi incidit) ferè vtrinque trecenti, atque inter hos Petrus Ansur, & , vt dictum est, Holuinus atque Tordous, qui candidis auro intertexto thoracibus induti quod essent, agniti ob id ab hostibus, & contortis in eos certatim globis confecti fuerant. Omnium verò iudicio eius victoriæ laudem promeruit Caruaial, qui vsque adeo intrepidè morte contempta corpus tormentis obiecerat, & fortissima irruptione primum hostes perculsos in fugam verterat. Secundum hunc proximam virtutis ac diligentiæ laudem tulit Alphonsus Aluaradus, fuereq́ adhuc plurimi alij, quorum virtus hoc prælio ab insigni confidentia constantiaq́ innotuit, inter quos primum obtinent locum Benitus Caruaial, cuius sequentes libri multam adhuc mentionem facient, Didacus Aquilera, Hieronymus Aliagus, Ioannes Barbaranus, quem Pizarro exequias celebrasse meminimus, Lupus Mendocius, Didacus Cetenus, Petrus Hinosa, Melchior Verdugus, & Petrus Purtocarrerius, adhuc pluribus factis memorabiliores posterioribus libris futuri. Multa nox fuit, prius

quam

quam milites in castra reuocari possent, quos oẽs Vacianus accõmoda oratiõe collaudauit, & gratias egit. Postridiè summo mane curandis saucijs, quorũ numerus quadringẽtos excedebat, et mortuis humãdis operã dedit, atq; Holuini & Tordoi cadauera Vamãtiaci honorifico funere sepeliẽda curauit, sumpsitq; de nõnullis suppliciũ, inter quos fuit Ioãnes Tellus præcipui inter Didacianos nominis, paucisq; pòst diebus Cuscone profectus Didacũ iugulauit, idẽ Mẽdesio factur⁹, ni is fœlici irruptione carceres effugisset: quibus rebus peractis, Duces quosq; cũ militibus, vt eorum onere Prouincia atq; ipse liberaretur, varias in partes scrutandi atq; occupandi misit, Petrũ Vergaram in veteres sedes ad Braccamoros, Ioannem Perin in Mullobambos, Didacum Roam ad nouas terras perquirendas versus Occidentalis Oceani littora & Argyreum amnem cum Philippo Guterio ablegauit, ipse vitam aliquandiu Cuscone in tranquillitate atque ocio egit, venitque paulo pòst eò Quitone Consaluus Pizarrus, vnde in Charcãtes ad veteres possesſiões reuersus est. *Almagrus iugulatur.*

FINIS.

Θεὸς τὸ δέος.

Argumentum Lib. IIII.

Hiſpani quum in indigenas ſummam inuſitatæ ſeruitutis inſolentiam exercerent, ad eam corrigendam decreta in Prouinciã miſſa ſunt, in quibus inter cætera cõtinebatur, vt, quicunque ſe vel Pizarri vel Almagri factioni immicuiſſent, ſeruis indigenis ſpoliarẽtur. Ad hæc decreta exequenda, cum Proregio nomine in Prouinciam Blaſcus Nonnius Vela miſſus eſt vnà cũ Ephoris quatuor, verũ, quum natura ſeuerus atque immitis ille nullam Ciuitatum poſtulationem admitteret, ſed inexorabili auſteritate decreta exequi vellet, ei ſe Cuſconica ciuitas oppoſuit, Ducémque Conſaluum Pizarrum delegit, qui in ea tum occaſione facilem viam ad imperium ſtratã ſibi conſpicatus publicæ cauſſæ ſimulatione ſuam rem cum Franciſco Caruaiale agere cœpit, quod vbi ab nonnullis ſentiri cœptum eſt, Principes quiq; profugere ad Proregem ſtatuunt, verùm ſeueritatem hominis

veriti

veriti ad veniæ impetrãda diplomata Balthaſarem Lauſanum ad Velã mittunt, qui celeriter diplomatibus impetratis reuerti contendebat, ſed re euulgata ab his retractus ac captus eſt, qui Conſalui ſtudioſi Regio ad illum inſequendum ſe effuderant. Tunc Regij tumultu per eã noctem ſuborto, ædibusq; inquiſitis, quum Velæ Proregi nunciatum eſſet, inter eos profugos Ilani Suuaretij cognatos eſſe, id illius impulſu factum ratus ad Suuaretium adducendum fratrem miſit, qui vbi hominem lecto exire iuſſum adduxiſſet, Suuaretius iſthic per iurgiũ coram Vela cæſus eſt, vnde graui & Ephororũ & totius ciuitatis odio in illum orto, decreuit Vela fugere Trugillum, & Regium euaſtare, ſed rem reciſcunt Ephori, augetur tumultus & propè ad manus venitur, ac tãdem Vela ab Ephoris capitur, & in Hiſpaniam deſtinatur, verùm Aluarus, cuius cuſtodiæ tutelæq; mandatus erat, in itinere gratiam cum capto init,
atque

atq; ita restitutus, quũ Tumbæũ appulisset, bellũ instaurare cœpit. Cõsaluus autẽ, percepta Ephororũ ac Velæ discordia, Regiũ cũ armato exercitu venit, ac tũ palã Imperium ac Præturã Prouinciæ postulat, tandẽque vi & metu ad eũ cõsensum Ephoros pertrahit, dehinc in Velã conuersus eum Popæanã confugere cogit, atq; ipse in summa turpitudine ac voluptate multis mensibus Quitone hæsit, vbi dum tẽpus terit, authore Didaco Centeno apud Argyropolitanos occiso ipsius præfecto Almẽdra nouũ bellũ exortũ est, sed illuc misso Caruaiale id temerè concitatũ celerẽ finẽ habuit, quum ille Centenũ in antrũ fugere cõpelleret: pari fœlicitate per Alphõsum Hinosam Panamaitis pactione inani elusis, & Melchiore Verdugo deuicto Isthmũ occupauit atq; obtinuit: ipse demũ acri ad Quitonẽ prælio cõmisso Proregẽ Velã Popæana callidè electũ deuicit atq; interfecit, Regiũmq; triumphabundè reuersus est.

LEVI-

LEVINI APOLLONII GANDOBRVGANI MITTELBVRGENSIS DE REBVS IN PERVVIA GESTIS.

LIBER IIII.

BEllo ingenti confecto, & Pizarri morte Almagrorumq́ interitu factione sublata, otiosæ pacis & securæ quietis florem tandem aliquando res Peruuina sperabat, perpetua diuturnorum bellorũ quassatione fatiscens, cùm inexpectatò omnem Prouinciam maximi & longißimi belli turbis alius casus inuoluit, quanquam honestissimo instituto ad deprauatißimæ consuetudinis emendationem sit illatus atq; inductus. Ægerrimè enim nouis homines legibus deuinciri volunt, si indurata iniquarum consuetudinum vsurpatione valescentes frænos inoletæ licentiæ ab ijsdem imponi intelligant. Hispani longa quadam maiorum vsitatione durum & immite in deuictos subiugatosq́ Barbarici nominis hostes hominum

gen-

genus, qua Mauros Numidasq́ tractare solent, ad Occidentem rerum potiti, eandem duritiem atque inhumanitatem vbique in noui Orbis indigenas exercebant, atque idem licentiæ ac potestatis ius sibi in captiuos sumebant, quod priscis seculis Domini Ethnica insolentia audaciaq́ in seruos atque vernas vsurparunt. Miseros enim non vilium modo mancipiorum munijs defungi cogebant, sed pecorum instar clitellis ac sarcinis onerabant, noctes diebus fodiundo auro continuare, mensis seruire, fœminarum obsequijs vetere spadonum cõsuetudine adesse, agrum colere patiebantur. Id impudicæ atque illicitæ potestatis malum Cæsar, piorum quorundam hominum sacrati ordinis instinctu adductus, noua salutaris decreti constitutione constringendum corrigendumq́ haud inuitè suscepit, & quanquam ferè omnibus damnum insigne ex eo accessurum non ignoraret, plus tamen ea in re, ad Christiani nominis dignitatem pertinẽte, pietatis ac modestiæ rationi, quam hominum fructui compendioq́, dandum putauit. Idcirco proposita statuta ac promulgata sunt, & in Prouinciam breui missa.

Ius ac licentia Hispanorum in noui orbis indigenas.

missa. Cauebatur ne quis incolam (vti hacte nus omnes consueßent) aut domi seruũ præter voluntatem teneret, aut sine laborandi mercede seruilibus operibus astringeret, aut ad portandas sarcinas similiaq; eiusdem fœditatis onera subeũda inuitum compelleret: deinde penitus ijs, qui vel cum Pizarro vel cum Almagro factionum sustinuissent nomen, serui indigenæ adimerentur. Quum hoc decreto incolis succurreretur, eodem negotio ei quoque difficultati mederi placuit, quæ in forensium caussarum actionibus insidebat. Lites enim & id genus actiones intentatas persequentes longè Panamaidem confugere, & interdum longißimo amplius mille laucarum spacio ab domo patriaq; ad immensos impendiorum sumptus disiungi, & longißimo sæpe tempore iudicia ac definitiones iudicum expectare oportebat. Nam quanquam vnicuiq; vrbi ac populo magistratus, iusq; legitimum ad caussarum discrimen diremptionemq; non deerat, tamen summæ iurisdictionis, & extremæ prouocationis authoritas ad Panamaidos Iudices pertinebat. Proinde hinc summi Iudicij sedes inter Va-

Decreta in licentiam lata.

timaliam & Nicaragnam translata est, ad quam vniuersa regio, quæ Terræ Firmæ nomen habet, respectaret, Peruuinis autem caußis archisenatus Regio destinari placuit, cui Consiliarij quatuor, totidemq; Ephori, & supra hos Præses vnus adessent, qui (quod Peruuinæ Prouinciæ magnificentia, & negociorum incidentium grauitas ita benè ferrent) Proregis appellationẽ ac Maiestatem gestaret. At, diuulgato per Prouinciã edicto, quod anno fuit quadragesimo secundo, grauißimus indignantium hominum motus erupit. Nam suis impensis, sanguine atque sudore explorata inuentaq; regione, cùm inter pacta ab Cæsare obtinuissent, incolas, quos cœpissent, suæ potestatis fore dũ viuant, mortuorum etiam filium natu maximum, aut, si liberos haberent nullos, vxorem, eoq; modo connubijs impliciti innexique vetustis altas cognationum stirpes egissent, indecens atque iniquum esse clamitabant, se nunc senes, & cicatricibus laceros contra fidem & gratiæ referendæ æquitatem vsitata diu iustorum bonorũ possesßione spoliari. Propterea vndequaque ad Vacianum literæ com-

Regij archisenatus Peruuinis statuitur.

Ob decreta hominum in Peruuia tumultus.

ræ commeabant querentium, atque ille ita differebat, ſi luculentius res ad Cæſarem referretur, diuerſa ratione huic negotio proſpectum iri: idcirco conuentum Principũ habendum, ac de communi conſilio legationem ad Cæſarem mittendam ſuadebat, &, quod Regium conueniendo ob loci æquitatem Cuſcone videretur commodius, cæteros quoque per literas inuitans eò ſuo cũ comitatu profectus eſt. Interea, ad exequenda edicti ſtatuta, Peruuiæ Prorex à Cæſare declaratur celeberrimæ ſeueritatis Blaſcus Nonnius Vela Abilanus, qui antè ſumma cum iuſtitiæ laude Malacæ ius dixerat, atque illi Ephori ſunt contributi, Licentiatus Cepeda Tordeſilanus, Liſontius Tiada ſenator Valliſoletanus, Aluarus eadẽ in vrbe cauſsidicus, & Petrus Hortitius Sarates, itemq; Auguſtinus Sarates Regio ſenatui ſecretorum ac rationum magiſter. Hi calend. Nouemb. anni quadrageſimi tertij naue conſcenſa fœliciter omnes Theonymã appulêre. Hic dum aliquot dies cunctatione tranſiguntur, Vela Prorex, (ita enim deinceps appellabimus) quod inter illum atque Ephoros leuiuſculis

Prorex ad exequenda decreta in Peruuiam mittitur.

Ephori Peruuini Concilij.

ex rebus dißidium ignesceret in grauißimæ simultatis flammam erupturum, non expectatis Ephoris, quanquam plurimi rogando obsisterent, naue præparata ex Isthmo meridionali pelago prouectus, fœlici nauigatione Tumbæum appulit. Inde Regiũ terrestre iter apparans, quocunque venisset, incredibili austeritate præscriptas leges exequi cœpit, licetq; Michaëliæ ac Regij Ciuitatum Legati accedenti obuiam mißi scripto tradito postularent precarenturq;, vt, cum ad Ephoros eius negotij pars authoritasq; pertineat, nec ipsi soli fas sit quicquam illis inconsultis nesciisue, aut dißidentibus machinari, rem omnem ad ipsorum aduentum legitimumq; Concilij Regina in vrbe habendi conuentum differret, tamen nihil omnino abstinere incœpto volebat, iniquam esse postulationem affirmans, cum decreta infractarum instar legum ad tollendas deprauatarum licentiarum consuetudines, omneq; Tyrannidis euertendum nomen destricta solido Cæsareæ cõstitutionis fundamento incumbant, quæ tenacißima fide ob id præstari sit æquũ, quibusq; nullæ inanium appellationum nugæ inter-

Vela Prorex Tumbæũ venit.

Legatorũ Peruuinorum apud Velam postulata.

Velæ seueritas, & ad Legatos amarulenta respõsio.

gæ intercedere & aduersari aut debeant aut possint. Erat enim Vela non ingenitæ modo seueritatis mirè tenax, sed per se ingenio durus, amarus & contumax, nec quicquam pensi ducens, modo, eo æquitatis iustitiæq; tenore inuicta obstinatione confirmato, vel leuissimæ existimationis apud vulgus vmbras consectaretur, et nomen suum terribili indomitæ seueritatis morositate in terrorem induceret, & vel inuisa fidelitate, maximoq; plebis insanientis odio veterem opinionem gratiamq; ingratus auceps apud Cæsarem tueretur. Ita, reiectis Legatorū postulatis, confestim horrido rumore fama omnem Prouinciam est peruagata, venire Proregem intolerabili truculentia decreta exequentem, nec vlla appellationum, postulatorum, aut refragationum nomina quicquam morantem, atque hinc multa aliorum commentis addebantur, qui maximè concitatam hominum inuidiam Proregi volebant: ob id Vacianianorum varij pullulabāt tumultus, alij respuendam inuisi Iudicis audaciam, & authoritatem nihili faciundā tantisper censebant, dum Ephori præscripti adessent, plurimi omnino

Velæ ingenium.

Vacianianorum in Proregem murmur.

non recipiendum clamabant, quòd acerbißima seueritatis trucitate non ferendus contra omnem rationem consuetudinemq; Cæsaris clientibus atq; subiectis, legitimum ius audiendi derogando, indignum commisso munere sese fecisset. Hos compescuit Vacianus, beneq; sperare nec dubitare iußit, quin simulac Ephori aduenissent, in legitimo Concilio benignè ipsorum postulata audirentur, atque ita (vti Vela mißis ad ipsum literis fieri iusserat) solenni renunciatione Prouinciæ Diœcesi se abdicauit, Regiumq; peruenit. Ibi non minore dißidio disputatum fuit, venientémne Proregem, & ipsa decreta acceptare par esset, quum ex ijs quiq;, qui seruorum numero diuites sibi consultum volebant, immensißimè occlamarent, dicerentq; vrbem amaro homini, & vel ipso Rhadamanto horridiori præcludendam, & tota Prouincia interdicendum: sed post longas variasq; consultationes tandem Ilani Suuaretij Proconsulis æquitate est factum, vt venientē Proregem digno honore exciperent, atque idcirco iam viginti tantum passuum millibus absenti Gauram viros, nomine ac probitate illustres

Vacianus generali Præfectura se abdicat.

Ilanus Suuaretius recipiendi Velæ author.

illustres, obuiã officij caussa mitterent. Proinde ab his ad vrbem adductum læta & hilari pompa ciuitas excepit, introeuntem sub vmbella inaurato parapetasmate contecta. Proconsules in vrbem, inde Senatores coccineïs togis spectabiles ad templum, & ex eo in regiam deduxêre. Paulo antè Vacianiani, vel quòd seueritatem hominis timerent, vel quod eidem omnino parere nollent, Vadaciliam, direptis Vamantiaci tormentis, profugerant, quod cùm antè percepisset Vela, absoluto inductionis triumpho Vacianum capi, in publicumq; carcerem abstrudi iussit, eundem eius profugij motusq; in se concitati apprimè conscium esse iudicans. Tum verò ea indignatione permoti optimi quiq;, & ipsi Senatorum Principes circumsistere Velã omnes, supplicesq; obsecrare, ne tantum squallidissimi ignominiosissimiq; carceris probrum ei viro inferret, qui inter Consiliarios Maiestat. excelleret, quenq; fortem ac pium Prouinciæ gubernatorem sensissent. Nam licet postridiè etiam capitis damnaretur, honestiore tamen custodia dignum posse videri eum, cuius virtutem tot honesti ciues præsentes spectassent,

Vela Prorex Regij recipitur.

Vacianus comprehensus in publicum carcerem truditur.

sent, & tota Prouincia nō sine summo tranquillitatis fructu experta fuisset. His precibus Vela adductus liberiorē Regiæ carcerem Vaciano indulsit, cùm se prædem centum millium aureorum ciuitas præstitisset, qua tamen nequaquam contentus fide, quicquid Vaciani erat, mulctauit, & iuri subiecit, ita vt ea indigna in bonum virum amarulentia consternati plærique offensos ab eo animos verterēt, multi obstreperas voces palàm attollere auderent, plurimiq; furtim se Cusconem ad effugiendum immitissimi Iudicis rigorem cateruatim proriperent. Vix hac re peracta cicurataq;, cùm in omnes sæuire inciperet, tandem expectati Ephori adfuêre, Cepeda, Aluarus, ac Tiada, ægro Sarate Trugilli relicto, statimq; haberi concilium, iurisq; administrationem fieri, ac prius de more regium sigillum recipi atque introduci Vela iußit. Id solenni cærimonia in capsa reconditum vehebat equus inaurata syndone constratus, quem sub vmbella Ioannes Leonius Proconsul dextra inducebat. Acceptato per hanc pompam sigillo, variarum caussarum actiones cœptæ sunt, in ipsisque principijs

Vacianus precibus ciuitatis liberatur.

Ephori Regium veniunt.

Cærimonia qua regiū sigillum recipitur.

vna

vna inter cæteras incidit, quæ, excitata priorum iurgiorum mussitationumq; memoria, asperrimis dissidiorum ac simultatum fluctibus Velam & Ephoros implicauit. Ille Regium proficiscens, infra vrbem viginti passuum millibus cùm ad Gauram peruenisset, locum hominum effugio planè desertum, & duos in muro versus Hispanico rythmo sonoros offẽderat in se astutè cõuitiosos. Eam contumeliam quanquam ab Antonio Solarte eius loci Præfecto non dubitaret esse profectam, rem tamen impræsentiarum dissimularat, dein Regij inauguratus paulò pòst ad se euocarat Solartẽ, de eoq; conuicio haud obscurè in suam contumeliam perstricto grauiter expostulans, quum illi excusare se, atq; auertere culpam, & respondere difficile esset, daretq; titubando manifesta conscientiæ signa, iratus Vela cõcludi vndique palatium iusserat, accitoq; sacrifico, cui reus damnatus supremæ expiationis munia perageret, certum erat nulla longiore interposita mora ad porticus epistylium Solarti gulam frangere, sed ille restitans clamando quærendoq; se contra omne ius ad necem insontissimum

Caussa dissidij inter Velam & Ephoros.

Velæ in Antonium Solartem ira.

trahi, tantisper rem egit, dum excitus Archipræsul cum grauibus aliquot viris accurreret, delinitoq; Vela multis precibus obtineret, vt efferueſcenti iræ ſpacium daret, & Solartem ad carceres reijceret. Dum hîc amplius duos menſes ſquallidus delituiſſet, fortè accidit, vt ad audiendas reorum cauſſas Ephori captiuos inuiſerent, atq; in hunc demum prolapſi rogant, quis eũ huc caſus coniecisset. Is ne ſibi quidẽ cõſtare aſſerit, adeoq; nec litem hactenus intentatam eſſe, nec Iudicem alterius ſe cuiuſquam rei poſtulare, niſi quod ita Proregis iuſſu iniunctum dicat, vt ſe in compedes coniectum carceri demandaret. Statim rem ad Velam deferunt Ephori, nec ſibi quicquam criminis aut alterius capitalis cauſſæ in Solarte offenſum demonſtrant, quamobrem in probroſi carceris fœtores contrudendus videretur, ſed ita vulgò ferri, ipſius inſana iracundia eò repentè proiectum eſſe, quod ſi cum veritate faciat, nec plenior eius ſupplicij cauſſa in homine coargui poßit, nequaquam iuris æquitatiſque ſe, nec aliud exequi poſſe, quã Solartem, veluti inſontem innoxiumque, indigna im-

Solartes ægrè vita donata in carcerem conijcitur.

meriti

meriti carceris turpitudine primo quoque tempore liberare. Ad ea ſtomachabundo ore reſpondit Vela: iuſſu ſuo cõprehenſum id ſcelus, in vinculaque coniectum, ſibi etiã in optatis fuiſſe fœdæ crucis ſupplicio vitam illi finire, ſcilicet vt memorabili exemplo addiſcerent cuncti, quam ſibi pœnam expectandam putarent, qui vanorum ſpiritum leuitate audaces violata Principum obſeruantia temeraria calumniarum licentia ad ſe inceſſendum ludendumque abuti confiderent. Idcircò cum illum ad ſuam exiſtimationem conuiciofis rythmis lædendam, aliasque obtrectationes in ſe criminum ſpargendas, quæ nemo atteſtari poſsit, nulla verecundia abſtraxiſſet, ſe quoque ſeuerius iuri ſuo ad audaciam caſtigandam ſibi indulgendum putaſſe: nihilo ſecius capiundi occidendique, quem ſua vlciſcẽdi libido vellet, liberam ſibi poteſtatem ex regiæ Præfecturæ prærogatiua relictam eſſe, nec vlla neceſsitate compelli ſe, vt ea in re ipſorum rationem conſenſumque reſpiciat aut requirat. At illi nõ vlterius eius poteſtatem patere demonſtrantes, quàm iuris iuſtitiæque ſepta ferrent, Solartem

Velæ arrogantia.

Solartes inuito Vela liberatur.
Bellum in Velam Cuscone paratur.

tem innocentem pronunciant, liberũque paucos post dies dimittunt. Hæc veluti scintilla ignescentis dißidij fuit. Dum hæc geruntur Regij, totius propè Prouinciæ vnanimi conspiratione atrox in Proregem Cuscone bellum parabatur, ab ijs, qui infensißimo odio Velæ seueritatem insectabantur, & decretis omni conatu intercedi maximè cupiebãt. Hi Consaluum Pizarrum multis precibus incitatum è Charcantibus Cusconem euocarant, Ducemque dixerant, qui Regium proficisceretur, & omnium nomine in Concilio, facta aduersus decreta appellatione atque eorum postulata emẽdatione, publicã caussam tueretur. In id & ipse consenserat Didacus Centenus, Cusconem Argyropolitanæ ciuitatis nomine plena cũ potestate missus, statimque magna inter omnes deliberatio incidit, præstarétne solum inermi lingua caussam agere, an armato cum præsidio Regium venire, pluribusque rationibus propositis, quod Vela iam delectum militũ habere cœpisset, quod decreta omni trucitate inexorabilis nulla appellatione admissa perageret, quòd deniq; iactitasset sibi ab Cæsare impositum esse, vt ca-

Consaluus Pizarrus è Charcantibus aduocatus dux in Velã creatur.

vt capitali supplicio Consaluũ tolleret, quòd factionibus inductis & cæso Almagro Prouinciam interturbasse diceretur, statutũ est, vt ad se tuendum, ac Proregis omne ius respuentis atrocitatem refutandam sustinendamq́; armato exercitu Consaluus iret, cui consilio non tepidis suggillationibus frigidam suffundebant caußidici ac practicis versutijs imbuti, qui, vti precio venales linguas gerunt, callidis vafrorum argumentorum anfractibus funesto impioq́; consilio fundamenta rationum quærentes, vim vi retundendam, Iudicemq́; audacia non iure contendentem pari ausu virtuteq́; optimo iure sustinendum reprimendumq́; testabãtur. Proinde Consaluus Dux atque Imperator omniũ consensu acclamatus, cui ob vetus Francisci Pizarri imperium, veluti ad iustam fratris hæreditatem, cupidè ad summam Præfecturam anhelanti Prouinciæ inuadendæ imperijq́; occupandi huius occasionis opportunitas mirificè arridebat, probè diligẽtiæ suæ ad inflammandos homines, velutique oleum flammæ addendum, et seditionem augendam copijs armisque parãdis partes agere cœpit.

Cõsalui ad bellum gerendũ prõptitudo & diligentia.

Ad milites conscribendos commodam illi facultatem præstitere thesauri regij, ærarium publicum, defunctorum bona, & ciuium priuatæ quorundam fortunæ, quibus cum mediocrem manum contraxisset, misit Franciscum Almendram ad itinera claudenda, ne quicquam rerum Cuscone gestarum ad Velæ aures perlabi posset. Scripsêre tum Principes Senatoresque Cusconici ad Argyropolitanos, vt Didaci Centeni consensum, quem Consalui imperio pro sua potestate attribuisset, ratum habere vellent, cum omnibusque virium suarum facultatibus, vt demum Regium iter institutum suscipi poßet, ad se venirent: ipse insuper Consaluus per literas vnumquemque sibi notum ac familiarem sollicitabat. Verùm inciderat tum commodùm Respub. in diligentes ac fideles Præfectos Aloisium Riuerium Antoniumque Aluarum, qui, coniecta altius cogitatione, clandestinas Consalui machinas prospicientes id Centeniani consensus nomen minimè sibi curæ esse responderunt, ciuitatemque ob id ea esse animi constantia atque existimatione, vt, licet summum ex decretis detrimentum

acce-

acceptura esset, à pristina tamen fide in Maiestatem sua desciscere, quam præ cæteris hactenus religiosissimè coluisset, ignominiosum putet, potiusq; opinetur, vel cum summa fortunarum iactura atq; discrimine eandem in hac etiam caussa Maiestati fiduciã constantiamq; præstare, quàm abrupta obsequij fide nunc noua conspiratione, quæ nihil ab rebellione abesset, in eius leges ac missum Proregem perfidiosè eniti. Hæc non omniũ quidem voluntate rescripta fuerunt, quum multi, Consaluiani nominis studiosi, diuersissimè non modo sentirent, sed ad inuadendã Rempub. Præfectis persæpe insidias struerent. Verùm hi, singulari cura diligentiaque sibi præcauentes, dolos facilè deuitarunt, ac tandem, vt post longos errores ambagesq; in vrbem diplomata sunt illata, assentiente Senatu magna lætitia Velam Prouinciæ Proregem acceptarunt, qua re facta, sicuti iussi erant, viginti amplius equitibus instructis per diuersos viarum secretarum anfractus, ad eui tandam Consalui vim, Regium ad Velam sunt profecti. At ille, quanquam arctissimè vias obsideret, ne rerum suarum quicquam ad Pro-

Argyropolitani Consaluo imperium agnoscere noluẽt & Velam Proregem acceptant.

ad Proregem perferri posset, fama tamen diu Velam cælare non potuit, qua facilè excitatus (cũ ad ea omnia credẽda, quæ vel incertis & nullo propè authore promanatis rumoribus didicisset, imbecillis, suspicax, & propè odij in se communis gnara conscientia adduceret) bellicæ curæ apparatum instruere cœpit. Ante omnia, vt validis pecuniæ neruis prima Martis initia suffulcirentur, centum aureorum millia sibi accipit, quæ Vacianus Cuscone deportata mox ad Cæsarem auehenda iam naui condiderat, tormenta, viros, arma parat, & cohortes centuriat, equitibus Alphonsum Montemaiorem, & Didacum Cutum præficit, peditum curam Martino Roblesio Pauloq; Menesæo assignat, Sclopettariorum præfecturam Consaluo Diæ attribuit, atque his omnibus Velam Nonnium fratrẽ præponit. Erant illi præter Reginos ciues armati amplius sexcenti, &, vt frequente exercitio militem ad rerum gerendarum veritatẽ acueret, sæpè falsò vulgato hostium aduentu ad arma concini, frequenter in foro militari testudine instructas cohortes circumcurrere, sæpissimè, veluti ad pugnam,

Vela apparatum bellicum instituit.

pugnam, in aciem ire iubebat: atque his ludicrarum occupationum voluptatibus suorum animos experiens, quòd parum æquam Vacianianis fidem haberet, crederetq́ liberiorem custodia Vacianum clandestini quippiam consilij præmoliri, dato ad arma signo, dum quisq́ discursando occupatur, per certos satellites Vacianum, Petrum Cabreriū, Ferdinandum Mexiam, Laurentiū Aldanium, Melchiorem Ramiretum, fratremque eius Balthasarem diuersis vrbis partibus clam comprehendit, liberatoque solo Aldanio, Cabrerioque ac Mexia Panamaidem, & Ramireto Nicaraguam in exilium mißis, Vacianum in naui vinctū tenuit nemini caussam intentans, quamobrem ea supplicij ratione tam præcipitanter cum quoquam ageret. Per id tempus holcades duæ, mercatorijs mercibus oneratæ, ad Arecupianum portum appulerant, quas Consaluus retineri iußit, et conuectis in illas tormētis maritimas subuectiones impedire, & Reginum etiam portum oppugnare decreuerat. Ea res percœpta Velam magno terrore affecit, quod nihil aduersus eius generis vim antea præparasset,

Vacianus secundo captus ab Vela.

ſed cũ ingens periculum euenturum proponeretur, ni id malum matura arte caueret, nauim ipſe etiam in portu parat validam, tormentisque inſtruit, & huic Hieronymum Surbanum cum ſtrenuiſsimis fortiſsimisque militum quibusque imponit: ſed eum metum per ſe fortuna Velæ ciuitatique breui deiecit. Erant Arecupiæ Alphonſus Cazara, & Hieronymus Sernæus, qui Proregis clã ſtudioſi, cognita Conſalui voluntate, noctu ad naues tormenta aduehenda expectantes deſcenderunt, ac trierarchis auro obtruſo victis, è portu in altum prouecti Regium curſum habebant. Nec mora, cognito nauium aduentu, per ſpeculatores ab alta inſulæ vicinæ pharo proſpectantes, ignarus rei Vela ratusq; venire oppugnaturas, extemplò ad littus cum equitibus contendit, ſimulq; Surbanus acriter tormenta in aduentantes diſplodere cœpit: ſed vbi velis contractis Cazara atq; Sernæus amicitiæ ſigna dederunt, tormentis ceſſantibus lembis adnauigantes re expoſita Velæ naues tradidere, vnaq; in vrbem magno cũ ciuitatis gaudio ſunt profecti. At Cõſaluus, quicquid vlla ſedulitate ad bel-

Holcades Conſalui intercipiuntur.

ad bellum gerendum contrahere poterat, Cuscone intentus curabat. Vltra quingẽtos sub signis habebat, & veterani nominis plurimos, qui sub fratre eius Vacianoque stipendia meruerant, & sub hoc Duce, quo nemo per omnem Prouinciam vulgari æstimatione ob longam experientiam spectatamque virtutem præstantior habebatur, ad ingentium diuitiarum spem alacriter nomina dederant, postquam è diuerso seueræ Cæsaris leges, & his multò seuerior exactor Vela spolijs prædæq; inhiãtes grauioribus stimulis irritaret. Equitibus Petrus Purtocarrerius, peditibus Ioannes Vellæus Queuara, Sclopettarijs Petrus Cermenius præerãt. Acies tribus distinguebantur signis generalibus, prima regium præferebat, altera Cusconicæ ciuitatis, tertia Pizarrinæ familiæ propriũ, quod postea Petro Pulletio attribuit. Tormenta campestria habebat magnitudine rariore viginti, pulueris, & pylarũ numerum ingentem, cæterarumq; rerum, quas belli vsus postulet, copiam permagnam. Tum verò Consaluus hoc apparatu instructo non clandestinis amplius consilijs viam ad conceptum

Consalui ad bellum industria & apparatus.

auidæ mentis explendum præmunire, sed palam in concionibus colloquijsq; propositũ detegere cœpit, simulq; passim creberrimis instigationibus reliquis ferociæ audaciæq; omnis calcaria subdens, amplissimæ suæ caussæ rationes disserebat. Quanto ipse fratresque sui labore, quóue capitum fortunarumque periculo Peruuinam terram fuerint perscrutati, atque Cæsaris ditioni nominiq; subiecerint, quantos inde ex eadem auri argentique thesauros in Hispaniam transmiserint, nulli ignotum esse, tamen interfecto crudelissimè fratre Prætore, non modo aut ad natum eius, aut ad se eius imperij legitimã emeritãq; hæreditatem secundum pactorũ tabulas non esse delatam, sed nunc pro meritis gratiaque ad se spoliandos leges atrocissimas obiectas, & his longè atrociorem tetrica fronte & inexorabili pectore exequẽdi caussa missum in Prouinciam esse Blasium Nõnium Velam, cui præter omnem iuris consuetudinem cunctam appellationum postulationumq; populo facultatẽ derogare, vniuersam Prouinciam miserrimis turbationum tragœdijs concutere, se vero supra omnes contumelias omni

Consalui Protestatio aduersus Velam & decreta.

pro-

probrorum genere lacerare, immaniterque supplicium capitale minitari sit volupe, quando non quicquam modo vnquam aduersus Maiestatē abs se delictum cœptumq́, sed omni supremæ industriæ vigilantia honori ac dignitati eius fortiter fideliterq́ esse desudatum constet. Idcircò sibi Cusconicæq́ ciuitati visum fuisse, vt in generali Prouinciæ concilio confidenter aperteq́ omniū caussa ac voluntas postulatioque explicetur, ad Cæsaremq́ue Legati mittantur, qui certius illum de publico statu Ordinumq́ue postulatis edoceant, atque erudiāt, in eam nimirum spem, quòd facilè malo succursum ea ratione iri confiderent, sin verò mutare prorsus Cæsar statuta, aut de earum seueritate aliquid remittere nollet, tum se mandatis morigeros fore, licet vel pronis pectoribus vermiū instar rependo manibus pedibusq́ue huc contendendum sibi esset, propterea, quo hæc præclaro ordine ex ipsorum Principum adeoq́ue omnium hominum postulatis peragi queant, constituisse se Regium proficisci, & armata quidam manu non violādi lædendíue quempiam caussa, sed vt se & tot optimos popula

res clientesq́ue aduersus effrænem Proregis inclementiam atque vim conseruet atq; defendat, cũ non modo seueritatis remittendæ illi quicquam animi esse sit certum, sed ad infaustæ immansuetudinis continuandum tenorem in dies adaugendis viribus copijsq́ue comparandis vniuersam curam, studium atque operam penitus adhibere fama increbescat. His iactationibus effecit, vt multi incertæ voluntatis illi adiungi, certamq́ue victoriam sub eo Duce sperare non dubitarent, qui non omnes modo Prouinciæ Duces belli scientia & Martis vsitatione longißime anteiret, sed fœlicibus auspicijs ad vniuersæ Prouinciæ tutelam salutemq́ue aduersus durißimum hominem signis explicatis procederet. Applicuit se magna voluntariorum etiam turba, qui pacis odio & lucri cupiditate ex vicinijs sese paßim effuderãt, quãdo præter iactatas hortationes promissaq́ue Consaluus etiam (vti erat annos quadraginta natus) ab excelso vegetæ ætatis vigore pecuniæ profusus immensæ liberalitatis fama, & studio erga milites incredibili, & virtutum etiam genuinarum illustri nobilitate,

Consalui ætas.

ani-

animiq; magnanimi, & corporis proceri amplitudine, admirationis humanæ modum excedente, mortalium mentes accenderat. Consaluus nihil differendam profectionem ratus, Cuscone eduxit cohortes, quum paulò antè Franciscum Caruaialem exercitui præfecisset. Is proculdubio erat militiæ peritissimus, & recente ad Vamantiacum pugnā maximè illustratus, ordinem sub Petro Nauarro Duce clarissimo duxerat, & prælio etiam Ticinensi interfuerat, in quo captus ab Cæsarianis Ducibus fuit Franciscus Gallorum rex, posteaque in Hispaniam vnà cum Catharina Lytonia pellice commigrarat, & istinc in Peruuiam traiecerat, vbi honestè quieteq; vita aliquādiu traducta, ab Francisco Pizarro in eo Prouinciæ tumultu ac Barbarorum rebellione præfecturā Cusconica in vrbe adeptus, & in summo honore, ab Vaciano etiam propter virtutis opinionem habitus, adauctis vehementer facultatibus, & amplius sexaginta aureorum millibus corrasis: sub Velæ aduentum in Hispaniam redire statuerat: sed vbi vectoriam nauim nancisci non posset, fatris trahentibus ab

Consaluus Cuscone in Velam egreditur. Francisci Caruaialis vita & mores.

Consaluo ascitus est, & ab eodẽ summa praefectura donatus, homo certè supra fidem bellicosus, & supra humanae naturae vires fortis, ad octogesimum annũ prouectus erat, tamen rara senectus vulgari ingrauescẽtis aetatis torpore, nec iuuenile rugosi corporis robur, nec florentẽ grauis animi vigorẽ infregerat aut labefactarat: statura erat mediocri, sic tamen vt toroso habitu apprimè neruosi ac validi corporis vigorem exprimeret, fatigato aut humus aut sedile cubito caput inclinans tenenti cubile erat, ac semper tempora somni quam noctis arctiora transigebat. Sed has laude dignas corporis dotes ex communi militarium virorũ contagio, quos omnium scelerum quotidiana tractatio in omnem licentiam efferare solet, teterrima nequißimi ingenij vicia conspurcabant. Nam quantum corpore insignis, fortis toleransq́; videbatur, tantum animo erat vehemens, ebrius & supra omnem modum crudelis, saepe omnis misericordiae expers, frequenter ad voluptatem nulla aut exigua de caussa, quem liberet, ad necem raptari atque abstrahi iubens, ita vt demum non sera diuinae irae vin

Carnaial octuogenarius.

Caruaialis animi vicia.

dicta

dicta tantæ immanitatis truculentiam postea fœdißimæ necis supplicio miserabiliter extinctus perluerit. Consaluum, quanquam antea in illo temperati ingenij moderatio morumq; honestas egregia pietate condita non defuisset, prosperis rebus desipientem fortuna eâdem viciorũ lue infecit, ita vt ad summam miserabilis Prouinciæ cladem, et bonorum imprimis virorum oppreßionem in hac labassantis æquitatis opportunitate non vetus duntaxat commendatio atque mutua cognitio, sed par studiorum turpitudo ac similitudo hos coniunxerit, & quod maximè admirandum videtur, demum etiam fortuna vtrunque ad amplißimum omnis fœlicitatis culmen euectum exitiali reflatu aduersa subito ex tanti splẽdoris ac spei fastigio ad turpe supplicium præcipitatum depresserit. Per eos dies fortuna inopinato casu Petrũ Pulletium Consaluo adiunxit. Is, Vanuconi ab Vaciano præfectus, ad Velam salutandi gratulandiq; caussa peruenerat, impetraratq; ab eodem præfecturam veterem ea conditione, vt Proregi beneuolam ciuitatem teneret, ciuesq; ad omne ferendum auxilium, si res ferret,

Caruaialis & Consalui similitudo studiorũ

ret, paratos & promptos. Pulletius domum reuersus non id modo industriè faciebat, sed ad Proregis fauorem aduenas quosdam principes pertraxerat, Gometium Solisiũ, & Bonifacium, iamq; Proregis decreta expectabat. Is, vbi opportunum videretur, cum publicis schedulis priuatisq; literis ad Pulletiũ Hieronymum Villegam Vanuconem misit, quibus, vt ad se iuuãdum veniret actutum, mandabat. Recitatis in Ciuitatis cõcilio decretorũ schedulis, et ipsius Velæ spectata voluntate, metus oẽs præoccuparat, ne, si Proregi se applicarent, tristi euentu sibi id cederet, quando Consaluianorum postulatio, & ipsius Velæ seueritatis offensio non paruam suspicionem inferret, ne, Consaluo debellato cæterisq; ad officium obsequiumq; redactis, Vela seueri imperij iugum ciuitati repentè inijceret, & ab inuicta seueritate inexorabilis horridas exitialesq; decretorum leges cunctis imponeret. Proin concordi murmure succlamatum est, vt relicto Vela ad Consaluum transirent, apud quem signa pro libertate, vita, fortunisq; defendendis explicantẽ vberiores spei, opis exitusq; facultates proponebantur.

Vanuco ad Consaluũ deficit.

bantur. Vela celeriter per Ilatopam indigenam Principem rem expiſcatus, ad claudendum iter Pulletio Vanuconitisque fratrem Nonnium & Conſaluum Diam miſit. Hi, quantum poterant, accelerantes properè Vadaciliam, viginti paſſuum millibus Regio diſtantem, peruenerunt, vbi clam cum hoſtibus facta cõſpiratione Cõſaluus Dias Nonnium Velæ fratrẽ è medio tollere, & ad Conſaluum tranſire decreuerat. Anteccurſores, dum ad Pariaxacam vicinum vicum præcurrunt, occurrentem habuêre Thomã Martinianum Prædicatorij ordinis virũ, quem ad rem componendã Vela Cuſconem ad Conſaluum miſerat. Is ſeorſim cum milite quodam colloquutus aperit, quid in omnes ipſumq; imprimis Nonnium conſpirationis ſit conceptum, locoq; is ni celere fuga raptim excederet, poſtremum eum diem victurum oſtendebat. Ille externatus, reuocatis ſuis, cum Thoma Vadaciliam reuolat, vulgoq; ad diſcutiendam explorati conceptus ſuſpicionem ſpargebant, irritum perſequendi laborẽ eſſe, quando Pulletium iam in Sauſanos penetraſſe conſtaret, at remotis arbitris ſecretò inſtans

Conſalui Diæ in Velæ fratrem Nonnium tacita proditio.

Nonius insidias fugit.

instans discrimen Nonnio exponunt, & , ni ante noctem facessat, certissimam necem imminere confirmant. Attonitus Nonnius nulla mora clam equis subtractis se subducit, raptimq́ sub tenebras proficiscens, deducente Thoma, effugit, Regiumq́ perlatus Velam, nusquam fidam opem sentientem, seseq́ omnium manifestissimis odijs ardere experiuntem, incredibili luctu onerauit. Vix euaserat Nonnius, quum Pulletiani Duces Vadaciliam irrupere, statimq́ Sclopettis omnium pectoribus admotis, & ipsi etiã Consaluo Diæ manibus colligatis astuta simulatione ostentabant, quasi fortuitò non destinato consilio id factum fuisset. Sed nemini dubia esse poterat callida conspiratio, quum, nulla intercedente ira aut simultate, satis abs re alienum appareret, Pulletianos eam vinciendi duritiem Consaluo Pulletij genero inferre. Ex his, qui cum Dia missi fuerant, cum tribus duntaxat Rodoricus Ninus euasit, quem, cum hostes nulla re, vt ad Pizarrum transiret, permouere possent, equis vestibusque abreptis omni contumelia affecerãt, ita vt vir genere & dignitate clarissimus pedes, vixq́ subli-

Pulletiani Vadaciliã irrumpunt

Rodorici Nini in Velam constans & laudabilis fides.

subligaculis vilißimis pudenda contegens, & sparteis calceamentis pedum plantas defendens asperrimo itinere Regium perueniret. Ea autem Pulletij defectio vsque adeo percommoda Consaluo accidit, vt, ni is casus rem inclinantem ac iam ruentem instaurasset, non dubium foret, quin in ipso limite bellum confidenter inchoatum, dissoluto exercitu & quibusq; profugientibus, ferè pessundatum concideret, ipsiq; infœlix vitæ exitus subeundus proponeretur. Vix enim Cusconico agro quum excessum fuisset, repentè (quod Consaluus imperij fasciumq; supercilio elatus, sibiq; quidlibet licere existimans, cristas fastuoso spiritu attollere, & imperare atque exequi, quod colluberet, occiperet) plærosque maximi nominis atque authoritatis Principes palam Maiestati iniuriam fieri, atque in eandem tumida seditione insurgi, omniaque nō ad optatam catastrophen relapsura præsentientes pœnitudo inceßit. Fuêre inter hos Principes Gabriel, Gaspar, ac Gometius Roas, Garcilascus Vega, Petrus Barcus, Ioannes Saiauedra, Martinus Florentius, Gometius ac Aloysius Leonij, & Petrus Mangiarus,

Turba in Consalui exercitu.

Principes qui primū ab Consaluo seceßêre

giarus, viri toga paceq́ spectati, & Peruuinarum rerum diuturno exercitio maximè clari. Inter hos nõnulli assumptis secũ schedulis, quas exhibere in Concilio statutum fuerat, furtim secretis viarum ambagibus aufugêre, quorum defectione tantus perturbatorum militum, vndequaque se iam ab Ducibus ac Præfectis suis deseri ac prodi credentium, motus Consaluianos perculit, vt ferè omnes ad fugiendi cogitationes decurrerent, & ipse Consaluus, hac cunctorum fluctuatione trepidus, in Charcantes ad veteres sedes cum amicissimis fidissimisque quibusq́ue secedere, ac se aduersus omnem vim præmunire isthic cogitaret. Verùm coucitatæ Prouinciæ & manifestæ seditionis initio facto, quum nullum vsquam satius tutiusq́ue consilium inueniret, quã cœptis insistere, eorumq́ue fortunam, quam suo capiti rebusq́ue suis Deus daturus esset, experiri, quo cœpisset itinere, Regium perrexit, cohortationes, quas posset, in vulgus spargens, & famam diuulgans, sibi multorum ciuium Reginorum literis significatum esse, tanta in spe atque hominum cupiditate suum institutum versari, vt,

Consalui trepidatio.

vt, quanquam ipse cum quinquaginta duntaxat equitibus Regium perueniret, commodiſsimè optata conſequi poſſet. His atq; alijs incitamentis aliquamdiu ſpem atque animos ſuorum ſuſtentauit, ſed vbi plurium ſenſim relaxari fidem & voluntates flacceſcere viderentur, tanta cum pauitatione metus ac dubitatio apud omnes renata eſt, vt vel intra triduum quoſuis dilapſuros periculum certiſsimũ appareret, ni in tanti diſcriminis momento Pulletius adfuiſſet, cuius aduentu omnis cum tumultu timor, fluctuantiumque æſtus reſedit, quum Pulletius, adductis amplius quadraginta equitibus, non militũ modo augmento dubios in deuinctæ fidei officio contineret, ſed valido mitiſsimorum verborum ſolamine triſtes atque abiectos, reſuſcitata ſpe atque alacritate, confirmaret, ſupraq; id in vulgus editũ eſſet, ſi minus Conſaluus cœptã cauſſam perſequi vellet, id per ſe Pulletium cum ſuis facturum. At Gaſpar Roas, cæteriq; omnes, quos iam Conſaluiani imperij pertædebat, tacitè inter aures muſsitantes perlibenter ad petendam Velæ gratiam, fugiendumq; perduellionis crimen

Pulletij aduentus Conſaluianis animum reddit.

Gaſpar Roas cum ſuis ad Velã transfugere cogitat.

conuer-

conuersos animos inclinarãt, sed, quod primi seditiosæ temeritatis authores fuissent, pœnã veriti, neque seueritatis Velæ ignari, vix rationem dispicere poterant, qua pacem, libentibus ac propensis quidem votis petitam, consequerentur. Tandem id constitutum fuit, vt ad Velam Regium Balthasar Lausanus vnà cum Ferdinando Caballio sacrati ordinis cum literis mitteretur, atque is suis verbis proponeret, si certa rerum perpetratarum venia tabulisq; confirmata daretur, ipsos quamprimũ, relicto Consaluo, ad illum transituros, nominisq; authoritate cum reliquos antecedant, vix esse dubium, quin aduersa tantorum virorum defectione reliqui aut idem desciscendi consiliũ sequuturi sint, aut, Consaluo deserto, dissoluti vagique diuersas in partes profugituri. Lausanus, labori industriæque nulli parcens, summa festinatione vnà cum Caballio Regium peruenit, postulatisque declaratis, celeriter ab Vela impetrat optatũ veniæ donatæ diploma, ac, re diligenter curata, secreto iterũ ad Consalui exercitũ viã habebat. Hoc negotium, quanquam summo silentio confectum erat, diu

Balthasar Lausanus & Ferdinandus Caballius ad Velam veniæ quærẽdæ caussa mittuntur.

diu tamen clam esse, & hos imprimis fugere non potuit, qui Consaluo ex occulto fauebat, vniceq; indomitam Velæ atrocitatem, vt in securitate decretorum immunes viuere possent, exterminatam prostratamq; volentes, etiam ijs cœptis, quæ ab manifesta rebellione non abhorrebant, studiosè cupiebant atq; patrocinabantur. Quocirca, vbi cum tabulis ac diplomatis discessisse Lausanum didicerunt, certoq; prospicerent, si ea virorum capita, qui inueterata prudentiæ authoritate valebant, studijs repentè mutatis deficerent; gregarijsq;, ab primatum ferè consilijs pendentibus, suasq; in ipsorum factis spes repositas continentibus, fidei instabilis exemplum præberent, de Consaluo, cæterisq; actum esse, qui insolentissimè acerbissimeque dominanti Velæ, atque nocentissimis Cæsareorum decretorum statutis opponere atque obiectare se intrepidè ausi fuissent, ad Lausanum Cabelliumq; retrahendos circiter viginti celerrimis equis sub vesperam se effuderunt. Inter hos Principes erant Balthasar Caster, Laurentius Mexia, Rodoricus Solasartes, Didacus Caruaial, Franciscus Ascouetus, Pe-

 trusq;

trusq; Martinus natione Siculus. Non fefellit volantes rapida celeritas, Lausanum Caballiumq; vico in quodam hospitantes deprehendunt, diplomataq; abripiunt, & ea ad Consaluum mittunt, & ad eius castra cum captiuis Petrus Martinus profectus est. Consaluus primum nonnihil attonitus, deinde de tanto fortunæ beneficio plurimũ sibi gratulatus schedulas delatas secretissimè vnà cum Francisco Caruaiale perlêgit, deinde easdem cum præcipui nominis Ducibus, quorum fidei maximè confidebat, communicauit. Horum omnium, prò vt quisq; grauiorem supplicij pœnam ex ea proditione sibi futuram ominabatur, aut seueræ sententiæ luculentiora præmia ab Consaluo captabat, concors censura erat, vt insignis supplicij inusitata atrocitate cæteris tanti facinoris concipiendi metus incuteretur. Nec mora ea sententia pronuntiata, ipso Pizarro ab hac crudeli concitatione inflammatam mentem in omnem immanitatis cogitationem demittente, damnati sunt Gaspar Roas, Arias Maldonatus, Philippusq; Gutirius, atque hi duo Vamantiaci, cùm serius fugam distulissent, misso

Lausanus ab Consaluianus capitur.

missõ Petro Pulletio sunt interfecti. Roam autem tollendi difficilior facultas suberat, quum virum præpotentem, magnisq; clientibus subnixum, & omnium ferè militum familiarem, aperta cæde sternere metus prohiberet. Tandem Consaluus tormentis directis, acieq; instructa, quum ad arma concini iußisset, Ducum concilium aduocari iubet, veniensq; inter cæteros Roas, vbi insidias sensit, aliò simulabundus deflexit, & reliquos castra ingressos dum consultis fabulis distinet Consaluus, Caruaial à tergo Roæ aßistens, manu in eius ensis capulum statim iniecta, ensem destringit, & nequicquam se excusantem, ac ius implorantem trucidari iußit. Hæc cædes, quæ Consalui Tyrannidis truculentiq; dominatus principia funesto conceptu inchoauit, cunctos factæ conspirationis socios, vrgente conscientia summo pauore externatos, maximè permouit, quum præsens in summis Ducibus sui quoque exitus exemplum tristi aspectu conspicati, parē supplici casum suis capitibus augurarētur. Post hæc, vt cognitum fuit, captiuos Lausanum atque Caballium in castra adduci, Cōsaluus

Initium tyrannidis Consalui.

Gaspar Roas, Arias Maldonatus, Philippus Gutirius ab Cōsaluo interfecti.

Lausani periculum.

Caruaialem eo itinere, quo aduentare rebatur, obuiã proficisci, in crucemq́ agere iußit, ſed hoc miſeris in extremis anguſtijs fortuna fœlicitatis indulſit, vt altera via ducti in caſtra peruenirent, vbi innumeris aliorũ deprecationibus vita donata, ad ſeruile eruendi auri opus damnati ſunt, & Caballius demum, laqueo ſuffocatus, vitæ finem nactus eſt. At Regij vbi cognitum fuit, quoſdam ad perſequendum Lauſanum citatißimè effuſos Vela per Didacum Vrbinam vigiliarum Præfectum, qui inter commeandum in ipſorum ædibus ſolitudine reperta totam vrbem ad Conſaluum effuſam renunciarat, certior factus, & haud ſecus, quam par erat, motus, ſignum concurrendi ad arma dari, ædesq́ tantiſper inquiri iußit, dum de ijs, qui profugerant, certius cognitum eſſet. Igitur, cùm inter reliquos ædium ſolitudine indicante Didacus Hieronymusq́ Caruaiales, & Franciſcus Aſcouetus deprehenſi eſſent, Velæ fatalis ſuſpicionis zelotypia obrepſit erga Ilanum Suuaretium, quẽ authorẽ fuiſſe oſtendimus, quod Regij Prorex reciperetur. Nam quod hunc profugi cognatione

Velæ Proregis ſollicitudo.

attin-

attingerent, & communes ædes haberent, Ilani instinctu ad Consaluũ secessisse, aut hercule saltem eius propositi rite conscium participemq; fuisse, Vela certißimè suspicacißimo animo persuadebat: quare extemplò cum magna Sclopettariorum parte Nonniũ fratrem ad Ilani ædes mittit, vt eũ sibi captiuum adducat. Is, quia profunda tum eius vesperæ nox erat, qua profugos ad Lausanum persequendũ euolasse diximus, ignarus, securus, & supremæ imprimis horæ nescius, quieti nocturnæ indulgebat, excitatum proinde vestitumq; vbi Nõnius adduxit, Vela proditorem appellat, perduellionisq; postulat, eiusq; scelere factum dicit, quod ipsius necessarij ad Consaluum profugissent. Varia hîc rei gestæ est opinio, alij, cum impauidè respondisset Ilanus, immeritamq; accusationem leniter respueret, furore imflammatum Velam gladio arrepto transadegisse loquenti pectus, alij, & ipse ita factum postea testatus est, confidentius & veluti altercabundè sibi patrocinantẽ ab proximis satellitibus hastis trãsfixum fuisse putant. Certè, si vel non absurdis ab signis iusta in hominem suspicio cade-

Omnẽ crede diem tibi diluxisse supremum

Ilani Suuaretij cædes.

re potuisset, ea tamen vel ob id Ilanus cæde indignus censeri poterat, quod, quum ille acceptando inducendoq; Velæ quondam fuisset annisus, beneficij accepti memoria nõ impia modo ingratitudine non contaminanda, sed minimè detestabili scelere accumulato violãda videretur. Interfectum tolli iussit, sed, ne cognita gratissimi viri cædes cruentissimum in se militum tumultum excitaret, qui numero ferè centum singulis noctibus in area ad regiæ portam excubabant, si in ipsorum conspectu aueheretur, postico porticu, qui ad forum pertinebat, demissum cadauer est, per certosq; seruos exceptum, & in templum deportatum, vti erat quisquiliatæ togæ inuolutum, terræ mandatum est. Postridiè, anni quadragesimi quarti ipsis Idibus Septemb. cum magna equitum parte Vela ad retrahendos profugos Alphonsum Montemaiorem misit, qui vel summa celeritate nihil efficere potuit, quum illi iamdiu longeq; præuecti essent, in reditu tamen Hieronymum Caruaialem cœpit, qui sodales non eadem festinatione sequutus, & ab via aberrans, in arundineto ad persequentes eludendos se occultarat,

Centũ milites in Velæ ædibus excubant.

Hieronymus Caruaial ab Velanis capitur.

rat,

rat, verùm diligenti Montemaioris sagacitate quæsitus, & captus, non dubium erat, quin in supremo vitæ periculo versaretur, nisi tum ipse Vela ab Ephoris captus, vti diceretur, fuisset. Illi enim, postquam cognitũ fuit Ilanum, ea nocte ad Proregis ædes eductum, nusquam interea amplius comparuisse, extemplò Velæ atrocissimam litem intentarũt, quæstioneque decreta ad ipsius veritatis cognitionem exactissimè habendam sepultum corpus effodi iussère. Tum verò vt, vulneribus deprehensis, planè perspecta cædes fuit, quum omnium mentibus pietas, studium, fauorq; Ilani in Velam perpetuus facilè adhuc altè inhæreret, iamq; supra horridæ seueritatis Tyrannidem vsque adeo sæui facinoris turpitudo veteris hulceris cruciatum dira vngue scalperet, vniuersa incolarũ ira odioq; nunc veluti iusta de caussa in inuisum antea incalescentiũ ciuitas inusitato tumultu stridoreq; contremuit: adhæc iratis astutæ Consaluianorũ suggillationes accedebãt, qui rectissimæ occasionis tempore ad augendam odiorum flammam subditis omnium calumniarum fomentis strenuè vtebantur. Addu-

Ephori Velæ ob Ilani cædem intendunt litem.

Omnium in Velam ira ob Ilani cædem.

cebat Vela caussas, cur Ilanum tollendũ putasset, non veritatis quidem absimiles, sed tamen nequaquam firmas, & dubijs tantum signis conceptas, nempe quod haud dubiè eius fugæ ab cognatis initæ apprimè conscium illum fuisse oportuerit, quum cum ijsdem communes ædes haberet, præsensq́ eorum consilijs conuentibusq́ intra vnos parietes quotidiè adesset. Porrò in cæteris etiam rebus omnibus semper austero ore ingratoq́ aspectu erga se minimè propitij animi iniquitatem ac morositatem prætulisse, quondam etiam dedisse se ei literas ad Licentiatum Caruaialẽ Cuscone agentẽ, dandas ad ipsius fratrem, vt ille ad se omnia perscriberet, quæcunque Cuscone ab seditiosis in dies gererentur, nihil tamen vnquam accepisse se responsi, quum vtrinque tutò ac facilè nuncij vltrò citroq́ commeare possent. Verùm, quum satis Ilani probitas cunctis spectata esset, Vela implacabili inuidia deflagrare se, et excusatiões suas nihil proficere sentiens, inter irã patratiq́ue sceleris pœnitentiam vsque adeo attonita & suspensa mente stetit, vt dignitatis suæ oblitus, imminentemq́ue ante omnia Consal-

uum

uum timens, in vnam ſalutis ſuæ curam totus incumberet. Propterea, ab cruenti ingenij ſæuitie dirum animum induens, ſtatuit Trugillum profugere, vrbemque Reginam, deportatis mulieribus plæriſque & terra omni late euaſtata, miſerabili populatione fœdare. Summa conſilij eius erat, vt crederet ſibique perſuaderet, quum Conſaluus, tãtum iter emenſus, vna cum tormentis cæteriſque carrorum ac ſarcinarum grauiſsimis impedimentis Regium perueniret, ſi expilatam ſemiuerſamque vrbem et omni commeatu exinanitam milites offenderent, vbi itinere fatigati omnium rerum adiumenta ſe adepturos ſperaſſent, ac deinde in reſtantis itineris, quod Regio ad Trugillum vſque pertinebat, eadem vaſtatione exhauſtis paſsim hoſpitijs & præuerſo commeatu horrendi reputationem examinationemque venirent, cunctis repente animos in pedes collapſuros, nec vſque adeo inepti ardoris odioſo Duci ſtudia præſtituros, vt eò contẽdere vellent, quo aſsilientis ſabuli intertrigine fatigatos, & fame ac ſiti, æſtuque perituros nemo ſani iudicij peruenire poſſe ſperaret. Hoc conſilio con-

Vela profugere ſtatuit

 ſtituto,

ſtituto, Didacum Cutum parare naues, liberoſque Franciſci Pizarri imponere, & eos cum Vaciano conſeruare iubet, ne eoſdē, vti ab Conſaluo iniunctū ſecretò metuebat, Antonius Riuerius vxorque eiuſdem latebris reconderent. Id factum rumore vulgatum non popularium modo iram exauxit, ſed Ephoros etiam impulit, vt manifeſtum diſsidiorum certamē aduerſus Velam ſuſciperēt, ac primo Sarates, qui iamdudum aduenerat, domi hominem aggreſſus illum ab humanitate verecundiaque alienè facere oſtendebat, quod Franciſcam Pizarri filiolam, forma liberali pubeſcentem, inter inciuilem, laſciuamque & impudicam rudium nautarū turbam redigeret, id verò præter Cæſaris voluntatem ac mandatum fieri, quòd vrbe excedere & aliò commigrare deſtinaſſet, cui palam ab Cæſare iuriſdictionis ſedem aſsignatam ſciret, ſe verò minimè prius diſceſſuros, quā diuerſæ cōſtitutionis diplomata accepiſſent. His Vela perceptis Ephororum voluntatem agnoſcens, decreuit regium ſigillum intercipere atque ſecum auehere, vt ſic ſublata res confectas ſignandi facultate, Ephori, ſi minus

Ephororum ac Velæ atrox diſsidium.

nus se sequi vellent, quicquam agendi potestate orbati velut priuatæ personæ absque caußis tractandis permanerent. Verùm id quum illi expiscati essent, acciuere ad se Cancellarium, penes quem regium sigillum erat, & hoc illi ereptum apud Cepedam ætate cæteris honorabiliorem deponunt, deinde sub vesperam in eiusdem Cepedæ ædibus conuenientes statuunt secundo rem ad Velam referre, vt Pizarri liberos nauibus exponeret, quod si ex veteris consuetudinis morositate id recusaret, placuit enarratis populo, militibus Ducibusque regij diplomatis aliquot schedulis interdicto edici, ne qui ea in re Proregi, ad classem quempiam abstrahere volenti, parerent, & liberos à suo complexu auelli paterentur, sed omnes constanter armis desumptis ad iniquā vim repulsandam sibi aßisterent, paribusq; fidelium voluntatum studijs ad defendendam charorum pignorum salutem, libertatemq; sese Ducibus concursarent. Hac re curata schedulas ac codicillos aperiunt, et cum Martino Roblesio, quem peditibus ab Vela præpositū diximus, secretò conferūt, & eundē rogant, ne tātam

Ephori in Velam conspirant.

præ-

præfractiſsimi hominis licentiam ferret, adeamq́ reprimendam ipſius conſilium, opem ac vires ſibi aggregare vellet. Id ſe facturũ prolixè ſpopondit Robleſius, qui hoc tum libentius ab Vela ſe alienari patiebatur, quod id temporis nonnihil iurgij ac ſimultatis cum illo gereret: idem multi ex ciuibus polliciti ſunt, quibus rẽ ſimiliter Ephori cõmunicarant. Hæc agitantes quanquam tacito & maximè ſilente conuentu negotium inter ſe facerent, emanabat tamen ad Velam vel tenuis harum rerum fama, ſic vt multa intentè diſcurſando quælibet ſubodorantium, auditaque narrantium, quanquã obſcura & incerta delatione, tamen ad incutiendam ſuſpicionem curamq́ ſufficiente, proderentur. Id quoq́ vſq́ adeo clam fieri nõ poterat, quin idem Robleſius perſentiſceret: is, priuſquam plenè ſuſpicio Velæ igneſceret, trepidus ad Cepedæ ædes accurrit, renunciatq́, quicquid in manu haberent, maturandum velociter eſſe, ſi ipſi periculum euadere, & conſtitutorum euentũ optatum adipiſci vellent. Extemplò vocantur Aluarus ac Tiada: Robleſiani aliquot milites cum ciuibus non-

Regij tumultus inter Velam & Ephoros.

nonnullis coëũt, fit per vrbem discursus, sed tacito adhuc murmure pastus. Didacus Vrbinas, vigiliarum Præfectus, aliquot ex his militibus factus obuius, vbi facilè rem suspicaretur, ad dormientem Velam accurrit, sed ille subridens, ridiculumq́ duntaxat aliquot tunicatorum ludibrium fieri iocãs, securum esse iußit. Vrbinas reuersus, vbi equites aliquot Cepedæ ad ædes properare vidit, secundo ad Velam reuolat, & visa exponit, tumultumq́ grauiore sensim strepitu patescere atq́ augeri indicat, & serio exhortatur, vt festino occursu insurgens periculum malumque præsens occupet. Tum nonnihil perculsus Vela vestibus armisq́ sese induit, in forum cum militibus prodit, ipsumq́ stimulabat animus è vestigio Cepedæ domum aggredi, Ephorisque in vincula coniectis, sedare tumultum, ciuitatem pacare, seditiosos iustis supplicijs afficere: sed, vbi armatorum militum in ipsius conspectu ruentium ad ædes Cepedæ multitudo coërceri non posset, insuperq́ Alphonsus Palominius assereret vniuersam ferè ciuitatem ad Cepedæ ædes confluxisse, à proposito deterretur, iamq́ propriæ salutis cura

Vela Ephoros contemnit & irridet.

solli-

sollicitus intra tecta se recipit, armatosque ad portæ valuas, atque intus per certos Duces disponit, & ibi rei euentum opperiri statuit. Ephori interea certiores facti, in foro stare Velam, in animoque habere ipsos adoriri, satius iudicabant ex ædibus in apertiorē aream prodire, ne, circumueniunte Vela, alijs subsidio aduolare volētibus, accessus præcluderetur. Ita & ipsi ad forum contenderunt, plurimaque ex itinere turba se vadentibus adiungente, recitantur schedulæ regij diplomatis, quū tamē præ strepitu, vociferatu, clamoreque gannientium hominum nihil aut certè exiguum intelligi ac percipi obturatis auribus posset. Vix forum ingreßi cùm essent, Velani Sclopetta aliquot ab ædium procestrio elibrare cœperunt, quibus aliquot ictis vsque adeo graui reliqua multitudo ira exarsit, vt, quin quamprimum in portam irrumperent, Ephori vix compescere possent.

Legati Ephororum ad Velam & postulata.

Illi potius quietè rem componi conantes Gasparem Caruaialem inter Prædicatorios hypocœnobiarcham, & Antonium Ferdinandūque Roblesios ad Velā mittunt, qui suis verbis denunciarent, se ab eo nihil & velle & postu-

postulare aliud, quam vt cõmigrandi, ciuesq́; ad classem abstrahendi conatu abstineret, id satis aperte cõtra Maiest. statuta esse callens, veniretq́; inermis ad colloquium in sacrã ædẽ, vbi ipsum expectaturi essent, alioqui ipsius periculo maloq́; fore, si cũctaretur. Legati vix ad portã peruenerant, cũ repentè valuis apertis præsidiarij deserta statione fugiunt, & se hostibus Velæ adiungunt, quod Ephororum milites conspicati ædibus se infudere, inferioraque cubicula direpere cœperunt. Vela tumultum percipiens, sentiensque se ab suis desertum, & ædes hostibus iã propè completas esse, quum sibi mandatis necessario parendum videret, in sacram ædem descendit, seseq́; Ephororum potestati fecit, quem hi, sicut armatus erat, inde in Cepedæ domũ abduxêre. At demum cum res ad altiorẽ futurorum cogitationem, & quid captiuo fieri præstaret, in deliberationem vocaretur, tum certè id à se perpetratum serò agnoscere cœperunt, quod ipsos in valdè periculosam salutis, dignitatis, existimationisq́; aleam esset perductu[ru]. Suberat enim ipsis in arcano ingẽs metus, si vel aduentãtis Consalui, vi vel

Vela ab suis deseritur.

Vela in Ephororum potestatem venit.

clande-

Ephororum trepidatio & sollicitudo ob Velam captum.

clandestinis malignorum hominum ad Ilani vindicandam cædem insidijs oppressus tolleretur, atque inde aliquid turbarum, crescente hominum audacia, proueniret, ne omnis eius ignominiæ culpæq; labes in se deflueret: sin verò custodia carcereq; exemptum in liberum pristinæ potestatis seueritatisq; cursum emitterent, aut aliò solum ablegarent, altera occurrebat cura, ne quælibet in longè deteriora grauius miseriusq; degenerarent, & ille aliquando, viribus resumptis reuersus, se iam irritata sæuitie miserandum in modum obrueret. Nihilo secius, vti in facinore audendo incœptatis principijs reliquum continuare fidenter solemus, oportebat hæc patientibus animis deuorare, & euentum, quē fors daret, consequi: quocirca, Imperatore Cepeda declarato, captiuum, vt inde in Hispaniam naui aueheretur, ad littus deduxêre. Erat classis in potestate Didaci Cuti, quem ad abducendos Pizarri liberos ab Vela ad naues missum diximus: is, cognito Velæ casu, turbam venientē ad littus conspicatus, cū grandiore lembo, in quem tormenta aliquot cum Sclopettarijs demiserat, Hieronymum Sur-

Didacus Cutus Velanæ classis præfectus.

banum

banum ad nauigia intercipienda misit, atq; inde ad Ephoros proficisci, &, vt Proregem dimittant, petere iubet. Illi postulata se facturos promittunt, si vicißim is Pizarri liberos redderet, & in continentem exponeret. Cutus nihil in tam necessarij temporis momento ad Proregem liberandum ratus recusandum, lembo Pizarri liberos cum Antonio Riuerio atque eius vxore remittit, at non eadem integritate promissorum fidem Ephori exoluêre, quum Velam haud tantum secus, atque promiserant, non dimitterent, sed eidem truncaturos se caput Cuto minarentur, si classem tradere recusaret: verùm cũ nec Cutum minis, nec Surbanum precibus præmijsq; permouere possent, Regium Velam arctè atque prouidè custoditum reduxêre. Habebat hæc claßis naues decem, Cutusque intelligens ab Ephoris ad illam expugnandam omnia præparari, maturè Regino sinu excedere optimum statuit, &, quum præ hominum paucitate lembos tueri non posset, eosdem incendit, fugiensq; Gauranum in sinum vela intulit. Hoc enim consilium proposuerat, quum claßi de commeatu ritè vel

Ephori promissa non seruant.

T in lon-

in longum tempus prospectum esset, errabun dè circa littus tantisper vagari, dum res Peruuinæ certiorem ad statum tumultibus cicuratis conualescerent, aut, quid sibi faciundum incumberet, nouo Cæsaris misso decreto doceretur. At Ephori, qui strenuè adnauigantibus hominibus lembos, licet semiustos, summa tamen aquam infundentium contentione seruandos curarant, vbi Gaurano in portu versari Cutum acceperunt, ratiq; propter Velæ periculum nõ vlterius prouectum iri, bona rem benè gerendi spe terra marique milites ad classem capiendam emittunt. Datur negocium maritimæ rei Didaco Garziæ, qui vnà cum instauratis lembis ad portum profectus se latitabũdus post prominentioris extantiæ locum cõtinebat, quũ circa eundem Ioannes Mendocius, & Ventura Bertranus terrestri itinere profecti secretò intenti iacerẽt. Cutus, strepitu Sclopettorum audito, vti frequenter euenerat, adesse existimans Velæ studiosos, qui descendere cuperent, adnauigare Nonnium iußit. Huic littori appropinquanti è latebris erumpens Garzias ab latere inuectus est, simulq; tormentis vndique

Ephororũ conatus ad classem capiendam.

emißis

emißis ſeſe dedere Nonnium compulit. Is caſus, & minæ inſuper iactatæ, quibus Nonnium ſe trucidaturos Duces profitebantur, Cutũ ad claſſem tradendã coëgerunt, quum pridiè commodum, quàm in Gauranum ſinum Garzias veniret, Hieronymus Surbanus vno cum nauigio Cuti iuſſu diſceßiſſet. Hac re cognita, Ephori Velã in Hiſpaniam ad Cæſarem cauſſa indicta amandare conſtituunt, & qui abducat, octo aureorũ millium ſalario ad profectionem deſignato, Aluarum decernunt, ſchedularumq́ue explicationes ad Cæſarem dandas dum parãt, Aluarus Gauram terreſtri itinere profectus eſt, Velã tum, metu Ilanianorũ in inſulã contruſum, Garzianus nauiculator aduexit. Dum in inſula verſaretur, quæ non duobus paſſuum millibus ab Regino ſinu aberat, Alphõſus Montemaior, quem ab Vela ad profugos retrahendos miſſum diximus, quum in vrbem reuerſus eſſet, ab Ephoris cum alijs quibuſdam captus, & in Robleſij ædibus in cuſtodia poſitus eſt. Ibi inter ſe captiui Proregis caſum lugubri queſtu deplorantes, quum ſatis viderent, ſi Vela liber eſſet, egregiè Conſaluo

Ephori classem aſtu & minis Cuto extorquẽt.

Aluarus ad Velam euehendũ in Hiſpaniam delectus.

resisti, rebellium contundi atque infringi conatus, insurgentem Maiest. seditionem compesci, & denique malis in isthoc dissidio expectandis occurri posse, statuêre, facta conspiratione, armata vi Velam ex insula carceribus eripere, ac libertati dignitatique pristinæ restituere, &, si ita ad quietem parandam opus videretur, Ephoris manus inferre, atque vrbem Maiestatis nomine capere ac conseruare: iamque tãta exquisitarum machinarum arte rem conceptam instruxerant, vt nõ magno negotio destinata perfecturi viderẽtur, ni per militem incontinentis linguæ quendam idipsum Cepedæ detectum fuisset. Quapropter, cùm nulla tormentorum adhibita atrocitate ab aliquo constituti sceleris confessio exprimi posset, proscripti sunt Montemaior, Paulus Menesæus, & Alphonsus Cazara, qui initæ coniurationis Principes erant, & post longos errores varijs periculorum ac miseriarũ iactatus procellis Montemaior Tumbæum, sicuti dicetur, ad Velam reuersus est. Is tum Garziano nauigio Gauram vectus ad nauigationem Hispanicam in Aluari potestate agebat. Hic, inter cæteros

Conspiratio ad Velam liberandũ.

Conspirati proscribuntur.

teros

teros longè princeps, author huius tragicæ conturbationis fuerat, primusque omnium Proregis Maiest. contumelioso contemptu incessere ausus, miserrimi Velæ calamitatis veluti fundamenta iecerat, solertißimeque ante omnes seditiosis incitamentis consilijsque frigidam, ad inferendas Velæ manus, suffuderat, iam, vbi omnia sua opinione deteriora acciderent, deceptus suiq; dispudens, quod in summæ impietatis perfidiæq; crimen deuenisset, & voluntaria etiam miseratione tanti viri contactus, pœnamq; insuper non occulto pauore extimescens, si vir atrox, & natura in omnem vindicandæ contumeliæ acerbitatem abiecta humanitate pronus aliquando præsentis miseriæ angustijs extricaretur, vel ipse Cæsar Ephororum caussam audaciamq; damnaret, id detestandæ proditionis facinus ingentis beneficij nomine expiare, inflictamq; Velæ calamitatem æqua gratia permulcere arcano conceptu statuerat. Erat enim ab versatili ingenio cœptis inconstans, & in varias nutantis animi commutationes volubilis, quo opportunè temporum rationi, & hominum voluntatibus callidè

Aluarus cum Vela reconciliari studet.

lidè quidem, ſed parum honeſtè, deſeruire nouerat, itaq; ne in ambiguo caſu omnis culpæ pœna in ſe fortè recideret, ſed vt ſupplicij metum culpamq; conturbationis ac ſeditionis iniectæ ſibi eleuaret, cum Vela conciliari volebat, facilè ab homine veniæ locum ſibi ſpondens, quum communi ſtudio mortales in anguſtijs quaſcunq; euadendi rationes quærant, & vel ab infenſiſsimis hoſtibus oblatas iræ odijq; veteris obliti perlibenter arripiant. Idcircò, quam ſchedulæ perferrentur, prius conſcendit, proculq; iam in altum prouectus cùm eſſet, ad Velam ingreſſus, Si magnificè, inquit, heros ſtabiles, & vnico pietatis tenore conſtantes, nec tot incertis vacillationum ruinarumq; minis obnoxias mortalibus mentes Dij feciſſent, non etiam vſq; adeo infinitis caſibus procax fortuna res humanas verſaret. At, quum hæc communis natura ſit noſtra, vt omni tempore ſemper æquè pij perpetua ingenij conſtantia noſtri ſimilitudinem conſeruare non valeamus, ſed pro vario inſtabilis cupiditatis æſtu, nunc hæc nunc illa expetentes, facientesque, miris incertitudinum rotis in horas circumagitemur, laudanda

Aluari ad Velam oratio deprecatoria.

danda

danda benefacientium virtus est, peccantium error boni consulendus. Is certè communi mortalium opinione ad Deos quam proximè accedit, qui talē æquabilis animi habitum præstare potest, vt benefacientibus iustæ gratitudinis officium exhibeat, offendentes placida mente, ratione Duce, perferat, & vel immeritæ gratiæ pietatem pœnitentibus non deroget. Illud tibi familiares obstringit, hoc odium atque inuidiam in te æstuantem extinguit, atque ex hostibus amicos facit. Sed vti antea cogitasse hæc expedijsset, priusquam mutua culpa valuisset fortunæ impotentia, ita nunc admonere non inane erit, scilicet, vt animis vtrinque ad se redeuntibus non serum dissensionum furori remedium adferatur, & prius, si quæ adhuc fidei, charitatis aut amicitiæ partes restant, memoria iusti muneris reuiuiscente sustineantur. Vide, qui te in manu habeo, arbitrioq́ue subiectum quodammodo teneo, sponte tibi supplex asto, qui huic fortunæ insultare possum precor humilis, imò hoc corpus tibi dedo tradoq́ue. Nimirum ea pœnitentiæ veræ vis ac

vehementia est, vt in sui authoris respectum penitus cæcutiat, famamq́ aut hominum curas posthabeat, atque vno tantum nisu per laudem, per probrum, admissæ noxæ turpitudinem vero piaculo eluere contendat. Ego neque diffiteor, neque te coram silebo, à me suprema malignitate atque væcordia impiæ mentis adducto omne iniuriarum contumeliarumq́ genus in te esse congestum, quod ab iratißimo hoste subuerso omni humanitatis ac rationis iure vix poßit infligi, sed hoc nūc tibi moderato pōdere pensitandū est, vtrum aliquod tam grande scelus committi potuit, quod tanta pœnitentiæ signa euincere atque diluere nequeant. Quicquid tibi euênit, hoc certè beneficio multò minus est, quo tibi omnia restituuntur, quæ præcipiti seceßione ac tumultu tibi vel acerbißimè erepta conqueri queas. In hoc momento Prouinciæ, meæq́ caussæ & tuæ fortunæ cardo vertitur, nec in posterum ea copia fortaßis fiet, quæ nunc vltrò offertur. Itaq́, quæ vel iniquiùs vel inhumaniùs errore quodā admissa sunt, perlibens candore Christiano obliuione delebis, mihiq́ amissæ gratiæ locū reddes, fortunæq́ benigni-

benignitatem auidè ante omnia apprehẽdes, quæ hanc ipsam ad veterem veniendi statum, mihi tecum in gratiam redeundi, publicæq; dissensionis tollendæ occasionem, nõ tam honestam, quàm necessariam nomini nostro expeditè demonstrat, nunquam in posterum, si iam cunctetis & negligas, habiturus eandem. Quod si facis, hanc ego cum cura præfecturam mihi abrogo antiquoque, tibi hanc classem trado, & in tuam potestatem fideliter redeo. Vela, quãquam tristitia oppressum animum paululum ad ea attolleret, tamen veteris seueritatis non immemor contracta sedebat fonte, gratijsq; Aluaro actis in sua auspicia classem militesque recipit, atque ita Trugillum peruenit. At Ephori, quanquam plurimi de Aluaro non fœliciter existimarent, ad Consaluum scribunt, qui tũ ad Saussanos peruenerat, vt exercitum dimitteret, aut si omnino Regium venire destinasset, non illi aditu interdici, modo hostilis iræ speciem deponeret, &, vt amicum atque hospitem deceat, cum honesto quidem equitum comitatu veniret, non cum isthac militari turba, quæ haud dubiè ipsius Ducis animũ præ-

Vela libertati & imperio restituitur ab Aluaro.

ferat, quando super hæc, licet is pacatā etiam mentē gestaret, militaris insolentiæ audacia, sæpe vel ad Ducū minas effrænis, Rempub. plebe atrocissimis dissidijs exagitata, interturbare cōsuescat. Nā id omne irarū armorumq; fomentū, quod illi vel non iniquā belli faciundi caussam dedisset, esse extinctum, dilatam decretorum exequutionē, seueritatem immitissimi Proregis, inexorabili rigore inhorrescentem, explosam, ipsum quibusque metuendum, & illius imprimis nomini odiosum, quo vix maius quippiā votis optare posset, capitū & procul ad summi iudicij tribunal in Hispaniam amandatū. His literis ad Consaluū proficiscebantur Agustinus Sarates, Antoniusq; Riuerius, ore, quæ superessent, peracturi, & publicæ etiam fidei schedulas, vt certissima credulitate timidum ac diffidentem obstringerent, exhibituri: At milites Ducesque Consaluiani, qui perceptis his rumoribus triumphantes alacriter spes mentesq; ad opulentissimam vrbem deprædandam intenderant, vbi de literis Legatisq; Ephororum cognouerunt, omnino id impediendum putabant, ne tantæ rei facul-

Augustinus Sarates & Antonius Riuerius legati ad Cōsaluum mittūtur.

Consaluiani Legatos auertere ab castris student.

tas deperiret, et importunæ sibi pactionis intercessione belli suscepti, sumptus impensi, & continuatæ hactenus profectionis veluti iusto salario ac mercede exciderent. Propterea ad intercipiendos Legatos cum triginta equitibus Hieronymus Villega in id iter extruditur, quo venire credebantur: nec is opinione frustratus, deprehēdit vtrunq; & Riueriū transire passus Saratē captū Pariaxacam duxit, spoliatisq; & abreptis, quas afferebat, schedulis omni terroris genere territatum sacramento adegit, ne eorū, quæ in mandatis haberet, corā Consaluo Ducibusq; verbum inferret. Decē post dies cum eodē aduenisset Consaluus, in cubiculum ab illo accitus secretò Sarates vera illi mandata exposuit, postea in cœtum Ducum admissus, iussusq; ab Pizarro eadem exponere, quæ sibi remotis arbitris aperuisset, Sarates intelligens consilium alias caussas adduxit, nempe, quum cessisset Vela, valuissentq; differendorum decretorum postulata Ephoros petere, vt insumpta Velæ impēdia Maiestati persoluerēt, deinde vt, quicūq; nō inanibus ad Proregē iuuandū caussis permoti Cuscone Regiū

Sarates Legatus capitur.

profu-

profugissent, liberaliter ignoscere, & cum ijs Reipub. caussa in gratiam redire peccato condonato non grauarentur. Ad ea nihil aliud respondêre, quàm ad Ephoros ipsum referre iuberent, honestè & communi vniuersæ Reipub. summo bono facturos, si ad Consaluum, insigni hominum fauore omnibusque heroicarum virtutum ornamentis præditum, & tantæ nobilitatis bellicæque scientiæ splendore eximium, egregia etiã moderatissimi peritissimiq; Ducis fama florentem, & publico etiam consensu imperio dignum, summæ Præfecturæ dignitatem liberali suffragiorũ concordia referrent, ac tum cuncta & ad noxiorum gratiam, & ad totius Prouinciæ tranquillitatem prolixissimæ pietatis gratitudinisq; omnibus beneficia, ipsis verò priuata æternorum honorum obsequijq; & amoris commoda esse expectanda, quod si autem contumaciter & superbè suo ad moderandam Rempub. & componendum Prouinciæ statum arbitratu vti, & potestate frui vellent, pro tantis bonis commodisq;, incendiorum, cædium & ipsius vrbis direptionis cladẽ breui habituros. Hæc vbi

Consaluianorum postulata & mens.

in vr-

in vrbem Sarates retulit, quanquam id se facturum multum diuq́ recusasset, tum, veluti æquum erat, manifestata Consalui imperio peruersißima cogitatione anhelantis nequitia, qui nihil se quicquā aliud flagitare ad id vsq́ tempus fuerat per Legatos literasq́ professus, quàm vt Vela facesseret, decretorumq́ executio prorogaretur, Ephoros ingens terror corripuit, quum eo iam se coniectos viderent, vnde, quodcunque instituerent, sine magno vitæ & existimationis discrimine explicare se non possent. Nam si demandatæ authoritatis ius vsurpare, nec quicquam præter concessam potestatem audere vellent, è vestigio eius consilij pœnitendum apparebat tam propinquo hoste, & omnibus metu magis & secundæ fortunæ adulatione quadam, quàm vero & syncero fauore in ipsius postulata supinè proclinatis, qui celerrimè ad id, quod sponte nollent, se per vim inuitos cogere possent. Proinde, vti in summi momenti re fit, habetur omnium senatus, qui honorabilis personæ imaginē præferrent, dicuntur & audiuntur differentes sententiæ, ipse etiā Legatos ad con-

Ephororū metus.

cilium

cilium Consaluus præmiserat, vt nutantes partium animos spe, promissis, ac metu concuterent. Hi multis rationibus adductis postulationis Consalui disertè caussas exponebant, aiebantq; nō ad iniuriā aut periculum cōstitutæ iurisdictionis hoc fieri, sed eò duntaxat, vt clarum æquitatis Pizarri iniuriæq; Velæ testimonium exhiberetur. Dū sententiarum dissidio, & Ephororum imprimis dubitatione cōsultatio trahitur, ad vrbem Cōsaluus peruenit, castrisq; & tormētis dispositis ipsius iussu sequēte nocte Caruaial triginta cōprehendit, qui partim antea Cuscone effugerant, partim in suspicione accusationeq; adiuti Velæ versabātur, inter quos erant, qui primum secessione sua Consaluianis tumultum iniecerant, Garcilascus Vega, Gabriel Roas, Petrus Barcus, Ioannes Saiauedra, Martinus Florentius, Petrusq; Mangiarus, & præter hos Melchior Verdugius, Licentiatus Caruaial Ilani Suuaretij ab Vela interfecti frater, Alphonsus Cacresius, & Antonius Ruitius Queuara. Hos Caruaial in publicum carcerem contrusit, depositoque Prætore sibi custodiarum claues

Consaluus ad Reginā vrbem venit.

Triginta præcipui nominis viri ab Caruaiale capti.

ues assumpsit, frustra dolẽtibus Ephoris, & ne verbum quidẽ mutire audentibus, quanquam in ipsis oculis id perpetratũ viderent. Postridiè, quum sententias aliquanto magis lentescere videret Consaluus, quàm suæ cupiditatis æstus ferret, & ipsa fauentium studia postularent, ad vrbem ex Ducibus quosdam mittit, qui Ephoros admonerẽt, vt demandatæ Præfecturæ tabulas illicò maturarent, alioqui intra horas duas fatalis pigritiæ ac cunctationis moram publico priuatoque supplicio egregiè luituros. Ipse autem Caruaial, planè abominabili crudelitate insatiabilis, Barbaraque impietate truculentus, ad augendum terribili exemplo pauorem confestim ex captiuis Petro Barco, Martino Florentio, & Ioãni Saiauedræ ad arborẽ propè vrbẽ gulam frangi iussit, morientibus etiã indignissima insultatione conuicia impingens, & supra alios Barco etiam conuitiosissimo scommate illudens, quod is primæ regionis explorationi non minimi nominis Dux interfuisset, atque idcirco eò opulentiæ ac dignitatis euectus esset, vt ei altitudine parem vniuersa regio mox non habitu-

Caruaialis absurda immanitas.

Nescia mẽs hominũ fati sortisq; futuræ. Et seruare modum rebus sublata secundis.

habitura esset, se quoque hanc ipsi nunc honoris caussa praerogatiuam concedere, vt sibi optionem rami desumat, cui affigi mallet. Tum hercule, quum simili ratione extemplo, nulla interposita mora, cum reliquis captiuis acturum se, militemq; praeterea ad caedem ac praedam omniũ se immissurum Caruaial minaretur, si diuturniores deliberationum moras necterent, ea res Ephoros, supremo stupore ictos, ad ineũda suffragia compulit, certatimq;, cùm iam nemo cõtra hiscere auderet, confectae sunt tabulae cõditionesq; perscriptae. Pizarrus, quod bonum faustumq; esset, Prouinciae Praefecturam obiret tantisper, dum secus ab Caesare cõstitueretur, Ephororum authoritatem, sicuti impraesentiarum esset, imminutam intemeratamq; relinqueret, & perenni ipsorum cõsilio vteretur atq; authoritati pareret, tãtopere etiam, vt si quãdo illi iure adducti magistratum abrogarent, vel ab Caesare alter in Praefecturã mitteretur, haud inuitè sua dignitate abiret. Tabulis in castra perlatis, cõfestim Consaluus instructis ordinibus regio more in vrbẽ progressus est. Primã aciẽ

Consaluus per vim metumq; summam praefecturam exprimit.

Magnificus Consalui in vrbẽ ingroitus.

prai-

præibant ſex indigenarum, tormenta humeris ſuccollatis baiulantium, millia, quibus triginta Sclopettarij præſidij cauſſa adiuncti erant. Hos ducentis peditibus Didacus Gomiellus, illum centum quinquaguinta numero Queuarani, hos ducentis Sclopettarijs Cermeniani ſequebantur. Poſt eam turbam ipſe equitabat Conſaluus equum, veluti ſeruis præcedentibus harum acierum præfectis, Baxicouo, Queuara, atque Cermenio, ipſe lorica indutus aurea in trabea egregiè & procero corpore, & habitu conſpicuus erat. Totidem equitum Duces, vexillis ventilantibus ſpectabiles, ſequebãtur. Inter hos medius erat Petrus Purtocarrerius regium ſignum geſtans, ſuperior equitabat ſigno Cuſconico Antonius Altamiranus, inferior ſigno Pizarrinæ familiæ Petrus Pulletius. Hinc omnis equitum cataphracta multitudo, agmen claudebat. Eo ordine ac pompa vrbem inuectus ad ædes Saratis quamprimum ſe contulit, atque inde, accepto Ephororum ſacramento, in curiam, vbi Senatorum honoratorumq́ virorum cœtus venientem admirabili humanitate excœpit: ſta-

timq́ inde in regiam facessens, ac milites ciuium sumptu ali iubens, paucos post dies diuersas in vrbes, Cusconem Alphonsum Torum: Arecupiam Petrum Fauentium: Argyropolim Franciscum Almendram: dimisit, ipse Regij rem bellicam, iurisdictione omni penes Ephoros relicta, aduersus imminentes casus sedulò curabat, quod iam non incerta fama allatum esset, aliquid clandestini fœderis amicitiæq́ Aluarum cum Prorege contraxisse. Hæc sub Calend. Nouemb. gesta sunt anno nostri seculi quadragesimo quarto: quadraginta post dies, à quibus Vela ab Ephoris captus fuerat. Is tum Aluaro (vti dictum est) conciliatus, & summo inexpectati casus beneficio suæ potestati restitutus, Trugillo Tumbæum peruenerat, quò ad illum breui confluxêre illi, quos coniurationis ad captum Velam insula eripiendum factæ caussa ab Ephoris fuisse proscriptos diximus. Vela tum, cunctis perceptis rebus, quæ Regij gestæ erant, Tumbæo literas ad vrbes Præfectosq́ mittere, iniuriaq́ Consalui explicata & suæ captiuitatis euentu exposito, Quitoni, Michaëliæ viciniśq́ vrbibus & lo-

Vela Tumbæum venit.

corum

corum Præsidibus pecuniam, viros armaque imperare cœpit. Neque vsquam ferè piorũ hominum volũtates illi defuêre, qui Proregem Cæsareum Ducem contra proditores Tyrannos omni virium suarum adiumento defendere, imperijque amißi fortunæ incolumem & conseruatum reddere, honestũ & præclarum sibi ducebant. Pizarrus, cui hæc diu secreta esse non poterant, Consaluo Diæ, (quem callidè ab Vela desciuisse ostendimus) Hieronymoque Villegæ (quem Legatum Saratem cœpisse dictum est) perscripsit, vt cohortes, quas possent ex vicinis locis corraderent, ne qui ad Velam effugere possent, & ipsi, si quid ille moliri attentaret, ad prohibendum expeditas vires haberent. At Regij Consaluũ longè altera in imis medullis cura angebat, quũ profunda sollicitudine ea, quæ facta essent, grauißimis cogitationum ponderibus examinans plurimum vereretur, ne, publicis thesauris Cuscone spoliatis, expulso Prorege, inuaso imperio, apud Cæsarem in capitalis periculi culpam vocaretur. Plurimi authores erant, vt Consalui Prouinciæque nomine legatio ad Cæsarem institueretur, quæ rei ge- Consalui metus clãdestinus.

 stæ se-

stæ seriem enarraret, ipsiusq; voluntatem referret. At Caruaiali Baxiocouoq; potius videbatur per literas caussam perscribi, cur thesauri ad eum ex iure redeuntes transmissi nõ essent, ac tum vnà explicandũ Prouinciæ statum, de quo constaret plurima Velam perscripsisse, cuius potiorem fidem apud Cæsarem fore nulli dubium erat. Ab longa consultatione statutum est tandem, vt Tiada Ephororum nomine vnà cum Francisco Maldonato Pizarri caussam acturo, ad Cæsarem Velæ fortunam, cæteramq; rem gestam expositurus ablegaretur. Nã hoc modo duo consequebatur Consaluus, quum & Cæsarem per Legatum missum pertentandi facultatem haberet, & abeunte Tiada Ephororum iurisdictionem, quam occulto conatu perdere cupiebat, interrumpi necesse esset. Tiada sex millibus aureorum contentus, profectionem cùm adornaret, iubetur Ferdinãdus Baxicouus tormenta aliquot, milites q; sexaginta ei naui imponere, in qua captiuus adhuc Vacianus detinebatur. Parata ad rem diligenter cùm essent omnia, & ipse Tiada aduenire putaret, infinitis precibus pollicationibusq;

Tiada in Hispaniã destinatur

nibusq; Vacianus per Garziã Montalphum, sibi cognatione propinquum, ad voluntatem nautas pertraxerat, effeceratq;, vt sibi nauem permitterent, atque ita protinus illuso Baxicouo in altum se abripuit. Ea res noui tumultus, & noui discriminis caussam plærisque præbuit, quum Consaluus, ad omnem vel tenuißimæ rei auram erga omnes suspicax & maleuolus, indignißimè ferret eo casu profectionem impeditam esse, & certißimè opinaretur Vacianum clandestina quorundam ope ad eam rem adiutum fuisse. Idcirco non in eos modo, qui Cuscone profugi merito suspicioni ex vetere simultate obnoxij esse poterant; sed in hos insuper, qui se manifestè Consaluo non applicarant, deriuata suspicione quamplurimi comprehẽsi, in carceresq; abrepti sunt. Ipsi Benito Caruaiali, qui inter captiuos facilè princeps erat, Caruaial statim renunciat, quamprimumm conderet testamentum, & solenni more ad extremam sese horam præpararet: quod cum ille haud grauatè fecisset, eo tandem adductus est, vt præsente carnifice, & laqueum parante, omnes stupore icti, hominis desperatam salutem

Vacianus fugit.

Benitus Caruaial in ipso mortis articulo.

lutem putarent, quum incredibile omnino, et nulla opinione præcipiendum videretur fore, vt tantæ maiestatis homo, postquam ad supremum subeundæ mortis articulum reda ctus, & ad scalas perductus esset, ad lõgè ma ximum totius vitæ probrum infamiamque, nulla factorum præstantia expiabilem, conseruaretur. Alij, si tantæ dignitatis authoritatisq; splendor eum virum ab crudelitate non vindicaret, idem mortis suppliciũ, quod miserabile foret, ad cæteros cuiuscunque nominis rationisue captiuos delapsurum iudicantes, incerta expectatione suspẽsi tacitè rei exitum præstolabantur. Dum loquitur, dum circumspicit, Benitus, dũ carnifex laqueum instruit, inter eã morã viri spectata probitate Consaluũ adeunt, rogantq;, vt veterem hominis dignitatem ob oculos ponat, secumq; accuratius, qua apud populum authoritate polleret, ratiocinetur, & fidem insuper diligenter expendat, constantissimè inde ab eo tempore ipsi semper ab illo exhibitam, ex quo Vela fratrem eius Ilanum hac de caussa cru deliter trucidatum sustulisset. Proinde ab omni ratione auersum videri, & ipsius impri

mis

mis existimationi maximæ fraudi procul dubio futurum, si vsque adeo inclyti nominis, & tanta virtutis opinione apud quemlibet commendatum virum, immanis atque Principibus abominabilis supplicij genere tolleret, cuius præsertim integram synceramque adhuc fidem, nec vllius fuci labe inquinatã, hactenus esset expertus, & in quo talem verisimile appareret perpetuò remansuram, quem acerbissima charissimi fratris cædes sumendæ vindictæ in Velam iratissima cupiditate inflammaret. Satis verò liquidũ esse, quod Vacianus surrepta naue profugisset: nullam aut Beniti aut reliquorum culpam interesse, sed diffidentis suspicionis inuidia fidem conuelli, & in dubium arcessi, atque hoc sycophanta traductos præter meritum ad cruciatus, aut ad capitum discrimina deuocari. His verbis incandescens Consaluus tanta animi ac vultus amaritudine in omnes exarsit, vt neminẽ aut ipse affari, aut loquentẽ pati vellet. Tandẽ, qui sanguine Benito proximi erãt, in manus bracteã aureã, quæ mille aureorum precium superabat, & magna insuper auri summa promissa, Carua

Caruaial auro vincitur.

iali intrusêre, quo munere promissoq; facilè victus, ad Consaluum accessit, & ferocientis iram detergens, vitam Benito ac reliquis impetrauit. Nec multò post, quod in portum Arecupiã nauigiũ appulisset, omnia ad decretam nauigationem iterum parari cœpta sunt, duobusque adiectis, & per has tormentis dispositis, quæ Cuscone Consaluus adduxerat, Baxicouus cum Tiada & Francisco Maldonato discessit, legensque placida nauigatione littus, cum Tumbæi Velam agere percepisset, in portum inuectus est, statimq; clamore ad arma circumfuso, Vela ratus subsequi secundum oram Consaluum, rapidissimè sese cum suis vrbe eiecit, Quitonemq; profugit. Ita Baxicouus, tutò commeatum, militesq; aliquot exportans, ad Veterem portũ diuertit, vnde Panamaidem nauigauit. Dum in itinere ad Parolenias insulas hærẽs modica quiete se reficit, Panamaitæ aduentum eius sentientes misêre ad eum ciues duos, qui voluntatem eius, aduentusq; caussam exquirerent, &, ne intra suæ ditionis terminos cum armatis veniret, denunciarẽt: quibus respõdit Baxicouus, quod milita-

Vela Quitonem fugit.

militarem secum turbam adduceret, nō damni ipsorum cuiquam inferendi, at suæ confirmationis defensionisq; aduersus Velanos gratia fieri, & se ad exponēdos duntaxat Prouinciæ Legatos, in Hispaniam ad Cæsarem profecturos, venire, è vestigiò abscessurum, vbi de necessariarum rerū copia classi prospexisset. His verbis Panamaitæ fidem habentes, portus vrbis & rerum suarū copiam liberaliter fecêre: at Baxicouus, vti vel ipso Caruaiale & inhumanior erat, subdolæ mentis fraudem statim euomuit. Nam, quum in vrbano sinu nauigia duo erectis iā velis nauigationem pararent, insequutus vtramque vbi alteram cœpit, magistrū ad Antennam laqueo suffixit, & in vrbem mox metu admissus, quum paulò antè Ioannes Gusmannus, Velæ Præfectus milites per Isthmū conscribens, fuga cessisset, in insontes ciues quēcunque pro votis & appetitu possessionibus ac fortunis deijciens, & easdē sibi vendicans, omnia miserandæ calamitatis, teterrimæque nequitiæ exempla edidit, suis etiam trux & formidabilis, quum duos Principes, consilij de ipso interficiendo agitati conuictos, interfecisset.

Baxicoui crudelitas in Panamaitas.

fecisset. Super hæc tormenta nauemq́ sibi as-
sumpsit, qua paulò antè fuerat aduectus Va-
cianus, qui, intellecto Baxicoui aduentu
Theonymam profugit, atque inde naue con-
scēsa, vt in Hispaniam traijceret, se in Ocea-
num dedit. Theonymam sub idem ferè tēpus
venêre Didacus Cutus, quem similiter ad
suam caussam agendam ad Cæsarem Vela
legarat, & Consaluiani oratores Tiada atq́
Franciscus Maldonatus, mortuoq́ in itine-
re Tiada, reliqui fœliciter omnes in Hispa-
niam salui traiecerunt, statimq́ nulla mora
Cutus & Maldonatus veredarijs equis, vt
suas quisq́ partes ageret, ad Cæsarem in Ger-
maniam celerrimè contenderunt. Vacianus
autem, cū dudum circa vnam Azoream in-
sulam hæsisset, tandem Vlißiponem Lusita-
niæ vrbem peruenit, vbi, cum Hispalim me-
tu propinquorum & familiarium Ioannis
Telli (quem ab illo, victoria aduersus iunio-
rem Almagrum parta, fuisse iugulatum di-
ximus) se non auderet conferre, indicta lite
comprehensus amplius quinquennium in va-
riarum vrbium custodijs miser, & ea sorte
indignus, obtorpuit, & vix demum iudicio
absolu-

Vacianus in Hispaniam nauigat.

Tiada Hispanico in itinere moritur.

Vacianus Vlißiponē appellit, & malo casu excipitur.

absoluta lite libertatem impetrauit. Dum hæc geruntur, Vela Tũbæo fugiens vt Quitonem venit, propensißimas in se hominũ voluntates offendit, summaq́ promptitudine & humanitate exceptus, permagnam in tanto incolarum fauore vires parandi copiam nactus est, contractisq́ iam circiter viris ducentis, quum regionem rerum abundantia & fertilitate armatis sustinendis egregiè parem animaduerteret, cum parato præsidio isthic permanere, & se aduersus Consaluum præmunire ac tueri cõstituit tantisper, dum certius per Cutum de Cæsaris voluntate cognosceret. Idcirco, vijs paßim obseßis, intẽtè affluentes de Consaluo rumores obseruabat, & quicquid Regij gereretur, sedulò explorabat, qua in cura duo milites illi superuenêre Regio profugi, qui, declarata Consalui tyrannide, quam varijs modis diuersoq́ue oppressu vnicuiq, vt lubitum esset, grauißimorum onerum, & propè abiectißimæ seruitutis intolerabiles sarcinas imponens in innoxium Reginæ vrbis populum truculenter in dies exerceret, confirmabant omnes tanto inexpectatæ insuetæq́ calamitatis pondere

fathis-

fathiscentes ad euitandam crudelißimi hominis sæuitiem auidis animis ad ipsum continuo defecturos, simul atq; in conspectum omnium hominum, votis ac spe diu exoptatum imploratumq; venisset, aut illum quemcunq; procul dubio sequuturos, qui Maiestatis nomine bellum intendere, & ad Tyrannorum insolentiam castigandam, populumq; terribili dominatu liberandum, sese audaci indole efferre atque eleuare non dubitaret. His rationibus Vela repentè in nouam coniectus spem, destinati consilij decretum commutat, & Michaëliam, centum quinquaginta passuum millibus ab Quitone distantem, profectus est, eo consilio, vt ea in vrbe, quæ ad bellum trahendum commodißima videbatur, quod Quitone prius facere decreuerat, Cutum cum Cæsaris mandatis expectaret, & quicunq; in Peruuiam venirent sibi interceptos adiūgeret, magnisq; tum viribus ingens in Pizarrum bellum pararet. Venientem plæraque ciuium pars honorificè in vrbem recepit, nec ferè quisquam fuit, qui non liberaliter omnem suam opem auxiliumque viris, tormentis, equis pecunijsq; parandis

Vela Quitone Michaëliam venit.

expe-

expetenti conferret, singulari autem fide adiutus est Didaci Ocampi ab eo tempore, quo primum Tumbæum peruenit, quod vt beneficium pari gratia compẽsaret, illi summæ militaris præfecturæ dignitatem attribuit. Neque verò Aluarus Ephorus ab eo conciliationis initio degenerem vnquam fidem Velæ præstitit, qui peculiaris vnius sigilli vi ac potestate, quod eũ in casum Proregi antea donatum fuerat, vt si ipse cum vno atque altero Ephororum duntaxat prius in Prouinciam perueniret, aut Ephororum aliquis morte intercideret, eo ad faciunda mandata, caussasq; expediundas vteretur, suæ iurisdictionis vsurpationẽ cum Vela continuabat, isthoc Cæsaris titulo nomineq; mandatorum caussarumq; schedulas obsignans, ita vt admirabili confusione, & pudendo exemplo duobus in Prouinciæ locis Regij senatus authoritas, & apud Velam, & Regij apud Consaluum tabulis conficiendis signandisq; vsurparetur, & in eadẽ caussa, quod omnium erat deterrimum, frequenter diuersum iudicium mandatumque & sibi mutuo aduersum constitueretur.

Prius-

Priusquam Vela Michaëliam perueniret, audito eius aduētu Consaluus Dias, & Hieronymus Villega Consaluiani Duces, qui circa ea loca Michaëliæq; imprimis Cōsalui iussu milites conscribebant, vrbe profugiētes ad Colliquios, quadraginta passuū millibus ab Michaëlia sitos, peruenerunt. Hi audientes non procul versari Ioannē Peririum, quem paulò antè ad milites adducendos Vela in Cichapoiades miserat, rati non multum hominem de suo aduentu cogitare, improuiso adorti sunt, Peririoq; truncato, milites metu mortis deterritos suas ad partes traduxêre, sed parum memores, quid sibi itidem accidere fortuitò posset, in Colliquios vt sunt regreßi, ab ea victoria securi, & eadem Peririj oscitatione imbuti, nihil ab hoste verentes sedebant. Vela, hac re percepta ratus cædem Peririj vindicandi occasione vtendum, & amissorum militum detrimentum sarcire cupiens cum centum quinquaginta equitibus, quam potuit, occultißimè Michaëlia egressus est, celerrimeq; profectum spes non fefellit. Nam quum famam sui aduentus anticipasset, vbi in conspectum venit, omnia repentè

Ioannes Peririus per insidias oppressus.

Consaluianorū fuga.

repetè tumultus, timoris, ac fugæ plena fuerunt, ita vt, ipsis Ducibus pauidè in diuersas partes ruentibus, Dias à Barbaris alibi fuerit trucidatus, Villega vix per longos errores Trugillum redierit. At Consaluus, qui celeriter ea de re edoctus fuerat, partim eius ignominiæ dolore nonnihil permotus, partim maturo remedio anteuertendum existimans, ne quotidiana militum auctione, qui vel è Terra firma, vel è mediterraneo veniebant, copiarum & armorum vires vigilantißimo hosti magis magisq; in dies accrescerent, occulto etiam metu stimulatus, ne, quum tantus in Velam implacabili seueritate omnibus antea ferè inuisum fauor hominum studiumq; resurgeret, literæ ab Cæsare pro ipso aduersus se perlatæ essent, bellum resuscitare, obuiam proficisci, reflorescēti cursum infringere, &, si aduersum prodire auderet, prælio rem vniuersam committere decreuit. Quapropter, stipendijs persolutis, maximam militum equorumq; partem cū impedimentis duobus nauigijs Trugillum præmittit, quorum vnum Arecupia centum millia aureorum Consaluo aduexerat, alterum

Consaluus Dias interfectus.

ab Ter-

ab Terra firma, Martelio Puntio nauiculatore, vxorem Pizarri Regium deportarat. His amplius centum quinquaginta milites cum tormentis & magno hastarum armorumq; numero, & pleraq; nobilitatis parte, atque ipso Cepeda Ephoro Trugillũ aduecti sunt, vt isthic sequuturum Consaluum expectarent: eaq; ratione callido consilio Pizarrus Ephororum iurisdictionem sustulit, quum Tiada, Aluaro, atq; Cepeda absentibus, Regij solus Sarates relinqueretur, quem, quũ quotidiana prope febri tentaretur, non multi faciebat Pizarrus, & ad eum deuinciendum filia fratri ipsius Blasio Soto collocata (quanquam id matrimonium contra Saratis voluntatem fuit contractum) affinitatem cum eo coniunxit, quibus tamen omnibus rebus non multum ad perpetuam Saratis fidem sibi astringẽdam æstimatis, vt omnia certiora essent, regiũ sigillum quorundam suasu abstulit, Laurẽtiumq; Aldanum Reginæ vrbi cum octoginta militum præsidio, interea dum ipse abesset, præfecit, quibus cõstitutis mẽse Martio quadragesimi quinti anni naue conscensa Trugillum abnauigauit,

Consalui ad iurisdictionẽ subuertendum conatus.

Consalui cum Sarate affinitas.

Laurẽtius Aldanus Regio præficitur.

gauit, festoq; palmarum isthic celebrato, in Colliquios profectus est; vbi paucos intra dies varijs accessibus omnes copi illum subsistentem sunt consequutæ, acieq; recensa Consaluus amplius sexcentos comperit, quo numero minimè inferior erat Vela, sed longè bellico apparatu, armorum instructione, militumq; veteranorum præstantia excellebat Consaluus, quum Velæ præter tyrones plærique inermes & laceris vestimentis deformes adessent. Consaluus, antè quã ad hostem aggrediundum se accingeret, accuratissimam rationem cõmeatus imprimis instituit, quod Michaëliam in Velam eunti Motupiana (de qua libro primo dictum est) solitudo amplius viginti passuum millibus dilatata obijceretur, ingrediunda itinere expeditis quoque intolerabili. Idcircò, qua copias ducturus esset, præmissi, qui ex vicinis vrbibus vicisq; commeatus ad vescendum in viam deferrent, equi vtribus aut cadis aquarijs onerati, & pro se quisque miles, quod commeatus ferre posset, sibi curare iussus. Hac re curata, equites viginti quinque vulgari solitudinis itinere præmittit, ad suspicionem explo- Motupiana solitudo. Consaluus in Velam.

ratoribus Velæ inijciendam eadem via se subsequi, ipse dehinc altero itinere ad Velam subito contendit. Blascus, percepto hostium aduentu, quū minimè tyrones suos Consaluianis veterani nominis ferè omnibus temerariæ ad pugnæ subeundum discrimen cōmittendos saniore iudicio putaret, militibus vrbe eductis aduersus Consaluum proficisci se simulabat, verùm, cuncti cùm essent egreßi, via Quitonica fugam intendere cœpit: quod vbi Pizarrus cognouit, abiecto adeundæ Michaëliæ consilio, nullam sibi moram attulit, quin paribus vestigijs fugientem insequeretur, sed iam quatuor horis prægressum, & celerrima profectione maius semper spacium antecapientem, quanquam cum totis copijs consequi non posset, plurimos tamen nō eadem celeritate primis instantes ex Velanis cœpit, & hac insequēdi cōtinuatione id profecit, vt quum molestiores magis magisque montium valliūq; fugientes viæ exciperent, nauseabundi plærique aut incederēt, aut Velam vel transfugio vel aberratione desererēt. Non pauci etiā inter præcipui nominis viros Ducesq; promißis et veniæ impetrādæ

Vela Consaluum fugit.

Consaluus Velam insequitur.

spe ab

spe ab Consaluo incitati, secretis literis Velæ interficiendi fidem Pizarro dederant: quibus rebus confisus Consaluus, desperansque se fugientem assequi posse, & suis etiam parcere nonnihil fatigatione exhaustis volens, omisso Vela Quitonem ad quietem se recepit, atque ita ducta primũ ratione ab eo itinere, quo primum è Charcantibus euocatus Cusconem bellum inchoaturus peruenit, amplius mille leucarum spacium ad Velam insequendum proficiscendo absumpsit. Hic vbi aliquot dierum quiete milites refecisset, ad Pastum Quitonici agri oppidum ire perrexit, vbi Velam resedisse perceperat, sed is ad primum Consalui venientis nuncium properè discedens, atque inde per deserta procul fugiens, nobilem ad vrbem Popæanam peruenit. Tum demum Consaluus non tam sua cupiditate, quàm immensi itineris tædio, militumq; suorum miseratione fatigatus, quod vastæ paßim montium syluarumq; solitudines occurrerent insequentibus peruadendæ, Quitonem reuersus est, ac se suosque meritæ quieti dedidit. Sed vti ferè bellicis curis occupatis ex communi contagio accidere solet,

Vela Popæanam fugit.

Consaluus Quitonem peruenit.

vt, poſtquam his inopinata quies ab diuturno variorum laborum exercitio repentè contigerit, animos ad ocium deflexos, & deſidia molleſcentes omnium repentè voluptatum, ſcelerumq́ confinium lenocinijs atque dulcedini adaperiant, magna certè commutatio Conſaluum inuertit. Nam quum ante imperium priuata in vita ſatis commodos mores amabili ingenio præſtitiſſet, nūc imperio, poteſtate, & fortuna imprimis ad voluptatem fluente, factus inſolens ſuperbiaq́ proteruus, vix ſe capere poterat, iamq́ palam inſurgere, Ephororum authoritati illudere, munia ipſorum, ſenatus, Legum in ſe trahere, & eo demū pectoris effrænati tumore raptari, vt neminem moraretur, hoſtibusq́ longè ſemotis & ferociſſimis quibusq́ metu ad tempus domitis, nullum vniuerſa in regione putaret, qui obmutire ſibi, aduerſari atque in ſe efferri auderet, apertaq́ iam futuræ rebellionis ſigna præferret, ſi abs Cæſare pro Vela pronunciaretur: ſed ô facilem hominum ſpem (vt ille dixit) fragilemq́ fortunam, & inanes noſtras contētiones, quæ in medio ſpatio ſæpe franguntur & corruunt, & antè in ipſo

Conſalui ex fortuna inſolentia.

ipso portu obruuntur, quàm portum conspicere potuerint. Nec in ea insania deerant subdolæ aliorũ incitationes, maioribus flammis sponte ardentem accendentes, qui, velut seruitio ac voluntate promptiores, callida assentatione affluentiorem opum, honorum ac gratiæ copiam aucupabantur. Hæc animi viciorum labes facilè ad externa etiam scelera contagiosa herpête proserpsit, & vt mens fastidij, arrogantiæ, crudelitatis ac iræ plena erat, ita subitò corpus in voluptuarias oblectationes profusum stupris, luxuria, ebrietate turpißimè diffluebat: tum epulæ sumptuosißimis tragematum apparatibus agitari cœptæ, tũ sambucinæ & id psaltriarum ludionumq; genus mensis admotæ, tum ad libidines efficacißimo conspectus irritamento acuendas cerussatæ calamistratæque meretriculæ conuiuijs adhibitæ, & quod maximè infami probro Pizarri nomen onerauit, ipse tanto impietatis ausu fœdis amoribus deseruijt, vt gratioris formæ ex suis vnius ancillæ, quò illa honestiùs frui posset, præmijs ad id patrandum facinus Vincentio Paulo viro Hungaro (qui postea Vallisoleti

Consalui pudendum facinus.

in crucem actus fuit) turpiter incitato maritum trucidaret. Huic turpitudini immersum subito nouum bellum Consaluum distendit. Principio huius motus, quum ad publicam caussam in Concilio agendam Pizarrus Cuscone Imperator dictus esset, Argyropolitani, quanquam concessisset Legatus ipsorum Didacus Centenus, in id tamen vt consentirentur vel summa Cusconicæ ciuitatis obsecratione, & maximo in decretis diuulgandis exequendisq; detrimento omniũ proposito adduci non potuerant, Consaluoq; exploso, Proregem, sicuti dictum est, acceptarant, & armati ad iuuandum illum Regium iter intenderant: verùm in itinere cognito Velæ casu seram & inanem opem suam capto esse conspicati, domum reuersi erãt. Ob id factum Consaluus iamdiu ira in illos altè concepta, vbi Regium peruenisset, donata Præfectura ad vrbem occupãdam, sicuti meminimus, Franciscum Almẽdram miserat, virum non tam militia quam simili tyrannide acrem, et ad puniendos, quos vellet, crudelitate vehementem, atque huic inter cætera vnam vlciscendæ imprimis eius confidentiæ curam com-

Argyropolitani se Consaluo opponunt.

Franciscus Almẽdras Argyropoli ab Consaluo præficitur.

commendarat. Is vel summæ inhumanitatis mandata non perlibenter modo expleuit, sed præter alia iniuriarum genera miseris ciuibus accumulata, Gometium insuper Lunam virum vniuersæ ciuitati charissimum, quòd dixisset fieri hercule nō posse, quin adhuc aliquando Tyrannis expulsis suum imperium Cæsar obtineret, abstractum carceri publico inclusit. Nec tantæ vilitatis contumelia affecto ciui optimorum quorumq́; deprecationes apud Almendram deerant, rogantium, vt matura contumelia virum optimum liberaret, aut honestiori custodiæ imponeret: verū Almendras præfractissimo ore obtestationes respuit, quumq́; ex turba ferocior vnus minaretur, si dimittere recusaret, per se vel ipso inuito exemptum iri, indignatus Almendras in carcere hominem concubia nocte strangulauit, mediaq́; demum luce in forum aduecto cunctis spectantibus caput præcîdit. Eo spectaculo Argyropolitani (id enim supra omnium iniuriarum damnorumq́; inflictorum acerbitatem longè miserrimam iudicabant) in merā id ciuitatis contumeliam factum videntes, tantò furore

Gometius Luna ob dictum ab Almendra capius.

Almendræ inhumanitas sibi funesta.

atq; vindicãdi animo sunt stimulati, vt nisi ipsius pari cæde insontissimi viri manibus parentare, suæq; cupiditati satisfacere destinarent. Nec mora, concitante ante alios ipso Didaco Centeno, principemq; se omnium ac Ducem præbente, secreta cõspiratione in Almendræ cædem fœdus ac societatem ineunt Lupus Mẽdocius, Alphonsus Peresius Esquiuellus, Alphonsus Camargus, Ferdinandus Nonnius Segura, Lupus Mandietius ac Ioannes Hortitius Saratis Ephori frater. Is Didacus Centenus belli initio Consaluianæ caussæ sese acclinarat, quòd decretis impeditis ea pro Reipub. salute facere videretur, ob idq; Argyropolitanæ ciuitatis nomine Cusconem Legatus missus, Consalui imperio assenserat, sed vbi, aperiente se votis Pizarri fortuna, paululum intimi eius conatus atq; sensus patuere, venia impetrata secedens Argyropolim domum remigrarat. Hîc quũ aduersus insidias Almendras militum præsidio corpus muniisset, veluti aliqua de re singulari colloquuturus accessit, statimq; inopinãtem pugione destricto, inflictis rapidè aliquot vulneribus, sauciat, attonitis ipsis mi-

Coniuratio in Almendram.

ſis militibus & non multum indolentibus, quod ferè cuncti Conſaluianorum (vti in ipſo Pizarro clarius poſtea apparebit) fortunam neceſſario quodam fauore, non amicitiam amorémue Conſalui ſequerentur, deſerturi quando per occaſionem liceret. Tyrannis enim, & inſolentia, ab immodico ſuperbæ poteſtatis fœlicitatisq́; faſtu petita, niſi fortunæ amicos habet, qua prolapſa nõ modo iacturam eorum facit, ſed iiſdem repentè atrociſsimis hoſtibus circumuenitur, quibus neceſſaria vafræ amicitiæ ac callidi fauoris ſimulatione fucatis modò ignara ſtultaque confidebat. Ergo, deſerentibus Almendram vel ſponte vel metu ſuis, cæteri ſemianimem circumſiſtunt, in forũq́; præcipites rapiunt, ac licet iam ſenſu ferè expertem eodem capitalis ſupplicij genere truncatũ manibus Lunæ quodammodo litant. Ita Argyropolitani truculentiſsimi hominis dominatu liberati Conſaluianum nomen penitus explodunt, ſeſeq́; & in libertatẽ, & in Cæſaris ſeruitium vindicant, ac confidenter de bello cõſilia ineunt. Rati enim longinquo in Velam apud Quitonẽ bello impediri Conſaluum, non om-

Didaci Ceteni audax facinus.

Non ſic excubiæ, non circumſtantia pila quam tutator amor

Cæditur Almendras.

Argyropolitani primi omniũ in Conſaluum inſurgunt, & Maieſt. nomen tuentur.

nino incommodum tempus esse putabant, iugum excutere, Charcantiam impotenti Pizarri crudelitate atq; iniuria extortã Maiest. restituere potestati, sese vlcisci, & praeclarum cæteris vrbibus egregij facinoris audaciæq; ad Tyrannicam vim propulsandam exterminandamque exemplum proponere. Quid enim vel ad gratiam Maiest. deuinciendam vtilius, vel ad tuendum fidei nomen fidißimis ciuibus speciosius esse, omnibus crudeli metu oppreßis atque silentibus, se solos capita ac ceruices aduersus superbiam dominatũq; inhumani hominis attollere fuisse ausos, Cæsareæq; Maiest. Imperium pedibus immanißimè obtritum calcatumq;, & communem libertatem tyrãnide obrutam tutatos esse ac sustẽtasse? quod si temerè inceptatum confisumq;, præpotentibus fortunatißimæ belluæ armis prouocatis, in supremi excidij calamitatem cederet, vti minimè arbitrandum, Dijs caussæ æquæ non defuturis, videretur, certè mori in acie dimicando præstare, quã diu isthoc vnius furore se miseros excruciari. Dant ergo fidem eandem omnes promptißimè subituros fortunam, & coniurationis

tionis Principem Centenum creant, statimq́; pro facultatibus à singulis ærario aucto delectus habetur. Centenus, vti ab solerte ingenio & mediocri rerum bellicarum exercitio plurimum industriæ scientiæq́; generosæ & expeditæ indoli adiunxerat, quicquid ad boni Ducis officium pertineret, exequi festinauit, copias in ordinem præfecturasq́; redigit, militibus stipendium persoluit, & vni imprimis curæ inuigilat, vt vijs interclusis extra Charcãtum fines nihil aliò rerum actarum efferretur: quibus sedulò prospectis ad Arecupiam occupandam Lupum Mendocium misit. Sed inde satis edoctum fuit nullis industriæ, aut intentißimarum curarum vinculis septísue famam coërceri posse, quæ, prius quã hæc satis firmiter Argyropoli instituerentur, totam repentè Prouinciã percursans nouo rumore omnium aures impleuerat. Hac adductus Arecupiæ Præfectus Petrus Fauentius antea profugiens facilè occupandam vrbem Mendocio, & ad arbitrium constituendam reliquit. Is milites, equos, pecuniam ad se quã posset trahens, vbi Argyropolim reuersus est, excreuit virorum numerus

Centenus Argyropolitanorum Dux.

Lupus Mendocius ad Arecupiã occupandã mittitur.

merus ad ducentos, sed erant honesti nominis ciues plærique, & nobilitate insignes, armisq; & cætero omni necessario apparatu egregiè instructi. Stipendio persoluto, Centenus omnes in concionem vocauit, datoq; per præconem silentio in hanc sententiam fatus est. Quæ precatus sum à Dijs immortalibus, ciues & commilitones optimi, eo die, quo virilis animi memores, cæso egregiè Almēdra; ex illo Cōsaluiani dominatus pistrino ad veterem libertatem confidenter ac generosè erupimus, vt ea res auspicato profligādæ Tyrannidis exemplo nobis cunctisque bene atq; fœliciter eueniret, eadem precor ab ijsdē Dijs immortalibus ob partam libertatē vna cum salute obtinendam, nomenq; ac ius Maiestatis tuendum: & postquam ad memorabile iam facinus præclari Tyrannorum vindices accingimur, ac Prouinciæ incolisq; & ipsi Maiestati pacem, tranquillitatem atque otium afferre paramus, vt optatum in hoc pio conatu successum indulgeant, & stabiles vobis mentes ad propositum conceptum conseruent. Iam enim vnumquemq; se in optima caussa versari, cur vltrici manu arma desum-

Centeni ad Argyropolitanos oratio.

desumpserit, atq; id omne dubitationis excutere oportet, quicquid antea ex stulta, aut simplice iuris, publicæ caussæ tuendæ nomine, Consaluo asscripti opinione in animo resedit. Nihil certè inter multa infœlicius mortales decipit, quàm crimini prælata adumbrati iuris species, quæ non impietatem modo ostẽtatæ æquitatis prætextu obuelat, sed etiam, vt haud iniqua mortalium admissione tolerantiaq; perferatur, efficit: verũ huius quondam ad salutem publicam institutæ actionis eum nũc præclara scilicet sorte exitum videtis, vt qui ruentem Rempub. veluti humeris suis sustinere modo videri volebat, eum prima omnium miseriarum fundamenta iecisse sentiatis. Neminem enim opinor vestrum fugit, iam penè per omnem sexum, ætatem Prouinciamq; Consalui Pizarri peruagata crudelitas atque tyrannis: qui primum Regijs decretis per Velam Proregem allatis Cusconem progressus astuto communi caussæ patrocinandi lenocinio, aliarũq; id genus iactationum illecebris, vt in se simul omnes pellexit, & in hac demum re impetranda, nempe vt Cuscone Regiũ ad Con-

cilium

cilium publicam aduersus decreta caussam acturus iret, callidus victor euasit, atque isthoc speciosi tituli nomine omnium voluntates sibi procliues fecit, armata manu Cuscone egressus est, statimq́ in itinere prima sceleratí conceptus initia detegere cœpit, tot laudata probitate spectatoq́ genere viros illustres eam tantum ob caussam immanißimè obtruncans, quòd propositum insidiosæ calliditatis institutum subodorantes studia sua ab ipso ad Proregis caussam fideliter abstraxissent: deinde tam probè cum ipsis Ephoris egit, vt friuolorum iurgiorum ludibrio implicitus Prorex contra fidem caperetur, nauigioq́ auectus, vt Pizarrus tuto expediteq́ fraudem inchoatā persequi posset, procul deportaretur: quod noster hic præclarus publicæ caussæ patronus fœliciter consequutus, vbi æquatam proposito perficiūdo viam vidit, non secretis amplius machinis aut tardo gradu, sicuti prius, arrepsit, sed vi manifesta per fas nefasq́ profanus diuini humanique iuris contemptor ad libidinem perficiundam grassatus est. Armatus Regium venit, summæ Præfecturæ inaugurationem imperauit,

rauit, Ephoris ius suum atque authoritatem extorsit, quem modum quem finem scelerum fecit? Illi quia ad grauißimam imperationem paululum suspensi cunctarentur, nec modò iuris obliti quidlibet è vestigio infræni ipsius libidini propinarent, per Caruaialem tot viros honestos in carceres abripuit, tot infami suspendio contumeliosißimè, veluti latrones furesq́ꝫ, sustulit. Hinc minis, metuq́ꝫ & vi armata Ephoris codicillos schedulásq́ꝫ demãdatæ Præfecturæ expreßit, non receptus vrbẽ intrauit. Quid nunc post missas huc atque illuc literas, impositamq́ue cunctis approbãdæ agnoscẽdæq́ue gubernationis eius neceßitatem ex his, qui vel obsistere ausi essent, vel Cæsareo Proregi eius Præfecturæ vsurpationem tantum relinqui volebãt, tot viros mactatos, tot vel ad supremam leberidem fortunis spoliatos referam? Nulla dies sanguinis expers, nulla hora furti immunis, quoque momento noua ira furorq́ue ad nouam cædẽ rapinámue struitur. Super hæc, recenter adhuc paratis Regi viribus quàm maximis, nouam insequendo profligandoq́ue Proregi expeditionem intendit, & vt sine

æmulo

æmulo dominari pro lubito queat, vniuer-
sam Prouinciam bellis, cæde, rapinis discor-
dijsque permiscet, ius omne subuertit, &, di-
remptis distractisque diuersa in loca callid-
Ephoris, legitimam iurisdictionem eraden-
in suo ingenio, arbitratu ac lubito vniuer-
sum legum mundum, si Dijs placet, reposuit.
Equidem propè fabulam & fictam rem esse
credebam, quod de Siculis Romanisque Ty-
rannis veterum monumẽta tradidêre, nunc
aut eundem hunc, aut certè eorundem dira
admiratione zeloque imbutum nostro cũ ma-
lo probè sentimus. Ergò si hoc illi libuit, vt
Francisci Pizarri fratris, suæque omnino
vniuersæ stirpis oblitus, honore postposito o-
mnem Prouinciam quolibet malorum gene-
re lacesseret, nec publica salus, rei ipsius ra-
tio, honestas, Christiana pietas ab tanto sce-
lere deterritum permoueret, stultum est nũc
vobis deesse, aut diutius pati, quod ne oculis
quidem atq; auribus sustinere potuistis. Sum-
ma nunc salutis, & vestræ erga Maiesta-
tem fidei occasio, quæ se præbet, in præcipiti
vertitur, quæ si prætermissa effluat, certè &
vestris quoque ceruicibus longè maior Ty-
rannis

rannis increſcet, & proditæ erga Maieſt. fidei infamiam euadere non licebit. Agè confidenter arma cum vindices manus deſumpſerint, quod ad bellum gerẽdum, finesque poſthac tutiſsimè conſeruandos supereſt, maturemus, egregiè oſtenſuri impotenti inſoleſcentium ſuperbiæ nec hoſtes vel in ſumma potentia deeſſe, nec vllo vnquam tempore deſuturos: maturè facto opus eſt, quod ſi paululum rem anxijs deliberationibus differimus, modò conſilia noſtra detegente ſama, in capitibus habebimus hoſtes, & circundatis tunc longè grauior truculentiæ moles incumbet. Nam tum præter exploratas & omnium iam ferè (quod dolet) communes vſitatæ tyrannidis ærumnas, quarum exempla vel in alios edita accepiſtis, vel ipſi propè perpeſsi eſtis, earum etiam acerbitatum cumuli preſsis accedent, quas iræ in rebellantes conceptæ exæſtuans vis, irritatique furoris calor adijciet. Agè exeamus properè omnes, meque Ducem veſtris etiam ſuffragijs nominatum, nec inanem (ſpero) Maieſtatis vindicẽ rectà ad vindicandos Tyrannos tendentem alacres ſequimini, modò aut fœlici aut infœlici exem

plo declaraturi nunquam impotentē sui hominem, imperioq; ad popularium detrimentum abutentem impunè victurum: neque deerūt, si simul signa extulerimus, pro æquitate fideque pugnaturis eorum auxilia, qui iamdudum iniquissimi dominatus pertæsi, & initium vsque adeo laudatæ rebellionis secum tacitè expectantes, nostram propensissimis animis mox voluntatem complectentur, & in eadem haud grauatè se auspicia dabunt, quibus libertas ac in suum Principem fides aduersus Proditores ac sceleratos propugnanda non infaustum sperati exitus omen auguriumq; portendunt. Illi, sublata voce, responderunt, vt fortia consilia ipsoq; digna exequi non dubitaret, se namq;, quod postulasset, quocunque (quando vellet) sequuturos ducentem, ac pro libertate ac fide, sicuti incepissent, periculosi belli aleam vel ad vltimos spiritus impauidè subituros. Centenus Argyropolitanos educit. *Centenus inde paratos educēs in Cicutis, qui Charcantum agro proximi sunt, consedit, atque ibi hostem expectare constituit. Hæc fama festinè ad varios Consalui Duces perlata, vt sibi quisque prospiceret, monuit, & omni-*

nibus propinquiorem imprimis Alphōsum Torum impulit, vt ab montium obsessorum custodia (tum enim certa itinera insidebat, quod Pizarrus scripsisset iter Velam in superiorem montium tractum extendisse) se Cusconem quamprimum conferret, & malo orienti tempestiuo prospectu occurreret. Ad vrbem simulac peruenit, quid de rebus apud Charcantes actis Didacique Centeni perfidia, ac rebellione certissimè cognitū habeat Principibus aduocatis proponit, & quum Cusconicæ vrbis opulentia frequentiaque, eam facilè virorum & equorū copiam elargiri queat, qua Centeni conatibus facilè obsisti atque intercedi poßit, eam ad rem exequendam ipsorum consilium & opem postulat. Hoc enim rationum suarum fundamentis dabat, quod Centenus egregio regij iuris tuendi prætendiculo nouarum rerum initium omnibus excitatis fecisset. Propterea quando Consaluus communi coëuntium suffragiorum consensu, ac delatione summam Præfecturā adeptus esset, statutumque fuisset, vt eam cūcti ratam indubitatamque quietè ac pacificè tantisper haberent colerētque, dum apud Maiest.

Alphonsus Torus ciuitatem Cuscon. in Cētenum incitat.

Tori pro Cōsaluo aduersus Centenum rationes.

 certius

certius negociū constitueretur, ecquid caussarum Centeno relictum, cur bellis subticentibus ex sua authoritate pacatam Prouinciam nouæ seditionis ac cōspirationis superbia conturbaret. Neminem verò vsque adeò iniqua & ingrata mente erga Pizarrinum nomen esse affectum, qui aut nescire aut inficiari queat, quanto capitis ac fortunarū discrimine, qua fide atque studio Consaluus ipsos omnemq; Prouinciam nocentissimo decretorum onere subleuasset, discussaq; illorū nube, quantum per solius eius industriam commodi, ac ad conseruanda retinendaque vetera bona securitatis ad ipsos rediisset, cū valente decretorum latione tristissimā omnium fortunis iacturam conflare atq; astrui ex omnium confesso certum esset. Ideò maximus publici in Prouinciā beneficij ab Consaluo collati vinculis arctè obstrictis par esse Consaluianum nomen tueri, seditiosorum conatus dispescere, maleuolentissimos publicæ quietis aduersarios reprimere, iustisq; belli supplicijs appetere, & libenter omnes eius fortunā non modo aspernari & refutare, sed complecti atque augere, cuius fidei exploratæ iampridem
Reipub.

Reipub. partes, & communem eius ſalutem committendã putaſſent. His rationibus facilè omnes in ſententiam adduxit, & ad iuuandum ſeſe perſuaſit, quum præterea recuſantibus, certo exitio imminente, nemo refragari, & Centeni cauſſam approbare auderet. Torus enim, vti erat ab Conſaluianorum reliquorum ingenio auſtero & trux ad iramq; procliuis, quoſdam addubitantes capiendo & ad ſupplicij locum ducendo, cæteris ſummum terrorem admouerat. Hæc ſeueritas magnam virorum, equitum pecuniæq; copiam extudit, &, ne ipſe graues impenſas ſubiret, effecit, ſtatimq; conſtitutis ad bellum rebus ad Hurcos profectus eſt (abeſt is locus ab Cuſcone ſex paſſuũ millibus) & hîc ad tres hebdomadas moratus, cũ interclufis vbique vijs (indigenæ enim ferè omnes in Centeni partibus erant) plurimũ vereretur, ne ſibi repentè inopinato Didacus incumberet, ipſe certo dimicandi propoſito ad Cicutos contendit. Ibi, quum res de compoſitione tentata nequicquam eſſet, Centeno non erat animus ſuos conatus & omnium ſalutem repentinè prælij fortunæ ſubijcere, ne in fortuito malo & Con

Tori ſæuities.

Torus in Centenum.

ſaluianis, incredibili gloria inflati ſpiritus accreſcerent, & penitus, quibus ad ſuũ inſti tutum non læua mens eſſet, fracti animi de-ijcerentur. Hac de cauſſa venienti Toro ſen ſim conceßit, ſeq́ ad fatigandum inſequẽtem in remotiora ſenſim durioraq́ loca retraxit, & circa Argyreum amnem Caſabindã per-uênit. Torus acerrimè ad Argyropolim vſ-que cedentem inſequutus eſt, quæ centum o-ctoginta paſſuum millibus ab Cuſcone ab-eſt; ſed incolarum fuga deſerta ſubtractaque omnia offendentẽ ſatietas inſequendi cœpit, atq́ inde reuerti domum properauit intentus & curioſus, valentißimis equitibus cum Al phonſo Mendocio in poſteriore acie relictis, ne vlla ignominiæ inferendæ facultas Cen-teno præberetur. At Didacus in eam diligen tißimè curam excubans, vt alicunde ex occa ſione hoſtibus noceretur, vbi, quod expecta-rat, eueniſſe cognouit, cohortatur ſuos, vt a-lacriter adeſſe, ſecumq́ fugientem hoſtem in-trepidè adoriri vellent. Quod ſi, inquit, pri-mi euaſerint, certè poſtremi detrimentum ef-fugere, ac ſe cædentibus vobis extricare non poterunt, quando, vti planè reor, ſecreta

Centenus Toro calli-de cedit.

ſubeſſe cauſſa debeat, quæ modo inſequentes nunc ad fugiendum impellat, vti, qui modo fugere videbamur, ſuis mox tergis adeſſe ſentirent, quam vereor, vti ſemper ſuſpicio mihi incidit, ne diſsidio inter ipſos oborto, & Duce cum militibus parum conueniente, vim atque tyrannidem fortuna nunc deprehenderit. Cunctis ad ea alacriter ſucclamãtibus, maximis itineribus ad Torum contendit, & diu multumq; inſequutus, vbi ad Collaonum agrum ventum eſſet, quanquam Torus procul iam abſceſsiſſet, tamen inter nouiſsimos illato impetu quibuſdam cæſis quinquaginta cœpit, &, impoſitis in ſingula capita redemptionis quingentis aureis, dimiſit præter paucos Tori familiares, quos Lupus Mendocius ſtrangulauit, quem ea re geſta Centenus aduerſus Alphonſum Mendocium Argyropolim miſit, ſed ille, quæ Toro accidiſſent, vbi reſciuit, diuerſo tramite fugiẽs cladem præcauit. Huius vel leuis victoriæ fama Regij ad omnium aures repentè ſurrepſit, vrbemq; atroci mox diſsidio atque tumultu quorundam leuitate diſcidit: nam cùm magna militum multitudo adeſſet, audita Centeni fœlicitate

Centenus Torum reuertentem inſeqũitur.

Regij ex Centeni victoria tumultus.

citate(vt plærique fluxa et vænali sunt fide)rati omnem modo Prouinciam Consaluiani imperij nauseabundam ad Regij iuris caussam & Centenum, æquißimæ moderationis virum, expulsis Consaluianis subitò subitoq; defecturam, temporis & occasionis ignari, studia sua detegere cœperunt, multumq; sermonis ac murmuris de hac re hinc inde per vrbem ferebatur. Consaluiani haud dubiè perplexi quãquam essent, nihil tamen quicquam mouebant, sed omnem rei pacandæ spem in Laurentij Aldanij vrbis præfecti industria collocarant. Is ab Consaluo discedente Regio præpositus, vir erat integritatis iustitiæque plenus, & ciuitati percharus, tantoque impræsentiarum astutæ simulationis artificio flexibilis, habilisque ingenij naturam condierat, vt Consaluianæ amicitiæ in hac temporum necessitate deseruiens, in neminem tamen asperum quicquam populare aut dissolutum ad suspicionem mouendam præstaret, sed ratione temperata Reipub. constantiam præberet, priuatis verò rebus propter infirmitatem bonorum & Consalui potentiam singularem cautionem & diligen

Laurentij Aldanij temperata & callida virtus.

tiam

tiam adhiberet. In eo vrbanæ fluctuationis momento perlata est in vrbem earum rerum fama, quas aduersus Velam Consaluus gessisset. Hæc coalescentes insurgentium animos planè refrigerauit, crescentemq́ impetũ compreßit, Consaluianis verò mirũ in modũ spiritus auxit, & ea in opportunitate ad maturandam seditiosorum pœnã erexit. Nec mora, incusatis quibusdam, qui maiore ante alios suspicione deflagrabant, ab Aldanio postulant, vt in seditiosos, & ad quamlibet vel leuium rumusculorum auram improbè tumultuantes quæstionem exerceat: ad quæ respondit Aldanius, de talibus nihil vnquã sibi constitisse, & vbi constaret, quæstioni se, sicuti par esset, minimè defuturum. Consaluiani quindecim comprehendũt, & inter hos Didacum Lupum Sunigium, captos modo ad fidiculas reijci, et lege agi ab Petro Martino forensium rerum Prætore volebãt, certumq́ erat vitæ vltima miseris instare, ni Aldanius interueniens in suam domum captiuos accepisset, isthic quasi tutius, vti dicebat, arctiusq́ custodiendos, ibi verò, non vti captiuos, sed familiares hospites omni tra- *Aldanij in captos humanitas.*

ctandi beneuolentia atq; humanitate comprehendit, & denique naui impositos, quanquam Consaluiani fremerent, et cõquererentur, liberos incolumesq; dimisit. Eam ob rem multis in Aldaniũ tacita suspicio succreuit, quod ipsi clandestini aliquid fœderis cum hostibus intercessit, atque idem literis Consaluo perscribebant, &, vt illo interfecto periculosissimæ rei malo tempestiuè obuiam iret, hortabantur, verũ Pizarrus non ignarus quantum rerum suarum momentum in tanti viri spectata & sibi adhuc fida virtute recumberet, nullo expostulationum calumniarumque impulsu in Aldanium potuit concitari, fato nimirum postulante, vt per illum virum primus Consaluianæ ruinæ lapis iaceretur. Verùm Consaluus iam & ipse satis de Charcantum tumultu, ac Centeni rebellione, Toriq; casu edoctus, id in animum altè demisit, nec vllo segnescendum modo putabat ad eius mali initia opprimenda, quod propositæ æquitatis lænocinio, si longius promanare, ac diffundi in dies perferret, haud dubiè in eandem rebellionis ruinam vniuersam Prouinciam pertracturum videretur. Itaque ab omni alia

Aldanius primus Cõsaluianæ ruinæ lapis.

ni alia re huc omnes cogitationes curasque contulit, vt aliqua via Centenum tolleret, et egregiè Charcantum audaciam ad reliquorum terrorẽ vlcisceretur. Huic negotio cum ipse propter Velæ Proregis metum ire non posset, Caruaial omnium maximè idoneus, tum ob belli scientiam, tum ob insignem ad noxios puniendos crudelis & vel in insontes inclementis ingenij acrimoniam videbatur, & eum proficisci omnes maximè cupiebant, quòd partim bono & acri Duce ad bellũ gerendum, castigandosq; rebelles opus esse prædicarent, partim quòd nocentißimi hominis & horrida feritate belluas excedentis præsentia ac conspectu libentißimè liberari vellet. Caruaial ipse id onus promptè assumpsit, paratam ingentem ex eo gloriam & profundas diuitias sperans, schedulisq; ab Consaluo acceptis, quibus pecuniam virosq;, quos vellet, imperandi potestas fiebat, Quitone Michaëliam descendit, vrbi infensus, quòd antea Proregem omni virium subsidio adiuuisset, venientemq; ciuitas, vt nouæ benignitatis ostẽtatione pristinum peccatum dilueret, & iratum mitigaret, solenni inductionis pom-

Consalui in Centenũ cura.

Caruaial in Centenũ destinatur.

Caruaial Michaëliã iratus venit.

pompa excepit, qua introductus Proconsules sex, aliosq́ ex Principibus viros equis descendere, & se in hospitium sequi iußit, vt cum ipsis literas vnas Consalui communicaret. In conclaue vt ventũ est, foribus ædium clausis, armatisq́ appositis ostẽdit, quantum Consaluus in omnes ipsos iræ odijq́ conceperit, quòd præfracti in illũ hostes Velam perpetuis rerum suarum facultatibus adiuuissent, profugo in vrbẽ receptum perfugiumq́ præbuissent, & bellantis copijs quæcunque commeatuum ciborumq́ adiumenta subministrassent, idcircò primò sibi statutum destinatumq́ fuisse, vltima supremi excidij clade in ciuitatem animaduertere, postea verò consideranti innoxiam plebem vi aut saltẽ metu ad Principum suorum peccatum adductam, satius visum esse id authorum duntaxat supplicio expiare: iamq́ ipsos à se delectos, atq́ hic in plagas irretitos, qui vsque adeo fidos & præstantes Velæ fautores sese gesßissent: ergò, vt mori cuperent, se euestigiò compararent, nullam exeundi aut fugiendi potestatem, clausa obseptaque esse vndequaque omnia, moris non esse locum, statimque

Crudelæ Caruaialis facinus.

vix

vix his dictis vnum raptim strangulari iubet. Tum verò cæteros ea atroci sententia attonitos, et vix sui cōpotes ipsa veluti mors inuasit. Is rumor per armatorum custodias delatus, omnem celeriter vrbem peruadit, omnes veluti in se eodem exemplo mox manaturo magnus terror capit, stupescunt imprimis, quorum fides suspectior erat, & , vt breuiter dicam, eadem vbique mortis facies, perculsio, horror, qui morti addictos intus circumsederant, versabantur. Certè in tacito omnium silentio memorandum muliebris impotentiæ, impatientiæq; exemplum emicuit: vxores enim, aut proximæ horum, qui inclusi apud Caruaialem tenebantur, magno questu vlulatuq; tectis effusæ, & sacri ordinis viros appellantes, cum his vnà per posticum custodia nudum in Caruaialis domum irrupêre, & ibi ad contumacißimi pedes abiectæ infinitarum precum ac lachrymarum strepitu constitutæ crudelitatis propositum expugnarunt. Sed Caruaial id concessæ miseris vitæ beneficiū suo pudori & mulierū caussæ ita donauit, vt, quum in fœmineum fletum irrumpere, & iacentes eiulantesq; respuere, (quod

Plurima mortis imago.

Memorandum muliebris impotentiæ exemplū.

(quod ne Barbarus sustineat) infame sibi ac turpe indecorumq́ existimaret, horumq́ exemplo cæteris similem audaciam resecandam diceret, vt, inquam, exilij, ereptorumq́ seruorum pœna miserabiles elabi non possent. Post hæc, corrasis ab his quinque aureorum millibus, Trugillum petijt, paßim ingẽtem pecuniæ vim exigens, non ærarijs modo, sed etiam templis interdum sacrilega manu spoliatis, & priuatim omnibus coactis aurum argentumq́ in publicum conferre. Perlibenter huic etiam vrbi suæ crudelitatis monumentum Melchioris Verdugi cæde relinqui volebat, quem ante alios maximè cupiebat vindicatum, quòd ille perpetuo Velæ studio atque obseruantia lõgè alios omnes præiret: verũ nec illi tanta amentia fuit, vt infestissimi hostis aduentum ad certißimam & crudelißimam pœnam expectaret, ideoq́ maturè in Cassamalcanum agrum proximum secedens, festinantẽ, & vno animo Centenum petentem, Caruaialem deuitauit. Trugillo Regium est peruentum, atque hinc petitum Vamantiacum. Ibi morante Caruaiale, Regij Franciscus Giro, Ioãnes Velascus, Franciscus

Melchior Verdugus Caruaialis aduentum fugit.

ciscus Gusmannus, & Franciscus Rodoricus comprehensi sunt, & magno inflictorum tormentorum excruciatu initæ in Laurentij Aldanij Præfecti cædem, inuehendumq́; vrbi tumultum conspirationis confeßio est expressa, ac post exiguam aliquot dierum moram Giro suffocatus est. Velasco manu præcisa vitæ indulgentiam multorum deprecatio impetrauit, reliquis quanquam eadem clementia contingeret, ita tamen horribili tormentorum vexatione fracti contusiq́; sunt artus, vt perpetua paralysi debiles, membrorumq́; apoplexia enerues corporis vsum per omnem vitam miserabiles deperderent. Petrus Manzarrus, qui coniuratorum caput erat, in præsentia quidē se fuga in altos montes expedijt, sed in posterū tamē post diuturnas latebras in Consaluianorum manus deueniens, non sero destinati suspendij supplicium subijt. Petro Martino forensi Prætori suspicio insidebat, quod ijs etiam Ducibus, qui Caruaialem sequebantur, aliquid societatis cum ea conspiratione clam subesset, ideoq́; Franciscum Gusmannum inter tormenta rogabat, num cum eo instituto nihil quicquam

Conspiratio in Aldaniū detecta & conspirantium pœna.

quam

Petrus Aquirra & alij quinque innocenter suspensi.

quam cõmercij ac cognitionis Peruchio A
quirræ intercederet, is cito cruciatu perfun
gi festinans, tum id confitebatur, posteà ex
emptus, id præ pœna abs se agnitum dixit
Sed id dictum vi expressum tantũ apud Ty
rannica ingenia valuit, vt, simulac res a
Caruaialem fuit perscripta, nulla accurra
tiore solidioreq; habita quæstione Aquirra
& quinque alijs, frustra omnibus contrà cla
mantibus, & reis suam innocentiam in ipsi
scalis solenni protestatione profitentibus, la
quei mors irreuocabili conceptu imposita ac
insigne Tyranni scandalum fuerit subeun-
da. His vixdum sopitis rebus, ad Caruaia-
lem perlatum est Didacum Centenum præ-
lium defugientem ceßisse Alphonso Toro, &
Casabindam retrogressum: quamobrem non
necessariã maximi & longißimi laboris pro-
fectionem adeundam iudicans, Regium est
reuersus. Tacita enim eius animo formido
insidebat de Toro, cum quo longas simulta-
tes non obscura imperij obtrectatione gesse-
rat, quem, si in Centenum pergeret, vindican
dæ simultati, & iræ satiandæ explendæ cu-
pidini, ad se vel insigni ignominia, vel ipsius
salutis

Caruaialis & Tori simultas.

ſalutis ineXtricabili periculo onerandũ minimè defuturum putabat: neque verò adeo famæ ſuæ erat ignarus, vt inuiſa Tyrannide alienatos à ſe ſuorum militum animos, inuitosq́; ſequi, & vel ad omnem leuiſsimam cauſſam moleſtos fore nequaquam intelligeret, proſpiceretq́; ſibi magni diſcriminis bellanti rem futuram, & cum hoſte, & cum militibus proprijs, & cum Toro vndique conflictari. Ergo Regium reuerſus vt in vrbem venit, diuerſo rumore longè rem ſe ſecus habere cognouit, rediſſe Centenum, & regrediuntem Torum multis in tergo captis inſigni detrimento affeciſſe. Ad eam famam Arecupiam acceſsit, inde in Charcantes profecturus, quum talia meditantem per literas Cuſconica ciuitas obſecrauit, vt accedere non grauaretur, & eam vrbem (quæ non ſine magno ampliſsimæ gloriæ fructu egregium & laudatum aliquãdo ciuem habuiſſet) illo dedignari honore non vellet, vt nobilem profectionem inde ſuſciperet, inſigni cũ laude propediem & magno vulgi applauſu egregius ac præſtans victor excipiendus. Hæc inuitandi humanitas non diu ciuitati læta fuit

Cuſconici Caruaialẽ ad ſe inuitant.

Tori caussa. Is enim inimicissimum sibi hominem aduocari, & à Pizarro sibi multa fœlicitate bellum gerenti summissum esse indignatus, perlibenter vindicando dolori occasionem dari volebat, sed interim ægrotantis animi affectum callidæ ostentationis artificio simulabat, quanquam non ita frontem & linguam contrahere poterat, quin improuisò euolãte interdum iniquiore dicto ægritudinis conceptæ suspicio multis subolesceret. Igitur Caruaiale aduentante ciues armatos & veluti in pugnam euntes instructos adesse iubet, atque egressus tecta in valle (quæ transeunda Caruaiali erat) consedit, in hanc expectationem intentus, vt se aggrediunte aliquo tumultu iniecto ad cogitatæ rei euentum negocium traheretur. At Caruaial his omnibus probè cognitis non dubius, quin hæc ab insidioso animo ad aliquã expediundi doli fortunam parata essent, rem tamen & ipse simulanter premens Sclopettarios onerare Sclopetta iubet, dein intentè ordinata acie pergit. In vallem vt ventum est, è latere Torus se inopinatò intulit, sed neminem moueri conspicatus eum hostilem aggressum in

Torus Caruaiali insidias struit.

repenti-

Polypi mẽs ἀλωπεκί ζειν πρὸς ἑτέραν ἀλώπεκα cum vulpe vulpinandum.

repentinam ſalutandi cærimoniam conuertit, & Caruaial ſatis & ipſe vafer tempori benè ſeruiebat. In vrbem introductus paucos poſt dies nullo verbo ad Torum habito vocatos ex familiaribus ipſius Principes aliquot necauit, quo facinore incredibili doloris inſania Torum pupugit. Tum adhuc Quitone ſedebat Conſaluus de Velæ Proregis inſtituto incertus, nec quicquam de ipſo cognoſcere aliud poterat, quàm quod inanis fama ferret, aut longè inaniores hominum coniecturæ perſuadebant: quidam in Hiſpaniam rediturum dicebant, alij quieta in ſede Popæanæ Cæſaris cõſtitutionem præſtolaturũ, plurimi ad Terram firmam aduolaturum aſſerebant, vt itinera intercluderet, & vires fractas inſtauraret. Ad hanc poſtremam opinionẽ facilè ſua ſuſpicione inclinabat Conſaluus, ideoq́ Ducum etiam ſuaſu optimum factu ducebat, occupata Terræ firmæ Prouincia, vtcunque Cæſarei iudicij euentus caderet, itinerum facultates in manu habere. Commodum ad hanc rem paulò ante Baxicouus Panamaide cum trecentis peruenerat, & quia is infanda crudelitate iſthic rebus

Conſaluianorum de Vela Prorege opiniones.

conturbatis indigenarum voluntates, sicuti dictum est, ab Consaluiano nomine auerterat, Pizarrus trecentos hos & classem omnem mitioris ingenij & ad alliciendos homines commodioris lenitatis viro Petro Hinosæ attribuit, eumq; imprimis Bonauenturanum littus & D. Ioannis amnem incursare, & ipsum deniq; Isthmum cum Panamaide atque Theonyma occupare iubet. Hinosa, non longas varijs moliminibus moras nectens, breui Veterem Portum peruenit, vnde Rodoricum Caruaialem cum literis Consalui Panamaidem ad quosdã Principes dandis myoparome mittit. In his ille blandissimam fallaciæ escam protrudens hortabatur, vt fidei & beneuolentiæ constantiam in Consaluianum nomen reseruarent, ac rem suam syncera fiduciæ perpetuitate pro virili proueherent, cuius studij gratitudinem remunerationemq; perspicua declaratione intellecturos: Non autem sine magno luctu audijsse, quæ iampridem furciferi hominis diritate inflicta crudelitatis atq; furtorum damna & clades pertulissent, id profectò maximè ab sua voluntate fuisse auersum, Tiadam

Petrus Hinosa classi Consaluianæ præficitur.

Fallaces ad Panamaitas Cõsalui literæ.

dunta-

duntaxat exponi volente, & ad eam bono indicio declarandam, propterea, vt iniuria affectis erepta penitus compensarentur, Hinosam cum magna pecuniæ vi sese mittere, atq; is, quanquam armatos etiam in classe contineat, fieri tamen non violandi ipsos caussa, quod impiè Baxicouus fecisset, sed defensionis gratia aduersus Velam, quem isthic per certos homines inautorare milites fama iactetur. Cum his literis Rodoricus dimissus Anconem vbi venit (oppidulum id est non procul Panamaide) ex rusticanis cognouit Ioannem Gusmannum & Ioannem Illanesium, Velanos Duces, in vicino agro militum delectum habere, & ferro vel vrbem occupaturos, vel Popæanam ad Velam cum militibus contractis profecturos. Rodoricus satis periculi sui, & deploratæ ad quid impetrandum spei gnarus, si morando inutiliter tempus transigeret, expeditum statim militem cum literis ad vrbem clā mittit. Is adhibita, qua posset, celeritate contendens, vbi literas ciuibus tradidit, easdē illi ad Senatum detulêre, cuius iussu tabellio comprehenditur, & minis metuque ab eo rei veræ narratio

Tabellio ab Panamaitis comprehenditur.

extorquetur. Per hunc cognito Hinosæ aduentu ad arma modò discursum est, missæq; liburnicæ duæ ad Rodorici myoparonẽ expugnandam & capiẽdam: sed hic ea tabellionis cunctatione idipsum, quod acciderat, suspicatus ad insulas Parolenias, littori Bonauenturano obiectas, Hinosam expectaturus sese recepit. Is cum decem delectis nauibus breui ad Bonauenturam appulit, eo consilio, vt rumusculum quempiam de Velæ conatibus venaretur, & repertas fortè naues caperet, omnemque ea ex regione, quæ ad Velam Popæanam ducebat, nauigandi facultatem tolleret. Ibi ex captiuis, quos exultantes in continentem milites adduxerant, relatum est Velam, Popæanæ adhuc versantem, enixißimè viribus reparandis elaborare, & in intimam Prouinciam bellum vertere meditari, ac, quum Illanesius, atque Gusmannus mediocrem manum attraxisse constaret, statuisse Velam Nonnium fratrem cum Ducibus aliquot Panamaidem ablegare, vt finis tandem conscribendi esset, & maiori authoritate reliquum negocium administraretur, ac conscripti ad Velam

Hinosa consilij Velæ ex captiuis fit certior.

lam primo quoque tempore adducerentur: dedisse eam ob rem illi pecuniam omnem ex Cæsareo fisco alijsq́; bonis contractam, & puerum etiam Consalui nothum, vt eundem male mulctatũ conspicatus negociator quispiam ad promerendum parentis beneficium emercaretur: cum verò Baxicouum omnia nauigia abstraxisse non dubitaret, iußisse per indigenas seruos ad ædificandam celocem picem, stuppam, ligna, omnemq́; materiam accommodã ad portum cõportari, vt extructo & remulco in æquor nauigio protracto Nõnius iamdudum Popæna digressus, & vnius vix diei itinere adhuc absens quamprimum Panamaidem aduehere tur. Hinosa his perceptis lætus, & veluti in sinu ridens, ilicò duplicem militum manum diuersis vijs emittit, & ductante illo, qui hæc enarrarat, vna Nonnius, altera Rodoricus Mexia & Saiauedra Pizarri puerum nothum adducentes vterque magna cum auri vi in potestatem deuenerũt, & ad classem vnà cũ captiuis cæteris magno Hinosæ gaudio sunt perducti. Hinc rectà Panamaidẽ contendenti occurrit è Parolenijs insulis

Consalui nothus.

Nonnius Vele frater ab Consaluianis per insidias capitur.

Rodoricus Caruaial, & vrbani adhuc status ignarum monuit, vt intentiore cura & ordine ad vim refutandam expeditus adueheretur, atq; ita Anconem peruentum est. In vrbe interea iamdudum, quod ad hostẽ prohibendum, & se defendendum opus erat, sedulò præparabatur, erantq; armatorum amplius quingẽti, sed inter hos mercatores ac mæchanici tantæ ad res bellicas ruditatis ineptiæq; homines, vt multi Sclopetta exonerare nescirent, plurimi iaculaturi manibus trepidabundis ignescentes funiculos pulueri admouerent, atq; omnes ab pugnandi voluntate planè abhorrerent. Existimabant enim non modo nulli futurum fraudi, sed ingenti bono cessurum, si Peruuinis viatoribus præberetur accessus, ex quo mercatores opimiore tũ negotiatione ingens lucrum sibi spondebant, mæchanici suis quoque negocijs permagnum incrementum ab eo frequente hominum commercio ac commeatione accessurum sperabãt: eosque imprimis, qui exercitatione argentaria egregiè locupletes, paßim per Peruuinas vrbes eius exercitij societates & (vti vocant) musæa habebant, summus metus incesserat,

Panamaitæ aduersus Hinosam arma capiunt.

cesserat, ne Consaluus, quando suis aditum denegatum accepisset, ea ad contumeliā vindicādam cum supremo suarum fortunarum detrimento spoliaret atq; euerteret. His Petrus Casosius Isthmi Praefectus, quos Theonymae & vicinis in agris rapere poterat, Panamaidem adductos iunxerat, sub quo praeter Velanos Duces Gusmannum atque Illanesium, insignes aliquot & illustres viri militabāt, singularibus sub vexillis milites abs se conductos ducentes. Hi sociati omnes, audito Hinosae aduentu, ad prohibendos exitu descendere è nauibus volentes vrbe sunt egressi. Hinosa probè vrbani status ab Rodorico Caruaiale edoctus, Ancone duobus ab Panamaide passuum millibus exposuerat milites, & eosdem instructos secundū littus ducebat, actuarijs nauigijs sequi iussis, vt in inuadentes hostes tormenta statim disploderent, relictisq; apud naues maiores militibus quinquaginta mādarat, vt ad praelij inchoati sensum Nonnium cum suis strangularēt. Casosius, & ipse numero magis, quam virtute suorum, confisus, ad praeliandum eodē gradu propinquabat: iamq; intra oculos & te-

Panamaitae in Hinosam egrediuntur.

Hinosa in Panamaitas acie progreditur.

lorum iactum penè peruentum erat, quũ sacrati sacris indumentis signisq́ venerabiles inter vtrosque ab vrbe concurrunt (quod ab muliebri sexu factum aliquando Romanæ historiæ meminerunt) & verbera spirantes molliendo impetrãt, vt pugna dilata rationi ac colloquio locus antè daretur. Tum, inducijs constitutis & fide accepta, ad colloquium in medium Balthasar Castilianus ab Hinosa missus, & Petrus Cabrerius (quem ab Vela intra Panamaidẽ fuisse proscriptum diximus) vrbis nomine prodierũt. Ibi Castilianus prolixè cõmemorat planè nescire, & planè nulla cõiectura assequi Hinosam posse, qua ratione inducti se oẽs veniẽtes oppugnare & eijcere vellẽt, quãdo ex missis literis sat ipsis iampridẽ confirmatũ scirent, nõ prædandi, aut aliqua belli inhonestæque licentiæ iniuria quenquam violandi caussa se venisse, sed missum ab Consaluo Hinosam ad facienda rerum ereptarum detrimẽta, & diluendam liberali remuneratione impotentis Baxicoui noxã adesse, quẽ prius non lacessiti ad irã prouocare ecquid æquitatis esse? Præter dictã caussam non aliã subesse aduentus

Pugnam imminentem intercurrentes sacrati impediunt.

tus ſui, quã vt Velã inquirerent, & turban tẽ omnia inquietũq́ hominẽ in Hiſpaniã, eò ab Ephoris iampridẽ deſtinatũ, abire cõpelle rẽt: quẽ ſi iſthic nuſquã inueniret, non aliud conſtitutũ habere, quã vt, nauibus refectis, neceſſarijsq́ cibis comparatis, abirent: igitur, ſi quid adhuc in ipſis prudentiæ ſupereſſet, temerario auſu non cædes, nõ verbera quærerent, alioqui eò neceßitatis adacto Hinoſæ illa tũc pro ſui ac Imperatoris nomine faciunda relinqui, quæ ad ſe defendendũ & puniendum rebelles honeſtas, et Conſalui imperium exprimeret. Ad ea reſpondens Cabrerius Pizarri iniquitatẽ oſtendit, quantumuis enim legitimo iure Peruuinæ Prouinciæ adminiſtrationem atq́ imperium obtineret (veluti ipſi iactarent) periniquè tamen Hinoſam hunc cũ armatis in Iſthmũ miſiſſe in quẽ nullũ vel quæſiti iuris colorẽ obtendere poſſet: præterea admiſsi iãpridem Baxicoui atrociſsimã immanitatẽ feciſſe, cur ipſorum ſcriptis pollicitisq́ nullã fidẽ haberent. Hæc interfati quũ eßẽt, res demũ his cõditionibus ad tranſactionẽ perducta eſt, vt continente, & vrbe frui Hinoſa dies triginta, et milites quin-

Panamaitæ cum Hinoſa paciſcuntur.

quinquaginta ad ſui præſidium aſſumere poſſet, reliqui ad Parolenias inſulas retrocederent, & materiam iſthuc ad naues reficiendas conferrent: dein Hinoſa, abſoluto triginta dierum ſpacio, quamprimum Iſthmo excedens in Peruuiam nauigaret. Hac pace confecta, vrbem cum deſignato præſidio Hinoſa intrauit, & paucos poſt dies admirabili verſutia omnes Velanos milites in ſuas partes traduxit. Nam cibaria ac potum quibusq́ præbens, & omnes, qui vellent, luſibus commercijsq́ ſuorum indulgere patiens, cunctis cum ſe ex æquo affabilem, comem, ac beneuolum præſtaret, hac benignitate permoti milites, qui in aciem aduerſus ipſum prodierant, ad illum tranſierunt: quamobrem hominis potentiam inualeſcere & confirmari in dies Velani Duces conſpicati, nec eã ignari ad ſolidi imperij iacienda fundamenta aſtrui, ſeq́ ob id nudos inimico cõmittere non audentes, vbi ſenſim cõditiones velli & infringi ſeq́ deſeri ſensêre, Theonymam profugerunt: ſed inter hos retractus ex fuga Ioannes Illaneſius Conſaluiano nomini ſeſe addixit. Ita nullo impediẽte, Hinoſa in Iſthmo

Hinoſa Panamaidem intrat & Velanos ad ſe trahens callidè Iſthmum occupat.

mo permansit, viribus augendis inuigilans: sed nulli molestus aut iniuriosus, hostium etiam Duces, si se modestos præberent, haud illiberaliter aut morosè complectens: pauloq́; pòst Petrū Cabrerium & Ferdinandū Mexiam misit Theonymam, vt isthic perlatorum scriptorum nunciorumq́ue rumores, ex Hispania affluentes aucuparētur. Hæc molientem diuersa sollicitudo cœpit. Melchior Verdugus, cuius suprà mentionem fecimus, vbi de Caruaialis discessu certò percepisset, Trugillum reuerterat, vnde ad fugiendam illius venientis immanitatem, in Cassamalcanum agrum secessisse suprà demonstrauimus, & isthic appositum pari dolore Consaluo gratiæ remetiendæ tempus quærens, occultè in ædibus suis (habebat autē nobilium ritu magnificas) milites ad se trahere, pecuniam comparare, Sclopetta, compedes, catenas & ferrea id genus vincula per certos fabros clam cudere cœpit. Tum forte Regio nauigium deuectum in portum appulerat, cuius magistrum ad se vocatum horrido et caliginoso conclaui includit, quod eum in euentum ædificādum curarat: inde pedibus obuinctis,

veluti

Admirabilis Melchioris Verdugi astus.

veluti podagra laborabundus, (vti frequenter tenebatur eadem) ad prominentem in plateas fenestellam se componẽs, Prætóres Iudicesq́; qui circiter indies commeare solebãt, rogabat, vt cũ ipse per morbũ descẽdere non posset, ad se ascendere colloquij caussa non grauarẽtur; eaq́; ratione intra limina pellectos apud nauiculatorem compedibus strictos iubebat condi. Hac arte amplius viginti in vincula pertractis, qui Consaluiani nominis præcipui erant, extra domum repentinus procurrit, & magno clamore regium nomen ingeminans ad forum contendit, & ad nouanda studia excutiendumque Pizarrinæ iniquitatis iugum, omnes percellere nititur, attractisque quibusdam ad captiuos intus accedens his animi sui institutum detegit, grauißimè de ipsorum perfidia expostulat, quòd priuato homini adiurati, qui per vim & nefas omnẽ Prouinciam inuasisset, regij iuris ac nominis rationem proderent: idcirco minis terrefactos ingentem pecuniæ summam sibi Maiestatem tuenti expendere iubet; quandoquidem Consaluo permagnas sæpe iterumque persoluißent.

Cum metu nemo recusaret, imperata cum nauiculatore transigens, apparatu omni & ipsis captiuis omnibus carpentis ad littus aduectis, in nauem conscendit, properéque abiens Bonauenturanum portum petebat, in itineréque holcadem præda Isthmiaca Baxicoui onustam deprehendit: sed veritus ne ea via contendenti Consaluiana claßis occurreret, de qua nihil certum habebat, ad Nicaraguanæ Prouinciæ littus substitit, & inde in continentem egrediens, Gratiam, vbi iurisdictionis sedes tum erat, profectus est. Ibi multis precibus ab Ephoris Præsideque impetrat, vt sibi pro Maiestatis iure in Tyrannos bellaturo ipsorum militum, ac præfectorum opera accommodaretur. Impetrato ad eam rem publici consensus diplomate, & misso insuper Ramirio Alarcone idipsum iubendi caussa, Verdugus breui ad centum viros contraxit: rebusque omnibus diligēter exploratis, audiens Hinosam cum præsidio vniuerso Panamaide versari, Theonymam verò à paucis teneri, eò, quòd id maximè ab hostiū expectatione alienum videbatur futurū, accelerat, per

Verdugus Isthmum Consaluianis eripere intendit.

lacum-

lacumq; Nicaraguanum in Occidentale Oceanum delatus ex captiuis quibusdã, quos cum nauigio quodam cœperat, quid Panamaide, quid Theonymæ gereretur, quî isthic, quî hic Duces agerent, omnia luculentius cognouit. Celeriter ergò in occasione aduolandum ratus, cum militibus media nocte in littus excedit, & vnum ex captiuis Ducem sequutus in vrbẽ peruenit, nec excitato adhuc tumultu, rectà ad Ioannis Sabalij ædes pergit: in quibus hospitio excepti erant Hinosani Duces Cabrerius & Mexia. Ibi per vim irrumpere paranti ab prætorianis militibus egregiè repugnatum est; ac, primis repulsis, tantisper defensæ sunt ædes, dum virtutis locus esset. Verdugani, vbi maiore vim contrà, ac rati erant, resistendo contendi viderunt, tecta facibus illatis succendunt; nec, vti id primo sentiri non poterat, pugnæ ardor deferbuit, diuque concitatus stetit, & eò concitatior, quo crescente flamma Hinosanorum crescebat periculum. Tum demũ, vbi proserpens ignis laquearia lambere inciperet, deciderentq; in pugnantium capita fauillæ & ardentes titiones, Cabrerius & Mexia

Verdugus Theonymã occupat.

Aedes oppugnantur.

aut moriendum, aut ſanguineo furore erumpendum conſpicati, per flammas viroſq; præſenti animo prorumpũt, noctisq; tenebris contecti Panamaidem celerrimè refugerunt, & Hinoſæ, quid accidiſſet, renunciarunt. Facilè tum clades, tum ignominia, tum ipſa belli ratio, ne hoſtem ijs in finibus augeſcere, & commodiſsimum omnium portum obtineri pateretur, permouerunt Hinoſam tum ad Verdugum eijciendum, tum ad omne Velæ exterminandum nomẽ, vt id in ſummam curam cogitationemq; reciperet. Sed, vt honeſto velamine res ageretur, ciues Theonymenſes quoſdam ſubornat, qui ciuitatis nomine Riuerium præfectum adirent, & calumnias in Verdugum ementientes, (nempe vti pecuniam omnibus extorqueret, Iudices ac Præfectos in vincula cõijceret, & multa improbæ confidentiæ argumenta proponeret) ab eodem ipſius auxilium atque opem aduerſus hominem pernicioſum flagitarent. Riuerius his fidem habens, quũ eam ad rem Hinoſa ſuos aliquot illi milites deferret, accepto ab ipſis ſacramento Panamaide Theonymã properauit. Verdugus rem feſtina exploratio-

Hinoſa callide ſibi Theonymæ Præfectum aduerſus Verdugum aſciſcit.

ploratione intelligens forum capit, & ibi, quod reliquum erat, acie instructa & ciuibus adiunctis peragere cōstituit: postea tamē veritus, ne in medio iam pugnæ feruore, oppidani in vicinas domos secedētes se nudum desererent, & ipse tum circumclusus in inextricabile aut receptu effugioq; difficilè discrimen perueniret, melius duxit, foris pari tum suorum æquitate iniquitateq; dimicare. Igitur, educto & suo et oppidanorum agmine, iuxta littus æquo in loco constitit; & ipse interim appropinquarat Hinosa. Tum, emissis vtrinque telis, mutuò incursum fuit, vsque adeo acri inuectione, vt ad primū congressum multi viri fortes & nobiles aliquot ex Theonymensibus interfecti caderent. Id primum oppidanos perculsit, pugnandi profundendiq; sanguinis conspectui insuetos: deinde, vbi Riuerium ab hostium partibus stare sentientes non vitæ modo in præsentia, sed in posterum fortunarum etiam periculum, eò quod in suum Prætorē Præfectumq; acie pugnarent, se subijsse viderunt, in proxima littora gradum retrahētes secessêre: deinde, cum milites terrere ac retinere abeuntes

Pugna ad Theonymā Hinosæ cū Verdugo.

tes

tes vellent, hostili vi & intestino etiam dissidio conuulsi sunt ordines: ab hostibus victoriæ clamor attollitur: Verdugani varias in partes diffugiũt, & ad littus præcipites descendere conantur, pauci intenta aliò fuga per auias & inaccessas rupes euadunt; ipse Verdugus satis trepidè ad naues se proripit, quæ nisi littori appulsæ trepidos accepissent, superfuisset fugæ aut pugnæ vix quisquam: & ibi etiam sat trepidatũ ac tumultuatum fuit, dum nautæ, ne hostes cum suis simul irrumperent, trahunt scalas orasque; milites item certatim pro se quisq; primum in eas euadere contenderent: multi insuper nauibus adnantes profundo mari immersi, incerto præ timore quid aut peterent, aut vitarent, fœdißimè interierunt. Ab ea Verdugi clade, quicquid turbatum erat, subita tranquillitate resèdit, pacataq; Repub. eosdem Duces cum maiore præsidio vrbi relinquentes, Hinosa atque Riuerius Panamaidem, vt isthic Cæsaris mandata quietè expectarent, redierunt. Interea Caruaial, paucis diebus Cuscone transactis, in Centenum progredi cœpit, et per Collaones ad Pariam regionem,

Hinosæ victoria & fœda Verduganorũ fuga ac trepidatio.

Caruaial in Centenũ

quo cesserat Centenus, iter habebat. Trecenti circiter erant, qui abeuntem comitabantur, sed inuiti & per vim tracti: quare hæc multorum erat opinio, vt ab suis in itinere proderetur; quando, præterquam quòd militum stipendijs non satisfaceret, crudele ingenium, immanem indolem, inhumanos mores ferre vix quisquam iam posset. Sed has omnium voces, vel ad se delatas, astuta aure Caruaial transmittebat, ne vllius dubitationis præstitæ argumento nutantes confirmaret commoueretq́; sed constantis animi, & stabilis fidiq́; vultus præsentia metu ac terrore susurrantes ab aliquo incepto compri-meret. Vbi castra castris contulit, misit Centenus, qui Caruaiali denunciarent, si ad Maiestatis tuendum nomen dare se vellet, ipsum se habiturum amicum, & in quibuslibet bellis fidißimum adiutorem; sin, qua venisset, mente cœpta continuare statuisset, pugnam extemplò pararet. Caruaial ea magno cachinno verba excepit, statimq́; colloquiū telis interiectis interruptū est, plærisque etiam cum læthalibus pilulis etiā conuicia & probra interiaculantibus. Tum nil cunctatus

Centeni ad Caruaialē legati.

Carua-

Caruaial acie parata in Centenũ rectà procedit: & illi etiam, quòd equitum numero abundaret, & superiore in Torum victoria factus esset animatior, non alia sententia stabat, quàm vt eo die rem prælio definiret; sed huic obstabant Argyropolitani, qui, audita cognitaq́; militum in Ducem abalienatione atque infidelitate & offenso affectu, sperabant rẽ, deserto Caruaiale, sine prælio conficere, & ob id minimè dubiam pugnæ fortunam experiundam sentiebant: quibus Centenus morẽ gerens ex eo loco quindecim passuum millia abscessit, acerrimè instante Caruaiale, & veluti cedentium calces propè calcante; castra etiam, quàm fieri poterat, proximè apponebat; & ea nocte imprimis diligentissimas fidissimorum quorumq́; vigilias constituit, & vniuersam etiam aciem instructis in ordinibus continuit, neminem exire passus; quanquam Centeniani Sclopettarij lacessentes mirum in modum molesti essent. Postridie Centenus versus Collaones properans, decem passuum millia confecit; & pari festinatione non procul semper tergis aberat Caruaial, quendam etiam fatigatione subsi-

Acris Caruaiali in Centenum insequutio

ſtere auſum ſuſpendi iuſſit, eodem ſupplicij genere ſe affecturum adiurans, quos pigritia tale quid audentes deprehenderet. Sequentibus diebus eadem fuit ſemper & cedentium & inſequentium celeritas: iamq; Centeniani feſſi & euadere diffidentes paſſim dilabi, clã fugere, Ducem deſerere; quũ Caruaial, quoſcunq; conſequeretur, nulla ſpe veniæ laqueis ſtrangularet. Centenus ſuorum conſilia deteſtatus, quòd ſe dimicare volentem importuna & exitiali diſſuaſione impediiſſent, vbi ſe deſtitui ſenſim, & minui ſuos indies vidit, præmiſſo ad nauigium procurandũ Riba Næirio, quo ſe reliquæ ſaluti ac fugæ ſeruaret, Arecupiam iter intendit. Vix biduum iſthic tranſactum erat, quum & ipſe Caruaial adfuit: qua celeritate victus & occupatus Centenus, cæteris in quas vellent partes abire iuſſis, ſolus ipſe in mõtes profugit; vbi profundo in antro ab vicinis Barbarorum Principibus, eius cauſſæ mirificè ſtudioſis, quotidiè comportatis ad ipſum cibarijs ſecretiſſimè ſuſtẽtatus tãtiſper delituit, dum, vti dicetur, ad Petri Gaſcæ Præſidis aduentum, rebellante in Conſaluum Prouincia, ani-

Centenus diu in antro delitescit.

animum ad ſeſe erigendum vireſq́ inſtaurandas reſumpſerit. Caruaial in agro Arecupiano de Centeni fuga certior factus, viginti Sclopettarios ad perſequendũ Lupum Mendocium miſit; ſed hic intentiſsimæ celeritatis induſtria ad Argyreũ amnẽ euaſit. Poſtridiè Caruaial vt Arecupiam venit, nauem ad littus aduertit, quam Næirius ad Centeni fugam pararat; edoctuſq́ non modo in quem vſum parata eſſet, ſed quam teſſeram propoſuiſſet Centenus nautis dandam, in ſpem nauigij potiundi venit: circiter ſecreto in loco abditis viginti Sclopettarijs teſſeram dedit, quam Næirius Centeni iuſſu datam ratus, lembo littori adnauigari, ſed & fraudem aliquam præmetuẽs, diligenter nautas proſpicere iubet: ita præmoniti illi excedere prius nolebant, quam Centenum viderent: ac ſic animaduerſo dolo vela vẽtis dantes Nicaragnam curſum inſtituêre. Caruaial ea ſpe fruſtratus Argyropolim, atque hinc Pariam conceſsit, vt inde in Lupum Mendocium bellum moueret. Is enim ad Argyreum amnem perueniens Gabrielem Vermudum, cum centum viris deſcendentem, ſibi

adiunxerat; & ad Poconem quadraginta passuum millibus ab Argyropoli considebat. Antequam Paria discederet Caruaial, milites breui hortatione precatus est, ne se Ducem sequentes, cuius ductu tantarum victoriarum facti compotes nominis sui fama omnem Peruuiam compleuissent, eum nunc insequi pigeret, quem semel fusum & fugere compulsum, non modo non pati, sed iusto dolore indignari deberent; quod victus fugatusq; homo inquietissimus cessare non posset, inuidiaque in se ac nocendi studio non prius cessaturus videretur, quam vltima vltione affectum è medio sustulissent. Se scire nō sibi modo certam esse victoriam, sed hoc videre, quum Mendocium milites equosq; auro radiantes in aciem esse producturum fama teneret, opulentissimam ipsorum manibus prædam parari; sibi quoq; priuatim ex hostium Ducibus multos suam per literas operā venditasse: superesse laborem ac negocium ad victoriam nullum aliud, quàm vt ad locum, in quo hostes versarentur, peruenirēt. Posthæc, triginta adhuc in itinere comparatis, Poconē accessit; &, castris positis, hostibus ab edito lo-

to loco se ostendit. Mendocius, hoste conspecto, nullam instruendæ aciei moram fecit; satisq; sciens omnẽ in equitibus victoriæ spem esse, qui egregiæ virtutis & armaturæ erãt, cum his, relictis in planicie cum magna argenti auriq; vi impedimentis, aduersus hostem processit, non longiore hortatione omnes admonens, quàm vt meminissent se pro iure & æquitate in infamẽ & omni turpitudine obsitum Tyrannum pugnaturos, quem, non aliud vereri se, quàm vt illum prius tollãt ac cædant sui, quàm ad manus veniatur; se verò omnes in eum coniectos locum, vnde cum salutis spe extricari non possent, quando captis explorata illam iamdudum crudelitas hostium præciderit: vincentibus verò ea omnia breuissimo tẽpore ac labore accessura, quæ, tot partis victorijs & vrbibus spoliatis acquisita, hostes attulerint. Cæterum Caruaial, Mendocio castra mouente, diuersa via ex edito loco in derelictam planiciem descendit; vixq; dimiserat se agmen, quum omnes tumultuariè effusi ad impedimẽta Mendocij diripiẽda conuolarũt: nec difficilis haud dubiè victoria Mendocio extitisset, si in eo

Caruaial in Lupum Mendociũ.

temporis momento fuisset adortus. Verùm Caruaial tuba hostilis aduentus signum dedit, quo plærique ad signa redierunt, quanquam plurimi vel diripiendi ardore vel contexta diu fraude reuocari non possent. Multi enim Caruaialẽ licet præstantissimæ virtutis & miræ fœlicitatis Ducem vehementer suspicerent, tamen, quòd etiam post claras victorias operamq; fortissimè ac fidelissimè nauatam milites pessimè accepisset, & stipendijs defraudasset, maximo odio dirum ingenium execrantes in eius cædem conspirarant; ipse etiam Secretorum Magister Petrus Vendanius, cui maximè semper confiderat Caruaial, & suam salutem omnes merat commiserat (vti plærunque ij, qui intuens quis Principibus intima familiaritate, & maxima fiduciæ præstandæ specie sunt coniuncti, infidissimi omnium, & primi ad eorum perniciem proditores reperiuntur) per Barbaros quospiam Hispanicæ linguæ gnaros Mendocio conspirationem detexerat, simulq; monuerat, vt proxima nocte castra aggrederetur. Erāt hæc in ea planicie, quam ab Mendocio relictam Caruaialem occupasse di-

Conspiratio in Caruaialem.

se diximus, quæ muro & portis etiam cingebatur, ad quas certas & maximè fidas stationes Caruaial collocarat. Ad has Mendocius, non dubiè occulta proditione fretus, densis iam altæ noctis tenebris cum equitibus peditibusq; subijt; ibi, magno tumultu incusso vehemens inter stationarios subarsit pugna, qui Mendocianos fideliter fortiterque exceptos, & vi introire moliuntes, vt aciei instruendæ spacium relinqueretur, constantissimè repellebāt. Primo statim tumultu, ac crepitantium Sclopettorum boatu totis castris currendo & armis expediundis vehementer tumultuatum est; excire alij iacentes proximos; alij, vt cuique virtus, fides, & arma in promptu erant, quo clamor ferebat, cursu ferri: nec inter coniuratos deerant, qui diffugiendo, & passim castrorum ab hoste captorum vlulatum circumferundo alijs animos deijcere, & ad celerem fugam impellere laborabant. Caruaial magnitudine periculi propè attonitus, & occultam ferè fraudem suspicans, sed animo satis intrepidus atq; cōstans, in quancunq; partem discursat, & nominequenq; veteranum inuocans, monens, & cohortans

Mendocius castra Caruaialis nocturno oppugnat.

hortans

hortans huc atque illuc fertur. Ibi cursantem clamantemq; conspicatus Vendanius Sclopettario cuidam conspirationis socio demonstrat, & in eum elibrare globum iubet, qui ex obliquo tactũ in alterius clunis toro icit. Caruaial, vt se læsum, nec id vulnus ab hoste profectum sensit, ne quem tumultum augeret, dolorem pressit; & tacitè cum isthoc Vendanio (de quo nulla suspicio in mentem venire poterat) seorsim se recipiens vile pallium ac galerum, vt coniuratos habitu falleret, induit, & ad pugnam reuertit. Vendanius alterum Sclopettarium impulit, vt in illum iacularetur; sed errante globo Caruaialem constantissimè fortuna defendit, vt destinatæ demum neci reseruaret. Ita Mendociani, vbi multum diuq; nequicquam penetrare tentassent, magno clamore et strepitu sese gerentes rogitantesq;, nũ viueret Caruaial, quum non ore, sed telis ac læthalibus globis responderetur, oppugnatione demum destiterunt. Ab eo infœlici euentu plæraque equitũ pars, dum per noctem tutò liceret, aufugit; & partim prælio, partim fuga suorum Mẽdocius ad summam paucitatẽ redactus, ipse etiam

Caruaial ab suo Sclopettario vulneratur.

Mendocianorũ fuga.

fugæ

fugæ consilium cœpit, motisq́ castris ad amnem infra Poconem fluentem properè concessit; vbi Caruaial, qui celerantissimè vestigijs institerat, fatigatione, somno, ac languore sopitos vulneribusq́ ægros consequutus est, & eo in loco Mendocium ac Petrum Heredium securi percussit: auxiliares verò, qui superstites erant, non modo in gratiã recepit, sed cunctis arma exuuiasq́ reddidit, & Aloisium Perdomium Alphonsumq́ Camargum, quòd defossum ab Centeno argenti aceruum commonstrassent, vita donauit: deinde Argyropolim reuersus, literas per Prouinciam de rebus gestis suis misit, & ab bellicis curis ad coaceruandas congerendasq́ immensæ pecuniæ gazas animum studiaq́ reiecit: ad quam rem ipsa quoque fortuna miram benignitatem auaro præbuit. Sunt enim per id tempus ad Potosium fodinæ per Rolandum Argyropolitanum repertæ, quæ argenti copia cæteris, quæ per vniuersam Prouinciam sunt, longè præstant; ad quas breui tãto fossorum numero est confluxum, vt multæ alibi sint deserta, ab tantaq́ hominum conuenientiũ multitudine eò omnia caritatis peruenerint,

Mendocij cædes.

Fodinæ ad Potosium repertæ.

uenerint, vt frumenti, quod Maytium ab incolis vocari libro primo diximus, modius viginti aureis; Cocæ verò herbæ, cuius itidē mirabilem naturam explicuimus, sacculus vix septuaginta florenis comparari posset. Ex his fodinis Caruaial vsq; adeo profundas diuitias breui hausit, vt breuißimo tempore noningenta aureorum millia accumularit: qua tamen fortunæ amplitudine adduci non potuit, vt in milites equitésue, quorum opera tantis rerum succeßibus excreuisset, vllam inexhaustæ opulentiæ partem erogaret. Propterea, multis ea ingratitudine concitatis, ab Aloisio Perdomio, & Alphonso Camargo, quos ab illo vita donatos fuisse modo diximus, & Didaco Luxanio alijsque ferè triginta in illum est coniuratum, facinusq; in certum diem destinarant, quo tum fortuito negocio impediti in alterum diem distulêre. Id spacium coniurationis indicium & salutem Caruaiali attulit: quapropter Principes Perdomium, Camargum, Orbanæum, & Balsametum articulatim discidit, reliquos æterno exilio addixit: & eius supplicij horrore omnes vsq; adeo conterruit & ex-

Caruaialis auaritia.

Altera in Caruaialem coniuratio.

Crudele in coniuratos supplicium

& externatos reddidit, vt in posterum nemo eius facinoris quicquam auderet concipere; quando vel in suspicionem leuem duntaxat coniectis non minus, quã mortis supplicium, certissimè immineret; &, indicantibus maximis præmijs propositis, omnes eodem metu ac silentio correpti, & vel fratres fratribus, ac proximi cognatione coniunctis diffidentes, odia in Tyrannum concepta cum animo supprimere, & ad commodiorem occasionem vindicandi flammeam cupidinem reseruare, nihil tutius cautiusq; iudicarent. Dum hæc apud Charcantes ab Caruaiale geruntur, bellumq; infœlici Argyropolitanorũ rebellione excitatum opprimitur, non dissimili arridentis fortunæ euentu in agro Quitonico res omnis contentioq; tandem crueto fine Consaluo composita atque extincta fuit. Ille enim eo circiter tempore, quo in Centenum tendebat Caruaial, bellum adhuc cum Prorege integrum expeditè finiri cupiebat, tantisper nouandæ rebellionis caussas alijs atque alijs fore prospiciens, dum ille in terris superesset, pro quo ius belli stare videbatur, quo sublato facilè suaue ocium, & profundam imperij ac dignita-

dignitatis tranquillitatē se consequuturum sperabat, omnibus tum haud dubiè metu in suas partes transituris, quibus vita eius animos & spem ad Maiestatis tuendum nomen suggereret. Hac de re conspicatus profugio eius impeditum victoriæ plenæ cursum esse, fraudem ad illū eliciendum excogitans (nam adhuc Popæanæ sedebat) famam vulgauit, se contrà Centeni motus in Charcantes profecturū; deinde Petro Pulletio Quitoni cum trecētis præposito, vt contra Velam primos fines tueretur, & bellum inferentis primos impetus exciperet, ab Prouinciaq; retunderet, ipse cum delecto militum flore discessit. Ea res per subornatos delatores ad Velam celeriter defertur, & Pulletius Popæanam ad familiares quosdam scriptas literas, in quibus rem gestam declarabat, ita consultò mittebat, vt in Velæ manus deuenirent. His rebus ille adductus, quum, iampridem Ioannis Illanesij & fratris Nonnij casu intellecto, nullam alicunde opē speraret, simul Pulletij opprimendi auiditate raptus Popæana relicta Quitonem iter flexit, et ab ea duodecim tantum passuum millibus ad Ottauallim

Cōsalui ad Velam eliciendum astus.

Vela Popæanam egreditur & Quitonem iterum tendit.

lim castra posuit. Tum Consaluus, rem pro voto obtinens, repentè Quitonem rediit, & magnum gestienti eius animo gaudiũ ac voluptas exarsit, quòd rem eò pertractam videret, quo cupiditatem perpetua sollicitudo verterat. Quid enim optatius fieri pòterat insecuro, & nouos semper rebellionum odiorumq; in se consurgentium rumores audienti, & grauiora in dies expectanti, Cæsarisq; ante omnia sententiam metuenti, quam incertæ fortunæ ac liti colophonem prælio imponi, in quo, si vlla rerum gestarum & militũ ratione spes bellicæ æstimari possunt, certiora omnia sibi, quælibet iniquiora Velæ occurrebant? Quid tot victoriarum nomen, & inuictißimorum militum virtutem valitura in illum, quem toties acceptæ cladis, arreptæ fugæ conscientia deterreret, semilaceræ vires, imperiti Duces, pauci milites suis facerent penitus irridendum? parúmue ad continuanda virtutis cœpta, ad turpißimã accipiundæ ignominiæ labem vitandam futura æternis victoribus tot decora ante parta, tot adiuncta immensarum diuitiarũ incrementa, omnis deniq; desperatio deuictorũ

apud eum, qui ne suis quidem parcere, & sanguineas manus ab benefacientibus tēperare nosset? iam verò in suum sanguinem tantos appetitus hausisset, vt toties fugatus, fusus, victus, elapsus, nudatus, cessare tamen nesciret; & indomitos adhuc spiritus gereret, malletq́ ad vltimum vsque pereuntis vitæ halitum vniuersam Prouinciam æternis discordijs ac seditionibus interturbare, quàm se gubernatorem pati, & Prouinciæ Præfecturam imperiumq́ obeuntē sustinere, quod sibi, si ius respiceretur, ex fraterna inuentione, victoriaq́ sua etiam dextra semiparta deberetur. Talibus suggillationibus cum mirificam alacritatem Consaluus suis omnibus iniecisset, intelligens Velam ad amnem propinquum castris positis non duobus passuum millibus abesse, aciem eduxit. Equites erant centum triginta generis cataphracti, hastati trecenti quinquaginta, Sclopettarij ducenti, quibus præerāt Ioannes Acostanus & Ioannes Vellæus Queuara, hastatos ducebat Ferdinandus Baxicouus, non tam peritiæ militaris nomine, quàm insigni crudelitate spectatus; equitibus aderant Pulletius & Gome-

Consaluus in Velam.

tius Aluaradus. Ipse Consaluus cum septuaginta delectissimi roboris equitibus circa summum signum sese tenebat. Præter hos Duces illi etiam militabat Benitus Suaretius Caruaial, qui iampridem ab eo ad mortis vsq; articulum, vti dictum est, adactus, in gratiam redierat, virtutisq; nomine ordinem ac præfecturam aliquot militum acceperat. Castra castris ita collata sunt, vt concurrentes velites iurgia telaq; inter se interfererent. Vela autẽ per exploratores certior factus, secreto anfractu hostes circumiri posse, eorum tergis insilire expectato constituit; & Barbarorum multitudine in castris relicta, qui ignibus faciũdis hostium oculos fallerent, eo tramite, de quo fuerat edoctus, intempesta nocte milites ducere pergit. Nec dubium erat, quin ad summæ rei victoriam id plurimum expediisset, quum Consaluiani dispersi & rari iacerent, & omnis tormentorum vis in castra Velæ vergeret; ipsi verò equites, qui ad terga iacebant, dissoluto vagãtes ordine, nihil quicquam ea in parte infestum aut hostile expectarent: sed callis, quò pergere instituerat Vela, solo frequente at-

Benitus Caruaial apud Consaluum militat.

tritum non planè subacto vsque adeò difficilem & impenetrabilem festinantibus se præbuit, vt certam victoriam interpellarit, & illum oriente iam luce hosti ferè patescentem ad Quitonem petendam deflecteret, vt eos, quicunque Maiestatis nomen profiteri vellent, sibi adiungeret. Consaluiani autem antecursores ad castra hostium procursantes, vbi silentio animaduerso intrare non dubitarunt, ab Barbaris, quid gestum esset, edocti, rem ad Consaluum detulerunt. Is, vbi Quitonem Velam iter flexisse audiuit, subitò eôdem properat, vt quamprimum quocunque in loco versaretur, prælio decertaret. Tum quoque Vela eò loci redactus, vnde nullo modo fugere posset, partim necessitate, partim suopte desiderio ad prælium animatus, ita ordinata acie excessit, vt equitatum Alphonsus Montemaior, Aluarus, atque Basanius in hostes ducerent, Sanchæus verò Abilanus, Franciscus Giro ac Rodoricus Bouila, Ioannesq; Cabrerius, clarissimi & manu prompti Duces, & in quibus nihil præter fortunam desiderabatur, cum peditatu sequerentur. Ipsum Velam, qui eo die supremam

Vela Quitonem venit.

premam & in acie, & ante aciem virtutis diligentiæq; operam edidit, gossypino paludamento indutum, cui per secturas thorax aureis peniculamentis fimbriatus eminebat, spadix & vehemens vehebat equus; & quanquam ferè omnes plurimum rogaret, vt extra aciem cum equitibus aliquot consisteret, extremam allaturus opem, quò labor periculumq; inclinaret, primæ tamen pugnæ interesse voluit; cumq; intra teli ferè iactum peruentum esset, ad proximos conuersus, Adest, viri, inquit, optatum tempus, quod terminatis dißidijs, imperium alterutri aßignabit; nunc, quando eos ego in frontibus vestris animos deprehendã, vt meo quoq; animo magnus exinde cumulus accedat, id modo restat, vt caussæ æquitatẽ, & Deum pro vobis stare, & vel iniqua sorte morientibus etiã post fata gloriam, vel longè victoribus hostibus clariorem, nõ defuturam memores sitis: quæ vixdum fatus Basanio & Montemaiore antè tendentibus, concitato equo in aduersum cornu alacriter procurrit, nec Consaluiani equites Benito Caruaiale cohortante diu continere se potuerũt, quin & ipsi effusis habenis

Velæ diligentia & audacia.

Pugna ad Quitonem.

 benis

benis incurrerent. Ita feruido inchoata principio pugna breui ad summum ardorem processit; & ipse Consaluus perlibenter primis adesse cupiuerat, vt omnia diligentius curaret, & præsentem se sui, ad speratæ mercedis, & ob id animorum incrementum in conspectu haberent: sed Duces ad latus cum equitibus aliquot spectatorem consistere iusserant, vt fessis aut perculsis parato subsidio in tempore adesset, ac recentibus integrisque fatigatos hostes exciperet. Velæ impetum Sclopettariorum manipulus, ab Consaluo ad eum euentum peropportunè equitibus adiunctus, maximè infregit, qui equites magno incursu inuectos excipiens, displosis repentè omnibus Sclopettis, frontem glandibus ita perculit, vt primis prostratis sequentes puluere, fumo, crepitu, & suorum etiã cadaueribus impediti, oculorum auriũq; vsu amisso, cõsternatos & anhelantes equos vix regere possent, & plurimum ad inuadendũ hostẽ tardarẽtur. In ea rerũ difficultate suo & equorum robore per omnia aspera & confertissimos perrumpendo ab multis ad signa penetratum est, cruentissimumque ca-

abri-

abripere ac lacerare conantiũ defendentiumque certamen exarsit. Ipse Vela testatus illum diem, illam aciem fore & tot cladium vindicem, & laborum finem, præmiorumque initium, impigerrimè depugnando munia fortissimi militis audacter capessebat, Mõtalphoq; quodam sua manu deturbato, acriorem sensim pugnam cæde calidus petebat, atque ibi ferocissimè dimicantẽ, nec sibi quicquam parcentem Ferdinandus Torræus graui ascia vi tanta in caput incussit, vt ectasi correptus, sicut nocturno diurnoque labore viribus exhaustis tanti verberis vehementiæ sustinendæ impar erat, ex equo humi moribundus deflueret. Tum, si vnquam, acerrimè pugnatum fuit, quum, Vela strato, certam sibi victoriam ducerent Consaluiani; alteri verò corporibus oppositis deiectum erigere ac tueri, aut in eo vltimo vitæ actu supremum bellicæ virtutis opus cruentissima morte laboreque Duci fideliter præstare vellent. Idem pugnandi feruor apud pedites versabatur, & ante hos destrictam romphæam manu vibrãs inusitatæ virtutis Sanchæus lata obuiorum cæde limitem agebat; dumq;

Vela moribundus ex equo deijcitur.

Sanchæi virtus.

grauißimam dextram ſubire nemo audet, ad mediam aciem mactando trux peruenit, vbi cum ſuis paucis circumuentus, & multis vndique cædentium vulneribus auerſis, aduerſisq́ confoſſus, non inultè in faciem procubuit; pariq́ ferè euentu in ipſo aggreſſu cecidit Cabrerius. Tunc Conſaluianorum clamore & alacritate vociferantium, & intolerabili pondere incumbentium impetus clamorque, nec auribus nec corporibus ſuſtentari potuit; tum cæſis pugnaciſsimis quibusq́, qui vel inter pedites, vel inter equites infracti immobilesq́ conſtiterant; tũ, impulſa ac turbata cætera acie, ipſe Vela capite detruncato in eo tumultu interfectus eſt, & reliqui diſpalati terga repentè verterunt, Conſaluianis, qui ſe ad inſequendum diſſolutis ordinibus effuderant, fugientes etiam prout aut turba, aut armorum cadauerumq́ aceruis impeditos conſequi poterant, interficiẽtibus; perijſſentq́ plures, ni tuba ſuos etiam diffuſos Conſaluus ad ſigna reuocaſſet. Cecidêre ex Velanis amplius ducenti, quum non plures, quàm ſeptem, Conſaluus deſideraret, interq́ hos magnæ virtutis cẽturiones, qui, vt

Velæ caput truncatur.
Velanorũ fuga.

ſe, ac

se, ac stirpe nobili, anteactaq; militia dignum fuerat, ab suis deserti, dum præfracta statione pugnaque mortem petunt, inter media tela gloriose procubuerant. Pauci etiam, qui vel fuga euaserunt, milites Ducésue integri, plærique saucij discessêre, inter quos fuerunt Aluarus Ephorus, & Ioannes Benalcazar, qui primum, vt libro primo demonstratum est; Quitonem in Hispanorum potestatem redegerat, ac nunc auxilio Velæ accesserat; quos Pizarrus omnes, præter Benalcazarem, luce priuare statuerat, & cum turba deprecantium crudelitatem moraretur, clam veneno tollere tentauit: sed Gometij Aluaradi summa cura est factum, vt id caueretur, quanquam Aluarus, qui apud Cepedam in custodia tenebatur, mortem effugere non potuit, quem omnium opinione certum est amygdalina pulte veneno condîta interijsse. Benalcazarem Consaluus in suam Prouinciam, quæ supra Quitonem erat, remisit, Alphonsum autem Montemaiorem, & Rodoricum Bouillam perpetuo exilio mulctatos, ad Chiliacos amandauit; sed illi, capto ductore Antonio Vlloa, nauem na-

Aluarus Ephorus veneno sublatus.

cti ad Mexicanos profugêre. Post prælium Consaluus conuocat, quicunque ex hostibus capti erant, et his exposita declarataque vindictæ emeritæ, quam de ipsis victor sumere posset, æquitate, ostendit, non se iure seueritatis vsurum, quando sibi optimè fuerit exploratum ipsos nō proprio crimine, sed multorum fraude vicioque in suum odium esse vocatos: idcirco prætermissa sceleris admissi pœna, depositaq; iniuriæ memoria, se ipsos singulari quadam lenitate non modo in gratiam recepturum, verùm non minoribus perpetuæ benignitatis officijs prosequuturū, quàm eos, qui sua signa sequuti, eo die pro sua salute dignitateque fortissimè fidelissimeque depugnassent, si longi odij magnitudinem maiore gratitudinis fiduciæque vsura non inuita Minerua sarcirent. Ab ea oratione reddidit erepta, & graui edicto vetuit, ne quid contumeliosè in ipsos diceretur: quibus rebus curatis, literas de victoria hac (quæ anni quadragesimi sexti mense Ianuario parta est) in omnes partes misit, & Alarconem cum myoparone Panamaidem ad Hinosam ablegauit, partim vt victoriæ

Consalui in captiuos Velanos insolita humanitas.

ctoriæ ferret nuncium, partim vt Velam Nonnium Proregis fratrem cum filio notho adduceret. Huic ad se tandem adducto, similem clementiam Consaluus indulsit, grauißimè etiam interminatus, vt quàm posset diligentißimè, vel ab omni suspicione sibi caueret, quam illi confestim vltimo malo futuram adiurabat. Misit inde varias in partes ac loca cum militibus Duces, eo maximè consilio, vt, si ab Cæsare contra se pronunciaretur, vi dignitatem imperiumque assumptum obtineret; cuius dulcedine degustata tot victorijs partis insolens vltimum fortunarum ac vitæ discrimen prius subire, quàm Præfectura discedere, in intumescentem animum induxerat. Ab eo enim inde tempore, à quo Cuscone ad imperium prouectus fuerat, omnium cogitationum cœptorumq; cursum occulto conceptu eò direxit, vt Maiestatis nomen sensim extingueret, eos qui illud tueri vellent, profligaret, & se paulatim attolleret, ac demum per occasionem ad summum imperium, vti fecit, insinuaret. Nunc autẽ, debellato cæsoq; Vela, & per Caruaialẽ

Consaluus Nonnium Velæ fratrẽ in gratiam recipit.

Centeni nomine deleto, eoq; bipartitarum vi-
ctoriarum fulmine ijs, quibus aliqua auden-
di quiddā mens restaret, perculsis, ita sub sui
dominatus iugū vniuersam Prouincā com-
pressam confidebat, vt nemo in posterum ex-
urgere, nouis rebus studêre, adeoq; ne obmu-
tire sibi quidē ausurus esset; & si Cæsar no-
ua constitutione, alteriúsue Præfecti missio-
ne sibi quid vellet, nominis ac rerū gestarum
terrore, Isthmo etiam & Terra firma Pro-
uincijs per suos Duces occupatis, se nullo ne-
gocio impediturum confideret. Nec (si quic-
quam humanæ cōiecturæ certū est) procul du-
bio spes opinioq; cōcepta fefellisset, si, quorum
dextris viueret memor, milites charitate ac
studio, liberalitate gratitudineq; deuinxisset;
verū omni impietate superbiaq; imbutus, dū
sese eò insolentiæ imprudens demittit, vt sti-
pendia detrahendo & merita virtute præ-
mia derogando, memoriam eorum insurgēti
animo excutit, quorum opera ad eam digni-
tatis ac fortunæ amplitudinem peruenisset,
fato trahente, & debitas infandæ immani-
tati pœnas Superis festinantibus, sese fru-
stratum deceptūq; extremo in termino sen-
sit.

Stulta Con salui spes & opinio.

sit. Peractis Quitone aliquot mensibus, vbi sobriè oĩa cõstituisset, relicto hic cũ trecentis Petro Pulletio, cuius fidei imprimis confidebat, Regiũ abscessit, fœliciq; profectione aduenientẽ Laurentius Aldanius cũ ciuitate honorificè excepit, atq; in vrbẽ induxit, Principibus equũ fræno ducẽtibus, et magno tubarũ tympanorũq; præcinẽte concentu: vbi, cũ suam ipse fortunã nõ caperet, multa in dies instituit, quæ euidẽtissimis superbia atq; tumore turgidũ pectus signis aperuêre: euntem Tyrannorũ more octoginta satellites præibant, superbè spectantium turbam dimouentes, assurgere prætereunti vel ignorantia qui prætermisisset, in magno periculo erant, nemo in conspectu præsentis sedere, nemo verticem operire poterat, & multa id genus alia in singulos dies proteruia audaciaq; fiebant, quæ C. Cæsari post deuictũ Pompeium maximo victori inuidiam, & necẽ conciliasse traduntur, huic non fœliciorem euentum paratura.

Consaluus Regium redit et magnifice inducitur.

FINIS.

Θεὸς τὸ δέος.

LEVINI APOLLONII GANDOBRVGANI MITTELBVRGENSIS DE REBVS IN PERVVIA GESTIS.

LIBER V.

HÆc rerum tempeſtas atque ægritudo cùm eſſet, Cæſar interim per Franciſcum Maldonatum & Didacũ Cutum (quos in Hiſpaniam traieciſſe, & in Germaniam inde veredarijs equis properaſſe diximus) de ſtatu Prouinciæ erat edoctus; verũ præſentium negociorum ad religionem pertinentium difficultate factum eſt, quòd Peruuinarum rerum cura aliquandiu ſepoſita ſit atque dilata. Nam hæc ferè incidêre in id tempus, quo Cæſar in Germania aduerſus Lutheranos bellum cudebat, in quo poſtea Ioannes Fredericus Saxoniæ Dux, & Philippus Catthorum Princeps Lãtgrauius debellati, ac capti ſunt. Tandẽ viſum fuit Petrum Gaſcam ſacrato Ordini initiatũ mitti, cuius induſtria multis in negocijs ſpectata, &

ta, &

ta, & in alijs caußis administrandis prudentia cognita, virtus etiam in re militari explorata fuerat. Hic Præses regij Concilij titulum gerebat, & de omnibus rebus agendi, nouationes atque abusus abrogandi, & milites etiam conscribendi authoritatem habebat. Verùm quanquam in eo bellicus vigor non desideraretur, tamen ea æquitate moderationeq́; pacifici animi rationem condierat, vt longè auidius omnis quietis consilia amplecteretur, & ijs maximè in pacanda Prouincia vti constituisset, penitusq́; ab cruentis belli tumultibus, nisi secus vltima neceßitas postularet, abhorreret. Is anni quadragesimi sexti, quo ad Quitonem pugnatū fuit, mense Maio Martham appulit (id Theonymæ vicinum est) vbi pulsum ab Hinosanis Melchiorem Verdugū Carthaginensi in portu se expectare cognouit; verū metuens, ne si hunc sibi adiungeret, sui quoque odiū Verdugi caussa apud Hinosanos concitaret, recta Theonymam illo relicto contendit, iussitq́; ad explorandos hominum animos Alphonsum Aluaradum in littus excēdere, qui cum Ferdinando Mexia vrbis Præfecto col

Petrus Gasca præses in Peruuiā mittitur.

Cc loquu-

loquutus, Præsidis aduentum, aduentusque caussam exposuit: sed nullo certo accepto responso, quum neuter alteri permultum confideret, discessit. Tum verò Mexia, altius re considerata perfectiusq́; cognita, lembo obuiam Gascæ tendit, & demum in ipsius nauigium insiliens, familiariter complexus est, honorificeq́; in littus, ac deinde ad vrbē perduxit: quæ res veluti Consaluianæ ruinæ ianua, & quòd Præses rem obtinuerit, caussa fuit. Inde inter secretos sermones cum Gasca rem omnem & sui aduentus caussam, & Cæsaris voluntatem luculentius enarraret, & sibi demandatæ potestatis diplomata ostentaret, Mexia omnem profundæ simulationis nubem disiecit, & se in Maiestatis ipsiusque seruitium ac nutum redire professus est; & si extemplò bellum indicendum, armataque exeundum manu putaret, operam suam, & quoscunque suis sub signis haberet milites, dedicat; ac docet, si Panamaidem quamprimum tenderet, nullo labore vniuersam classem Consalui in potestatem redacturū, quando sat sciret consideretque, exposita ipsius aduentus ratione, ipsum Hinosam nulla

Gasca ab Mexia recipitur Theonymæ.

assen-

assensurum mora, in partesq́ transiturum. His Gasca magnopere gratias agens, longè diuersam sibi propositã viã, & ingrediundã esse ostendit, eam verò Cæsaris mentem, vt modestia temperantiaque exitiosas dissidiorum pestes excindat, & miserabili Prouinciæ inhærentium tumultuum tela euellat, non vt noua maiorum discordiarum concitatione Rempub. labefactatam & inclinantem in certæ ruinæ exitium impellat. Nam, quum ex immoderata Velæ Proregis seueritate vniuersam malorũ tempestatẽ in Prouinciam effusam constaret, non insulsa de caussa Cæsarem moderati ponderatoris iudicisq́ temperantiam respexisse: quamobrẽ magnam sibi spem affulgere, vulgata Cæsaris voluntate, singularem obtemperandi atque in Maiestatis nomen redeundi alacritatem, promptitudinemq́ omnibus accessuram. Ad hæc facilè consentientem Mexiam Panamaidem proficisci iussit, vt Hinosæ rem exponeret, qui ad primam recepti Præsidis famam non leuiter Mexiæ succensebat, quod nondum authoritatem & caussas aduentus ipsius exploratas haberet, & in illo recipien

Hinosa Mexiæ cur succensuerit.

do ſuam voluntatem Mexia haudquaquam
conſuluiſſet, multiq́ ob id prædicabant, vbi
primum Panamaidem perueniſſet, ingens ſa
lutis ſubiturum diſcrimen: quibus tamē ter-
riculis Mexia ab ea profectione detineri non
potuit, partim vetere Hinoſæ amicitia ac
neceßitudine fretus, partim clementis ipſius
ingenij, & ſatis in Cæſareum nomen propen
ſi ſpe ſubnixus, quæ venienti, & negocium
omne commemoranti, ac ſeſe etiam purganti
omnia faciliora apud Hinoſam effecit. Theo
nymam reuerſus Mexia, quum ſatis proſpe-
ra renunciaret, animumq́ue Ducis ad ipſius
acceſſum egregia oratione præparatum oſten
deret, Gaſca Panamaidem peruenit; vbi, in-
credibile dictu, quantoperè non Hinoſam mo
do, ſed reliquos Duces etiam, & ipſos milites
pacatiſsimi animi moderatione ſe digna ſeue
ritate condîta, ac vultu inter ſerenitatem
ac grauitatem temperato, colloquij etiam fa
miliaritate comitateq́, veluti tantarū vir-
tutum ſtupore perculſos, in ſe rapuerit ac
transformarit. At, poſtquam de Præſidis
aduentu Regium fama peruenit, magna re-
pentè conturbatio Conſaluum, cæterosq́ Du-

Gaſca Panamaidem peruenit.

ces

ces occupauit; contrà verò apud hos tacita spes ac lætitia residebat, qui pio in Maiestatis nomen affectu imbuti, in eo tamen dominatu Tyrannorum eundem altè suppressum reconditumq́ continere coacti fuerant. Nec mora, Consaluus cum Ducibus, quid facto opus sit, grauißimè deliberat, quorum sententiæ turbatißimè variabant: multi vel palam vel clam ad tollendum hominem mittendos censebant; alij in Prouinciam adducendum iudicabant, tum vel posse quidlibet ab eodem facillimè impetrari; sin id quoque diuersum cederet, longa prorogatione posse distineri per speciem habendi conuentus ciuitatum ad ipsum recipiendum, & hũc propter vrbium disiunctionem, atque interuallum mutuum consulto vel in biennium distrahi posse, ipsum interea, adhibito fido militum præsidio, Pugnæ insulæ imponendum, & ea ratione Cæsari de aliquo motu ac rebellione facta expostulandi locum nõ fore; quando celerius ciuitates, longißimis inter se spacijs dißitæ, ad conuentum venire non posse viderentur: alij in Hispaniam relegandum censebant; & hoc demum cõsensum est,

Consalui ob Præsidis aduentum angor.

vt ad Cæsarem maximæ authoritatis viri mitterentur, qui, exquisita narratione vniuersa totius rei gestæ serie exposita, accurateq; sui purgatione facta, & omni tumultus suborti culpa in Velæ Barbariem coniecta, vniuersæ Prouinciæ nomine illum obsecrarent, vt Consaluo præfecturam, quā obtineret, relinquere non grauaretur; ijdem etiam Præsidem Gascam in itinere adorirentur, & ne Prouinciæ pedem antè inferret, monerent, quā Cæsaris voluntas ea legatione adamußim explorata fuisset; sin is minus parêre vellet, custoditum Regium perduceret: multi suadebant etiam, vt in itinere interficerent. Ad id munus deliguntur Hieronymus Lausanus Reginus Præsul, Laurentius Aldanius, & Thomas Prædicatoriorū Princeps, qui plurimum apud omnes facundia valebat. Hi dum ad iter res suas componunt, Aldanius nauigio instructo (quem maximè properare, & primos sibi nuncios significare iusserat Consaluus) Panamaidem nauigauit, quē paulò post reliqui sunt sequuti. Hoc tempore tantum fidei apud Consaluum contraxerat Nonnius Velæ frater, vt in libera

Legati ab Consaluo ad Cæsarem destinantur.

bera custodia habito venatum exire liceret, nunc infortunatus misero casus accidit, qui in exitium traxit. Ioannes Torræus in lacuna quapiã (vbi Barbarorũ idolũ adorabatur) inuẽto auri põdere, cuius preciũ octoginta aureorũ millia superabat, præter magnũ torcosiorũ ac smaragdorũ numerũ locuples factus, in sacra omologesi Minoritarum Cœnobiarchæ, apud quem thesaurum deposuerat, aliquando indicauit, permagnum sibi reuisendæ Hispaniæ desiderium esse, vt cum amicis necessarijsq́; isthic familiariter suauiterq́; conuiuendo, verum beneuolæ fortunæ fructum perciperet; sed quum sibi ob perpetuam Consaluianæ factionis societatem vsq; adeo grauiter offensa Maiestate, ne in pœnam incurreret, metuens, in Hispaniã prius reuerti vereretur, quam id delictum contrario forti aliquo facinore diluisset, sibi statutum vnà cum thesauro Nicaragnam profugere; ac tum, contractis isthic militibus aliquot, nauigijsq́; duobus instructis, ad loca immunitiora assultus facere, & Consaluianis subuectionibus molestias exhibere; verum quãdo ad eius rei aditũ consequendũ nec ac-

commodam ætatem, nec authoritatem haberet, velle perlibẽter digni nominis & spectatæ virtutis quendam asciscere, nec huic negocio videri appositiorem quenquã ipso Nonnio, quem egregio animi corporisq; vigore, & non exigua militiæ peritia præditũ, cùm infinitæ illatarum iniuriarum afflictiones, tum fratris amantißimi miseranda mors ad vberrimam vltionis rapiundæ occasionem iure concitarent: qui si ad pulcherrimum facinus perpetrandum virtuti audaciæq; deesse non vellet, paratum se obsequio seruitioq; eius, vel ad mortem, atque hunc illi sanguinem suum ac vitam deuouere, et eam in rem sacramentum daturum: quamobrem precabatur cœnobiarcham, vt ipse propositum animi sui ad Velam deferret. Id cum Minorita haud grauatè fecisset, Nonnius ei iure diffidẽs, quem in præcipuis Consaluianorũ fuisse sciebat, primum ad periculosißimæ rei assensum adduci nolebat; sed vbi solidum iureiurando sacramentum ante aras præstitit, dubitabundus negocium tamen suscepit; & multos cùm inter se sermones sererent, ac conciliabula inter notos & familiares agerent,
odor

odor eius rei ad Consaluum peruenit. Ita captus est Nonnius, & publicè non sine maximo omnium luctu iugulatus. Sub id etiam tempus Cuscone Alphonsus Torus ab socero inter iurgia transfossus est, successitque illi Alphonsus Hinosa, non hic Isthmi Præfectus, de quo hactenus loquuti sumus, qui paulò pòst seditionem subortam compescuit, Lupo Sanchæo Didacoque Beserrio authoribus interfectis. Interea Aldanius, quem à Consaluo ante cæteros legatos præmissum fuisse diximus, Panamaidem venit, statimque literas Pizarri ad Præsidem satis contumeliosas & asperas, ne in ipsis principijs tanti momenti res inanibus scriptorum conuiciorumque muliebrium nugis offenderetur, discidit atque concerpsit, exceptusque ab Hinosa ipso familiarißimè, cum quo honestatis atque clementis ingenij similitudine conflata neceßitudo diuturna sibi intercesserat, paucos post dies ad salutandum Præsidem Gascam acceßit; iamque fidei declarandæ tempus adesse conspicatus, quam temporum neceßitate suppresserat, nulla rerum mandatarum illata mentione, Cæsareo nomini sese addixit, atque

Nonnius Vela Velæ Proregis frater iugulatur.

Alphonsus Torus Cuscone confossus.

Laurētius Aldanius ab Consaluo ad Præsidem transit.

ita Legatio instituta penitus interrupta est: & reliqui ferè Cõsalui Duces, qui adhuc incerti nutabant, vt ab tanti viri defectione sibi consulendi exemplum caperent, sunt perpulsi. Tum quoque cum Hinosa, qui nondum penitus Consaluo mẽtem operamq; renunciarat, audacius liberiusq; res agi cœpta est, & priuatim Ferdinandus Mexia in aures plurima susurrando præsentem rerum statum, miserabilem Prouinciæ habitum, calamitatum multitudinem, molemq; secum conferre, cum animoq; diligenter metiri iubebat, adesse Præsidem ab Cæsare missum non alia ratione, quã vt maturrimi remedij præsidium deformatæ & oppressæ Reipub. afferret, Tyrannidem euerteret, & vel vltimam dißidij ac contentionis scintillam extingueret, &, quodcunque vel audacia, vel inter publicam conturbationem negligentia mali noxijque obrepsisset, fideliter emendaret: cuius negocij institutum opus sua facultate atque virili prouehere, ipsius esse officij, qui perpetuam honestatis ac priuatæ existimationis curam optima mente prudentißimè in consiliũ adhibuisset, quæ in non dubium cum ipsa vita

& fa-

& facultatibus omnibus periculum accessi, si præsentissimam releuandæ Prouinciæ & fidei ac voluntatis erga Maiestatem declarandæ opportunitatem non alias rectius offerendam aut prætermitteret, aut trepidando differret. Ad ea respondit Hinosa, se Præsidi institutisq; eius negocijs non honestissimè modò cupere, sed haud semel suæ in eum inclinationis propensionisq; indicia demonstrasse, nec vllam transeundi moram facturum, simulac conspecta Consalui postulatione nihil firmius pro illo statuens Cæsar saluam sibi ad eam rem perficiundam nominis honorisq; sui rationem fecisset. Re vera enim Hinosa, vti non multum belli peritus erat, & ingenio simplex candidusq;, quicquid institutum, quicquid gestum patratumq; ab Consaluo fuerat, legitimè sanctèq; factũ opinione conceperat; quando Pizarri postulationem etiam doctorum & sacrorum virorum suffragijs approbatam fuisse meminisset. Mexia, imperitæ mentis morbũ subsentiens, nihil quicquam aliud responsi statutiue ab Cæsare expectandum declararat; omnes verò vsque adeò ardenter studia sua in Præsidem
reie-

reiecisse, vt nihil ab eo imperatum recusatu-
riessent; proin ne se insulsa persuasione delu-
sum deceptumq́ teneret, eò quòd doctorum
etiam virorum suffragia Pizarri postulata
approbassent, quando valente Tyrannide
oppressam veritatem, ereptam libertatem,
& omnes vno eodemq́ assentandi secundæ
fortunæ studio isthic perfusos constaret. His

Hinosa ad præsidem ab Consaluo deficit.

rationibus victus Hinosa postridie ad Præ-
sidis ædes ingressus Maiestati, sacramento
legitimè adhibito, nomen dedit; dein vocati
intus reliqui Duces promptißimè idem fe-
cêre, sed clam, vt ad destinatum tempus si-
lētißimè res acta supprimeretur; quanquam
ex frequenti ingressu egressuq́ nasutis suspi-
cionem subolescere non difficilè esset. Gasca
tanto successu omnia vt se pro votis conse-
quutum vidit, omnem porrò moram fore
perniciosam ratus, bellum occupare statuit,
vt expedita celeritate paratiora sibi omnia,
hosti verò imparatiora impeditioraq́ue red-
deret. Ante omnia Laurentium Aldanium

Aldanius ad Reginũ portum occupandum mittitur.

cũ quatuor myoparonibus accelerare ad Re-
ginum portum iubet, vt ea re Consaluo om-
nis rei maritimæ facultatem intercluderet,
simul-

ſimulq́; eos, qui piè in Maieſtatem affecti eſſent, cōmodius ad ſe reciperet, & cæteros etiã, qui in Conſalui adhuc fide erant, oſtẽtatis donandæ pœnitentibus rebellionis admiſſæ remiſsionis diplomatibus, ad ſe deficiendum deſerendumq́; Pizarrum ſolicitaret. Huic adiungit Ferdinandum Mexiam & Ioannem Ilaneſium; totius autem claſsis præfecturam, vti antè gerebat, Hinoſæ relinquit, & in militibus recenſendis cum ad ipſum ſigna deferrentur, ſua quibusq́; ſigniferis permiſit, ea humanitate omnes arctiſsimo quodam amore atque appetitu ſibi, ſummo autem odio inuidiaque Tyrannidis infrænis memores Conſaluo obſtringens: dehinc Ioannem Mendocium ad Mexicanæ Prouinciæ Proregem Alphonſum Mendocium, aliosq́; paſsim ad vicinos præfectos Vatimaliam ac Nicaragnam ad auxilia adducenda mittit. Paulò antè cum ſuis eisq́; literis, quas Cæſar ad Conſaluum perſcripſerat, Ferdinandum Pauiagnum ad Pizarrum miſerat, quem Tumbæo Michaëliam peruenientem Conſaluianus Prætor Vilalopus cæpit, literasq́; ademptas ad Didacum Morã Tru-

gilla-

Cæsaris ad Consaluum literæ.

gillanum Præfectum, & is ad Consaluum misit. Cæsaris literæ in hanc sententiã perscriptæ erant. Consalue Pizarre, ex tuis literis & multorum sermone intellexi, quid isthic interea nouatum sit; ex quo Vela Proregia dignitate à nobis affectus in Prouinciam cum decretis nostris appulerit, vt his exequendis publicæ vtilitati consuleretur. Facilè adducor vt credam, abs te nobis repugnandi consilio nihil quicquam esse factum, sed Velæ seueritatis vitandæ gratia, qui nulla postulatione admissa summum ius prosequi instituerat: quamobrem Franciscus Maldonatus lègatus tuus, quæ vel tuo vel reliquorum nomine retulit, benignis & æquis auribus satis accepta sunt, nobisque subinde ad omnem discordiarum eruendam radicem, liberandamque tristißimis ærumnis Prouinciam Petrum Gascam mittere, & eum præstare visum fuit, quicquid diuinæ gloriæ laudatum, nostræ existimationi commodum, vniuersæ Prouinciæ indigenisque vtile ac salutare iudicaret: proin ea in re id tu obsequij officijque illi exhibeto, quod

mihi

mihi exhibendum putares, opemque quam potes confer; vti te facturum confido, ita mihi Franciscisci fratris tui memoria inuiolata manebit, in te ac reliquam Pizarrinam posteritatem vberrimis priuilegiorum compendijs redundabit. His literis priuatam epistolam ad Consaluum Gasca adiunxerat, prolixæ & maximè piæ admonitionis plenam, vti haud difficile fuit viro omnis scientiæ facundiæque gnaro valentißimas ad permouendam mentem artes adferre. Pizarrus vtranque clam habuit, sed Pauiagnum, quem cum his missum diximus, adduci per fidum quendam seruum iubet, adductoque nihil periculi esse docet, si nulli præterquam ferendis epistolis alteri curæ se immiscuisset; sin aut clam aut palam ad concitandos homines quidpiam faciundo demandati negotij septa fuisset transgressus, nihil tam exiguum fore, quin illi quamprimum capitale cederet. Pauiagnus impauidè suam caussam egit, iussusque deinde facessere vbi secesßit, ibi certè consultatum etiam fuit de iure gentium violando, quanquam Consaluus id

Ferdinandi Pauiagni periculum.

omni-

omnino inuiolatum sibi perpetuò fore testaretur. Verũ Præsidis diuulgato aduentu vehementer suadebãt Consaluiani Duces, Præsidem nullo modo intra Prouinciæ limites recipiendum, plurimi, ne Deos ferè quidem existimantes è suis manibus tyrannidem atque imperium posse extorquere, Cæsarem multo irrisu illudebãt, quod ad priuati hominis & nulla virtute cogniti imperium atque obsequium indignissimè se reiecisset, qui vniuersam Prouinciam in nutu manuq; cõtinerent.

Consaluianorum con fidentia & superbia.

Verũ Consaluus in vnicam bellici apparatus curam animum intendens, ad Caruaialem scribit, vt cum omnibus ijs, quos adducere posset, properè ad se veniret; ipse Regij solertissimè aduersus omnem motum vigilias instruere cœpit, & Saratem imprimis lecto decumbentem toxico tollendum curauit, quem ante alios suspectum habebat. Petrum Pulletium per literas monet, vt omnem vigilando diligentiam adhiberet, delectuque bello idoneos præriperet, ne conscripturis hostibus cederent. Caruaial autem post animum Pizarri intellectum accelerans, breui aduênit, adduxitq; amplius milites quadringentos,

Caruaial ab Consaluo reuocatus è Charcantibus Regiũ redit.

Sarates veneno tollitur.

tos, & octoginta Carolinorum millia, venientemq́ egressus ipse Consaluus cum procerum turba lætißimè & honorificentißimè excepit. Interea Laurentius Aldanius Panamaide cum quatuor myoparonibus digressus, non procul Trugillo Malabrigam appulsus est; nec quicquam adhuc de Ducum suorũ defectione Consaluus perceperat, quanquam in ambigua suspicione eò versaretur, quòd ab Hinosa nihil amplius literarũ nunciorumq́ acciperet. De his nauigijs Didacus Mora Trugilli Præfectus vbi percepit, quod multis literis interceptis, quicquid Panamaide gestum erat, quanquam non plenè, cognouisset, ipse instruit celocem, & eodem proficiscitur, eo consilio, vt si Consaluianas naues esse aduerteret, ipse commeátus adferendi explorandiq́ue caussa aduenisse videretur, sin Præsidis cõspiceret, tum, quod destinarat, his sese adiungeret: atque ita accidit, vt eodem, quo portu excessit die Aldanius venienti occurreret; quapropter consalutatione facta suum etiam nauigium Mora adiunxit, & largo commeatu reliqua instruxit. Ibi ad excitandos homines minuen-

Didacus Mora Trugilli Præfectus callide ab Cõsaluo deficiens Aldanio se adiungit.

Mora Cassamalcam abit.

dasq; Consalui vires cõstitutum est, vt Cassamalcam cum aliqua militum parte abiret, isthic intercipiendi omnes caussa, qui ad Maiestatis nomẽ transire vellẽt: diuersi insuper diuersas in plagas ad Cichapoiades, Quitonem & Vanuconem, & ad Mercadillũ Porselliumque Duces diuersis in locis ab Consaluo constitutos nuncij ac literæ mittuntur, vt quamprimum, quibus possent copijs, ex sedibus suis ad Cæsaris obsequium Cassamalcam accelerarent. Non multò post per monachum iudicem ad Cõsaluum fama peruenit, Didacum Moram portu egressum claßiculæ venienti nauigium adiũxisse; & ipse in eam suspicionem veniebat, vt se Gascæ applicaret, Panamaidem nauigasse, qua adductus nauigio attributo Garziam Leontium vnà cum cœnobiarcha quopiam Trugillum misit, vt isthic Præturam gereret, & profugorum fœminas Panamaidem ad maritos eo nauigio cœnobiarcha adueheret, viduas verò suis militibus, qui illas procirent, nubere quamprimum iuberet, aut eas etiam, quæ nollent imperata facere, cum cæteris Panamaidem deportaret: quod inhumanitatis plenum

Inhumanũ in fœminas Consalui facinus.

num facinus, quanquam varijs excusationum pallijs obtegeretur ac purgaretur, non aliò tamen spectabat, quam vt earũ omnium seruis indigenis, adeoq; vniuersis facultatibus inhumanissimè potiretur. Verùm, quum iamdudum inusitatæ tyrannidis omnes sacietas cœpisset, Leontius occurrenti Aldanio cum omnibus suis se aggregauit, Regiumq; ad id renunciandum, aliosq; clam sollicitandos, & eos, qui secreta in Pizarrum odia, in Præsidem verò benigna studia induissent, monẽdos, vt ad littus descenderent, lembis excipiendi, cœnobiarchã remisit. Consaluus, quod erat, fama indicante anteà rescissens hunc Regium peruenire, aut cum vllo clam palámue sermonem habere vetuit, permultum autem conquestus est, tantum suam se opinionem fefellisse, quod ab Aldanio, cui maximam semper fidem habuisset, in quo summam spem collocasset & vel inuitis alijs candidè pepercisset, nunc initio defectionis facto ante alios subitò proditus esset: multi palam etiã in Ducum corona eam ob rem Consaluum incusabant, quòd, vt maturè infidum hominem tolleret, suadentes stulta

Consalui de Aldanio querela

credulitate fiduciaque respuisset: seræ tum querelæ volitabant, imminens vis pari vi repellenda erat. Ergò Consaluus acies ordinesq; ac Duces instituere, tormenta parare, arma congerere, & omnem belli necessariam curam expedire cœpit. Benitum Caruaialem ac Cepedam Ephorum, quorum fidei superiore bello egregiè spectatæ id benè committendum putabat, equitibus præficit; Ioanni Acostano; Ioanniq; Vellæo Queuaræ veterem Sclopettariorum præfecturam relinquit; reliquo peditatui Ferdinandum Baxicouum, Martinum Roblesium, & Martinum Almendram Duces aßignat. Francisco Caruaiali vetus summæ Præfecturæ munus reddit, quod inter alios facilè virtute, sciētia, ac erga se fide præmineret, & cum eo maximè omnes consiliorum suorum rationes digereret, eiq; Sclopettarios trecentos, quos secum è Carchantibus adduxerat, relinquit. Hinc tuba tympanoq; per vicos compitaq; sonante, vt quicunque per ætatem ferre arma possent, nomina darent, offerentem se ciuiū turbam per milites distribuit, & Ducibus insuper pecuniam in stipēdia impertit.

Consaluus bellum aduersus Præsidem instruit.

Marti-

Martino Roblesio viginti quinque aureorum millia ad centum triginta milites alendos donantur, Baxicouo viginti, Acostano ac Queuaræ in Sclopettarios suos triginta millia dependuntur. Signum regium Antonius Altamiranus vehebat, cui duodecim millia data sunt, vt peculiares ipsi equites attributos curaret, qui Cusconicæ vrbis ciues potentia opibusq; splendidißimi stipendia non merebantur, sed alacriter in Consalui gratiam nomina dederant, in prioribusque etiam bellis fortem fidelemque operā illi nauarāt. Ea nocte, militibus per certas stationes diuisis, summa cura vigilatum fuit, postridieq; milites, vt recenserentur, in foro egregio ordine sub signis constiterunt, & ipse Consaluus peditibus admixtus stetit. Mille amplius viri erant, sed quorum dextræ ac virtus vniuersa ferè Prouinciæ loca egregij facinoris memoria insignierant, & tales hercule, quales nullo in triumpho Europa vidit. Erant enim non decoris modo armis protecti ac fulgentes, sed his superindutas ephæstrides murice, auro, argētóue tinctas habebant, caligasq; artificiosè segmentatas, &

Consaluē milites quales in nullo triūpho fuerūt.

per earum ſecturas cocco byſſoue diducto, intumeſcente tomento conſpicuas, aut ipſa arma lagunculasq; auro intincto variegatas geſtabant, inuicta haud dubiè ea in Prouincia Ducibus militibusq; acies, ſi intoleranda crudelitas ſuperbiaq; Conſaluo militum Ducumq; fidem amoremq; non ademiſſet; quare victum magis, quam bello, ſuperatũ fuiſſe conſtabit. Mittuntur hinc in varias plagas nuncij ac literæ ad vrbium Prætores Cuſconem, Quitonem, Vamantiacum, ad Ioannem Saiauedram, Argyropolim atque Arecupiam, vt quantas maximè poſſent copias magnæ & periculoſæ rei cauſſa celerrimè cogant, Regiumq; perducant, ad alliciendum etiam vulgus hanc rationem belli ſuſcepti fundamentis dabat. Eo propoſito ad Cæſarem ſe Laurentium Aldanium amandaſſe, vt ſuo ſuorumq; nomine, quicquid in Prouincia geſtum fuiſſet, exponeret, ſtatumque publicũ exactiſsimè explicaret, & ſummam eius voluntatem referret, hunc tamen mala mente ſeductum Præſidi fœdus operamq; fraudulentiſsimè contra fidem applicaſſe, nunc ſua cum claſſe, quam ipſe tot aureorum

Conſalui ratio cur bellum in Præſidem ſuſciperet.

reorum millibus exædificasset atque instruxisset, facta conspiratione, se oppugnatũ venire. Gascam autem Præsidem licet inducendæ quietis, bellorumq; pacandorum caussa ab Cæsare missus esset, ex sua tamen nunc authoritate copias, quas potuisset, conscripsisse, vt, quicunque superioribus bellis operam consiliumque & adminiculum interposuissent, puniret ac persequerentur, cuius culpæ quum neminem propè expertem esse constaret, enixè, vt sibi prospiciant, omnibus laborandum. Quod enim de donãdis remissionum diplomatis iactatum esset, existere profectò plusquam friuolum ridiculumque, quæ ecquid profutura cuipiam, cum ante Quitonicum prælium, & Velæ Proregis mortem constituta confectaq; neminem adhuc eorum cõprehenderẽt, qui illi pugnæ interfuissent? in hæc verò donanda ecquid Præsidi potestatis factum, qui ante Velam cæsum Hispania soluisset? Quapropter dum alia constitutione negocio ab Maiestate prospectum esset, Præsidis iniquos conatus refutare, omnique vi bellica obsistere sibi statutum esse, & eò promptius, quod fama & Francisci Mal-

donati sui legati literis intellexisset, Gascam missum esse non adimendæ sibi præfecturæ caussa, sed vt in concilio regio Præsidis nomen atque authoritatem tueretur & vsurparet, ipsum etiam Gascam in literis ad se per Ferdinandum Paniagum traditis nihil aliud prætulisse, nunc verò prauißimis aliquot proditorum consilijs inuersum longè rebus sibi mãdatis aduersa moliri. Inter has curas perlatum fuit Laurẽtium Aldanium Trugillo propinquare, quem ad nuncium Consaluus cum quinquaginta hipposclopistis Ioannem Acostanum percurrere littus iubet, & lignandi aquandiq́ facultatem descendentibus impedire, & nauigia ab continente arcere. Is nauiter iussa faciens ad Trugillum vsque excurrit, partimq́ Didacum Moram Cassamalcæ sedentem metuens, partim Santæ classem versari intelligens, eò contendit, quod ipsum per Hispanos quosdam percipiẽs Aldanius manipulos aliquot in cannetum abdidit, præcipitassetq́ in insidias Acostanus, ni, exceptis commodùm aliquot exploratoribus, & his metu mortis omnia aperientibus, periculum didicisset. Ab ijsdem cognouit

Acostanus claßiarijs infestus.

Aldanij insidiæ detectæ.

uit proximè littus nautas aquari, ad quos contendens multos cœpit, reliquos abêgit in ipſo inſidiatorum conſpectu, qui equitibus ſe pedites obterendos obijcere metuentes prodire non audebant. Captiuos Regium miſſos Conſaluus, ſerò clementiæ famam captans, comiter apud ſe habuit, & ab his clariſſimè, quid Panamaide geſtum fuiſſet, quid Præſes rerum gereret, quem apparatum inſtrueret, quæ miſſis in diuerſas variarum Prouinciarum partes Legatis nuncijsq́ auxilia conuocaſſet, intellexit, & inter cætera id etiam relatum cognouit, Aldanium ad promittenda dandaq́ remiſſionum diplomata Petrum Vllôam, virum ſacratum, profano habitu in continentem expoſuiſſe, quem deinde conquiſitum Conſaluus cœpit, & in cauernam tenebris horrentē, & dira reptilium ac ſubterraneorum animantium multitudine infeſtum atque deformē detruſit, vbi tantiſper delituit, dum appulſa claſſe per occaſionem erumpens effugit. Poſt hæc ad eijciendum Caſſamalca Didacum Moram ſtatuerat Conſaluus Benitum Caruaialem mittere, eoq́ redacta res erat, vt ducentis delectis

Petrus Vllôa in cauernā detruſus.

in crastinum profectionem pararet, quum sequentis diei summũ mane Franciscus Caruaial ad Consaluum veniens id magnis de causßis est dehortatus, tantæ rei momentum minimè ambiguæ fidei homini committendum affirmans, quem satis sciret magis vindicandi fratris, quàm ipsius studio eius partes superiore bello esse sequutum, nunc vltione peracta non inanis suspicio foret tot affines, cognatos, ac familiares Præsidi militantes, & fratrem Episcopum Luganum, in summa gratia nomineq́ apud Cæsarem habentem, deinde turpi indictæ necis ignominia affectum, excruciante veteris iniuriæ memoria, nihil fidi certiq́ apud animũ constituisse, & pro tempore consilium aliquando capturũ. Huius ergò hortatu id munus Acostano impositũ est, & ea diffidentia effectum, vt iniecta suspicione Benitus ad deficiendi cogitationes verteretur. Acostanus autem ducẽtis & octoginta amplius assumptis Cassamalcam iter intendit, sed postea reuocatus cœptum omisit. Sub id etiam tempus literis Aldanij acceptis Ioannes Saiauedra Vanuconis Præfectus militibus aliquot cõtractis

Suspicio & diffidentia Consalui erga Benitum Caruaialem.

per

per ſpeciem opis Conſaluo ferendæ, quam ille etiam miſſo Ferdinando Alphonſo poſtularat, vrbe exiuit, atque ibi mente detecta, omnibusq; ad Præſidis obſequiū paratis Caſſamalcam ad Didacum Moram acceſſit. In hac noui motus tempeſtate Centenus poſtquam ferè annum integrum in ſpecu delituiſſet, de Præſidis aduentu alijsq; rebus geſtis edoctus caput exerere, ſenſimq; viros attrahere cœpit. Cuſconem miſerat Conſaluus Antonium Robleſium, qua contumelia permotum ferunt Alphōſum Hinoſam vocaſſe ad vrbem occupandam Centenum, atque vel id certè, vel aliam fraudem latuiſſe oportet, quæ Centenum inuitarit, cui alioqui quis credat eam poſſe audaciā ac ſpem eſſe vrbis inuadendæ, vbi amplius quingentorum præſidium eſſet, tanta paucitate, quam tum Centenus habebat. Erant enim illi non amplius viri quadraginta, nec ijdē ſatis armati, adeò vt quidam ridiculè armorum atque haſtarum inopia pugiones perticis alligarent; inter hos Principes eminebant Aloyſius Riberius, Alphonſus Peris Eſciuellus, Didacus Aluarus, Franciſcus Nigralius, Petrusq;

Didacus Centenus poſtquam in ſpecu amplius anno dilituiſſet iterū comparet.

Centenus ad Cusconē expugnandam properat.

trusq; Hortitius Sarates. Cum his Centenus Cusconem ire perrexit, quod vbi cognouit Roblesius, milites præparat, acieq; instructa forum occupat, & Franciscum Aquirram eius Peruchi fratrem (quem ab Caruaiale immeritò suspensum fuisse diximus) exploratum emittit, qui in hac occasione veteris iniuriæ non immemor Didaco sese adiunxit, & eundem de stationibus edocuit, & quicquid porrò in Prouincia gestum fuisset. Ea igitur nocte, quæ Sacramēti festum præcessit, altera, quàm expectabatur via vrbem introiuit, statimq; Centeniani illato clamore atque tumultu, quo prima impreßione Roblesianorum conglobatos ordines percellerent, acerrimè sunt adorti. Ergo repentè, tubis sonantibus & vniuersa vrbe Sclopettorum, tympanorum, ac pugnantium murmure repleta, quum semisopiti quiq; ex ædibus prosultantes, rapto eo, quod fors manibus primum intulerat, partim hostium, partim suorū numerū oppidani auxissent, et ipsi Roblesiani ad eum casum præparati fortißimè inuadentes excepissent, maximæ contentionis certamen sequutum est. Centenianorum

Cruenta pugna Cusconico in foro.

norum paucitatem tenebræ, et ipse Dux plurimum adiuuabant, qui destrictũ tenens gladium hic cunctis aut moriẽdum fortiter aut vincendum fortius esse monebat. Roblesiani quanquam numero longè vincerent, tamen vndique opprimebantur. Nam ipsi ciues nihil de tessaris quærentes, in eum ruebant, in quem primus furor excursusque distulerat, fœdiorq; idcirco metus ac turbatio erat, quum à quo cauendum, quò irrumpendum esset, tenebris impedientibus nesciretur, & ipse circumstans vndequaque clamor, fusus sanguis, vulneratorum discursio omnia verò terribiliora facerent. In ea trepidatione equos præparatos sessoribus carentes Centenus calcitris in confertos agitari iußit; quibus dolore insanientibus, & furibundo impetu proruentibus, prius Roblesianorũ ordines diuulsi ac lacerati sunt, quam vel interficere præteruolantes, vel sentire possent an sessores haberent. Ea res Centeno plateæ spatio potiundi facultatem dedit, & certam victoriam attulit; quippe disruptis ordinibus, & alibi alibique magna confusione pugnantiũ Roblesianorũ vbi paulò pòst

Astus Centeni ad exemplũ Annibalis quo hostium ordines perfregit.

con-

concors fuga exorta est, oppidani victoribus se adiungentes effusissimè omnium fugientibus institêre, & ad expiandas Consaluianorum Ducum varias cædes auidissimè per vicos & compita concidêrunt; quem inter tumultum ex ciuibus etiam nonnulli periêre: nec desunt, qui ferant fugæ consultò initium esse factum ab Hinosanis, ita ab Duce facere iussis; quãquam nec Hinosa id factum ad existimationem lædendam fateri, nec ipse Didacus ad eleuandam victoriæ gloriam, quæ ingens erat, accipere atque agnoscere vellet. Certè in ea nocte vel accedente occulta fraude duo præclara fecisse putatur: primum, quod tanta paucitate vrbem adoriundi concepisset audaciam, ea propè non minorem, qua Leonidas Lacedæmoniorum Princeps cum quingentis ad Thermopylas Xerxis exercitum innumerabilem noctu inuasit: deinde quod ea equorum concitatione hostilem aciem perfregisset, petita; vti videtur, ab Annibalis exemplo versutia, quem bobus stramentis ad cornua ardentibus amenter concitatis, saltum; quo ab Fabio Cunctatore circumuentus erat, metu Romanis

Duo Centeni præclara facinora.

aba-

abactis euasisse, Liuius memorat. Postridiè Centenus, sedato tumultu, vulgo ad opera redire iusso, compositaq; Repub. Antonium Roblesium præpalam capite plectit, militibus centum aureorum millia distribuit, & magna Roblesianorum parte ascita, Petrum Rium & Ioannnem Vargam peditibus, Negraliū equitibus præficit, Aloysium Riuerium legatum facit, atque inde Argyropolim ad Alphonsum Mendocium opprimendum iter intendit. Arecupianus tum Prætor, Lucas Martinus, centum triginta viros collectos vrbe egressus Consaluo adducere volebat; sed hi audita Centeni fortuna hunc comprehenderunt, sumptoque Duce Hieronymo Villega (cuius non vna superiore libro mentio est facta) ad Centenum transierunt. Hæc omnia ad Consaluum perlata, antè iamdudum certiorem factum Michaëliæ ad Præsidem omnes inclinatos, & Cassamalcam magnas copias vndique conuenire, nunc certißimè scientem, nihil sibi militum quicquam sperandam esse, præterquam quod Regij haberet, induxêre, vt Ioannem Acostanum (quem ab eo ad

Cusco ab Centeno occupatur.

oppri-

opprimẽdum Moram Cassamalcam missum antè diximus) reuocaret, & eundem aduersus Centenum mitteret, atque ipse demum sequeretur; primumq́ ea parte insurgentem nubem discuteret, aut, si male vellet fortuna, procul ad extremam conseruandæ salutis curam ad Argyreum amnem, aut Chiliacos secederet. Iam enim aduerso satis in se hominum habitu, & maiores in dies militum suorum Ducumq́ defectiones percipiens, serò fortunæ ludibrium, & inanes hominum contentiones sapere cœpit: in tantum verò pauescebat in dies, vt oblitus gloriæ veterisque iactantiæ & cupiditatis, qua modo Prouinciæ imperium affectarat, atque id per vim, vel inuito Cæsare, obtinere sibi desponderat, in vnam expediundæ salutis sollicitudinem attonita mente incumberet. Hæc quanquam occultißimè contegere conaretur, tamen vel multo annisu expressa vultus simulatio latentem mœrorem decoquere non poterat, vt omnem apud alios sensum suspicionemque contegeret. Varia igitur transfugia & defectiones subortæ sunt, varij apud milites tumultus, & ingens metus, parque desciscendi

Consaluus sero sapere & sibi metuere incipit.

volun-

voluntas plures pluresque in dies incessit: quare quum tyrannide, vi, & crudelitate in fide atque imperio nolentes cõtinere vellet, varia homicidia, multæ cædes vel ob leuiusculas suspiciones exceperunt. His è medio sublati sunt Laurentius Mexia, & nullo in facinore deprehensus, quòd paulò ad obeunda imperia inuitior ac tardior crederetur, Antonius Altamiranus; signumque Regium, quod huic donatum fuerat, ad Antonium Riuerium est translatum. Verùm vt certiore vinculo, quos habebat, sibi astringeret, eosdem procul dubio defecturos suspicans, simulac dubijs remissionum diplomata innotuissent, Duces, Principes, vrbisque primates conuocat, his ob oculos ponit nullum officium, nullum certamen ad ipsos defendendos abs se prætermissum esse, nihil curarum, bellorumque ac discriminũ recusatum ad conseruandas ipsorum fortunas, quas beneficio fratris sui Francisci Pizarri obtinuissent, nihil, quod ad ipsorum caussæ confirmationem faceret, relictum, missos in Hispaniam Legatos, vt Cæsari publicum Prouinciæ statum latè declararent; sed eosdem Panamai-

Consalui in castris multa trãsfugia, & ob id variæ cædes.

Laurẽtius Mexia & Antonius Altamiranus cæsi.

Consaluus suorum animos tentat.

de retentos, & fraude seductos fœdera contra se iniquissima percussisse; & classem, in quam tanta impendia erogasset, contra omnem fidem interceptam: qua in re non hercule Maiestatis mandatum præstari, sed priuatam rem Præsidis requiri; cui si quæ in se belligerandi facta potestas esset, ipsum haud dubiè vna cum literis per Paniagum tabulas fuisse missurum, nunc pedes suæ iurisdictionis finibus inferre nouorum tumultuum fabam cudentem, & in varias partes ad seditiones secessionesq́ excitandas fallacia diplomata mittentem; qua iniquitate ad repugnandum ipsi nūc sese impelli, quam ad rem non minora ipsorum studia atque adiumenta esse debere: nam satis liquidum, certissimam anteactorum bellorum, cædium, ac latrociniorū, exactissima seueritate rationem ductum iri, & omnibus igitur ipsis, qui magnam earum rerum partem gessissent, truculentissima excarnificationum supplicia imminere: quāobrem, si superioribus bellis pro bonorum incolumitate promptissimè depugnassent, nunc multo hercule alacrius fortiusq́ dextras metu deposito pro vita, hono

re, ex-

re, existimatione, ad intenta supremarũ miseriarum, & extremæ necis tela iugulis retundenda propulsandaq́; expediundas, eaque re huc omnes ipsos abs se conuocatos esse, vt, nulla hæsitatione, liberis sententijs intimarum voluntatum ingenuitatẽ expromerent: se fidem dare, & (si vellent) legitimo Sacramento adiuraturum, nemini id fraudi aut damno fore, abire etiam volentibus liberam discedendi facultatem concessurum, suã verò qui sententiam approbarent, ijs Sacramento fidem obligandam, & asscribenda nomina esse: proin secum omnes, quod videretur, diligenti æstimantis animi ponderatione examinarent; postea enim post exhibita suffragia pœnitere, ac pigrescere, remq́; ad belli vsq; euentum dubiam trahere volentibus vel tenuissimæ suspicionis auram capitalem futuram. Illi adulationis studio mox ferè omnes fidem frustraturi, quod instituisset, laudando, & ne dubitaret pergere, exhortando, ad ipsius salutem gloriamq́; quicquid in se hactenus sensisset, studij, cõsilij, laboris, ingenij, authoritatis, fidei, constantiæq́;, id omne largius præstantiusq́; ad hanc rem conficiendam pol- Fides Consaluo ab suis da-

 licen-

licentur ac deferũt, & penitus, quicquid ſua vel corporis vel animi facultas caperet, ad extremos ſpiritus ipſi ſe reſeruaturos ſpondent. Hæc data omnium fides quum metu graui anxium paululum recreaſſet, aduenit Acoſtanus, quem, vti antea ſtatuerat, Cuſconem quamprimum cum trecentis aduerſus Centenum miſit. Paucos poſt dies cognitum eſt Laurentium Aldanium cum claſſe non amplius quindecim paſſuum millibus abeſſe; quem ad nuncium Conſaluus, ne ſi claſſem propinquare pateretur, magna fortuito tumultu exuſcitata conturbatio vrbem confunderet, quotquot armis ferẽdis per ætatem idonei eſſent, educere conſtituit; promulgatoq; edicto, ne quis poſt tubæ ſignum in vrbe permaneret, tanta repentè mæſtitudo miſerum vulgus occupauit, vt, quum nec fugiendi, nec manẽdi, mortis vndequaq; aſtante metu animum haberet, multi extremum caſum opperirentur, plurimi ſupellectilia, & argenteos imprimis theſauros incilibus atq; lacunis conderent. Poſtridiè, cum vela procul conſpecta eſſent, tuba ſonante equites pediteſq;, qui amplius quingenti erant, in forum

Regij trepidatio ob Aldanij aduentum.

Laurẽtius Aldanius ad Reginũ portum venit.

rum tumultuario conuenerunt; quibus deinde Consaluus eductis medio itinere eam ob caussam consedit, vt continente, ne diplomata per suos insinuanda ac spargenda curarent, (id enim ante omnia metuebat) classiarios arceret, & suis transfugiendi locum præcluderet, interimque, qua fraude classe potiri posset, experiretur. Postquam eo die pacatus sedisset, postridie ad Aldaniū misit Ioannem Ferdinandum ciuem Reginum, vt, illo retento obside, ipse aliquem colloquendi caussa ad se mitteret; qua re facta venit ab Aldanio missus Peña, qui ad Consaluū perductus tabulas demandatæ Præsidi potestatis declaratorias, & remißionis publicū diploma eidem tradidit; ore dein reliquum peragēs, monuit, id cùm ipsi imprimis honestum, tum Reipub. fructuosum fore, si, vti par esset, æqui obsequij pium officium Maiestatis statutis deferret, quorum hanc vnicam voluntatem esse, ipsum occupata per nefas præfectura abire, ac Præsidis cum plenißima omnium rerum peragendarum potestate in Prouinciā mißi authoritati parere. Ad ea nihil aliud respondit Consaluus, quam quòd atrocißimis sup-

Consaluus in Aldanium.

plicijs proditores, & ipsum Præsidem arrogantiæ caussa se affecturum minaretur, & grauissimè imprimis de Aldanij improbitate expostularet: ipsi autem Pennæ data fide centum aureorum millia spondebat, si qua arte prodendam sibi classem curaret: cuius sceleris oblationem honesto ore Penna abs se respuit, atque ita dimissus recessit, simulque Ioannes Ferdinandus in castra reuersus est. Is varijs Aldanij incitationibus pertusus longè alium & Consaluianis aduersum animum induerat; & huius opera Aldanius in diplomatis insinuandis maximè vtendum censens, aliquot ei exempla secretò tradiderat, literasq; item alteras ad meliorem perficiundæ fraudis aditum parandum cõtextas, & ad proceres datas, quas ijs attribuit; & Pizarrum remotis arbitris conueniens, dicebat Aldanium mentem suam sibi in sinum effudisse, petijsseq;, vt aliquot diplomatũ exempla in ipsius castra perferret, idq; partim vana Aldanij lactandi spe caussa, partim, vt ipse, quid lateret, perlegeret, haud se grauatè fecisse: qua de re collaudatus magnæ fidei, loco apud Consaluum parato occasionem cum

Remißionum diplomata per Ioannem Ferdinandum castris Consalui insinuantur.

Ioannis Ferdinandi astus ad cauendam suspicionẽ.

cum quibusdam de diplomatibus clam agen di inuenit. Hunc in modum Consalui rebus afflictis, vbi veniæ impetrãdæ diplomatum fama aspersisset, Regini ciues aliquot exeun di in vrbẽ copia facta profugêre, inter quos facilè principes erant Ferdinandus Brauus, Didacus Ascouetius, Bascus Queuara, & Franciscus Ampurius; ad quos insequendos Ioannem Torræum (non eũ cuius supra men tio facta) extemplò Cõsaluus misit, qui summa celeritate nouißimos consequutus est, & Bascum Ampuriumque se defendere coëgit; sed demum, equis vehementer cursu fatigatis, pugnamq; illis viriliter in profundas tenebras extrahentibus, receßit: Ferdinãdum Brauum, qui ab reliquis diuerterat, interceptum secum adducens. Huic vix multa lachrymarum precumque profusione soror, ad Consalui pedes sese aduoluens, vitam impetrare potuit; qua homini indulta Alphonsus Casarassus Pizarrum complexus, Male pereant, summæ Princeps, inquit, qui te deserunt, atque ipse dein vix post horas tres cum Brauo profugit. Paulò post Didacus Maldonatus ab Martino Roblesio rescis-

Consaluis ni magno numero ab Pizaro profugere incipiunt.

Ridiculum facinus.

cens sese in magna suspicione versari, quòd primùm inter eos fuisset, qui Cuscone ad Velam profugerant, quod contumeliosas literas ad Pizarri pedes abijciendas curasse putaretur, quòd magnam familiaritatem cũ Antonio Altamirano habuisset, noctu, nemine seruo assumpto, equo etiã relicto, pedes, quantum per ingrauescentem ætatem licebat, tribus inde passuum millibus fugiens sese inter arundines condidit; dein veritus, ne ab insequentibus retraheretur, nautam indigenam magnis precibus perpulit, vt se stramento impositum claßi adueheret; cuius ita beneficio, quanquam ægrè, iam labassante stramentorum compage seruatus est. Manè Roblesius & ipse maturè facescendi desiderio flagrans, Pizarro significat profugisse Maldonatũ, sibi videri in tempore illinc discedundum, ne ab cunctis per occasionem fugientibus desereretur; nemini verò copiam ad vrbem abeundi faciundam, &, vt eiusdem petendæ caussa tolleretur, iturum cum suis se profitetur ad obsonia coëmenda, diligentißimeque omnes obseruaturum, eadem tum insuper opera Maldonatum retracturum, qui in Domini-

Didaci Maldonati nocturna fuga.

minicanorum monasterio latere vulgo ferebatur. Id quum mirificè approbaret Consaluus, ille optatam occasiunculam nactus, assumptis quibusq; fidissimis & equis Maldonati, ad vrbē profectus est; deinde palàm ad Præsidem se transire professus, Pizarrumq; tyrannum increpans, celerrimè Trugillum contendit. Hunc paucos post dies Benitus Caruaial vigiliarum curam cùm gereret, deserta statione, multis cum viris sequutus est; hunc verò Gabriel Roas cum Vernutio & Gometio Roa cognatis. Tum verò apud milites Ducem ab ijs deseri conspicantes, qui summam hactenus fiduciam præstitissent, intimaq; consiliorum ipsius adyta scirent, nec id sine magna caussa fieri ratos, suprema attonitarum mentium conturbatio cœpit, adeò vt animis & spe etiam destituti penitus obstupescerent, multique ab hac occasione tumultuandi ansas petentes suam miseriam, Pizarri superbiam ac cæcitatem magno verborum murmure exaggerarent. Ibi inter alios ferocissimi duo in ipso Consalui conspectu altissimè inclamantes, tyrannumq; appellantes, equis conscensis profugerunt,

Martinus Roblesius astutè Consaluū decipiens fugit.

Benitii Caruaialis cū multis alijs fuga.

Mirabilis inter Consaluianos perturbatio.

Militum duorum ingens audacia.

Pizarro non insequi auso, ne & insequentes amitteret; ipsi verò nullis mactationum supp liciorumq; exemplis frænari ac sisti fugam posse sentienti vsque adeò percussa inter metum ac desperationem mens stabat, vt, quò longius suos ab classe retraheret, in Nasconum regionem, quæ quinquaginta inde passuum millibus abest, desperabundus abscederet. Nec mora, digresso Consaluo, Antonius Riuerius, Martinusque Pizarrus, Antoniusq; Lætonius, qui Consalui venia in vrbe remanserant, in forū conueniētes Maiestatis nomini vrbem planè inaugurantur, et diplomata remißionum ad vulgus recitant, & Laurentium Aldanium de re omni certiorem factum aduocant, & pulchro aciei or dine introeuntem beneuolæ excipiunt. Hic rebus omnibus curatis, quæ vel ad claßis tutelam, vel ad diplomata spargenda, vel ad stationes vrbanas distribuendas pertinebāt, Gascæ Præsidi, quod gestum erat, per literas significat; & declarata omnium ad ipsum iuuandum, & ad hostem deserendum promptitudine, vt accelerar et; hortatur. Interea Ioannes Acostanus cum trecentis in Centenum

Consaluus desperabundus Regio abscedit.

Aldanius Regio potitur.

num dimissus (vti dictum fuit) cùm montano intinere Cusconem pergeret, ipsum se sequi Pizarrum Regio relicto intellexit; quamobrem misso Petro monasticæ vitæ homine ab eodem quæsiuit, quid facto opus esse iudicaret, responditq́ Pizarrus ad se quamprimum veniret eo itinere, quod per literas scriptas demonstrabat. Monacho reuertente, Acostanus omnem Pizarri fortunam, qui tumultus, qui terrores, quæ transfugia accidissent, cognouit; sed ab eodem admonitus, ne eorum verbum antè faceret, quam ad Consaluum peruenisset, ad iniquas omnes auertendas suspiciones in vulgus militum vana commenta spargebat, bellißimè cũ Pizarro agi, magnamq́ illi hominum multitudinem accesßisse, magnatum verò quospiam emisisse, qui per transfugij speciem viam sibi potiundæ clasßis pararent. Verùm nulla effictorum rumorum mẽdacia calamitatem acceptam tegere poterant, quin ad milites non obscura suspicio surreperet, demirantes quorsum Regio Consaluus abscesßisset; antè etiam perlatæ secretò erant per indigenas ad quosdam literæ, & ipsos Duces imprimis di

ligen-

ligenter de rerum suarum statu indagantes scrutantésque veritas rei gestæ fallere non poterat. Quapropter Paschasius Sotus & Martinus Dolmus seorsim, quisque apud se, non inita coniuratione, de mutuo instituto ignorantes Acostanum tollere decreuerant; & vtroque tempus accommodum quærente, fortè accidit, vt sese in eodem conceptu versari ex quibusdam signis aduerterēt; colloquuti deinde inter se eadem de re milites aliquot asciuere; in ipso autem temporis ad cædem destinati momento animaduertit Sotus Acostanum in tabernaculo duobus cum Ducibus, Didaco Gillio Martinoq́ Almendra, colloqui, & satellitium excubare pro foribus solitò frequentius: qua ex re suspicione manifestatæ coniurationis collecta, præmonitis ad se præparādos socijs triginta amplius Vamātiacum versus profugêre, ad quos insequendos sexaginta hipposclopistas Acostanus misit; sed hi, profugis celeritate euadentibus nihil agentes, in castra sunt reuersi. Exinde cœptum iter prosequens, cædendo interficiendoq́ suspectos multis dilapsis & dilabentibus Cusconem peruenit, atque hinc

Conspiratio in Acostanum non perfecta.

Paschasij Soti & Martini Dolmi fuga.

Arecu-

Arecupiam, quò Consaluus deflexerat, contendit. In eo itinere amplius triginta amisit, & ipse Martinus Almēdras Cusconem cū viginti profugit, restitutoq́ senatu quem immutarat Acostanus, Consaluianos Iudices vinctos Regium ad Aldanium misit. Arecupiam cùm peruenisset Acostanus, centum duntaxat suorum deprehendit, cum trecentos Regio eduxisset; sed ipsum Consaluum cum trecentis tantum offendit, quum supra mille paulo antè habuisset. Sub id tempus Rodoricus Salasarius Petrum Pulletium Quitone confodit, belloq́ in Consaluum proclamato, omnes milites ad Præsidis partes perduxit; & cum trecentis egressus, Tumbæum concesßit. Ita nulla vrbs ac ciuitas erat, quæ non, exploso Consalui nomine, regiam militiam accepisset. Didacus Centenus interea ad Collaones perueniēs, literas isthic Aldanij accepit, quibus certior fiebat Regio Consaluum discesßisse, & eò angustiæ redactum, vt ne latebram quidem amplius ad receptum haberet, perpetuoq́ certamine ad retentandos milites, fugamq́ inhibendam conflictaretur, non dubiumq́ esset, omnium au-

Acostanus Cusconem venit & magno numero ab suis deseritur.

Martini Almendræ fuga.

Consaluus & Acostanus Arecupiam veniunt.

Petrus Pulletius Quitone confossus.

xilio destitutum iri, simulac hostes visi com modam transfugiendi opportunitatem præberent. Hæc scripta Centenus ad Alphonsum Mendocium, Argyropolis præfectum, mittit, simulq́; suas literas addit, in quibus ostendit, minimè ex voluntate Cæsaris fieri, Pizarrum summam præfecturam obire, eam verò Præsidi misso demandatam: quamobrem plurimos, qui in omnibus bellis illi summa fidelitate atq; constantia hactenus adhæsissent, nunc animos commutasse, considerare iubet, dominatum Pizarri omni furore & inhumanitate plenißimum, tot innoxiorum cædes factas, tot innocentium direptas fortunas, nunc ad obtinendum mordicùs inuasum imperium manifestam rebellionem Regi suo, cui natura ipsum obseruātia obsequioq́; deuinxerit, sceleratè construere, malleq́; vitā antè deponere, quā missum Præsidē acceptare, & iniusto principatu abire: porrò, si vllo colore adhuc excusari, et aliqua caussarum æquitate defendi anteacta possent, nihil profecto in hoc motu rationum caussarúmue relinqui, quibus aut nequitiam peruersissimæ mentis obscurare, aut perduellionis infamiam

Centeni literæ ad Alphonsum Mendociū.

famiam pœnãq́; subterfugere valeret. His talibusq́; monitis ab Consaluo deductus Mendocius, cum fama antè percepta plurimũ ipsius mentẽ labefactasset, cũ Centeno pepigit, vt suis vterq; militibus imperio adæquato præesset: deinde Argyropoli profectus, sese Didaco coniunxit, summaq́; militum gratulatio vtrinque est facta: & ingens gaudium omnes peruasit, quum præter optimum belli apparatum amplius mille viri coijssent. His rebus auditis Consaluus, quanquã in singulos ferè dies in arctũ cogi copias suas videret, Franciscũ Voßiũ cũ literis ad Centenum misit, in quibus omnia beneficia, quæ à se profecta in ipsum constarent, prolixè commemorat: eo etiam tempore, quo Gaspar Roas Philippusque Gutirius sublati fuissent, illi vel Ducũ magno dissuasu abs se parcitũ esse recẽset, pollicetur nunc omnẽ iniuriarũ memoriam candida obliuione se deleturum, in gratiamq́; quibus ille vellet pactis cũ illo rediturũ, si ad se adueniret, quãdo Lupus Mendocius eiusque appendices seditionis concitatæ autores meritas pœnas exoluissent. Ad ea rescripsit Cẽtenus, singulari humanitate

Alphonsus Mendocius se Centeno adiungit deserto Cõsaluo.

Consalui ad Centenũ literæ.

Centeni ad literas Consalui sum

benefi-

beneficiorũ apud se positorũ nomine Cõsaluo permagnas habẽs gratias, & eidẽ promittẽs, si præfractã superbæ in Maiestatẽ rebellionis mentẽ exueret, aberrantemq́ furore et cæca cupiditate animum ad iustæ pietatis officijq́ cogitationes retorqueret, ipsum se fido apud Præsidem deprecatore ac conciliatore vsurum. Franciscus Voßius Didaci Centeni literas referens, cùm in castra reuerteretur, ei obuiam contendit Caruaial, iußitq́ in vulgus famam dare, Centeno non vltra septingentos milites esse. Vir enim bellicosus & crudelis, maximeq́ indignans victum abs se Didacum, & ex antro proserpentem ad tantum splendorem rediisse, ac per dolum Alphonsum Mendocium attraxisse, prælio maturæ fortunæ euentum periclitari statuerat; &, ne suis nutantibus magis animi frangerentur, eo commento effici volebat. Ipse etiam Consaluus ad Centeni contemptum declarandum ante lectionem literas delatas in omnium conspectu exußit: dehinc certo dimicandi proposito rectà in Centenum pergit, curante primam aciem Caruaiale, qui quoscunque obuiam delatos in crucem agebat; & inter

Caruaialis astus.

Consaluus in Centenũ

ter hos ſacrati ordinis quẽpiã nomine Pantaleonẽ. Caſtra vbi caſtris collata ſunt (quod fuit quadrageſimi ſeptimi menſe Octobri ſupra milleſimum quingenteſimum) rurſus ad Centenum hominem ſacratum miſit Conſaluus, qui ab eodẽ flagitaret, vt tranſeuntem impedire nollet: alioqui, ſi ad pugnam compelleret, quicquid inde manaturum eſſet detrimenti, eius integram penes ipſum culpam fore. Hunc caſtra introeuntem Reginus Archipræſul, qui antea ad Centenum fugerat, capi iuſsit. Erat Didacus eo tempore ex longa febri adhuc æger, & lecto decumbens, tamen rebus quanquam intereſſe præſens, & quæ neceſſe erant coram adminiſtrare non poſſet, per Duces tamen internunciosq́, quod in rem erat, expediebat, & ea imprimis nocte contrahi milites in caſtra iubebat. Id vbi cognouit Conſaluus, exiſtimans remotiore ab cæteris loco tabernaculum Centeni eſſe, ſperansq́ furtim per circuitum in id perueniri poſſe, Acoſtanum cum viginti Sclopettarijs eò clam mittit. Nec prima fefellit opinio, antè venientem, quam ſentiri poſſet: ſed vbi tabernaculo immineret, à quibuſdam, qui id

Acostanus Centeni castris tumultum infert.

aduerterant, repentè magno clamore arma inclamata sunt, cœptúq; est magno militum numero eò concurri: quamobrem Acostanus, vt incassum venisse se vidit, Sclopettarios exonerare Sclopetta iubet, quorum improuiso crepitu tanto terrore discursuq; castra fluctuarunt, vt multi cateruatim dissolutimq; vagabundi inter se ruerent, plurimi armis hastisq; relictis in pedes sese conijcerent. Ita concitatis castris damno necillato nec accepto se Acostanus recepit. Postridiè, præparatis in pugnam ad eum diem vtrisque, summo mane amplifico ordine è castris in planiciem acies processêre. Centenus enim partim numero, partim hostium inter se diffidentia maximè ad præliũ rẽ deduci petebat, quum præter ingentes etiam suorum spiritus hanc etiam spem concepisset, simulac procursum esset, magno numero hostes ad se trãsituros, in medioq; discrimine Ducẽ relicturos: idcirco per Duces præfectosq; magnis cohortationibus suos animarat, vt impauidè vltimam pugnam capesserent, vlcisciq; tot simul priuatas cognatorum atq; affinium cædes, tot simul publicas oppressæ Prouinciæ ærum-

Acies inter se in planiciem descẽdunt.

nas,

nas, deuocantesq; ad vindictam omnium bonorum lachrymas properarent, & eò libentius, quòd pro æquitate, pro omnium liberatione aduersus latrones raptoresq; sibi pugnandum scirent, qui præter ora ac vultus nihil humanitatis haberent, feritateq; & omni furore belluas expreßissent. E' diuerso Cōsaluus, nec die nec noctu quiescens, quū quotidianis suorum transfugijs maiore luctu in dies obrueretur, vt vix vllam spem, vix vllum animum haberet, prælio cōmisso vel miseriam subita morte victus finire statuerat, vel noua victoria omnium in se odia sistere: &, quos haberet, milites confirmare: & quanquam in prælio longè miserrimi euentus discrimen proponeretur quod longè militū numero, fide, & rerum bellicarū apparatu vinceretur, id tamen se dignū putabat, vel cum magno periculo anteactæ militiæ fortunæq; honorem tueri, & mori potius, quā abs Ducibus suis semel victo præ metu cedere; plurimum adhæc trecentis Sclopettarijs confidebat, qui illum in omnibus bellis sectati, in armis durati erant. Primam aciem ducebat Caruaial, non tam suis inuisus, quam victi

ſemel Centeni memoria Centenianis metuendus; equitibus eo die Conſaluus ipſe præfuit vna cum Cepeda Ephoro, & Ioanne Vellæo Queuara; pedites Acoſtanus, Baxicouus, Ioannesq; Torræus duxêre. Apud Cetenianos equitatum Petrus Rius, Hieronymusque Villega, ferente Regium ſignum Didaco Aluaro: peditatum Franciſcus Retamoſius, Ioannes Vargas, Negralius, Pantous, & Lupus Suniganus regebant: verum his omnibus ſuperior Centeni vices obibat Aloyſius Riuerius, quum æger ille pugnantibus, vti maximè cupiebat, intereſſe non poſſet. Hunc in modum quum magno tubarum ſtrepitu magnorum inſtar exercituum acies gradum inferrent, ſpaciumq; inter vtranque tantum quingentorum paſſuum intereſſet, Caruaial, qui primis intẽtus aderat, phalangẽ reſiſtere haſtis in ſublime erectis iubet, propinquantibus interea Centenianis quadraginta Sclopettarios è corpore detractis emittit, qui prælium irritarent, hoſtemq; propius elicerent. His ex Centeniano agmine par Sclopettariorum numerus occurrit, qui dum concurrendo inter ſe tumultuantur, interim conſiſtere

Caruaialis magna & callida peritia.

ſtere reliquos Caruaial conſpicatus, modeſtè progredi decem paſſus ſuos iubet, vt, pellectatis ea ratione hoſtibus, præparatam omnium tormentorum procellam infunderet. Centeniani eam progrediundi cunctationem ab metu aliquo proficiſci exiſtimantes, canentibus ſignis alacriter omnes propinquare & adoriri cœperunt, quos imminentes et intra globorum contactum Caruaial vbi ſe adeptum vidit, tormentorũ magiſtris ſignum dat propoſitæ rei faciundæ. Tum verò horribili ſonitu elibratæ glandes tãtam hominum ſtragem ac ruinam cum terribili armorum contuſorum fragore, & diſsiliẽtis in ora vultusq́; ſanguinis tetro fœdoq́; aſpectu peruadentes Centenianis intulêre, vt poſt ſecundos ictus ante pugnam ordines diffringerentur, & plæriq; arma abijcientes effusè profugerent, pauci ad hoſtes peruenirent; quãquam Franciſcus Retamoſius ſollicitè ad omnes diſcurſans, & rauco clamore intonans, morari, agereq́; in pugnam inclinatos conuerſosq́; illatis etiam verberibus, fruſtra conaretur: Soli verò equites impigrè adorti atrociſsimum excitarunt certamẽ; partimq́; ſuo, par-

Pugna inter Conſal. & Centenum cruenta.

Centenianorum peditum ſtrages & fuga.

tim hostium sanguine madentes ac efferi, ad ipsum Consaluum peruenerunt, & equo ipsius transfosso in magnũ vitæ discrimen adduxerũt; cœpissentq́ aut interfecissent haud dubiè, ni & ille intrepidè se in pedes pernix excipiens gladio circunstantes fortiter arcuisset, & egregiæ virtutis prætoriani constantißimè defendissent. In eo etiã Ducis periculo cæteri Duces non defuere, quin inducto Sclopettariorum manipulo opem ferrent; qui ex obliquo inuadentes, quũ, infusis equorum hominumq́ lateribus mortiferis pilulis, quoslibet trucidando deijciendoq́ ostendendæ virtutis locum eriperent, æstuantem primo impetu Consalui aciem confirmarunt, & circunstante interim peditũ paßim fugientium tumultu, equites, ne circumuenirentur, metuentes, fugæ equos dare compulerunt. Ea in pugna Consaluus ex quingentis, quibuscum hoc die conflixit, centum optimæ virtutis milites desiderauit, ex Centenianis cecidere amplius trecenti, quorum numerus ad pugnam euntium mille viros superauit. Inter hos ipsi fuere Duces ferè omnes, quos ordines deserere fugereq́ue puduerat; ad vltimum

Consaluus equo deiectus fortiter se tuetur.

mum hortantes suos ac retentantes, prælium'q;, quam diu possent sustinentes, cæsi occubuêre Aloysius Riuerius, Retamosius, Lupus Suniganus, Negralius, Pantous, Didacusque Aluarus, qui signum suum pertinacißimè defenderat; ac nisi vita discedente reliquerat. Centenum magna baiulorum diligentia celeritasque lectica deportatum conseruauit. Caruaial fugientes multum diuque insequutus est, maximè Archipræsulem Cusconicum consequendi caussa, cui ante alios, quò prælio interfuisset, magis iratus erat, quem vbi consequi non posset, pernicißima fuga euadentem, animi dolorem in captiuos exercuit, & Ferdinandum Baxicouum, quod in ea Centenianorum equitum irruptione statim ad hostes proclamata deditione transisset, victoriam'q; propè inuertisset, obuiã sibi factum, ei hilari ore arridens, & compatrem etiam (vti erat) per iocum appellans, in crucem agi iußit. Hæc victoria militum labassantem haud dubiè fidem Pizarro aliqua ex parte restituit, quos maiore iam spe obligatos, vt obstrictiore officio sua hu-

Ducũ Centenianorũ virtus ac cædes.

Caruaialis in Archipræsulem Cusconicum ira.

Ferdinandus Baxicouus ridicule & per iocum ab Caruaiale suspensus.

manitate arctius sibi deuinciret, & nutantium etiam gratiā redimeret, cæsos sepeliendos, & saucios suis sumptibus percurandos curauit; captiuorum etiam plæramque partem benignè omnes affatus, aureosq́ montes pollicitus, si sibi fideles in posterum permanerent, ad sua signa (quod illi fatale fuit) traduxit: dehinc ad pecuniam contrahendam, militesq́ue imprimis adducendos Duces ad diuersas vrbes misit, Dionysium Bouadillam Argyropolim, Didacum Caruaialem Arecupiam, ipse Cusconem profectus est, & se ad instans bellum cum Præside gerendum parare cœpit. Ille, dum hæc geruntur, ab Aldanio de Regio occupato, ac Consalui discessu, ipsiusq́ue militum tumultu, ac transfugijs certior factus, claßicula cum quingentis conscensa Panamaide soluit, ac secunda tempestate vsus Tumbæum appulit. Ibi omnibus ex partibus innumeras ferè literas accepit, certatim studia sua operamq́ue Maiestati deferentium, & ad similem humanitatem ostendendam singulis respondere, & gratias agere haud grauatus est. Adhæc incredibili ardore milites quotidiè ad ipsum cōfluebāt,

Consaluus Cusconem venit.

Præses Tūbæum appellit.

ita

ita vt omnino superuacaneum esse videret ab alijs Prouincijs auxilia adduci; mitteretque idcirco ad eos Duces, quos per legatos de mittendis auxilijs sollicitarat, nuncios, ne quid negoci susciperent, nunciaturos: dehinc militibus in cohortes centuriatis, & Petro Hinosæ summa imperij delata, eoque Cassamalcam ad Didacum Moram & reliquos, qui isthuc magno numero conuenerãt, adducẽdos misso, Trugillũ profectus est, statuensque non antè Regium peruenire, quam alterutro euẽtu bellum compositum esset, edixit, vt, quicunque regiæ militiæ nomina dare vellent, in Sausanam vallem conuenirent, ipse eôdem contendens Cassamalcã processit, assumptisq; qui huc conuenerant (amplius mille viri erãt) discedens breui in Sausanam vallem peruenit. Eodem die Regio digreßi adfuerunt Benitus Caruaial, Gabriel Roas, & Iannes Alphonsus Palominius, qui, vt, ea in parte curaret, Aldanium Regij reliquerant. Nec multò pòst de Centeni clade peruenit fama contra omnium ferè expectationem, qui tantam in Centeni viribus fiduciam posuerant, vt eundem debel-

lando Pizarro sufficere credidissent, suasissentque ob id Gascæ Præsidi, ne haud necessarios parandis copijs sumptus subiret. Is nuncius quanquam haud secus, quam par erat, Gascam perculleret, nullum tamen palam doloris metúsue indicium dedit, sed generoso quodam animo parui id facere, & breui vlturus videbatur. Redacto dehinc in iustos ordines exercitu, Sausana valle egrediẽs Cusconico itinere Andequærias peruenit, vbi continẽti imbrium tempestate humectatis ac putrefactis locis exceptus, magnas angustias subijt. Milites enim, cũ nusquam siccandi locus esset, oblanguidi aëris & cariosi soli humoribus cõflictati, vulgatis dysenteriarum ac torminum morbis discruciari cœperunt, quibus tamen admirabili humanitate Gasca succurrit, Francisco Rochaiusso diligentißimam ægrorum rationem agere, cuius etiã industria, velut in priuatis ædibus suffoti, paulò pòst ferè omnes conualuerunt. Magnũ etiam gaudium exercitui affecto attulit Petri Valdiuiæ aduẽtus, qui ad id vsque tẽpus cũ Chiliacis ad mare pacificũ (quò ab Cusconico prælio captoque maiore Almagro fuisse missum

Angustia in Præsidis exercitu ad Andequærias, & hinc singularis prospectus ac cura Præs.

Petri Valdiuiæ ab Chiliacis reditus ad ferendam Præsidi opem.

missum diximus) perpetuum bellũ gesserat, sæpe cum indomitis populis acie dimicarat, sæpe & ipse in summis periculis nũc vi nunc fraudibus Barbarorũ appetitus fuerat; vixque demum multo labore aruo occupato Hispanorum Coloniã statuerat ac cõfirmarat: qua de re tantam apud omnes virtutis opinionẽ habebat, vt illum modò Francisco Caruaiali opponerent, cuius solertia audaciaq; Consaluo tot victorias partas, & illam imprimis aduersus Centenũ omnes fatebantur, atq; ante alios maximè metuebant. Paucos post dies ipse Didacus Centenus cũ triginta viris è prælio profugus accessit. Horũ aduẽtu miro applausu accepto, Andaquærijs ad Apurimiũ amnem mota sunt castra. Is duodecim passuũ millibus à Cuscone fluit, in ijs montibus ortus, qui inter hãc Regiũq; interiacent; quem vt transirẽt, vsitato more pontes tomicis ad vtramq; ripã vncis mordentibus destrictis tribus in locis ad fallendum hostẽ struebãt. Tandẽ apparuit ad Catabambam transitũ fore, adductoq; eôdẽ agmine, cũ distẽti funes essent, repẽtè exploratores Cõsaluiani aduolantes disciderunt. Hac re percul

Caruaial ab Gascanis timetur.

sus

sus Gasca ad locum cum Petro Valdiuia aliisq́; Ducibus accelerat, statimq́; vsitatis tignorũ claßiculis equos trãsnare iubet. Ea ratione ante alios antecedẽte Polo Hondegarto, cum aliqua multitudo in aduersam ripam euasisset, ad Pizarrum celeriter perlatum est transiisse paucos, & eosdem flumine ab aliis seiunctos leui labore deleri posse. Ad id negocium mittitur, confestim cum trecentis Acostanus; sed illi, qui transierant in eo periculo sibi non desunt, editum locum capiunt, Barbarosq́ue Hispanis adiungunt in fronte dispositis: quem hominum numerum eminus conspicatus Acostanus, eò quod se imparem existimaret, plures acciturus abscesßit, quod spacium nactus, Gasca pontibus interea refectis magnam exercitus partẽ traduxit, & in edito monte castra posuit; quod si inuadere nõ dubitasset Acostanus eos, qui primò transgreßi erant, vel ipse cum omni militum robore aduolasset Consaluus, nullo negocio Gasca ingens accepisset detrimẽtum. Pizarrus, vbi amnem hostes transiisse audiuit, Cuscone milites educens ad Saquissauanam oppidulum in lata planicie castra posuit,

Gasca Apurimiũ amnem transit.

Consaluus in Præsi. Gascam.

ſuit, quæ ad latus tergumq́; flumine ac palu de inacceſſa, duntaxat anguſta via è montibus diſcedentibus adiri poterat. Erant illi tormenta ſex, quæ aduerſus eas viæ anguſtias diſpoſuit, & milites noningenti, quorum magna pars ex captis Centenianis conflata erat, quos mortis metu flagitanti violentiq́; ſeſe adiungentes exitioſo planè conſilio ad ſe traduxerat, vt acceptam priore pugna cladem & ignominiam noua perfidia pleniſſimè vindicarēt: tum quidem, quanquam longè militum numero hoſtes ſuperiores erant, nulla tamen re ex veterana ſuorum virtute & vnius Caruaialis experientia haud dubiè inferior iudicari potuiſſet (ſi quicquam humanæ coniecturæ certum eſt) ſi vel minimum vlla militum fides, in Ducemq́; charitas vtendæ virtutis peritiæque locū feciſſet. Per aliquot dies præliola nonnulla per Sclopettarios concurſim & tumultuariè ſunt conſerta, ſenſimq́; propinquans Gaſca & ipſe in vicina planicie montana caſtra tranſtulit, quamobrem veritus Pizarrus, ne tormentis obrueretur, poſt montem editiſſimum planiciei vicinum ſuos recepit.

Consaluus Præsidis castra inuadere cogitat, sed omittit.

cepit. Proxima nocte ipse ac Caruaial tripartito Gascæ castra inuadere decreuerunt; sed militis vnius (quem id ad hostes, vti acciderat, detulisse existimabant) transfugium salutare & certissimum ad victoriam cœptum interpellauit. Gascani enim frigoribus montanis ac fame enecti, indiligentes plærunque noctu stationes ac vigilias agebant, nocturnæ pruinæ intolerabili infestatione vsque adeò oblanguescentes, vt interdum vix hastas atque enses manibus tenere possent, & ea imprimis nocte, qua trāsfuga irrupturos Cōsaluianos nunciarat, magno in metu versarentur, solliciteque lucem expectarent. Vixdum sole exorto magnus tubarum clangor, & conualliū resonitu terribilior Sclopettorū crepitus est auditus, ab his Consaluianis editus, qui secundum montium decliuum quærendæ parandæque in hostium castra viæ intenti erant. Extemplò Gascani, percurrēte tota castra hostilis aduētus clamore, arma corripiūt, statimq; qui omniū expediti & ad tales casus maximè instructi erāt, Ferdinādus Mexia, Alphōsus Palominius, Valdiuia & Aluaradus cū trecentis

Gascanorū calamitas & angustia.

Pugnæ ad Saquissauanam initium.

Sclopet-

Sclopettarijs in occursum se venientibus dedêre, ita vt glandibus acriter immissis Consaluiani nonnihil pedes referre cogerentur. Dum inter hos crebrò displosu certatur, Gasca eadem montium decliuitate, & conualli protectus, ad angustias acies adducit, celeriterque omnes non conseruatis ordinibus, equos manibus per fræna deducentes, in planiciem descenderunt. Ibi duæ equitum alæ constitutæ, intra quas omnis peditatus prominentiore paulum loco receptus est; sinistro in cornu versabantur Ioannes Saiauedra, Didacus Mora, plurimique alij peculiaribus equitum turmis præfecti; Dextrum datum erat Benito Caruaiali, ac Petro Cabrerio; peditum cura incumbebat Martino Roblesio & Ferdinando Dolmo. Ante dextrum cornu cum velitibus perequitabat Alphonsus Mendocius, cui Didacus Centenus astabat, vt ad omnem necessitatẽ subsidio laborantibus adferẽdo expediti intentiq; essent. Hunc in modũ Gascanis in prælium procedentibus, Cepeda, ex Consaluiano agmine cum multis alijs profugiens, sese applicuit; ad quos insequẽdos

Petrus Martinus missus vsque adeò feruidè institit, vt vulnerato Cepeda omnes in summum discrimen venturos appareret, ni ad profugos recipiendos & ipse Gasca equites emisisset. Inter hæc Consaluus, Caruaiale cum veteribus Ducibus Queuara ac Torræo peditatum regente, & Acostano equitatui præfecto, se suo quietus loco tenebat, vt simili arte, qua Centeni exercitum profligarat, Gascanos, in iniquum locum semper propinquando pertractos, tormentis, repentè effusis prosterneret. Verùm Hinosa pedetentim suos ire iußit; interimq́ Valdiuia strenuè adequitans, vt acerrimè Sclopettarij rẽ glandibus gererent, solertißimè curabat: ipse etiam Gasca maioribus tormentis continentißimè intonari iubebat. Dum hunc in modum gradatim procedendo propinquatur, ex Consaluianis alij aliję́ transfugiebãt; quamobrem Centenus Mendociusq́, ad quorum partes transfugia inclinabant, Hinosam per celeres internuncios rogant, vt signa & acies sistat, vel nullo enim prælio frequentißimis hostium transfugijs victoriam in manu esse. Erant hi perfugæ ex eorũ ferè numero,

Consaluianorũ transfugia.

qui

qui iampridem pro Centeno pugnantes victi, & ab Consaluo in suam aciem recepti, militiam quidem, non animum ac fidem, immutarant, in eoq; extremæ necessitatis momēto bonam vindicandi sese opportunitatem rati, integris sæpe manipulis ordines deserentes ad Cētenianos transcurrebāt. Accidit, vt hos sequuti numero circiter triginta simili modo ab designata statione effugerent; ad quos insequendos dum alij post terga aduolant, alij se transfugientibus aggregare properant, cæteriq; eo fœdæ confusionis aspectu terrentur ac trepidant, perturbati demum sint ordines; idcirco militum numero multùm extenuato, & pluribus in locis profugorum fuga acie hiscente, Consaluianis animi ceciderunt, parsq; Cuscone, pars ad hostes, pars aliò diffusi dispalatiq; fugere cœperunt. Ita Consaluo vndique destituto, omnis spes prolapsa est, nec aut pugnandi aut fugiendi mens erat, ad proximosq; conuersus, Ergò, inquit, si ad Regem properant omnes, agè & nos eòdem tendamus; quæ verba excipiens Acostanus, minimè ita Imperator, quin, vt pristino honore fortibusq; viris dignum, moriamur, & in

Consaluianorum varia fuga.

media arma ruamus, non inultè casuri. Verùm Consaluus in eo vltimo infortunio, memoria veræ salutis & miserrimæ animæ in sollicitam mentem redeunte, testatus Christianè mori præstare, quàm cruento obitu veteris gloriæ dignitatem tuendo & animæ & corporis in extremam & inemẽdabilem perniciem præcipitare, accito Petro Villauicentio, quem inter hostium primos de facie nouerat, sese dedidit; ad Gascamq́ perductus, Centeno ad custodiam traditus est. Eodem tempore Franciscus Caruaial, qui equum in fugam adegerat, in canneto se occulere ea nocte sperabat; sed in paludẽ cum equo prolapsus, tenaciq́ luto implicitus, ab suis comprehensus, & ad hostes perductus est: pari infortunio in potestatem venêre ab insequentibus equitibus retracti Ioannes Acostanus, Ioannes Vellæus Queuara, Peris atq́ Torræus, quod accidit anni quadragesimi octaui die lunæ Paschatis octauam sequente. Post biduum pronunciata in Consaluum Pizarrum est sententia, quòd vel sua confeßione perduellionis reus esset, vt capite plecteretur, præcisumq́ Regij clatrata in fenestra spe-

Consaluus se dedit & captiuus Centeno custodiendus traditur.

Caruaial ab suis capitur.

Sententia in Pizarrũ lata.

ctandum proponeretur, epigraphe fronti affixa, Id esse caput Consalui Pizarri, qui bellum seditiosè suum in Regẽ suscepisset; ædes eius Cuscone deijcerentur, saleq́; conspersis cippus cum eadem epigraphe imponeretur. Hæc sententia eodem die in illũ perfecta est: moriturus serica tunica auro textili elaborata, similiq́; huic galero indutus, satis animo constante prodijt, gladiumq́; incussum impauida ceruice excepit. Cẽtenus & captum & mortuum summa humanitate prosequutus est; captum honorificè semper tractauit, neminem in illum aut petulans aut insolens dictum obijcere passus est; mortuum Cuscone digno sepulturæ honore efferendum curauit. Eodẽ die Caruaial artibus dissectis quadripartitus fuit, in plærosque alios gladio animaduersum: atq; ita hi duo, qui vel inuito Cæsare Prouinciæ imperiũ cõceperant, tyrãnideq́; & omni vi obtinere sperarant, illudente fortuna et magno Deo non vltrà ferente, ab omni splendore deiecti nõ seras tot scelerũ cædiumq́; imprimis pœnas senserunt. Nec huius victoriæ lætitia dudum Centenus perfrui potuit, fato interceptus, quũ nunquam ab diu-

Consaluus moritur.

Centeni in Consaluum captũ mortuumque humanitas

Caruaial quadripartitus.

Centeni mors.

turno morbo firmam valetudinem recuperare potuisset. Hinc, Ducibus varias in locorum plagas dimißis, & ipso Valdiuia ad Chiliacos regresso, Gasca Regium venit, pecuniamq; ad impendia belli compensanda, quæ noningenta aureorum nummum millia superabant, magna diligentia cõgerere cœpit, succreuitq; tanta ex diuersis locis, maximè ex Charcantum ac Potosij fodinis, auri argentiq; aduecti copia, vt præter sarta impendia quindecies centena ducatorum millia superarit. His rebus constitutis, & ijs etiam diligenter curatis, quæ ad iurisdictionem, priorumq; Cæsaris cõstitutionum exequutionem in leuandis indigenis pertinerent, gratijs omnibus actis, vnà cum thesauris nauem conscendens, sub annum quinquagesimum Panamaidem peruenit, vbi incautum aliud discrimen inopinatò ferè oppreßit. Eo tẽpore, quo Gratiæ inter Vatimaliam & Nicaraguam concilium, vti dictum est, constitutum esset, ei tum Prouinciæ erat Præfectus Rodoricus Contrerius, quem secundum latas Cæsaris cõstitutiones seruis indigenis Ephori spoliarunt: qua ille iniuria permotus, suscepta in Hi-

Gasca Præses Regium venit.

Gasca Præses Panamaidem redit.

in Hispaniam profectione, ad Cæsarem eius facinoris indignitatem detulit, grauiterque eam suis meritis gratiam persolui conquestus est; verũ quum constitutionũ decretis firmissimè staretur, Ferdinandus ac Petrus Contrerij Rodorici filij non aliam Patris caussæ æquitatem adhiberi indignati, partimq; militibus Consaluianis, è Peruuia profugis, partim ijs, qui expectata mercede ab Gasca defraudati huc indignabundè concesserant, confirmati, concitante ante alios Ioãne Bermæo, Prouinciam inuadere ipsi decreuerũt, Antistiteq; inter frutillorum lusum per insidias obtruncato, quem suis partibus maximè aduersari existimabant, & nauigijs aliquot captis, meridionalis pelagi littus legere ad intercipiendum Gascam Panamaidẽ nauigantem cœperunt. Sed vbi ex agricolis quibusdam ad vrbem vnà cum regijs thesauris aduenisse audierunt, anchoris cõstiterunt ad tenebras vsq;, certißimaq; opprimendi Gascæ & thesauris potiundi opinione adducti, nocte cæca nemine demorante in vrbem peruenerunt. Verũ ibi, vt Gascam paucos ante dies Theonymam abijsse auditum fuit, thesau-

Rodorici Contrerij apud Cæsarẽ querela.

Filiorum Contrerij temerarius & iuuenilis motus.

rarium regium Martinum Ruitium Marchenũ adorti sunt, spoliatisq; amplius quingentis aureorũ millibus, statuerunt, vt Ferdinandus Theonymam properè contenderet, Bermæus cum viris centum procul Panamaide ad ferendum subsidium excubaret, Petrus nauigiorum intereà curam gereret. Id consilium per celeres nuncios (quos thesaurarius festinè emiserat) mox ad Gascam perlatum fuit, is ad præmonendos ciues, & ad arma concitandos Theonymã Franciscum Seguram mittit, ipse qua potest celeritate subsequitur, & cum oppidanis iam ante ad famam eò perlatam præparatis egressus, Panamaidem contendit; Verùm tum Bermæus ab erumpentibus Panamaitis debellatus ac cæsus erat, & Ferdinandus Contrerius illos in se properare audiens, desertis suis, profugit, ac dum per amniculos riuosq; isthuc frequenter occurrentes transnare cogeretur, in vndis perijt; quorũ casu percepto Petrus Contrerius nauigia relinquens et ipse exigua cymba profugit, putaturque, quod exinde conspectus sit nunquam, ab Barbaris interfectus. Ita ad quietem Prouincia velut antè

Filiorum Contrerij.

reda-

redacta, Gascain Hispaniam traiecit, atq; Barcinonem prouectus, inde in Germaniam ad Cæsarem contendit; posteaque virtutis & operæ fœliciter nauatæ gratia, Palentinum præsulatum in Bætica est adeptus, quũ paulo antè Antonius Mendocius, Mexicanorum prætor, Peruuiæ Prorex ab Cæsare declaratus fuisset.

FINIS RERVM PERVVINARVM.

Nihil habet S. Romanæ Ecclesiæ fidei contrarium aut Reipub. offensiuũ quòd testor Sebastianus Baer Delphius insignis Colleg. Ecclesię S. Mariæ Hantuerpieñ. Plebanus.

RERVM MEMORABILIVM, QVAE IN HIS LIBRIS CONTINENTVR, INDEX.

A

C

Con-

missa

ad Præ-

O

P

FINIS.

Θεὸς τὸ δέος.

ERRATA ANTE LE-CTIONEM RESTI-tuenda.

Folio 10. facie 2. linea 9. lege connititur.
15. 1. 18 obtinuisset.
15. 1. 21. interque.
16. 1. 24. retracta.
20. 2. 13. quicquid. debet deleri.
23. 2. 25. aqua madescit.
24. 1. 23. ad
24. 2. 3. amplas.
25. 1. 8. sedentem.
26. 1. 11. enectarum.
26. 2. 16. grauaté.
27. 1. 22. lardum.
29. 1. 10. lege sic, qui securiores ad quieté ac tuti oré negotiationé sedes potiùs obtinere quærunt, quá obnoxijs periculo quotidiano locis hærere, &c.
33. 2. 19 Peruuia.
36. 1. 3. Thomam.
38. 2. 3. legatum.
39. 1. 18. re percepta.
40. 1. 24. audentem.
40. 2. 16. Atabalibiani,
41. 1. 6. indicem.
42. 1. 18. dulcis.
45. 1. 14. equorumque.
45. 1. 25. inuiolandæ.
46. 2. 6. iniuria.
48. 2. 1. ab.
48. 2. 15 lacessere.
51. 2. 8. pristinę. in eadem linea, virtuti.
60. 1. 17. narratisque.
62. 1. 21. iniqua.
65. 1. 11. tum.
66. 1. 8. custodias.
67. 1. 6. subsidio.
70. 1. 20 aduentu.
86. 2. 18. delectus.
89. 2. 25. proficisceretur.
90. 1. 12. munitioni. in sequente linea, halitu
92. 1. 8. diffregêre.
94. 1. 21. apparabant.
102. 2. 12. & ad illā. in eadem linea, ad, deleatur.
104. 19. perfecturi.
107. 1. 6. imperij.
107. 2. 11. excessit.
118. 2. 7. immiscuissent.
126. 1. 8. spirituum.
131. 1. 14. quidem.
138. 1. 22. supplicij.
144. 1. 11. diripere.
164. 1. 13. miserrimum.
168. 1. 23. Rhegij.

ANTVERPIAE,
TYPIS AMATI TA-
VERNERII.

